

Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах

2023 р., № 91

Збірник наукових праць

Головний редактор:

Сущенко А. – доктор педагогічних наук, професор

Заступник головного редактора:

Сущенко Л. – доктор педагогічних наук, доцент

Редакційна колегія:

Захаріна Є. – доктор педагогічних наук, професор;

Іваницький О. – доктор педагогічних наук, професор;

Кочарян А. – кандидат педагогічних наук, доцент;

Куліченко А. – доктор педагогічних наук, доцент;

Пагута М. – кандидат педагогічних наук, доцент;

Сущенко Т. – доктор педагогічних наук, професор;

Даріуш В. Скальські – доктор педагогічних наук

(Республіка Польща).

Технічний редактор: Н. Кузнецова

Дизайнер обкладинки: А. Юдашкіна

Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. / [редкол.: А.В. Сущенко (голов. ред.) та ін.]. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2023. Вип. 91. 292 с.

виходить шість разів на рік

Сайт видання:

www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua

Засновник:

Класичний приватний університет
Свідоцтво Міністерства юстиції України
про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
Серія KB № 15844-4316P від 16.10.2009 р.

Видавництво і друкарня –

Видавничий дім «Гельветика»

665101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1

Телефони: +38 (095) 934-48-28, +38 (097) 723-06-08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.

*Входить до Переліку наукових фахових видань
України (категорія «Б») з педагогічних наук
(спеціальності: 011. Освітні, педагогічні науки,
012. Дошкільна освіта, 013. Початкова освіта,
014. Середня освіта, 015. Професійна освіта,
016. Спеціальна освіта) відповідно до Наказу МОН
України від 17.03.2020 № 409 (додаток 1).*

*Журнал включено до міжнародної
наукометричної бази Index Copernicus International
(Республіка Польща)*

Видання рекомендовано до друку
та поширення через мережу Internet
Вченою радою Класичного приватного університету
(протокол № 6 від 28 лютого 2024 р.)

Усі права захищені.
Повний або частковий передрук і переклади дозволено
лише за згодою автора і редакції.
При передрукуванні посилання на збірник наукових праць
«Педагогіка формування творчої особистості
у вищій і загальноосвітній школах» обов'язкове.

Редакція не обов'язково поділяє думку автора
і не відповідає за фактичні помилки, яких він припустився.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату
за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com
від польської компанії Plagiat.pl.

Адреса редакції:

Класичний приватний університет
69002, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70б.
Телефони/факс: +38 050 17 95 916.

Здано до набору 05.02.2024.

Підписано до друку 29.02.2024.

Формат 60×84/8. Цифровий друк. Наклад 150 пр.

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

К. М. Бурдуваліс

РОЗВИТОК НАРОДНИХ ШКІЛ В ПОДІЛЬСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ В 60-90 РР. ХІХ СТ.8

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СУЧАСНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ОСВІТИ

Е. О. Божко, О. О. Яременко-Гасюк

АВТЕНТИЧНІ МАТЕРІАЛИ ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ ЯК ОДИН
З КОМПОНЕНТІВ ФОРМУВАННЯ ПРИРОДНИЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
В УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСАХ.....12

О. А. Жадько

РОЗВИТОК ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВИКЛАДАЧА
В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ..... 21

А. К. Куліченко, С. В. Чугін

РОЗВИТОК ЛІДЕРСТВА В АМЕРИКАНСЬКІЙ МЕДИЧНІЙ ОСВІТІ..... 26

Ю. О. Тубичко

ФОРМУВАННЯ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ
У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ.....32

В. В. Шинкаренко, Л. В. Клімова, І. А. Мазур, Н. О. Міхіна, В. Б. Рудень

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ІДЕЇ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ
ТА УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ У НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ В. СУХОМЛИНСЬКОГО37

А. Р. Яворський

ДУХОВНО-МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ
В АСПЕКТІ ПРОФІЛАКТИКИ ПРАВОВОГО НІГІЛІЗМУ..... 42

ЗАГАЛЬНООСВІТНЯ ШКОЛА

Д. Р. Бондаренко

ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ УЧНІВ
БАЗОВОЇ ШКОЛИ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 47

О. М. Іонова, С. Є. Лупаренко

ДИФЕРЕНЦІЙОВАНИЙ ПІДХІД ДО УЧНІВ З РІЗНИМИ ТЕМПЕРАМЕНТАМИ:
ДОСВІД ВАЛЬДОРФСЬКОЇ ШКОЛИ..... 53

ВИЩА ШКОЛА

Я. М. Бельмаз, О. А. Горовенко

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ПРАКТИКИ В КОМУНАЛЬНОМУ
ЗАКЛАДІ «ХАРКІВСЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ»
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ.....59

Д. М. Белітченко

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ
КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН.....65

<i>В. М. Білик, А. М. Цапко, В. Л. Япліна</i> ЛІДЕРСТВО ЯК СКЛАДОВА SOFT SKILLS У ФОРМУВАННІ КОНКУРЕНТНОСПРОМОЖНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ.....	70
<i>А. І. Гайдаржи</i> ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ПІДХОДІВ НАВЧАННЯ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ МОТИВАЦІЇ КУРСАНТІВ ПРИ ВИВЧЕННІ ОСВІТНЬОЇ КОМПОНЕНТИ «МОРСЬКЕ ПРАВО».....	75
<i>S. V. Denysova</i> FEATURES OF INFORMATION TECHNOLOGY FOR THE BLENDED LEARNING APPROACH USED IN A PROCESS OF AVIATION ENGLISH ACQUISITION BY STUDENTS.....	80
<i>Г. П. Дудчак</i> СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ ЗІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 011 ОСВІТНІ, ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ ДО ЗАСТОСУВАННЯ СУЧАСНИХ УПРАВЛІНСЬКИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	84
<i>М. Д. Дяченко, Т. А. Романова</i> ОСОБЛИВОСТІ КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ЛОГОПЕДА В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ	91
<i>О. С. Іваницька</i> РОЛЬ МЕНТОРСТВА В ПРОЦЕСІ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ ЗВО УКРАЇНИ З ЧИСЛА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ.....	96
<i>О. S. Isayeva, Zhu Fangzhou</i> CONCEPTS AND CATEGORIES USED IN TRAINING FUTURE JOURNALISTS.....	100
<i>Л. М. Кібенко, І. В. Брюховецька, О. П. Ступак</i> РОЛЬ ВИКЛАДАЧА В СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ: ФАСИЛІТАТОР, ТЬЮТОР, МЕНТОР.....	105
<i>А. О. Kuzmenko</i> PORTRAIT OF A CONTEMPORARY ACADEMICALLY VIRTUOUS PHD STUDENT : AB EXTERIORIBUS AD INTERIORA.....	110
<i>І. Ю. Норенко</i> СПОСОБИ ФОРМУВАННЯ МУЛЬТИКУЛЬТУРНОЇ І СОЦІАЛЬНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ МАГІСТРАНТІВ ПСИХОЛОГІЇ.....	116
<i>Yu. V. Palagnyuk, S. Yu. Surgova, O. L. Faichuk</i> THE ROLE OF ORTHOBIOTICS AS A HEALTH-PRESERVING EDUCATIONAL TECHNOLOGY IN THE FORMATION OF HEALTH CULTURE OF STUDENTS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN THE CONDITIONS OF THE COVID-19 PANDEMIC.....	121
<i>А. С. Садикіна</i> ФУНКЦІЇ ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА КРИТЕРІЇ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ ПСИХОЛОГІЇ ДО ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ	127

<i>Л. Г. Сергієнко</i> ДИДАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ЛЕКЦІЙ В СУЧАСНОМУ ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ.....	133
<i>Т. І. Сущенко, В. М. Кравченко</i> ЦІЛЕСПРЯМОВАНА ПЕДАГОГІЗАЦІЯ УСПІШНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ У ПРОЦЕСІ МАГІСТРАТУРИ.....	137
<i>Г. М. Тимошко, Т. Є. Рожнова</i> ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ ОСВІТНИХ, ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК ДО РОБОТИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ: ПРОФЕСІЙНО-ТВОРЧИЙ АСПЕКТ.....	142
<i>С. Є. Трегуб</i> ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ-СТОМАТОЛОГІВ ДО ЛІЦЕНЗІЙНОГО ІСПИТУ КРОК 1 (АНГЛ. СУБТЕСТ)	147
<i>М. В. Чернявська</i> ПРАКТИЧНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ.....	151
<i>А. В. Чорна</i> ВИКОРИСТАННЯ ВІРТУАЛЬНИХ СЕРЕДОВИЩ ДЛЯ НАВЧАННЯ ОСВІТНЬОЇ РОБОТОТЕХНІКИ ПІД ЧАС ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ.....	156

CONTENTS

HISTORY OF PEDAGOGY

<i>Bourdouvalis K.</i> DEVELOPMENT OF NATIONAL SCHOOLS IN PODILSKA PROVINCE AT 60-90 YEARS XIX ST.....	8
--	----------

THEORETICAL BASICS OF MODERN PEDAGOGY AND EDUCATION

<i>Bozhko E., Yaremenko-Hasiuk O.</i> AUTHENTIC MATERIALS AS NATURAL SCIENCE COMPETENCE FORMING COMPONENT FOR SENIOR SCHOOL STUDENTS.....	12
<i>Zhadko O.</i> DEVELOPMENT OF TEACHER'S PEDAGOGICAL SKILLS IN THE CONDITIONS OF DISTANCE EDUCATION.....	21
<i>Kulichenko A., Chugin S.</i> LEADERSHIP DEVELOPMENT IN AMERICAN MEDICAL EDUCATION.....	26
<i>Tubychko Y.</i> FORMATION OF INTERPERSONAL INTERACTION IN YOUNG PRESCHOOL CHILDREN WITH INTELLECTUAL DISABILITIES.....	32
<i>Shynkarenko V., Klimova L., Mazur I., Mikhina N., Ruden V.</i> CONCEPTUAL IDEAS OF PATRIOTIC EDUCATION OF CHILDREN AND STUDENT YOUTH IN THE SCIENTIFIC HERITAGE OF V. SUKHOMLYNSKY.....	37
<i>Yavorskyi A.</i> ADOLESCENTS' SPIRITUAL AND MORAL EDUCATION IN PREVENTION OF LEGAL NIHILISM.....	42

SCHOOL

<i>Bondarenko D.</i> THEORETICAL ISSUES OF FORMATION OF LOWER SECONDARY SCHOOL PUPILS' READINESS FOR INNOVATIVE ACTIVITIES.....	47
<i>Ionova O., Luparenko S.</i> DIFFERENTIATED APPROACH TO STUDENTS WITH DIFFERENT TEMPERAMENTS: WALDORF SCHOOL EXPERIENCE.....	53

HIGH SCHOOL

<i>Belmaz Ya., Horovenko O.</i> PECULIARITIES OF ORGANISATION OF TEACHING PRACTICE AT THE MUNICIPAL ESTABLISHMENT "KHARKIV HUMANITARIAN- PEDAGOGICAL ACADEMY" OF KHARKIV REGIONAL COUNCIL IN THE CONTEXT OF DISTANCE LEARNING.....	59
--	-----------

<i>Bielitchenko D.</i> PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF SCIENTIFIC RESEARCH CULTURE OF FUTURE TEACHERS OF PHYSICAL AND MATHEMATICAL DISCIPLINES.....	65
<i>Bilyk V., Tsapko A., Yallina V.</i> LEADERSHIP AS A COMPONENT OF SOFT SKILLS IN FORMING THE COMPETITIVENESS OF HIGHER PEDAGOGICAL EDUCATION STUDENTS.....	70
<i>Haidarzhy A.</i> USE OF MODERN TEACHING APPROACHES TO INCREASE THE MOTIVATION OF CADETS IN THE STUDY OF THE EDUCATIONAL COMPONENT "MARITIME LAW".....	75
<i>Denysova S.</i> FEATURES OF INFORMATION TECHNOLOGY FOR THE BLENDED LEARNING APPROACH USED IN A PROCESS OF AVIATION ENGLISH ACQUISITION BY STUDENTS.....	80
<i>Dudchak G.</i> STRUCTURAL AND FUNCTIONAL CHARACTERISTICS OF READINESS OF FUTURE MASTERS IN THE SPECIALTY 011 "EDUCATIONAL, PEDAGOGICAL SCIENCES" FOR THE APPLICATION OF MODERN MANAGEMENT TECHNOLOGIES IN PROFESSIONAL ACTIVITIES.....	84
<i>Diachenko M., Romanova T.</i> PECULIARITIES OF CORRECTIVE AND DEVELOPMENTAL ACTIVITIES OF THE FUTURE SPEECH THERAPIST IN THE CONDITIONS OF AN INCLUSIVE EDUCATIONAL SPACE.....	91
<i>Ivanytska O.</i> THE ROLE OF MENTORING IN THE PROCESS OF THE UKRAINIAN HEIS STUDENTS ADAPTATION FROM AMONG INTERNALLY DISPLACED PERSONS.....	96
<i>Isayeva O., Fangzhou Zhu</i> CONCEPTS AND CATEGORIES USED IN TRAINING FUTURE JOURNALISTS.....	100
<i>Kibenko L., Briukhovetska I., Stupak O.</i> THE ROLE OF THE TEACHER IN THE MODERN EDUCATIONAL ENVIRONMENT: FACILITATOR, TUTOR, MENTOR.....	105
<i>Kuzmenko A.</i> PORTRAIT OF A CONTEMPORARY ACADEMICALLY VIRTUOUS PHD STUDENT: AB EXTERIORIBUS AD INTERIORA.....	110
<i>Norenko I.</i> METHODS OF FORMING MULTICULTURAL AND SOCIAL TOLERANCE OF MASTERS' STUDENTS OF PSYCHOLOGY.....	116
<i>Palagnyuk Yu., Surgova S., Faichuk O.</i> THE ROLE OF ORTHOBOTICS AS A HEALTH-PRESERVING EDUCATIONAL TECHNOLOGY IN THE FORMATION OF HEALTH CULTURE OF STUDENTS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN THE CONDITIONS OF THE COVID-19 PANDEMIC.....	121

<i>Sadykina A.</i> FUNCTIONS OF EDUCATIONAL ACTIVITIES AND READINESS CRITERIA OF FUTURE BACHELORS OF PSYCHOLOGY FOR ITS IMPLEMENTATION.....	127
<i>Serhiienko L.</i> THE DIDACTIC VALUE OF LECTURES IN A MODERN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION.....	133
<i>Sushchenko T., Kravchenko V.</i> TARGETED PEDAGOGIZATION OF SUCCESSFUL PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS DURING THE MASTER'S PROGRAM.....	137
<i>Tymoshko H., Rozhnova T.</i> PREPARATION OF FUTURE MASTERS OF EDUCATIONAL AND PEDAGOGICAL SCIENCES TO WORK IN AN INCLUSIVE EDUCATIONAL SPACE: PROFESSIONAL AND CREATIVE ASPECT	142
<i>Trehub S.</i> PECULIARITIES OF PREPARING DENTAL STUDENTS FOR THE LICENSING EXAM STEP 1 (ENGLISH SUBTEST).....	147
<i>Cherniavska M.</i> PRACTICAL TRAINING OF FUTURE EDUCATORS OF PRESCHOOL EDUCATION INSTITUTIONS IN THE CONDITIONS OF DISTANCE LEARNING.....	151
<i>Chorna A.</i> USE OF VIRTUAL ENVIRONMENTS FOR TEACHING EDUCATIONAL ROBOTICS DURING DISTANCE EDUCATION.....	156

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

УДК 94:[37:2-725] (045) (477-89Под) 1859/1889
DOI <https://doi.org/10.32782/1992-5786.2023.91.1>

К. М. Бурдуваліс

директор Державного архіву Хмельницької області

РОЗВИТОК НАРОДНИХ ШКІЛ В ПОДІЛЬСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ В 60-90 РР. ХІХ СТ.

У статті досліджується розвиток шкільної мережі народних шкіл в Подільській губернії в 60-90-х роках ХІХ століття. Зазначено, що школи цього типу забезпечили еволюцію в освіті та вихованні. Показано антиукраїнську та русифікаторську політику імперського уряду в галузі народної освіти, її становість та обмеженість. Проаналізовано соціально – економічні та політичні чинники. Зазначено, що фінансовий тягар витрат на утримання навчальних закладів царський уряд переклав на приватних осіб та місцеві пожертвування. Гальмувала розвиток мережі народних шкіл також нестача навчальних посібників, платність навчання, низька успішність учнів та освітній рівень педагогів. Досліджено типи шкіл, їх підпорядкованість різним міністерствам та відомствам.

Проаналізовано кількісні показники відвідування початкових шкіл дівчатками та хлопчиками. Доведено, що головною метою початкової школи мало бути релігійно-моральне виховання. Духовенство наділялося необмеженими правами в керівництві початковою школою. Представники духовенства були членами губернських і повітових училищних рад, здійснювали вищий нагляд за релігійно-моральним характером навчання в усіх початкових школах, володіли винятковим правом викладати закон Божий у початкових школах.

Слід зауважити, що початкові школи не мали єдиних програм, зміст та обсяг навчальних предметів розробляли самі вчителі. Професійний рівень учителів був низьким. Відсутність належної підготовки, а то й взагалі будь-якої освіти, була постійним явищем шкільництва в ті часи.

Часто учительські посади в школах цього типу займали псаломщики (дяки), які являли собою найнижчу ланку церковного кліру, були читцями і співцями у церкві. Причому тих із них, які не мали здібностей до навчання дітей переводили з місця на місце, а здібних іноді захочували невеликими грошовими винагородами. Учитель сільської школи був не в змозі забезпечити всім необхідним свою сім'ю і дати відповідну освіту своїм дітям. До важкого матеріального становища вчителів додавалося ще й політичне безправ'я. Йому постійно загрожувало безпідставне звільнення з роботи за політичну неблагонадійність.

Ключові слова: духовне відомство, імперський уряд, народна освіта, навчально-виховний процес, початкові училища, русифікація, церковнопарафіяльні школи.

Постановка проблеми. Пріоритетом у розвитку держави була і залишається в усі часи освіта. Не можна відмовлятися від історичного досвіду, накопиченого людством у попередні часи, однак за нових соціально-політичних умов розвиток освіти набуває нових рис розвитку. В контексті порушеної проблеми важливим для нас є дослідження проблеми розвитку народної освіти на Поділлі у досліджуваний період.

Аналіз досліджень і публікацій. Розвиток народної освіти є предметом дослідження науковців та важливим завданням педагогіки. Аналіз наукових публікацій, дозволяє зробити висновки, що педагогічною наукою накопичено значну наукову базу у дослідженні розвитку народної школи в Подільській губернії. Зокрема, визначеній проблематиці присвячені праці: О. Вороліс, О. Удод, І. Ящук, І. Сесака, Є. Суркова, О. Савченко, В. Сластьоніна та ін.

Мета статті полягає у висвітленні розвитку та діяльності народних шкіл, дослідження політики російського уряду щодо їх роботи, забезпечення кадрами та фінансами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Становлення та розвиток шкільної мережі навчальних закладів на Поділлі відбувався в непростих політичних і соціально-економічних умовах. Він визначався внутрішньою політикою царизму, зовнішньополітичними факторами та специфікою краю. Гальмувала його також суцільна неграмотність населення та бездіяльність царського уряду.

Період з 60-х років ХІХ ст. відкрив новий етап в історії освіти Російської імперії. Реформа 1861 року звільнила селян від кріпосної залежності, відкрила нові можливості для розвитку промисловості, концентрації виробництва, завершення промислового перевороту. Розвиток капіталістичних відносин об'єктивно потребував гра-

мотних, кваліфікованих кадрів для різних галузей виробництва. Цю необхідність імперський уряд мусив враховувати у своїй політиці щодо народної освіти [2, с. 235].

Скасування кріпосного права вимагало створення школи для всіх верств населення, і насамперед для селян, які складали переважну більшість населення Російської імперії. В пореформений період уряд головну увагу приділяв парафіяльним школам, причому основні витрати на їхнє утримання переклав на місцеві органи влади і на самих селян.

Відкриття шкіл в Правобережній Україні, зокрема на Поділлі, було спрямоване для знешкодження впливу польських елементів на народну освіту та взяття під контроль справи виховання молодого покоління.

З цією метою 18 січня 1862 року опубліковано указ про заснування на Правобережній Україні народних шкіл. Весною 1862 року попечителю Київського навчального округу було наказано виділити на організацію цього типу шкіл 10 тис. крб.

Відкриті початкові школи перебували під контролем різних відомств: міністерства державних маєтностей, міністерства внутрішніх справ та Святейшого Синоду [8, с. 40].

Так, духовному відомству на Поділлі підпорядковувалися: у 186 р. – 1312 парафіяльних шкіл з 28 012 учнями, а в 1864 р. – 1031 школа з 32226 учнями [7, с. 70–79].

Церковнопарафіяльні школи стали невід'ємною складовою системи початкової освіти Російської імперії. Вони дали початкову освіту поколінням українських селян, навчили їх норм християнської моралі, що позитивно впливало на формування їхньої культури і духовності. Проте не можна не враховувати того факту, що церковнопарафіяльні школи, як і навчальні заклади різних типів і відомств, використовувалися урядом Російської імперії для русифікації українського населення та викорінення залишків національної свідомості українців. На заваді відкриттю та розвитку церковнопарафіяльних шкіл була убогість населення, його неписьменність, недостатність коштів, брак учителів, іноді нерозуміння селянами значення навчання своїх дітей у школах. Церковнопарафіяльні школи мали ряд недоліків щодо організації навчально-виховного процесу, що було зумовлено їх незадовільним матеріальним становищем та традиційним консерватизмом церковного мислення.

Церковнопарафіяльні школи і школи грамоти користувались захистом і підтримкою царського уряду впродовж усього періоду їх існування, оскільки їхня політична благонадійність була загальноновизнана в офіційних колах, а самі школи були втіленням урядових прагнень у галузі народної освіти. Царизм прагнув, щоб школа більше

виховувала, ніж вчила, більше давала навичок, ніж знань, більше розвивала релігійні почуття, ніж розум дитини.

Внаслідок такої зневажливої політики в галузі освіти населення краю продовжувало залишатись найбільш неграмотним в Європейській Росії, а також і в Європі. Слабке матеріальне забезпечення, нестача навчальних посібників і спеціально підготовлених учителів призвели до зменшення, а то й закриття шкіл. Церковнопарафіяльні школи на Поділлі поступово змінювались міністерськими або земськими.

Шкільна мережа, сформована в 70-х роках, не зазнаючи суттєвих змін, окрім нового „Положення” про церковнопарафіяльні школи (1884 р.) і деяких інших законів та наказів, продовжувала розвиватись упродовж останньої чверті XIX століття, однак украй повільно.

Поряд з парафіяльними школами в селах також відкривалися однокласні народні училища. Сільські громади відводили для потреб училища приміщення та брали зобов'язання за свій рахунок його ремонтувати, опалювати й освітлювати. З державної скарбниці на кожне таке училище виділялося щорічно 226 крб. [6, с. 345].

У 1862 році в Подільській губернії в 26 народних училищах навчалось 2062 учні, з яких 1 804 хлопчики і 258 дівчаток. Зі збільшенням асигнування на народну освіту в губернії у 1863 році відкрили 5 училищ, у 1864 р. – 18, а в 1869 р. – ще 7 народних училищ [6, с. 346].

У кінці 1866 року в Подільській губернії діяли: повітове училище, 5 парафіяльних училищ міністерства народної освіти, 21 училище міністерства державних маєтностей, 1385 духовних, а також 23 народні училища [6, с. 346].

Таким чином, найбільше училищ зосереджувалося в духовному відомстві, а світських народних училищ було надто мало. Також на Поділлі діяли поодинокі недільні школи. Характеризуючи церковнопарафіяльні школи Поділля, неможливо обійти ще однієї гострої проблеми – навчання дівчат. Принцип статевої нерівності був одним із найбільш характерних для шкільної системи царської Росії. Відчутно він проявлявся і на Поділлі.

Після реформи, відсоток дівчаток, котрі відвідували церковнопарафіяльні школи, зростав невинно. Вже у 1898/1899 навчальному році в церковнопарафіяльних школах Подільської єпархії налічувався 81341 учнів обох статей, серед яких хлопчиками були 62224 особи, дівчатками – 19117 осіб.

Згідно зі статтею 2 „Положення про початкові народні училища” (1874 р.) до початкових училищ належали: 1) церковнопарафіяльні училища духовного відомства; 2) парафіяльні школи і народні училища (приватні) міністерства народної освіти; 3) селянські училища різних назв,

що утримувались коштами громад; 4) недільні школи [3, с. 42].

Отже, на першому місці були церковнопарафіяльні школи, тому що царизм ніколи не розглядав початкову школу у відриві від церкви, він постійно прагнув зблизити і поєднати освіту (особливо початкову) й релігію. Головною метою початкової школи мало бути релігійно-моральне виховання. Духовенству давали великі права в керівництві початковою школою. Представники духовенства були членами губернських і повітових училищних рад, здійснювали вищий нагляд за «релігійно-моральним» характером навчання в усіх початкових школах, володіли винятковим правом викладати закон Божий у початкових школах [5, с. 29].

Українці були позбавлені права створювати свої національні школи з навчанням рідною мовою. Викладання в початкових закладах освіти здійснювалося російською мовою, що було негативним чинником, а це ускладнювало сприйняття навчального матеріалу учнями. 1863 р. міністр Петро Валуєв заборонив видавати підручники й інші книги українською мовою.

У статті четвертій „Положення про початкові навчальні училища” зазначалося, що „в народних училищах предмети викладаються російською мовою”. У статті третій зазначено предмети учбового курсу в народних училищах: закон Божий (короткий катихизис і священна історія), читання по книгам цивільного та церковного друку, письмо, перші чотири арифметичні дії та церковні співи, де викладання його буде можливим.

Через нерозуміння російської мови в дітей не було потягу до науки, читання книжок, написаних чужою для них мовою. Тож, російська мова навчання українських дітей гальмувала освітній розвиток українського народу. Офіційна школа виступала осередком знищення індивідуальності, самостійності, волі, віри й впевненості дитини в спроможності успішно навчатися.

Слід зауважити, що початкові школи не мали єдиних програм, зміст та обсяг навчальних предметів розробляли самі вчителі. Професійний рівень учителів був низьким. Відсутність належної підготовки, а то й взагалі будь-якої освіти, була постійним явищем шкільництва в ті часи. Тому не дивно, що в початкових школах, зокрема в парафіяльних, учителювали священники, іноді

нижчі служителі культу, які не мали спеціальної підготовки, іноді й моральних підстав чи навіть бажання навчати дітей. Механічне засвоєння навчального матеріалу, повне пригнічення особистості учня, сліпий послух насаджувались у кожній школі. Попри заборону тілесних покарань різка вживалась як один із засобів навчання й виховання, панував жорстокий режим, тому успішність учнів була низькою [4, с. 54].

Висновки та перспективи подальших розробок у цьому напрямку. Таким чином, розвиток освіти в Подільській губернії в кінці XIX – на початку XX ст. процес неоднозначний та багатогранний, один з найбільш складних, який залежав від багатьох соціально-політичних, економічних та історичних факторів. Головною причиною цього процесу була відміна кріпосного права та початок індустріального перевороту в Російській імперії, що зумовлювало потребу у мінімальній грамотності якнайширшого кола громадян.

Перспективним видається глибоке, системне дослідження розвитку початкової освіти у визначений історичний період.

Список використаної літератури:

1. Нагнибіда Р. В. Літописи церковні Балтського повіту Подільської губернії (1866–1899). Частина 1. Дрогобич : Коло, 2018. 464 с.
2. Кільова Г. Є. Фон Горадке і створення Київського учбового округу. *Шлях освіти*. 2005. № 3. С. 42.
3. Мукалова Н. Народная школа в Юго-Западном крае. (Историко-статистический очерк). Київ, 1892. 60 с.
4. Перерва В. С. Церковно-шкільна революція у Подільській єпархії другої половини XIX ст.: головні події та виконавці. *Освіта, наука та культура на Поділлі*. Збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський, 2011. Т. 18. С. 29-38.
5. Полонська-Василенко Н. Історія України: у 2 т. Від середини XVII ст. до 1923 року. Київ : Либідь, 1992. Т. 2. 599 с.
6. Філінюк А. Г. Освіта на Поділлі на рубежі XVIII–XIX ст. *Освіта, наука і культура на Поділлі*. Збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський: К-ПДПУ, 1998. Т. 1. С. 70-79.
7. Шип Н. А. Церковно-православний рух в Україні (поч. XX ст.). Київ : НАН України. Ін-т історії України, 1995. С. 40.

Bourdouvalis K. Development of National Schools in Podilska Province at 60-90 years XIX st.

The article examines the development of the school network of folk schools in the Podilsk province in the 1960s and 1990s. It is noted that this type of school has provided an evolution in education and upbringing. The anti-Ukrainian and russifying policy of the imperial government in the field of public education, its stability and limitations are shown. Socio-economic and political factors are analyzed. It is noted that the tsarist government transferred the financial burden of expenses for the maintenance of educational institutions to private individuals and local donations. The development of the network of public schools was also hampered by the lack of teaching aids, the cost of tuition, the low success rate of students and the educational level of teachers. The types of schools, their subordination to various ministries and agencies were studied.

Several indicators of primary school attendance by girls and boys were analyzed. It has been proven that the main benefit of primary school should have been religious and moral education. The clergy was given unlimited rights in the management of the primary school. Representatives of the clergy were members of the provincial and district school councils, exercised the highest supervision over the religious and moral nature of education in all primary schools, and had the right to teach the law of God in primary schools.

It should be noted that primary schools did not have uniform programs, the content and volume of educational subjects were developed by the teachers themselves. The professional level of teachers was low. Lack of proper training, or even any education at all, was a constant phenomenon of schooling in those days.

Often teaching positions in schools of this type were occupied by psalmists (dyaks), who were the lowest rank of the church clergy, were readers and singers in the church. Moreover, those of them who did not have the ability to teach children were transferred from place to place, and those who were capable were sometimes encouraged with small monetary rewards. The village school teacher was not able to provide everything necessary for his family and give an appropriate education to his children. Political disenfranchisement was added to the teachers' difficult financial situation. He was constantly threatened with unjustified dismissal from work for political disloyalty.

Key words: *spiritual department, imperial government, public education, educational and educational process, primary schools, russification, parish schools.*

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СУЧАСНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ОСВІТИ

УДК 372.881.111.1

DOI <https://doi.org/10.32782/1992-5786.2023.91.2>

Е. О. Божко

студентка
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

О. О. Яременко-Гасюк

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
<https://orcid.org/0000-0002-9544-4733>

АВТЕНТИЧНІ МАТЕРІАЛИ ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ ЯК ОДИН З КОМПОНЕНТІВ ФОРМУВАННЯ ПРИРОДНИЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСАХ

Середня школа є критичним періодом у навчанні студента, і саме в цей період вони розвивають свої фундаментальні знання з різних предметів. Біологія, зокрема, закладає основу для розуміння складності життя та світу природи. Включаючи автентичні матеріали до навчальної програми, старшокласники знайомляться з прикладами та сценаріями з реального життя, які допомагають їм поєднати теорію з практикою.

А тепер уявіть захоплення на обличчі старшокласника, коли йому надається можливість досліджувати автентичні матеріали іноземною мовою. Ці матеріали можуть включати наукові дослідження, статті з міжнародних журналів або навіть відео експериментів, проведених відомими вченими. Використання таких матеріалів не тільки покращує їхнє розуміння біології, але й відкриває для них різні точки зору та підходи, прийняті вченими з усього світу.

Автентичні матеріали такого типу дають старшокласникам унікальний і цінний досвід навчання. Вони дозволяють зазирнути в біологічні досягнення вчених різних країн. Студенти можуть дізнатися про новаторські відкриття та інновації, які, можливо, не були висвітлені в їхніх підручниках. Це знайомство з різноманітним науковим матеріалом не тільки розширює їхні знання, але й викликає цікавість і пристрасть до подальших досліджень.

Крім того, використання автентичних матеріалів іноземною мовою допомагає старшокласникам розвивати свої мовні навички, одночасно вивчаючи біологію. Це пропонує їм можливість попрактикуватися в читанні та розумінні наукових текстів іншою мовою, що може бути надзвичайно корисним для їхніх майбутніх академічних занять. Займаючись автентичними матеріалами, студенти покращують свій словниковий запас, розвивають навички критичного мислення та набувають впевненості у своїй здатності орієнтуватися в складних наукових концепціях.

У статті розглядається проблема використання автентичних матеріалів у викладанні дисципліни «Біологія та екологія». Автори пропонують модель, що включає компоненти, які активізують освітню та формульовально-компетентісну роль матеріалів. Автентичні матеріали визначаються як реальні приклади мови та культури, використовувані у навчанні. Результатом дослідження стала розробка моделі, яка охоплює різні етапи навчального процесу, включаючи лекції та їх види. Запропоновані технології підвищують роль автентичних матеріалів у навчанні. Автори вірять, що впровадження цієї моделі сприятиме формуванню ключових компетентностей у студентів, що вивчають «Біологію та екологію».

Ключові слова: біологія, старша школа, автентичні матеріали іноземною мовою, природнича компетентність.

Постановка проблеми. Ми живемо в період тотальних та глобальних трансформацій, що можна спостерігати у всіх сферах. Зі зміною покоління відбувається зміна поглядів на зміст біологічної освіти. Нові зміни висувають нові завдання, щодо формування в учнів природничо-наукової компетентності через (згідно наказу МОН України від 07.06.2017 р. № 804):

- засвоєння закономірностей роботи живих систем, їх розвиток і взаємодію між собою і довкіллям;
- сприймання біологічної картини світу та поваги до таких категорій, як життя, природа, здоров'я;
- формування відповідального ставлення до природи як єдиної, неповторної цінності;

– уміння використовувати знання з біології та екології у житті, оцінювати їх роль для сталого (збалансованого) розвитку людства, науки та технологій [10].

Відповідно до Рекомендації Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» і положень «Концепції Нової української школи» результатом навчання є формуванням у випускника школи 10-ти ключових компетентностей. У цей процес свій внесок разом з іншими предметами робить біологія. Компетентнісний потенціал предмета «Біологія і екологія» говорить про важливість формування в учнів не лише фахових знань, але й навичок та цінностей, необхідних для повноцінного функціонування в сучасному суспільстві. Вивчення біології сприяє розвитку критичного мислення, екологічної свідомості, а також підготовки до взаємодії з природним середовищем та власним здоров'ям.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загалом, навчальний матеріал у програмі 10 класу розподілено за такими темами: «Вступ», «Біорізноманіття», «Обмін речовин і перетворення енергії», «Спадковість і мінливість», «Репродукція та розвиток». Щодо ключових компетентностей, то у змісті всіх тем реалізовано два компоненти, важливі для їх формування:

– *екологічний*, розкриває роль факторів зовнішнього середовища, взаємозв'язок живого з довкіллям, наслідки недотримання умов довкілля для різних рівнів життя, визначення основних аспектів подолання екологічних проблем та досягнення сталого (збалансованого) розвитку;

– *здоров'язбережувальний* – ознаки та критерії здоров'я, роль ендогенних та екзогенних чинників для людини, формування правил поведінки для збереження власного здоров'я та здоров'я інших людей. Сюди ж відноситься й *соціальний аспект*, який фокусується на важливості взаємодії та взаємовідносинах між людьми щодо збереження здоров'я. Цей аспект включає:

– *Соціальну відповідальність*: Пропагування відчуття відповідальності кожної людини за своє власне здоров'я та здоров'я інших. Це може включати усвідомлення впливу власних дій на здоров'я спільноти та бажання діяти на благо всіх.

– *Солідарність та співпраця*: Заохочення співпраці та підтримки між людьми у забезпеченні сприятливих умов для здоров'я. Це може включати розвиток спільних програм та ініціатив, спрямованих на покращення загального благополуччя.

– *Культура безпеки та підтримки*: Створення середовища, де кожна людина відчуває себе захищеною та підтриманою у зусиллях зберегти власне здоров'я та допомогти іншим.

Соціальний аспект здоров'язбережувального компоненту наголошує на важливості співпраці та

взаємодії у суспільстві для досягнення загального добробуту та здоров'я усіх його членів [8].

Саме з таких компонентів ми рекомендуємо виходити при підборі автентичного біологічного матеріалу, який дозволяє стимулювати інтерес учнів до вивчення природничих наук та розвивати їх компетентності в сфері екології та здоров'я.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є розглянути деякі особливості застосування автентичних матеріалів з біології для оптимізації засвоєння системи інтегрованих знань про закономірності роботи живих систем, їх розвиток між собою та довкіллям, а також формування уміння використовувати ці знання у повсякденному житті.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи проблему використання автентичних матеріалів, зупинимось на визначенні цього поняття. *Автентичні матеріали* – це матеріали, які використовуються у навчанні, і які є реальними, автентичними зразками мови та культури. Вони можуть бути взяті з різних джерел, таких як газети, журнали, книги, інтернет-ресурси, відео та аудіозаписи, рекламні матеріали тощо.

Однак, важливо відрізнити автентичні матеріали від навчальних матеріалів, створених спеціально для навчання. Автентичні матеріали є реальними прикладами мови, вживаною носіями мови в реальних ситуаціях, у різних сферах та галузях, тоді як навчальні матеріали створюються з метою вивчення певних аспектів.

Велика кількість досліджень була проведена для вивчення ефективності використання автентичних матеріалів у навчанні (Романюк Л. В., Русановська Т. В., Дука М). Одне з таких досліджень, проведених Гуарієнто та Морлі (2001), показало, що використання автентичних матеріалів сприяє мотивації учнів і позитивно впливає на їх процес навчання.

Інше дослідження, проведене Нунаном (1997), підтверджує, що ознайомлення учнів з автентичними матеріалами є невід'ємною частиною не лише фахового навчання, а й, взагалі, навчання мови, оскільки вони надають та вводять багато мовних феноменів. Це допомагає учням впоратися з реальною мовною взаємодією і розвивати навички спілкування, які знадобляться їм при вирішенні суто фахових питань.

Такі наскрізні змістові лінії корелюються з ключовими компетентностями та є засобом впровадження навчального змісту через опанування цілісного світогляду учня, що визначає його поведінку в повсякденному житті. Адже саме компетентнісний підхід спрямований на формування практичних навичок, що має застосовуватися як в стандартних, так і в нових ситуаціях.

Так, наприклад, експеримент та дослідження Лоуренс Т. та Качур І. демонструють позитивний вплив використання автентичних матеріалів

у навчанні. Учасники дослідження, які використовували автентичні матеріали, продемонстрували кращі результати в розвитку навичок мовлення та розуміння. Експеримент також показав, що використання автентичних матеріалів збільшує мотивацію учнів та робить навчання цікавішим. Вчителі, які використовують автентичні матеріали, відзначили, що учні більш активно займаються навчанням та проявляють більше інтересу не лише до вивчення мови, а й загалом, до навчального процесу.

Таким чином, для розвитку *екологічного* компонента ми рекомендуємо використовувати автентичні матеріали, які детально аналізують взаємозв'язок між живою та неживою природою, а також акцентують увагу на можливостях вирішення екологічних проблем для досягнення сталого розвитку.

Здоров'язберезувальний компонент потребує застосування методик, спрямованих на активне формування навичок безпечної поведінки та розуміння ключових аспектів здоров'я. Для досягнення цієї мети рекомендується використовувати автентичні матеріали, що сприяють свідомому ставленню до власного здоров'я та розвитку вмінь його належно зберігати, що спонукає до розуміння важливості профілактичних заходів та відповідального ставлення до власного стану здоров'я і здоров'я оточуючих.

Не слід забувати й про *соціально-громадянський аспект*, який передбачає взяття на себе відповідальності за обдумані рішення у сфері впливу на довкілля, стеження за його станом та готовність приймати активну участь у заходах з охорони природи. Ось тут, ми можемо рекомендувати взяти за основу приклади з існуючих веб-сайтів, які широко обговорюють питання екологічної відповідальності та сприяють участі в природоохоронних ініціативах.

Всі ці компоненти та аспекти проявляють себе через певні форми організації навчального процесу, які упорядковують навчальний процес та мають свої дидактичні цілі. У дидактичному процесі найчастіше говорять про чотири групи організаційних форм: навчальні заняття, практична підготовка, самостійна робота та контрольні заходи. Саме до першої групи належить така форма, як лекція, яка є провідною формою організації процесу навчання у вищому навчальному закладі, її елементи також можна зустріти й у старших класах середньої школи.

Лекція – це форма навчального заняття, яке будується на основі інформаційно-монологічного методу й передбачає систематичний, послідовний виклад навчального матеріалу вчителем, продуманий і підготовлений завчасно, із застосуванням способів і прийомів активізації пізнавальної діяльності учнів [4].

Тому, особливо важливим є підбір автентичних навчальних матеріалів саме для неї.

Лекції з біології та екології в старших класах проводяться під час вивчення найскладнішого матеріалу, що до цього не вивчався учнями. Лекцію можна використовувати на початку вивчення курсу, розділу, теми, а також під час узагальнення знань.

Наприклад, *вступна лекція* дає первинне ознайомлення учнів з основними проблемами теми, що вивчається. Головними завданнями такої лекції є виклик інтересу до теми, розкриття міжпредметних зв'язків і, визначення його місця в системі знань. Тому підбір автентичних матеріалів має відповідати таким принципам чи критеріям:

- **Цікавість:** Матеріали повинні бути цікавими та привабливими для учнів, щоб зацікавити їх та залучити до вивчення теми.

- **Зв'язок з темою:** Матеріали повинні мати явний зв'язок з темою лекції. Вони можуть містити практичні приклади, передовий досвід чи реальні випадки, що ілюструють основні проблеми, що досліджуються.

- **Різноманітність:** Варто використовувати різні типи автентичних матеріалів, такі як відео, тексти, аудіозаписи, зображення тощо. Це дозволяє учням залучати різні чуттєві канали та розширювати їх розуміння теми.

- **Відповідність рівню учнів:** Матеріали повинні бути відповідні рівню розуміння та попереднім знанням учнів. Вони повинні бути досяжними та зрозумілими для учнів, щоб вони могли активно брати участь у лекції.

- **Активна участь:** Матеріали повинні стимулювати учнів до активної участі та задавання запитань. Вони можуть пропонувати завдання для розв'язання, провокувати обговорення або викликати рефлексію.

- **Автентичність:** Матеріали повинні бути автентичні, тобто вони повинні бути зроблені для реального використання або взяті з реального життя. Це допомагає учням побачити, як тема застосовується на практиці та в реальному світі.

Враховуючи ці критерії, можна вибрати автентичні матеріали, які найкращим чином витягнуть з учнів інтерес до теми, пояснять її важливість та загальну концепцію, і створять базу для подальшого вивчення.

Оглядова лекція передбачає поглиблення здобутих знань для системного узагальнення. Вона також може бути застосована для завершального огляду великого розділу. Для цього типу можна рекомендувати наступні матеріали:

- **Стислі відео чи аудіо з інтерактивними компонентами:** Стислі відео чи аудіо записи, які пояснюють основні точки та концепції, з можливістю взаємодії для учнів, такі як питання чи завдання для самоперевірки.

- Статті з наукових журналів: Рекомендуйте статті з академічних та наукових журналів, які висвітлюють головні результати досліджень та забезпечують додаткову глибину розуміння теми.

- Кейс-стаді: Використання кейс-стаді дозволяє студентам застосовувати свої знання на практиці та розв'язувати реальні проблеми. Рекомендуйте кейси, які стимулюють критичне мислення та розглядають різні аспекти теми.

- Групові дискусії: Залучайте учнів до групових дискусій на основі запропонованих матеріалів, таких як тексти, презентації або відео. Це сприяє активному мисленню, обміну думками та співпраці між учнями.

- Використання графіків та діаграм: Підготуйте графіки чи діаграми, які візуально ілюструють основні концепції та складні відношення між ними. Вони можуть допомогти учням побачити структуру та зв'язки між ідеями.

- Відео з реального життя: Використовуйте відео, що демонструють реальне використання знань та навичок в практичному житті. Це можуть бути відео зі співбесідами з практикуючими фахівцями чи роликami, що показують ситуації з подібними проблемами, що вивчаються.

- Проектні завдання: Запропонуйте студентам самостійно розробляти та презентувати проекти, які використовуються для узагальнення їхніх знань. Це може включати створення веб-сайтів, дослідження, публікації чи створення презентацій.

Вибір автентичних матеріалів для оглядової лекції повинен розширити знання та навички учнів, допомогти їм систематизувати інформацію та зацікавити їх активним використанням отриманих знань.

Настановча (інструктивна) лекція проводиться перед екскурсіями, лабораторними роботами, навчально-практичними заняттями тощо. Поточна лекція спрямована на цілісне, системне розкриття окремої, складної для учнів теми, розділу програми. Тому, буде доречним використання:

- Демонстраційні матеріали: Використання підручників, презентацій, діаграм тощо допомагає студентам бачити та зрозуміти складні поняття та відношення між ними, а також може показати живі приклади та застосування концепцій на практиці.

- Активні методи викладання: Рекомендується використовувати методи, які дозволяють учням активно діяти (наприклад, обговорення, групову роботу, практичні вправи тощо).

- Використання історичних матеріалів: Розгляд історичних подій та фактів може допомогти зрозуміти, які виклики та перешкоди були у подоланні деяких проблем чи досягненні успіхів в даній темі.

- Порівняння та контраст: Порівняння та контраст двох схожих, але різних концепцій чи ідей часто допомагає студентам краще зрозуміти

окремі аспекти теми та забезпечує роздуми про можливу обрану стратегію.

- Віртуальні турніри та екскурсії: Якщо тема пов'язана з історією чи географією, рекомендується використовувати віртуальні тури та екскурсії, щоб допомогти студентам усвідомити, як виглядає матеріал у реальному світі та допомогти їм краще зрозуміти тему.

- Портфоліо: Створення портфоліо дозволяє учням на практиці відновлювати та застосовувати знання з даної теми. Окрім того, це допомагає студентам систематизувати свої знання та заохочує їх до самостійної діяльності.

Загалом, проведення поточної лекції з використанням цих методів та матеріалів допоможе студентам краще зрозуміти складну тему та підготуватися до подальших занять, таких як екскурсії, лабораторні роботи тощо.

Узагальнювальна лекція передбачає систематизацію більшого обсягу інформації, порівняно з уроком узагальнення й систематизації знань. В основному проводиться після вивчення великих тем. Тому при виборі автентичних матеріалів рекомендуємо вирішити наступні питання, які допоможуть висвітлити основні ключові моменти, які потребують підкріплення:

- Визначте основні поняття та ідеї, які студенти повинні зрозуміти та запам'ятати після лекції. Створіть структуру лекції, яка допоможе систематизувати ці поняття та ідеї.

- Використайте графіки, діаграми та таблиці для візуалізації інформації. Це допоможе студентам краще зрозуміти зв'язки та закономірності між концепціями.

- Робіть акценти на суттєвих відмінностях, порівнюйте та контрастуйте різні підходи, теорії та дослідження. Це допоможе студентам зрозуміти, що немає одного правильного відповіді і шляху розв'язання проблеми.

- Використання прикладів та реальних ситуацій може допомогти студентам зрозуміти, які аспекти матеріалу можна застосовувати на практиці.

- Запропонуйте студентам завдання або практичні вправи, які дозволять їм застосувати здобуті знання та навички. Це допоможе студентам закріпити свої знання та виробити навички самостійного використання матеріалу.

- Надайте можливість для обговорення та роздумів. Спонукайте студентів ділитися своїми думками, гаданнями та зауваженнями, щоб побудувати активну інтерактивну атмосферу.

- Заключним елементом лекції повинно бути узагальнення та підбиття підсумків, наочно демонструючи студентам основні пункти і акценти лекції.

Ці підходи та рекомендації допоможуть студентам краще засвоїти та запам'ятати інформацію, яку вони вивчають у ході узагальнювальної лекції.

Але ж, звичайно, що для учнів середніх загальноосвітніх закладів все ж превалюючим типом лекцій буде *навчальна лекція*. Головною відмінністю навчальної лекції є розкриття проблематики всіх питань. Саме на лекції вчитель може показати науку в період її становлення, та новітні досягнення. Лекція допомагає сформувати основні наукові знання учнів, тому що вона може водночас застосовуватися як метод, і як засіб формування наукового світогляду. І саме такий тип лекцій дозволяє використати велику кількість автентичних матеріалів, таких як фотографії, відео, наукові статті та дослідження. Це допомагає створити живий і цікавий контент для учнів, а також розвиває навички критичного мислення та аналізу наукового матеріалу.

Однак, для досягнення максимальної ефективності навчальної лекції, важливо застосовувати методи активного навчання, такі як запитання до аудиторії, вправи на роздуми та дискусії, які активізують учнівську участь у процесі навчання. В цьому неабияку роль грає використання автентичних матеріалів, що допомагають залучити учнів до активної співпраці та розвитку їх критичного мислення.

Отже, лекція, як форма навчального процесу, може бути потужним інструментом для формування наукового світогляду та базових наукових знань учнів, саме тому, слід використовувати її потенціал та застосовувати матеріали, які активізують навчальну діяльність. Нижче, у таблиці ми надаємо узагальнюючу інформацію, щодо особливостей такої форми навчального заняття як лекція та авторські рекомендації, щодо застосування автентичних матеріалів, разом з прикладами таких матеріалів.

Взагалі, поєднання компетентнісно орієнтованих завдань та сучасних автентичних освітніх матеріалів є важливою характеристикою сучасного освітнього процесу. До прикладу, матеріали щодо досвіду вивчення еволюційної біології у школах Європи постійно публікуються у європейському журналі для учителів природничих дисциплін "Science in school". Тут можна знайти цікавий досвід учителів, зокрема щодо складання філогенетичних схем, а також наукові статті з проблем еволюційної біології (Barker John, Philip Judith / Phylogenetics of man-made objects: simulating evolution in the classroom // Science in school. – 2013. – № 27. – Р. 27 – 31). Важливо, що детальні методичні рекомендації щодо проведення уроків з еволюційної біології розробляються в університетських лабораторіях. Вони мають глибоку наукову базу.

Окремо пропонуються матеріали для учнів і методичні розробки для вчителів з відповідними поясненнями і чіткими порадами для ефективного використання на уроках.

Запропоновані завдання – це цілісні методичні комплекси з організації діяльності учнів на уроці. Усі розробки спрямовані на формування в учнів і вчителів критичного мислення і глибокого розуміння еволюційних процесів. Тож в Україні нам варто долучитися і використовувати цінні автентичні освітні ресурси, що розроблені в інших країнах:

- Evolution: DNA and the Unity of Life / [Електронний ресурс.] – Режим доступу: <https://teach.genetics.utah.edu/content/evolution/>

- Teacher Guide Same or Different Species? – Режим доступу: https://teach.genetics.utah.edu/content/evolution/speciation/same-or-different-species_TG.pdf

- Освітній ресурс Медичного інституту Говарда Г'юза – Режим доступу: <https://www.hhmi.org/biointeractive>

- Pedigrees and the Inheritance of Lactose Intolerance.–[Електронний ресурс.] – Режим доступу: <https://www.hhmi.org/biointeractive/pedigrees-and-inheritance-lactose-intolerance>

Наприклад, розглядаючи тему «Сталий розвиток та раціональне природокористування» найкраще зосередитись на локальних змінах, які можуть здійснити учні в своєму житті та їх впливі на глобальну екологічну ситуацію («думай – глобально, дій – локально»): майбутнє в руках у кожного, а не в знеособленої влади. Знайти автентичні матеріали, які фокусуються на екологічних проблемах та можливих шляхах їх вирішення – що мусимо робити вже зараз.

Не варто дуже детально розбиратися у критеріях забруднення довкілля та його якості, буде достатньо матеріалів про основні характеристики різних критеріїв і розуміння їх штучного характеру (вони визначені людиною). Для досягнення цієї мети можна використати наступні автентичні матеріали:

- Графіки та діаграми, що ілюструють рівень забруднення довкілля на прикладі різних регіонів або країн.

- Статистичні дані про тенденції забруднення довкілля та їх вплив на здоров'я людей та екосистеми.

- Відеоматеріали, що демонструють наслідки забруднення довкілля для природи та людського життя.

При підготовці і проведенні уроку про екологічну політику в Україні й світі, а також громадянську активність у цій сфері найкраще залучити учнів для висвітлення цих питань – це зробить урок більш інтерактивним і цікавим. Це можна зробити за допомогою таких методів, які співвідносяться з використанням різних видів автентичних матеріалів:

- Групові дискусії з використанням конкретних прикладів з життя.

Таблиця 1

Вид лекції	Характеристика	Рекомендовані принципи	Рекомендовані матеріали	Приклади (Посилання на матеріали)
Вступна	Має на меті виклик інтересу до теми та визначення місця в системі знань.	Зосередження на цікавості, використання автентичних матеріалів, створення міжпредметних зв'язків.	Цікаві факти, відео, тексти, аудіозаписи, стимулюючі запитання.	Відео-запрошення, Цікаві статті: https://maximum.fm/svit-ochimalyudini-murahi-ucheni-stvorili-miniatyurnu-kameru-gopro-dlya-komah_n181515
Оглядова	Забезпечує поглиблення знань для системного узагальнення. Може бути використана для завершального огляду великого розділу.	Використання різноманітних матеріалів, які розширюють розуміння теми, та акцент на активній участі студентів.	Відео, наукові статті, кейс-стаді, групові дискусії, графіки та діаграми.	Статті з журналів, Кейс-стаді
Настановча (інструктивна)	Проводиться перед екскурсіями, лабораторними роботами, навчально-практичними заняттями.	Використання демонстраційних матеріалів, активних методів викладання, історичних матеріалів, порівнянь та контрастів.	Підручники, презентації, історичні факти, групові завдання.	Презентації до лекцій, Віртуальні тури: http://chornobylmuseum.kiev.ua/uk/virtual-tour/
Узагальнююча	Проводиться перед або після вивчення великих тем, має на меті систематизацію та узагальнення знань.	Використання графіків, діаграм, акцентів на суттєвих відмінностях, використання прикладів та практичних завдань.	Графіки, діаграми, історичні матеріали, завдання для практичного використання.	Графіки та діаграми, Практичні завдання: https://naurok.com.ua/praktichni-roboti-z-biologii-online-251892.html

- Презентації, створені учнями, що містять аналіз екологічних проблем та пропозиції щодо їх вирішення.

- Використання інтерактивних вправ, таких як «мозковий штурм» або «гра ролей», для стимулювання активної участі учнів.

Існує багато технологій, які дають змогу формувати активне навчання учнів, використовуючи автентичні матеріали з іноземних підручників, посібників, журналів тощо. Наприклад, використання на уроках біології **дослідницької технології** передбачає набуття учнями досвіду дослідницької роботи в пізнавальній діяльності. Під час навчання біології це дає змогу вчителю об'єднати розвиток інтелектуальних здібностей учнів з дослідницькими вміннями у пошуку цікавих автентичних матеріалів і на цій основі формувати активну творчу особистість.

Проектна технологія передбачає створення вчителем таких умов під час навчального процесу, за яких його результатом є вдосконалення індивідуальності учня, його потенціальних здібностей, виховання мотивації, особистісних та вольових якостей: самостійності, цілеспрямованості, організованості в роботі. Під час вивчення біології слід розкривати практичну цінність вивчення біології, формувати вміння учнів самостійно конструювати свої знання, в тому числі, через використання автентичних матеріалів.

Так, у 2020 році автором було розроблено навчальний проект для учнів 6-х класів «Подорож

у світі рослин». Мета даного проекту – оволодіння учнями новими термінами, біологічними поняттями, новими цікавими фактами з життя рослин. Робота над проектом допомогла учням більш глибоко осягнути дану тему, знаходячи відповідну інформацію, оформлюючи результати своїх досліджень у вигляді цікавих доповідей та яскравих робіт. В цьому проекті ми застосували автентичні матеріали, які сприяли науковому розвитку учнів, надаючи, таким чином, додатковий інтелектуальний вимір цьому виду навчальної діяльності.

І звичайно, ми не можемо не згадати, **інформаційно-комп'ютерні технології**, які готують учнів до повноцінної діяльності в умовах сучасного інформаційного суспільства. Так під час вивчення біології вони уможливають підвищення ефективності навчального процесу, розвиток умінь експериментально-дослідницької діяльності учня, моделювання біологічних процесів. Такі технології допомагають розвинути комп'ютерну грамотність учнів та вміння дослідницького пошуку. Існують багато сайтів, які можна рекомендувати учням для підготовки творчих та навчальних завдань на основі різноманітних автентичних матеріалів. Один з таких ресурсів – це онлайн-бібліотеки наукових статей та підручників. Наприклад, PubMed та Google Scholar містять велику базу наукових досліджень з біології, які можна використовувати у навчальному процесі.

Крім того, існують спеціалізовані веб-сайти та платформи, які надають англомовні матеріали для

викладання біології. Наприклад, Khan Academy та Coursera пропонують безкоштовні онлайн-курси з біології, які можна використовувати для підготовки матеріалів для уроків.

Отже, виходячи з нашого досвіду та спостережень за навчальним процесом та аналізу досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених, авторами було розроблено Модель особливостей

застосування автентичних матеріалів на різних етапах навчального процесу з викладання такої дисципліни, як «Біологія та екологія». Модель містить в собі ціль, що висуває перед собою викладач, враховуючи позитивний вплив використання автентичних матеріалів іноземною мовою. Також запропоновані важливі компоненти, які потребують такого наповнення навчального процесу, що

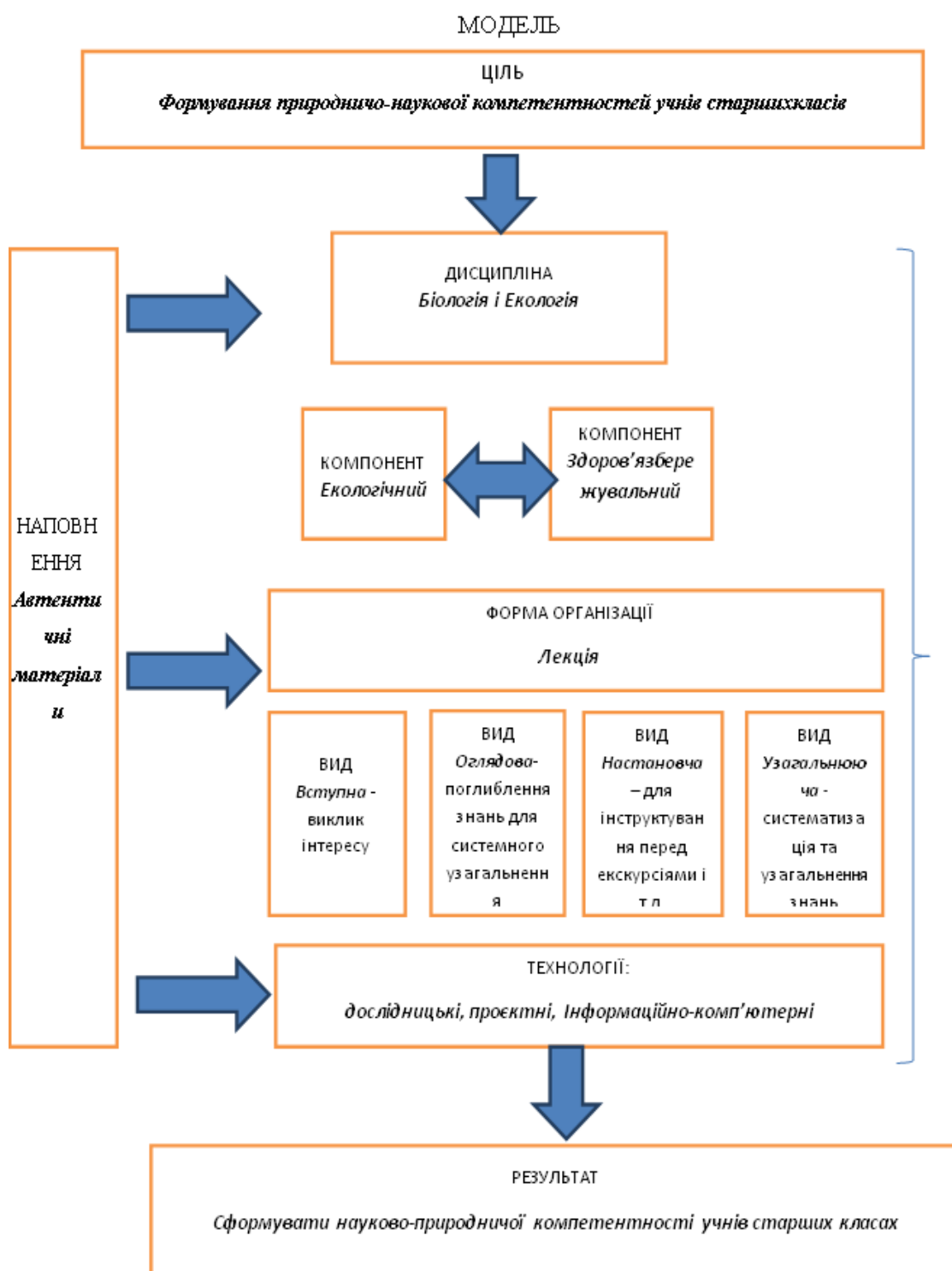

Рис. 1

активізує їхню освітню та формувально-компетентісну роль. Розглянута така форма навчального процесу, як лекція та її види, з наданням їх важливих характеристик разом з рекомендаціями, щодо застосування різноманітних автентичних матеріалів. Також виділені технології, через застосування яких, можна кардинально підвищити роль автентичних матеріалів, що використовуються в навчальному процесі. Все це, на погляд авторів, має сприяти досягненню остаточного результату, який корелюється з основними компетентностями, що мають бути сформовані у процесі вивчення такої дисципліни, як «Біологія і екологія».

Висновки і пропозиції. Використання автентичних матеріалів у навчанні є надзвичайно важливим. Вони допомагають учням отримати реальний досвід існуючих фахових проблем та використання мови, одночасно покращуючи навички мовлення та розуміння. Використання автентичних матеріалів також покращує мотивацію учнів та допомагає їм краще розуміти культуру та соціокультурний контекст, пов'язаний як з біологічними проблемами, так і мовою. Згідно з Концепцією «Нова українська школа» однією з ключових компетентностей випускника школи є екологічна грамотність, тобто «уміння розумно та раціонально користуватися природними ресурсами в рамках збалансованого розвитку, усвідомлення ролі навколишнього середовища для життя і здоров'я людини» і сам автентичні матеріали допоможуть досягти цих важливих завдань, надаючи інформацію «з перших рук», щодо раціонального природокористування та взаємозв'язків, які існують між станом нашого довкілля та рівнем нашого життя.

Дослідження підтверджують позитивний вплив використання автентичних матеріалів на формування цього уміння, що є підґрунтям у розумінні біологічної картини світу, цінності таких категорій, як знання, життя, природа, здоров'я, усвідомленні біосферної етики, застосуванні знань з біології у повсякденному житті та майбутній професійній діяльності, тощо. Тому, використання автентичних матеріалів має бути важливою складовою частиною навчального процесу, а запропоновані стратегії та підходи до використання автентичних матеріалів допоможуть вчителям створити ефективне та цікаве навчальне середовище, що сприятиме розвитку навичок мовлення та мотивації учнів.

Список використаної літератури:

1. Key Competences for Lifelong Learning [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://europa.eu/legislation_summaries/education_training_youth/lifelong_learning/c_11090_en.htm.
2. Бібік Н.М. Компетентісний підхід: рефлексивний аналіз застосування / Н.М. Бібік // Компетентісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / За заг. ред. О.В. Овчарук. – К.: «К.І.С.», 2004. – С. 47-49.
3. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології / І.М. Дичківська. – К., 2004. 125 с.
4. Комарова О. В. Методика навчання біології. Практичний курс. Частина 2 : методичні інструкції до проведення практичних занять з дисципліни «Методика навчання біології» / Олена Володимирівна Комарова. – Ч. 2. – Кривий Ріг : КДПУ, 2018. – 51 с.
5. Матяш Н. Концептуальні підходи до проектування змісту біологічної освіти в основній школі. Біологія і хімія в рідній шк. 2014. № 5. С. 33–37. 252.
6. Максименко С.Д., Чепелева Н.В., Карамушка Л.М., Куліш Т.І. Інститут психології імені Г.С. Костюка НАНП України. Національна академія педагогічних наук України: 1992-2022 рр.: монографія. За заг. ред. В.Г. Кременя. Київ: Педагогічна думка, 2022. Розділ 10. С. 266-276.
7. Мегем О. М. Становлення і розвиток шкільної біологічної освіти в загальноосвітніх навчальних закладах України (1940–2000 рр.) : автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.02 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2009. 21 с.
8. Методичні рекомендації щодо викладання біології та екології у 2019/2020 навчальному році [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://osvitoria.media/metodychni-rekomendatsiyi-shhodo-vykkladannya-biologiyi-ta-ekologiyi-u-2019-2020-navchalnomu-rotsi/>.
9. Міщук Н. Й., Степанюк А. В. Основні тенденції розвитку шкільної біологічної освіти (поч. ХХ ст.–1995 р.). Педагогіка і психологія. 1997. № 1. С. 231–239.
10. Природознавство. 5 клас : навч. програма для загальноосвіт. навч. закл. (оновлена у 2017 р.) : затв. наказом МОН України від 07.06.2017 р. № 804 / уклад.: Т. Г. Гільберг, І. П. Крячко, Т. В. Сак, Н. В. Бескова, С. С. Фіцайло. Міністерство освіти і науки України : офіц. вебпортал. Київ, 2017. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas>
11. Формування екологічної компетентності школярів: наук.-метод. посібник/ Н.А. Пустовік, О.Л. Пруцакова, Л.Д. Руденко, О.О. Колонькова. – К. «Педагогічна думка», 2008. – 64 с.

Bozhko E., Yaremenko-Hasiuk O. Authentic Materials as Natural Science Competence Forming Component for Senior School Students

High school is a critical time in a student's academic journey, and it is during this period that they develop their foundational knowledge in various subjects. Biology, in particular, lays the groundwork for understanding the complexities of life and the natural world. By incorporating authentic materials into the curriculum, high school students are exposed to real-life examples and scenarios that help them connect theory with practice.

Now, imagine the excitement on a high school student's face when they are given the opportunity to explore authentic materials from abroad. These materials could include scientific research papers, articles from international journals, or even videos of experiments conducted by renowned scientists. The use of such materials not only enhances their understanding of biology but also exposes them to different perspectives and approaches taken by scientists from around the world.

Authentic materials from abroad provide high school students with a unique and valuable learning experience. They offer a glimpse into the advancements made in the field of biology by scientists from different countries. Students can learn about groundbreaking discoveries and innovations that may not have been covered in their textbooks. This exposure to diverse scientific content not only broadens their knowledge but also sparks curiosity and a passion for further exploration.

Moreover, using authentic materials in a foreign language helps high school students develop their language skills while simultaneously learning about biology. It offers them an opportunity to practice reading and comprehending scientific texts in a different language, which can be immensely beneficial for their future academic pursuits. By engaging with authentic materials, students improve their vocabulary, develop critical thinking skills, and gain confidence in their ability to navigate complex scientific concepts. The article deals with the problem of using authentic materials in teaching the discipline "Biology and Ecology". The authors propose a model that includes components that activate the education and competence-building role of materials. Authentic materials are defined as real examples of language and culture used in teaching. Their search resulted in the development of a model that covers different stages of the learning process, including lectures and their types. The proposed technologies increase the role of authentic materials in learning. The authors believe that the implementation of this model will contribute to the formation of key competencies in students studying Biology and Ecology.

Key words: *biology, high school, authentic materials in a foreign language, natural science competence.*

УДК 37.018.43:37.011.3-051
DOI <https://doi.org/10.32782/1992-5786.2023.91.3>

О. А. Жадько

кандидат педагогічних наук,
заступник директора з виховної роботи
Нікопольського фахового педагогічного коледжу

РОЗВИТОК ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВИКЛАДАЧА В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ

Актуальність дослідження зумовлена, з одного боку, непротими умовами сучасного розвитку системи освіти в Україні, спричинених спочатку пандемією COVID-19, потім – упродовженням військового стану у країні, а з іншого боку, потребою у постійному самовдосконаленні педагогів, підвищенні їхньої педагогічної майстерності, професійної компетентності і культури. Мета статті – розкрити виклики, які постають перед викладачами в сучасних умовах дистанційної освіти, та особливості розвитку їх педагогічної майстерності. Розкрито основні виклики, що мають враховуватися викладачами в сучасних умовах дистанційної освіти (збільшення частки самостійної роботи здобувачів освіти, поступовий перехід від колективних форм і способів організації навчання до індивідуалізованих; важливість урахування особистих обставин і умов життя всіх здобувачів освіти, аби забезпечувати їх вільний доступ до якісної освіти; непостійний контингент здобувачів освіти в освітньому процесі; необхідність створення інформаційних освітніх платформ закладів освіти, мереж, банків навчальних матеріалів для проведення занять; важливість збереження інформаційної інваріантності освіти). Охарактеризовано особливості розвитку педагогічної майстерності викладача в сучасних умовах дистанційної освіти (організація самоосвітньої діяльності викладачів за допомогою онлайн ресурсів; стажування в українських і європейських закладах освіти, проведення та відвідування гостьових лекцій, онлайн екскурсій, тематичних зустрічей і науково-практичних конференцій; оволодіння різноманітними онлайн інструментами, які викладачі можуть використовувати для створення презентацій, виконання і перевірки завдань здобувачів освіти, унаочнення навчального матеріалу, проведення підсумкових контрольних заходів; участь викладачів у різноманітних міжнародних проєктах з колегами із різних країн, організація та проведення спільних фундаментальних і прикладних досліджень; онлайн доступ до наукових бібліотек, архівів та баз даних різних закладів освіти у різних країнах; моделювання мережної взаємодії викладачів).

Ключові слова: дистанційна освіта, викладач, педагогічна майстерність, розвиток, освіта.

Постановка проблеми. Сучасна система освіти в Україні перебуває у досить складних умовах розвитку. З одного боку, вона враховує вимоги і виклики сьогодення і, відповідно, виявляє гнучкість та адаптивність в організації освітнього процесу. Так, пандемія COVID-19 змусила освітян шукати альтернативні традиційним способи організації освітнього процесу, аби забезпечити його безперервність і рівний доступ до освітнього процесу всіх його учасників. Це сприяло широкому впровадженню дистанційної освіти в усіх закладах освіти та значному поширенню інформаційно-комунікаційних технологій в освіті. Уведення воєнного стану в Україні в лютому 2022 р. поставило систему освіти у найскладніші умови, коли педагоги не лише вимушені були знову в повному масштабі провадити дистанційне навчання, але й піклуватися про безпеку учасників освітнього процесу, виявляти гнучкість у складанні розкладу занять, адже учні, студенти та й самі педагоги знаходилися в різних куточках країни і світу, загалом.

З іншого боку, характерною особливістю вітчизняної системи освіти є превалювання гуманістичної парадигми, яка ставить особистість з усіма її

інтересами, потребами й мотивами в центр освітнього процесу. Це зумовлює особистісну орієнтацію освітньої діяльності, її спрямованість на самореалізацію учасників освітнього процесу, розвиток їхньої культури, духовності, широкого світогляду тощо. З огляду на це сучасний педагог повинен постійно шукати баланс між складними умовами розвитку системи освіти у країні та забезпеченням кращих можливостей для навчання і виховання здобувачів освіти. І це вимагає від викладачів високого рівня розвитку їхньої педагогічної майстерності, культури і професійної компетентності, постійної самоосвіти і самовдосконалення. Тільки особистість, яка усвідомлює себе носієм різних культурних, професійних та інших цінностей, здатна адекватно усвідомлювати і визначати цілі та завдання власної діяльності, виявляючи необхідну гнучкість, мобільність та адаптивність, яких вимагають певні життєві обставини, неухильно і наполегливо просуватися до їх досягнення.

З огляду на це педагогічно доцільним є аналіз тих викликів, які постають перед викладачами в сучасних умовах дистанційної освіти, і специфіки розвитку їх педагогічної майстерності за цих умов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Слід відзначити, що окремі аспекти проблеми діяльності викладача в умовах дистанційної освіти висвітлювалися сучасними дослідниками. Так, В. Биков, О. Гриценчук, Ю. Жук [2], О. Огієнко [7] вивчають розвиток дистанційного навчання в Україні та інших країнах світу. Н. Клокар [5], В. Опанасенко [8], С. Перепічай [10] аналізують специфіку здійснення дистанційного навчання в системі вищої освіти та у процесі підвищення кваліфікації фахівців. Окрім того, П. Бендерезь [1], К. Бугайчук [3], А. Гудімова, І. Бабіна [4], Г. Корицька [6] розкривають у своїх роботах важливість постійного розвитку професійної майстерності викладача для ефективної організації дистанційного навчання.

Водночас проблема сучасних освітніх викликів та особливостей розвитку педагогічної майстерності викладачів в умовах дистанційного навчання досліджена недостатньо, що і зумовило цей науковий пошук.

Мета та завдання статті. Мета статті – розкрити виклики, які постають перед викладачами в сучасних умовах дистанційної освіти, та особливості розвитку їх педагогічної майстерності.

Виклад основного матеріалу. Дистанційне навчання стає надбанням сучасної науки, техніки та системи освіти. За умови продуманого впровадження воно допомагає зробити освіту доступною для широкого загалу, сприяє навчанню протягом життя, орієнтується на задоволення професійних запитів і потреб особистості, індивідуалізацію навчання, оновлення й осучаснення педагогічної теорії та практичної складової професійної підготовки фахівців. Дистанційне навчання має дуальний характер: з одного боку, воно виступає технологією, яка використовується у процесі навчання здобувачів освіти; а з іншого боку, дистанційне навчання виступає об'єктом вивчення й опанування з боку викладача, формування його особистого когнітивного і творчого досвіду [7].

Серед основних викликів, що мають урахуватися викладачами в сучасних умовах дистанційної освіти, є такі [2; 5; 8]:

– збільшення частки самостійної роботи здобувачів освіти, поступовий перехід від колективних форм і способів організації навчання до індивідуалізованих, що вимагає формування у здобувачів освіти навичок і готовності до самоосвіти, самоорганізації і професійного самовдосконалення. Навчальний матеріал має бути адаптованим відповідно до рівня підготовки здобувачів освіти, які повинні володіти навичками організації самостійного здобуття інформації, її обробки та використання;

– важливість урахування особистих обставин і умов життя всіх здобувачів освіти, аби забезпечувати їх вільний доступ до якісної освіти. Це перед-

бачає надання можливостей здобувачам освіти реалізовувати індивідуальну освітню траєкторію, організацію навчання в асинхронному режимі, формування гнучкого розкладу занять. Тим самим забезпечується адаптивність як один із принципів дистанційної освіти, що передбачає індивідуальний темп навчання здобувачів освіти, самостійний вибір ними окремих навчальних дисциплін, часу і місця для навчання, термінів консультацій та складання підсумкових робіт, заліків та іспитів, періодичне відновлення освітньої діяльності з метою підтримки загальнокультурних і професійних знань особистості на рівні динамічних змін відповідно до професійних вимог;

– непостійний контингент здобувачів освіти в освітньому процесі, що пов'язано із їх перебуванням у різних містах України та інших країн світу. Сучасні інформаційно-комунікаційні технології дозволяють здобувачам освіти навчатися з різних куточків світу, утім, це вимагає більшої індивідуалізації навчання, упровадження нових організаційних форм і методів навчальної діяльності;

– необхідність створення для організації ефективного дистанційного навчання інформаційних освітніх платформ закладів освіти, мереж, банків матеріалів для проведення занять, що дозволяє здобувачам коригувати і доповнювати власну освітню програму в закладі освіти;

– важливість збереження інформаційної інваріантності освіти, що забезпечує можливість переходу здобувачів освіти на навчання в інші заклади освіти за схожими спеціальностями.

Усе це вимагає від викладача володіння педагогічною майстерністю на високому рівні й організацію постійної самоосвіти і професійного самовдосконалення.

Основними компонентами педагогічної майстерності викладача є: гуманістична спрямованість (орієнтація на особистість, її потреби, особливості розвитку, мотиви, інтереси, їх урахування при організації освітньої діяльності, ціннісне ставлення до особистості, щира і глибока повага, любов до дітей); професійна компетентність (наявність у викладача знань, умінь, навичок зі свого навчального предмету, методики його викладання, суміжних дисциплін, психології, педагогіки тощо); здібності до педагогічної діяльності (комунікативні, перцептивні, організаторські здібності, емоційна стабільність, динамізм особистості, оптимістичне прогнозування тощо); педагогічна техніка (зовнішня і внутрішня техніки, у тому числі при проведенні онлайн заходів) [9].

У розвитку педагогічної майстерності викладача особлива увага повинна приділятися формуванню його фундаментальних знань, практичних умінь і навичок використання дистанційного навчання у своїй професійній діяльності. Це сприяє забезпеченню легкої адаптації виклада-

чів до змін різних освітніх концепцій і технологій, а також широкому використанню цих технологій у власній освітній діяльності. Така підготовка до використання дистанційного навчання має починатися з глибокого усвідомлення й аналізу цілей навчання, дидактичних можливостей застосування нових освітніх технологій для передачі навчального матеріалу, вимог до впровадження дистанційного навчання з урахуванням специфіки викладання конкретних навчальних предметів, готовності викладачів до використання дистанційного навчання, його нормативно-правового, технічного і навчально-методичного забезпечення. Застосування мультимедійних навчальних програм (презентацій занять з різних дисциплін, енциклопедій, довідників, статей, тренажерів, інтерактивних карт світу, ілюстрацій, 3D-об'єктів тощо), програмних комплексів (широкого спектру комп'ютерних інструментів для забезпечення автоматизації освітньої діяльності), мережі Інтернет надає викладачу широкі можливості для розвитку інноваційної освітньої діяльності, інтеграції сучасних досягнень освітньої галузі у власну педагогічну практику.

Щодо практичних умінь і навичок, викладач повинен мати сформовані навички пошуку, передачі, обробки та створення інформації в Інтернеті, побудови відповідного освітнього середовища та використання оптимальних інформаційно-комунікаційних технологій в освіті; володіти сучасними програмними засобами, що допомагають створювати дистанційні навчальні ресурси, доносити навчальну інформацію до здобувачів освіти в синхронному та асинхронному режимах, організувати їх спільну роботу над навчальними матеріалами, забезпечувати двосторонній зв'язок у навчанні; знати та застосовувати правила безпечної поведінки в Інтернеті та мережевого етикету в навчанні; уміти здійснювати аналіз програмного забезпечення з позиції можливостей використання його в навчанні; мати сформовані навички роботи із соціальними мережами, розуміти їх суть та принципи застосування для формування освітнього середовища; знати принципи роботи різних електронних пристроїв, уміти аналізувати їхні дидактичні можливості й визначати способи застосування в освітньому процесі; уміти здійснювати планування та методичну підтримку дистанційного навчання з урахуванням вимог, що висуваються до навчально-методичних матеріалів, а також різних можливостей інформаційно-комунікаційних технологій. Окрім того, викладач повинен уміти спілкуватися з різними учасниками освітнього процесу і встановлювати міжособистісні зв'язки, організувати співробітництво в навчанні, подавати навчальний матеріал доступно для його запам'ятовування здобувачами освіти, створювати орієнтовану на них атмосферу

навчання. Викладач поступово стає консультантом, ментором, тьютором, розробником науково-методичного забезпечення необхідних для навчання дистанційних матеріалів [1; 3].

Ефективність дистанційної освіти залежить від низки факторів, що впливають на процес її організації, головними серед яких є [8]: рівень психологічної і професійної готовності викладачів до здійснення дистанційного навчання, знання, уміння й навички викладача стосовно його організації, майстерність у володінні інформаційно-комунікаційними технологіями та організації співпраці всіх учасників освітнього процесу в умовах дистанційного навчання тощо.

Основним напрямом удосконалення педагогічної майстерності викладача є його професійне самовдосконалення шляхом здійснення цілеспрямованої самоосвітньої діяльності. Дистанційне навчання спричиняє поступове зміщення акценту з освіти на самоосвіту. Стрімкий розвиток науки, постійне збільшення обсягу інформації, підвищення вимог до викладачів щодо рівня їхньої професійної компетентності потребують від них готовності, прагнення й уміння наполегливо і систематично займатися самоосвітою, саморозвитком і самовдосконаленням.

Відтак, особливостями розвитку педагогічної майстерності викладача в сучасних умовах дистанційної освіти є [1; 2; 4; 6; 7; 10]:

- організація самоосвітньої діяльності викладачів за допомогою онлайн ресурсів. Сучасні інформаційно-комунікаційні технології дозволяють викладачам долучитися до будь-якої освітньої платформи, курсу, вебінарі, майстер класу, конференції, відвідати їх наживо чи в записі, обрати цікаві для себе теми для вивчення, обговорення чи дослідження, долучитися до спільноти однодумців, поділитися власним досвідом освітньої діяльності та познайомитися із досягненнями своїх колег. Сучасні українські (Prometheus, Vumonline тощо) та світові (Coursera тощо) онлайн платформи, освітні хаби (Сковорода-хаб тощо) пропонують викладачам безліч курсів, лекцій, вебінарів, майстерок для підвищення кваліфікації і професійної компетентності, розширення світогляду і задоволення особистих пізнавальних потреб педагогів;

- стажування в українських і європейських закладах освіти, проведення та відвідування гостьових лекцій, онлайн екскурсій, тематичних зустрічей і науково-практичних конференцій, що надає можливість викладачам познайомитися зі специфікою організації освітньої діяльності в різних закладах освіти та різних країнах, збагатити свої знання щодо організаційних форм і методів навчання та виховання молоді;

- оволодіння різноманітними онлайн інструментами, які викладачі можуть використовувати

для створення презентацій, виконання і перевірки завдань здобувачів освіти, унаочнення навчального матеріалу, проведення підсумкових контрольних заходів (зокрема, з метою здійснення індивідуалізації та диференціації навчання здобувачів освіти з урахуванням рівня їхніх пізнавальних здібностей) тощо. Окрім того, викладачі можуть створювати власні освітні сайти чи блоги і завантажувати туди цікаві навчальні й методичні матеріали;

- участь викладачів у різноманітних міжнародних проектах з колегами із різних країн (у тому числі дистанційно), організація та проведення спільних фундаментальних і прикладних досліджень, упровадження їх результатів в освітній процес різних закладів освіти, поширення досягнень і результатів досліджень серед наукової спільноти;

- онлайн доступ до наукових бібліотек, архівів та баз даних закладів освіти у різних країнах, що дозволяє розширити джерельну базу наукових досліджень викладачів, організувати їхню ефективну дослідницьку діяльність;

- моделювання мережної взаємодії викладачів у ході очних занять при вивченні теоретичних питань та організації навчальних онлайн (дистанційних) конференцій.

Висновки та пропозиції. Отже, упровадження дистанційного навчання забезпечує безперервність, гнучкість, мобільність, адаптивність освіти, індивідуалізацію освітнього процесу, реалізацію особистісно орієнтованого підходу в освіті, формує у викладачів цифрову компетентність, потребу в постійному оновленні знань, підвищенні кваліфікації, спонукає до самоосвіти, планування особистого і професійного розвитку, оволодіння новітніми інформаційно-комунікаційними технологіями в освіті, покращення професійної компетентності викладачів. Водночас дистанційне навчання вимагає від викладачів постійного розвитку їхньої педагогічної майстерності в напрямі розширення знань, умінь і навичок щодо провадження дистанційного навчання, організації взаємодії між здобувачами освіти, удосконалення педагогічної техніки та здібностей до педагогічної діяльності. Це досягається завдяки організації самоосвітньої діяльності викладачів за допомогою онлайн ресурсів, стажуванню в українських і європейських закладах освіти, проведенню та відвідуванню гостьових лекцій, онлайн екскурсій, зустрічей, участі викладачів у науково-практичних конференціях, міжнародних проектах, організації та проведенню фундаментальних і прикладних досліджень, оволодінню різноманітними онлайн інструментами, онлайн доступу до наукових бібліотек, архівів та баз даних закладів освіти у різних країнах світу, моделюванню мережної взаємодії викладачів тощо.

Перспективними для подальших досліджень вважаємо питання історії розвитку дистанцій-

ної освіти в Україні та світі, специфіки її впровадження на різних рівнях освіти, а також підготовки викладачів до організації дистанційного навчання.

Список використаної літератури:

1. Бендерезь Н. М. Дистанційне навчання в сучасній освітній діяльності і формуванні педагогічної майстерності. *Педагогічний дискурс*. 2010. Вип. 7. С. 24-29. URL : <https://repository.kristti.com.ua/wp-content/uploads/2016/08/StattyaBenderets.pdf> (дата звернення: 20.02.2024).
2. Биков В. Ю., Гриценчук О. О., Жук Ю. О. Дистанційне навчання в країнах Європи та США і перспективи для України. *Інформаційне забезпечення навчально-виховного процесу: інноваційні засоби, технології*: монографія. Київ: Атіка, 2005. С. 77-140.
3. Бугайчук К. Л. Педагогічна майстерність викладача вищого навчального закладу МВС України в умовах дистанційного навчання. *Витоки педагогічної майстерності. Серія: Педагогічні науки*. 2012. Вип. 9. С. 12-18. URL : <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/27a99e4b-b956-45ed-a68a-89a185cb585f/content> (дата звернення: 18.02.2024).
4. Гудімова А. Х., Бабіна І. С. Роль індивідуально-педагогічних властивостей педагогів у професійній майстерності в дистанційних умовах. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2023. Том 34 (73). № 1. С. 116-121. URL : https://www.psych.vernadskyjournals.in.ua/journal/1_2023/19.pdf (дата звернення: 16.02.2023).
5. Клокар Н. І. Методологічні основи запровадження дистанційного навчання в системі підвищення кваліфікації. *Шлях освіти*. 2007. № 4 (46). С. 38-41.
6. Корицька Г. Розвиток професійної майстерності педагога на тренінгу в умовах дистанційного навчання. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2021. Вип. 2. С. 67-73. URL : https://library.udpu.edu.ua/library_files/zbirnuk_nayk_praz/2021/2/10.pdf (дата звернення: 11.02.2024).
7. Огієнко О. І. Дистанційна педагогічна освіта: зарубіжний та вітчизняний досвід : методичні рекомендації. Київ : НАПН України, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих, 2012. 75 с. URL : http://ipood.com.ua/data/NDR/Information_technology/2012_Ogienko_recomend.pdf (дата звернення: 11.02.2024).
8. Опанасенко В. П. Умови організації дистанційного навчання в процесі фахової підготовки педагогів професійного навчання. *Розвиток педагогічної майстерності майбутнього педагога в умовах освітніх трансформацій*:

- матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (Глухів, 13 травня 2022 р.). Глухів : Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2022. С. 183-186. URL : http://trpnpu ho.ua/images/my_images/doc_pdf/vidavnictvo/2022/zbirnik_maket_SG-13-05-2022.pdf (дата звернення: 18.02.2024).
9. Педагогічна майстерність: підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; за ред. І. А. Зязюна. Київ : Вища школа, 1997. 349 с.
10. Перепічай С. В. Особливості дистанційного навчання в освітньому процесі ЗВО. *Розвиток педагогічної майстерності майбутнього педагога в умовах освітніх трансформацій*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (Глухів, 13 травня 2022 р.). Глухів : Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2022. С. 205-206. URL : http://trpnpu ho.ua/images/my_images/doc_pdf/vidavnictvo/2022/zbirnik_maket_SG-13-05-2022.pdf (дата звернення: 18.02.2024).

Zhadko O. Development of Teacher's Pedagogical Skills in the Conditions of Distance Education

The relevance of the study is determined, on the one hand, by the difficult conditions of modern development of Ukrainian education system, caused first by the COVID-19 pandemic, then by the introduction of martial law in the country, and on the other hand, by the need for teachers' continuous self-improvement, strengthening their pedagogical skills, improving professional competence and culture. The purpose of the article is to reveal the challenges faced by teachers in modern conditions of distance education and the specific features of development of their pedagogical skills.

The main challenges that must be taken into account by teachers in modern conditions of distance education are revealed. They are: increasing the significance of students' independent work, gradual transition from collective forms and methods of organizing education to individualized ones; the importance of taking into account the personal circumstances and living conditions of all students in order to ensure their free access to quality education; an unstable contingent of students in the educational process; the need to create educational information platforms of educational institutions, networks, banks of informational materials for conducting classes; the importance of preserving the informational invariance of education. The specific features of the teacher's pedagogical skills development in modern conditions of distance education are characterized. They are: organization of teachers' self-educational activities with the help of online resources; internships in Ukrainian and European educational institutions, conducting and attending guest lectures, online excursions, thematic meetings and scientific and practical conferences; mastering various online tools, which teachers can use to create presentations, perform and check tasks done by students, visualize educational material, conduct final tests; teachers' participation in various international projects with colleagues from different countries, organization and conduct of joint fundamental and applied research; online access to scientific libraries, archives and databases of various educational institutions in different countries; organization of teachers' network interaction.

Key words: distance education, teacher, pedagogical skill, development, education.

А. К. Куліченко

доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов
Запорізького державного медико-фармацевтичного університету

С. В. Чугін

кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри анатомії людини,
оперативної хірургії та топографічної анатомії, заступник декана II медичного
факультету Запорізького державного медико-фармацевтичного університету

РОЗВИТОК ЛІДЕРСТВА В АМЕРИКАНСЬКІЙ МЕДИЧНІЙ ОСВІТІ

У статті висвітлено розвиток лідерства в американській медичній освіті та його критичну роль під час керівництва медичними установами.

Метою статті є розгляд освітніх ініціатив, призначених для розвитку лідерських здібностей серед студентів американських медичних коледжів та молодих фахівців. Ці заходи спрямовані на формування кваліфікованих медичних лідерів, здатних ефективно керувати та вдосконалювати систему охорони здоров'я, забезпечувати високий стандарт медичної допомоги та задоволення потреб пацієнтів.

Автори наголошують, що ефективно лідерство у медичній сфері суттєво впливає на якість медичної практики, працю лікарів та запобігання професійного вигорання. Особливу увагу зосереджено на лідерських якостях серед студентів медичних коледжів.

Зазначено, що в США виникає потреба у створенні чіткого професійного консенсусу щодо освіти лідерства в медичній галузі. Американська асоціація медичних коледжів активно підтримує розвиток лідерів та лідерства в медичній освіті шляхом проведення навчальних заходів та тренінгів.

Констатовано, що важливим є розвиток освітніх програм та ініціатив, спрямованих на підготовку медичних фахівців до лідерської діяльності, що може покращити управління медичними установами та систему охорони здоров'я в цілому.

Вказано, що додавання курсу «Навчання лідерству та його розвиток» до навчальних планів деяких медичних коледжів свідчить про визнання Американською асоціацією медичних коледжів важливості лідерських навичок у медичній професії.

Зафіксовано, що курси з лідерства в американських медичних коледжах пов'язані зі зростаючим інтересом до вказаного явища у медичній освіті та прагнення підготувати майбутніх медичних фахівців до ефективного управління в галузі охорони здоров'я.

Зауважено, що існує потреба у подальшому обговоренні доцільності включення курсів з лідерства до навчальних планів.

Майбутні дослідження передбачають аналіз впливу програм навчання лідерству на ефективність управління американськими медичними закладами та системою охорони здоров'я. Також необхідно розглянути розвиток лідерських здібностей серед студентів медичних коледжів та випускників у різних штатах США.

Ключові слова: американська медична освіта, медичні коледжі, навчальні програми, лідерство, ефективність.

Постановка проблеми. Протягом останніх двадцяти років американська медична освіта перебуває у пошуку нових методів та форм розвитку. Цей процес став ще інтенсивнішим у зв'язку зі зростанням вимог до медичних фахівців, які повинні не лише володіти професійними компетентностями, а й мати високий рівень лідерських здібностей. У цьому контексті американські освітяни пропонують нові підходи до навчання та розвитку лідерських навичок серед медичних студентів та резидентів. Програми, спрямовані на підвищення лідерського потенціалу та навичок управління в медичній галузі, стають все популярнішими та інноваційними.

Лікарі часто знаходяться в ситуаціях, де їм потрібно виконувати лідерські функції, такі як прийняття негайних важливих рішень для здоров'я пацієнтів, координування команди медичних працівників, а також взаємодіяти з адміністративними та організаційними ланками медичної практики. Однак, відсутність адекватного навчання та підтримки в розвитку лідерських навичок у медичних коледжах та під час резидентури може стати перешкодою для лікарів у виконанні таких функцій.

З цього приводу Л. Ротенштейн з колегами зазначає: «Медицина передбачає лідерство. Практично всі лікарі беруть на себе значні лідерські обов'язки протягом своєї кар'єри, але на від-

міну від будь-якої іншої професії, де важливі навички управління, лікарі не навчаються, як керувати, і зазвичай не отримують винагороди за ефективне лідерство» [11].

Разом з тим, внаслідок постійних змін лікарі потребують більшого розуміння аспектів лідерства, щоб успішно керувати медичною діяльністю, ефективно спілкуватися з пацієнтами та іншими членами медичного персоналу, а також вдосконалювати якість медичного обслуговування. Тому сьогодні, у XXI ст., навчання лідерським навичкам у медичній освіті та під час професійного розвитку може допомогти лікарям впевненіше керувати складними ситуаціями та забезпечити високий рівень якості медичної допомоги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У наші дні роль лідерства в усіх сферах людської діяльності стає об'єктом багатьох наукових розвідок. Проте останнім часом увагу науковців зосереджено на важливості лідерства в медичній освіті, зокрема в США. К. Лофлін (K. Loughlin) та Б. Матсас (B. Matsas) вивчають розвиток лідерства у медичній освіті США. Т. Чен (T. Chen) вказує на медичне лідерство як на одну з ключових компетентностей медичних студентів. К. Річард (K. Richard) описує досвід впровадження курсу з лідерства для студентів-медиків першого року навчання в американських медичних коледжах. Л. Ротенштейн (L. Rotenstein) підкреслює важливість курсів з лідерства для майбутніх лікарів. Н. Грюнберг (N. Grunberg) описує курси з лідерства, які вже існують в американських медичних коледжах, та пропонує алгоритм створення подібних ініціатив.

Однак, існує необхідність розглянути американський досвід із зазначеної проблематики у вітчизняному педагогічному просторі.

Мета статті полягає у висвітленні освітніх програм та ініціатив для розвитку лідерських навичок у студентів американських медичних коледжів та молодих спеціалістів.

Виклад основного матеріалу. Термін «лідерство» перетинається з двома подібними термінами, зокрема з термінами «управлінням» та «адмініструванням». Перший термін активно використовують в Європі та Африці, тоді як другий є більш поширеним у США, Канаді та Австралії. Деякі дослідники лідерства диференціюють його, вказуючи на те, що лідерство означає здатність до змін, у той час як управління та адміністрування – спрямовані на забезпечення стабільності. Терміни «лідерство» та «управління» іноді вживають взаємозамінно, але в медичній літературі їх частіше застосовують для опису різних підходів до досягнення змін у сфері охорони здоров'я [1, с. 67].

Ефективне лідерство впливає не лише на результати в медичній практиці, а й на самопочуття лікарів та задоволення від роботи [11].

Зв'язок між ефективним лідерством та зменшенням ризику вигорання у лікарів, а також підвищенням рівня задоволення від професійної діяльності свідчить про те, що лідерські якості та підтримка з боку керівництва можуть відігравати ключову роль у добробуті медичних працівників та якості надання медичних послуг.

На офіційному сайті одного з лідерів медичної освіти не тільки у США, а й у світі – Гарвардської медичної школи – у публікації К. Лофліна йдеться про те, що «протягом багатьох років (і навіть кількох століть. – А. К., С. Ч.) типовим керівником медичної кафедри чи деканом медичного факультету (школи, коледжу. – А. К., С. Ч.) був білий чоловік поважного віку, який мав вражаючий науковий доробок з регіональною чи національною репутацією. Однак лише де-які з цих чоловіків мали певну підготовку в галузі лідерства. Рідко коли на ці посади накладали конкретні строкові обмеження, і особи зазвичай працювали так довго, наскільки вони могли маневрувати внутрішньо-організаційною політикою» [8]. Виходячи з цього, бачимо стереотипну ситуацію, яка пов'язана з проблемою різноаспектного рівноправ'я в управлінні медичними закладами освіти та установами. Тож у зв'язку з вищезазначеними обставинами поступово почала виникати необхідність перегляду не тільки підходів до відбору претендентів на керівні посади у закладах медичної освіти, а й розвитку лідерських якостей у студентів – майбутніх фахівців медичної галузі.

Б. Матсас та колеги зауважують, що в США важливо створити чіткий професійний консенсус щодо освіти лідерства в медицині. Вони вважають, що кожен лікар має потенціал стати лідером, і для цього потрібно розробити систему освіти, яка відповідала б цьому очікуванню. Це означає створення дорожньої карти для медичних викладачів, яка б допомагала формувати лікарів, здатних ефективно керувати в галузі охорони здоров'я. Для досягнення такого консенсусу необхідно, щоб медичні педагоги краще розуміли поточний стан освіти лідерів у медичних коледжах США [9, с. 900]. Вважаємо, що це вказує на потребу вдосконалення підходів до підготовки лідерів у медицині, а також на необхідність співпраці між лікарями-практиками та педагогами для створення оптимальних умов для розвитку лідерських навичок серед медичного персоналу.

Укажемо, що американська асоціація медичних коледжів (далі – ААМК) підтримує розвиток лідерів та лідерства у медичній освіті, про що свідчить таке повідомлення на офіційному сайті організації: «Розвиток лідерських якостей ніколи не був настільки важливим для передбачення, орієнтування та вирішення складних викликів, з якими стикаються сучасні медичні коледжі та навчальні лікарні. Незалежно від того, чи є ви досвідченим

керівником, новачком на керівній посаді чи маєте посаду інституції, де хочете змінити ситуацію, ААМК може допомогти вам підготуватися до того, щоб вести себе, свою команду та свою організацію в майбутнє» [5]. З цього бачимо свідчення про визнання необхідності лідерства у медичній професії і про бажання підготувати майбутніх та поточних медичних лідерів до ефективного управління сучасними викликами та завданнями. Ініціативи, які підтримує ААМК, пов'язані з розробкою навчальних програми, проведенням тренінгів, конференцій та інших заходів, спрямованих на розвиток медичного лідерства. Такий підхід може сприяти покращенню якості управління в медичних установах та сприяти змінам на краще в системі охорони здоров'я.

Як результат, ААМК розробила та пропонує як офлайн, так й онлайн курси із вказаної проблематики, починаючи від уміння перетворювати конфлікти на співпрацю, до розуміння власної ролі у веденні команди чи управлінні медичною установою [5]. Це важливий крок у створенні обґрунтованої освітньої платформи для медичних фахівців, щоб вони могли стати не лише ефективними лікарями, а й впливовими лідерами у своїй галузі.

Дослідження Н. Грюнберга та співавторів свідчить про зростаючий інтерес до розвитку лідерства у медичній освіті в США. Додавання курсу «Навчання лідерству та його розвиток» (Leadership Education and Development) до навчальних планів деяких медичних коледжів вказує на визнання ААМК важливості лідерських навичок у медичній професії. Однак, досі відсутнє однозначне рішення щодо доцільності включення такого курсу до навчальних планів. Якщо з'явиться єдине рішення щодо цього питання, буде важливо визначити аудиторію цього курсу, обговорити теми, які слід розглядати, та способи оптимального впровадження матеріалів про лідерство в навчальні плани, щоб максимізувати користь для майбутніх медичних фахівців. [3, с. 2]. Тому існує нагальна потреба у подальшому розгляді та обговоренні серед медичних освітян ролі лідерської підготовки у формуванні професійних компетентностей студентів медичних коледжів США.

Говорячи про курс «Навчання лідерству та його розвиток», варто вказати, що його вперше було представлено у американській медичній освіті у 2009 р., потім офіційно визнано ААМК у 2017 р. Курс засновано на сучасних концепціях трансформаційного лідерства та зосереджено на чотирьох модулях, що висвітлюють такі теми: «Лідерство через стратегічне бачення та визначення напрямку»; «Лідерство під час розвитку інших»; «Лідерство під час ефективного управління»; «Лідерство під час розвитку організації». По закінченню курсу слухачі можуть покращити навички у застосовуванні відповідних теоретичні

основ під час постійного розвитку лідерства, при чому ефективно діючи в різних ситуаціях; розрізненні адміністрування, управління та керівництва й поясненні внеску кожного з цих елементів у робочий процес; демонстрації лідерської поведінки; використанні рефлексивної практики та зворотному зв'язку, щоб розвивати та постійно вдосконалювати свою особистість, стиль керівництва та ефективність; розвитку взаємин з іншими для досягнення своїх лідерських амбіцій [6].

Ще одним з валідних курсів, на наш погляд, є «Розвиток лідерства для лікарів в академічних центрах охорони здоров'я» (Leadership Development for Physicians in Academic Health Centers), розроблений освітянами Гарвардської школи громадського здоров'я. У основі курсу такі теми для розгляду: «Стратегії конкуренції», «Фінансовий аналіз», «Управління операціями», «Організаційні питання», «Вирішення конфліктів і переговори», «Лідерство», «Політика в галузі охорони здоров'я». Основним методом навчання під час курсу є кейс-метод. Більшість випадків представляють реальні проблемні ситуації, знайомі лікарям на адміністративних посадах в академічних медичних центрах. Слухачі проходять триетапний процес навчання:

- спочатку відбувається самостійне вивчення кожного кейсу;
- обговорення кейсу в невеликих групах;
- обговорення кейсу з викладачем [7].

Крім того, важлива частина процесу навчання відбувається під час неформального обміну ідеями та досвідом між слухачами, а також між слухачами та викладачами. Метою курсу є посилення та розвиток лідерських здібностей слухачів. Це відбувається шляхом покращення розуміння слухачами своїх обов'язків як лідерів; розгляду важливих лідерських та управлінських проблем, з якими вони стикаються; розуміння та усвідомлення концепцій і методів для ефективного управління в академічних медичних центрах [7].

У додипломній освіті цікавим є інноваційний підхід до навчання лідерству медичних студентів медичної школи Массачусетського університету. Автор курсу К. Річард з колегами зазначає: «Ми розробили та впровадили курс для розвитку й підвищення лідерських і командних навичок першкурсників медичної школи для їх кращої підготовки до медичної практики. Після систематичного огляду літератури з визначення основних компетентностей у лідерстві було розроблено вибірко-вий курс «Лідерство в медицині» (Leadership in Medicine), що складається з шести інтерактивних занять для розвитку навичок у визначених галузях: визнання та використання ефективних стилів лідерства; комунікація в команді охорони здоров'я; надання та прийом зворотного зв'язку; делегування обов'язків та встановлення напрямку.

Ми розробили міцний, заснований на доказах, науково обґрунтований план оцінювання, який є невід'ємною частиною системи постійного вдосконалення якості курсу» [10]. Загалом, ініціатива медичної школи Массачусетського університету є важливим кроком у розвитку освіти майбутніх медичних працівників та підвищенні якості медичної практики.

Н. Грюнберг зі співавторами також вважає, «що відсутність систематичних кроків для створення ефективних програм навчання та розвитку керівників й лідерів може бути причиною того, чому з'являється так багато інформації, незважаючи на те, що вона часто є зайвою, але неповною» [2]. На нашу думку, створення ефективних програм навчання та розвитку керівників та лідерів у медичній галузі вимагає уважного аналізу потреб цільової аудиторії, визначення конкретних задач, розробки змісту, вибору належних методів викладання та оцінки успішності програм.

Висновки дослідників щодо необхідності систематичних кроків для створення ефективних програм навчання та розвитку керівників і лідерів в медичній освіті мають вагомий значимість. Постійні наради й дискусії провідних освітян, медичних практиків та громадських діячів у США щодо лідерства у медичній освіті визначили таке:

- необхідно інтегрувати навчання лідерству в медичну освіту та стимулювати його розвиток;
- у медичній освіті поки відсутній узгоджений найкращий навчальний план для лідерства в медичній освіті;
- для створення взірцевого навчального плану необхідно враховувати такі аспекти: зміст та методи навчання; мету, завдання, філософію, концептуальну основу; оцінку студентів і викладачів; дослідження та наукову діяльність; виклики та перешкоди;
- зустрічі робочих груп, присвячені розвитку та навчанню медичного лідерства, є необхідним та важливим [3, с. 7].

Крім того, запропоновано алгоритм для створення навчальних програм з розвитку лідерства в медичній освіті, який відображає важливі етапи і принципи, що допоможуть забезпечити ефективність та відповідність цих програм потребам закладу медичної освіти та його цілям.

Зокрема, основні кроки алгоритму передбачають:

- отримання підтримки від керівництва закладу медичної освіти;
- визначення або розробку концептуальної основи майбутньої навчальної програми, яка б корелювалася з основними цілями закладу медичної освіти;
- вибір розробників програми;
- створення сприятливого середовища для розробки програми;

- розробку програми;
- інтеграцію дисципліни, за якою розроблено навчальну програму у навчальний план закладу медичної освіти;
- оцінку програми, професорсько-викладацький складу і результатів та за потреби перегляд навчальної програми [2].

Сучасне медичне середовище вимагає від лікарів не лише клінічних навичок, а й лідерських здібностей, щоб ефективно працювати в міждисциплінарних командах та вирішувати складні проблеми у сфері охорони здоров'я. Зростання кількості бізнес-аспектів у медичній практиці підкреслює необхідність підготовки лікарів до керівницької ролі та управлінських завдань. Деякі дослідники і практики вважають, що підготовку лідерства слід починати ще на рівні бакалаврату медичної освіти, але досі немає узгодженого змісту програм для такої підготовки. І хоча було багато спроб розробити різні навчальні програми для задоволення цієї потреби, дуже мало з них виявилися дієвими [4, с. 1506]. Тож існує необхідність розроблення й узгодження національних стандартів та визначення оптимального змісту навчальних програм, щоб забезпечити ефективну підготовку майбутніх лікарів до лідерської ролі в медичній галузі. Тільки за умови об'єднання зусиль університетів, медичних шкіл та лікарів-практиків можна створити ефективні програми, які відповідатимуть потребам сучасної медичної практики.

Підтримуючи думку Л. Ротенштейн та співавторів, важливо зазначити, що покращення навчання лідерству в медицині потребуватиме додаткових витрат на навчання та оцінку процесу. Однак, ці витрати можуть виявитися виправданими, оскільки оптимізація навичок лідерства серед медичного персоналу значно впливатиме на результати охорони здоров'я. Здійснення терапій та процедур з метою зменшення смертності та підвищення якості догляду вимагає ефективного керівництва в усіх галузях системи охорони здоров'я. Оптимізація навичок лікарів у керуванні та лідерстві забезпечить більш ефективну організацію та координацію медичних послуг, що в свою чергу може позитивно позначитися на результатах охорони здоров'я. Покращення лідерських навичок серед медичного персоналу призведе до покращення результатів у медичній галузі, підвищення рівня задоволення від роботи та забезпечення фінансової стійкості системи охорони здоров'я [11].

Висновки та пропозиції. Отже, протягом останніх двадцяти років в американській медичній освіті спостерігається інтенсивний пошук нових методів та форм розвитку, що є реакцією на зростання вимог до медичних фахівців. Сучасні медичні працівники мають володіти не лише професійними компетентностями, але й високим рівнем лідерських здібностей. Становлення лідер-

ства в медичній освіті важливе для покращення управління медичними закладами та підвищення якості медичної допомоги. Це передбачає не лише підготовку керівників, але й формування лідерських якостей у студентів медичних факультетів. Важливо створити чіткий професійний консенсус щодо освіти лідерства в медицині для розробки системи освіти, яка відповідала б потребам медичних працівників у лідерських навичках. Існують ініціативи, такі як ті, що підтримує Американська асоціація медичних коледжів, спрямовані на розвиток медичного лідерства через програми навчання, тренінги та конференції.

Подальші дослідження пов'язані з аналізом впливу навчальних програм з лідерства на якість управління американськими медичними закладами та системою охорони здоров'я. Доцільно також провести оцінку розвитку лідерських якостей серед студентів медичних коледжів та випускників в різних регіонах США.

Список використаної літератури:

- Chen T. Y. Medical leadership: An important and required competency for medical students. *Ci ji yi xue za zhi = Tzu-chi medical journal*. 2018. No. 30(2). P. 66–70. https://doi.org/10.4103/tcmj.tcmj_26_18.
- Grunberg N. E., Barry E. S., Kleber H. G., McManigle J. E., Schoomaker E. B. Seven Steps to Establish a Leader and Leadership Education and Development (LEAD) Program. *Leader Development Deconstructed. Annals of Theoretical Psychology* / M. Clark, C. Gruber (eds). Vol. 15. Springer, 2017. https://doi.org/10.1007/978-3-319-64740-1_13.
- Grunberg N. E., Barry E. S., Kleber H. G., McManigle J. E., Schoomaker E. B. Charting a Course for Leader and Leadership Education and Development in American Medical Schools. *MedEdPublish*. 2018. No. 7, 37. P. 1–7. <https://doi.org/10.15694/mep.2018.0000037.1>
- James E., Evans M., Mi M. Leadership Training and Undergraduate Medical Education: a Scoping Review. *Med.Sci.Educ*. 2021. No. 31. P. 1501–1509. <https://doi.org/10.1007/s40670-021-01308-9>.
- Leadership Development. *Association of American Medical Colleges* : website. URL: <https://www.aamc.org/career-development/leadership-development>
- Leadership Education and Development (LEAD) Certificate Program *Association of American Medical Colleges* : website. URL: <https://www.aamc.org/media/23736/download?attachment>
- Leadership Development for Physicians in Academic Health Centers. *Harvard School of Public Health* : website. URL: <https://www.hsph.harvard.edu/ecpe/programs/leadership-development-for-physicians-in-academic-health-centers/>
- Loughlin K. R. Medical Leadership: Past, Present and Future. *Harvard Medical School* : website. URL: <https://postgraduateeducation.hms.harvard.edu/trends-medicine/medical-leadership-past-present-future>
- Matsas B., Goralnick E., Bass M., Barnett E., Nagle B., Sullivan E. E. Leadership Development in U.S. Undergraduate Medical Education: A Scoping Review of Curricular Content and Competency Frameworks. *Academic Medicine*. 2022. No. 97(6). P. 899–908. DOI: 10.1097/ACM.0000000000004632
- Richard K., Noujaim M., Thorndyke L. E., Fischer M. A. Preparing Medical Students to Be Physician Leaders: A Leadership Training Program for Students Designed and Led by Students. *MedEdPORTAL*. 2019. No. 15. P. 10863. https://doi.org/10.15766/mep_2374-8265.10863
- Rotenstein L. S., Sadun R., Jena A. B. Why Doctors Need Leadership Training. *Harvard Business Review* : website. URL: <https://hbr.org/2018/10/why-doctors-need-leadership-training>

Kulichenko A., Chugin S. Leadership Development in American Medical Education

The article dwells upon the vital role of leadership development within American medical education and its crucial function in overseeing medical institutions. Its primary aim is to explore educational initiatives and programs crafted to nurture leadership abilities among students and young medical professionals in the American medical education system. These endeavors strive to cultivate adept medical leaders capable of efficiently managing and enhancing the healthcare system, upholding exemplary standards of medical care, and meeting patient' needs.

Effective leadership within the medical domain is considered as core significantly impacting the quality of medical practice, the job satisfaction, and the prevention of professional burnout. Additionally, the authors advocate for leadership education among medical college students. However, a consensus regarding leadership education within the medical sphere is currently lacking. To address this issue, the American Association of Medical Colleges actively supports the cultivation of leaders and leadership within medical education through diverse educational initiatives and training programs.

The development of educational programs and initiatives designed to equip medical professionals with leadership skills is deemed imperative. Such initiatives have the potential to enhance the management of medical institutions and elevate the healthcare system holistically. Recognizing the significance of leadership skills within the medical profession, the American Association of Medical Colleges has introduced a course

«Leadership Education and Development» into the curriculum of cykeфwum medical colleges. This initiative reflects a growing interest in leadership education within medical institutions and a commitment to preparing future medical professionals for effective management in the healthcare sector.

Nevertheless, there is a necessity for further discourse concerning the suitability of integrating leadership courses into medical college curricula. Future research will scrutinize the impact of leadership training programs on the management of American medical institutions and the healthcare system. Additionally, emphasis will be placed on fostering leadership skills among students and graduates of medical colleges across various states in the USA.

Key words: *American medical education, medical colleges, educational programs, leadership, effectiveness.*

Ю. О. Тубичко

старший викладач кафедри сімейної та спеціальної педагогіки і психології
ДЗ «Південноукраїнського національного
педагогічного університету імені К. Д. Ушинського»

ФОРМУВАННЯ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

У статті розкривається зміст, методи та прийоми корекційно-педагогічної роботи з формування міжособистісної взаємодії дітей молодшого дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями. Визначено, що взаємодія сприймається як початковий етап формування потреби у спілкуванні з однолітками дітей молодшого дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями з метою подальшої їх соціалізації. Саме через однолітка формується власне «Я», усвідомлюються свої індивідуальні особливості, починається формуватися процес активного самопізнання. В дослідженні визначено, що несформованість міжособистісної взаємодії в дітей молодшого дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями з дорослим призводить до затримки розвитку процесу взаємодії дітей досліджуваної категорії з однолітками, що ускладнює їх адаптацію в дитячому колективі; первинним етапом формування взаємодії дитини з інтелектуальними порушеннями – є налагодження взаємодії і ефективного спілкування з близькими дорослими (батьки, вихователі тощо); цілеспрямована робота з формування навичок взаємодії у дітей з інтелектуальними порушеннями має проходити на третьому році життя, оскільки цей вік є сенситивним для первинної соціалізації дитини; формування соціальної взаємодії дітей з інтелектуальними порушеннями буде успішним, за умов дотримання відповідних етапів організації взаємодії і спілкування та проведення цілеспрямованої роботи зі збагачення соціального досвіду дитини. Результати проведеної роботи засвідчили істотну позитивну динаміку в дітей експериментальної групи: у них сформувалася потреба у спілкуванні з однолітком (діти виявляли стійкий інтерес до однолітків, ініціативні дії позитивного характеру); проявляли інтерес до спільних видів дій, організованих дорослим (предметно-ігрових, активних рухів, музичних, продуктивних); активно використовували жести, користувалися вербальними засобами спілкування; виявляли адекватну поведінку у побуті, на заняттях, дотримуючись режимних моментів групи; демонстрували адекватність навичок соціальної поведінки у ситуації, організованої дорослим. Отримані експериментальні дані підтвердили ефективність запропонованих методів та прийомів корекційно-педагогічної роботи з формування міжособистісної взаємодії дітей молодшого дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями.

Ключові слова: міжособистісна взаємодія, спільна діяльність, спілкування, діти молодшого дошкільного віку, інтелектуальні порушення.

Постановка проблеми. Ключовою позицією оновлення дошкільної спеціальної освіти є створення умов для системного розвитку, можливостей для дітей з особливими освітніми потребами з метою збагачення їх соціального досвіду в процесі продуктивної взаємодії дитини та дорослого, яка є основою корекційного навчання та виховання. Сучасний етап розвитку теорії корекційної педагогіки характеризується посиленням уваги дослідників: до розробки педагогічних технологій (О. Гаврилов, О. Денисенко, С. Миронова); ранньої, цілеспрямованої допомоги дітям з особливими потребами з метою корекції та попередження вторинних відхилень розвитку (Т. Дуткевич, В. Синьов, С. Трикоз).

Однією із проблем виховання дітей дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями в ЗДО є труднощі їхньої поведінки та адаптації в дитячому колективі («польова поведінка», недотримання режимних вимог, відсутність інтересу до

однолітка, прояви негативізму і агресивна поведінка).

Аналіз останніх досліджень і публікацій доводить, що у дитячій психології визначено основні психологічні досягнення у дітей до кінця третього року життя (стійкий інтерес до однолітка та до спільних дій з ним; орієнтовно-пошукові дії, поява фразового мовлення), які формуються у процесі взаємодії дітей з дорослими та однолітками (Л. Виготський, О. Денисенко, Т. Дуткевич та ін.); заснованих на своєрідних, специфічних відносинах між дитиною та її навколишнім соціальним середовищем, тобто соціальної ситуації розвитку (Р. Павелків, Н. Пахомова, Т. Піроженко, О. Цигипало та ін.).

У дітей з інтелектуальними порушеннями молодшого дошкільного віку відзначається несформованість потреби у взаємодії з дорослими та однолітками; що негативно позначається на становленні психологічних досягнень відповідних вікових норм

поведінки (Г. Блеч, О. Гаврилов, С. Конопляста, В. Синьов, В. Тарасова, С. Трикоз та ін.).

Однак, в психологічній і логопедичній літературі не визначено змісту, етапів та методів формування позитивної взаємодії дітей молодшого дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями з дорослими та однолітками, які б забезпечили ефективність їхнього соціального розвитку, отже недостатність науково-методичних розробок у цій галузі зумовили зміст даного дослідження.

Мета статті – розробити зміст, методи та прийоми корекційно-педагогічної роботи з формування міжособистісної взаємодії дітей молодшого дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціальна взаємодія визначається як соціальне ставлення, яке має діалогічний та організуючий характер, забезпечуючи при цьому єдність та гармонізацію соціуму. Його мета – вироблення єдиної стратегії дій окремих осіб, соціальних груп тощо [5, с. 349].

Взаємодія у структурному відношенні розуміється, як процес, що складається, з одного боку, з фізичного контакту, спільного знаходження у просторі, а з іншого – спільної групової дії. Такі структури, як взаємовідносини, взаєморозуміння, набувають розвитку поступово, у міру диференціації міжіндивідуальних та соціальних відносин [8, с. 127].

У психологічній літературі проблема міжособистісної взаємодії розглядається в соціально-психологічних дослідженнях в аспекті вікового підходу при вивченні структури та вікових змін колективу (Т. Дуткевич, Р. Павелків, Н. Пахомова, О. Цигипало та ін.). Дослідниками показано, що протягом дошкільного віку збільшується структурованість дитячого колективу, підвищується його стійкість та кількісний склад [4, с. 281]; є вікові особливості сприйняття дошкільнятами людей, особливості розуміння емоційного стану іншої людини [7, с. 194].

Взаємний вплив дітей один на одного в дошкільному дитинстві може розглядатися лише в умовах спілкування дітей, спільних дій чи спільної діяльності, та пов'язаний із взаємовідносинами дітей, які виявляються та розвиваються у ситуаціях контактів [3, с. 11].

Автори в рамках вивчення генетичного аспекту взаємодії дітей раннього та молодшого дошкільного віку використовують термін «взаємодія» як узагальнюючий при висвітленні питань спілкування та спільної діяльності з однолітками [7, с. 195]. При цьому спілкування та спільна діяльність визначається у ряді випадків як форми цієї взаємодії, а відношення один до одного його учасників (взаємини) – одна з найважливіших її сторін. Розглядаючи параметри взаємодії дітей зі своїми ровесниками, автори включають у тому числі ті, які стосуються способів організації спіль-

ної роботи і способів організації їх спілкування, і навіть найважливіших параметрів спілкування та спільної діяльності як особливих форм їх взаємодії [8, с. 153].

При розгляді питання про структуру взаємодії слід зазначити, що більшість дослідників (Л. Виготський, Т. Піроженко, В. Тарасова) пропонують трикомпонентну структуру акта взаємодії. Т. Піроженко виділяє такі компоненти: поведінковий (система дій та впливів суб'єктів один на одного), емоційний (мотивація та оцінка процесу взаємодії та її результату), когнітивний (цілепокладання та проектування способів та результатів впливу один на одного) [9, с. 48-49]. Враховуючи той факт, що взаємодія має як мінімум три основні складові, наголошується, що взаємозв'язки між спілкуванням, спільною діяльністю та взаємовідносинами дітей вже в перші сім років життя мають досить складний характер:

- генетично більш ранньою, як у ситуації взаємодії дитини з дорослим, так і у ситуації контакту її з однолітком, є безпосередньо емоційна форма спілкування в процесі спільної діяльності, що значною мірою визначається наявністю усвідомлення та прийняття кожним її учасником мети, а також сформованістю діяльнісних умінь і навичок;

- у молодшому дошкільному віці значно виражений зв'язок характеру спілкування та спільної діяльності, з одного боку, та взаємовідносин їх учасників, з іншого;

- незважаючи на те, що контакти дітей один з одним фіксуються вже досить рано, взаємодія дітей структурується лише завдяки дорослому, як посереднику. Особливо очевидно ця залежність стає щодо динаміки розвитку когнітивного і операційного компонентів взаємодії дітей [9, с. 50].

Аналіз літератури показує, що онтогенетично вихідним в оволодінні універсальними способами соціальної взаємодії є механізм рефлексорної регуляції. Його первинні прояви виявляються вже в ранньому віці у вигляді соціально спрямованої усмішки і надалі часто актуалізуються безконтрольно, на рівні стимул-реакція [1, с. 184]. Величезне значення у процесі освоєння способів та засобів спілкування та у становленні універсальних соціальних здібностей має механізм наслідування як один із шляхів проникнення у смислові структури людської діяльності. Спочатку, наслідуючи навколишніх людей, дитина опановує загальноприйняті способи поведінки, незалежно від здібностей комунікативної ситуації [4, с. 352].

Процес взаємодії розглядається як один із складових компонентів соціального розвитку, що виникає на ранніх етапах становлення потреби у спілкуванні та проходить в умовах активної діяльності. Потреба у спілкуванні в дітей формується на третьому році життя з урахуванням критеріїв: 1) інтерес та увага до партнера; 2) емоційне ставлення

до партнера; 3) прагнення привернути до себе увагу партнера; 4) чутливість до партнера, адже спільна діяльність дітей у молодшого дошкільного віку опосередкована дорослим [2, с. 172].

У спеціальній педагогіці відзначаються проблеми взаємодії з однолітками дітей дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями [6, с. 158]. В. Тарасова та О. Ільченко підкреслюють необхідність надання корекційної допомоги дітям у налагодженні позитивної взаємодії з однолітками, дотримання єдиних вимог до виховання дитини в сім'ї та закладі дошкільної освіти [10, с. 399].

Отже, взаємодія – це початковий етап формування потреби у спілкуванні з однолітками дітей молодшого дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями з метою подальшої їх соціалізації, адже саме через однолітка формується власне «Я», усвідомлюються свої індивідуальні особливості, починається формуватися процес активного самопізнання.

За результатами констатувального етапу експерименту, в ході якого для дітей були створені ігрові ситуації (напередки знайти іграшку, разом пограти м'ячем тощо), що вимагали взаємодії з однолітками і дорослими, було визначено, що: 1) у дітей з інтелектуальними порушеннями спостерігався короточасний, формальний інтерес до нового дорослого та спільних предметно-ігрових дій, а у деякої частини дітей він був відсутній зовсім; 2) для більшості дітей з інтелектуальними порушеннями була значуща оцінка своїх дій із боку дорослого; 3) у дітей не сформована потреба до взаємодії (відсутність інтересу до однолітка, відсутність інтересу до спільних предметно-ігрових дій і, як наслідок, несформованість умінь взаємодії з однолітком); 4) для дітей з інтелектуальними порушеннями процес взаємодії з однолітками не стає психологічним новоутворенням (формою вираження потреби у спілкуванні з однолітками), на відміну від дітей з нормо-типовим розвитком; 5) серед цих дітей були ті, що мали «середній рівень» сформованості процесу взаємодії – це діти, які перебували у сприятливій соціальній (сімейній) ситуації і отримували корекційно-педагогічну допомогу з раннього віку; 6) незавершеність процесу емоційного, ситуативно-ділового спілкування з дорослим призводить до затримки формування потреби у взаємодії з однолітками і викликає великі труднощі під час включення дитини до дитячого колективу; 7) для формування процесу взаємодії з однолітками у дітей молодшого дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями потрібно створити спеціальні умови, розробити зміст та методи корекційно-педагогічної роботи.

Отримані дані стали основою для розробки змісту, методів та прийомів корекційної роботи з формування міжособистісної взаємодії дітей

молодшого дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями в умовах спеціалізованого ЗДО. В дослідженні взяли участь 10 дітей 2-3 років з легкими і помірними ступенями інтелектуальних порушень та їхні батьки. В ході експерименту вирішувались наступні завдання: 1) створити педагогічні умови для формування процесу взаємодії дітей молодшого дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями в молодших групах ЗДО; 2) визначити напрями, етапи, методи та прийоми роботи з дітьми щодо формування процесу взаємодії дітей з інтелектуальними порушеннями; 3) визначити критерії готовності дитини з інтелектуальними порушеннями до спільних дій із однолітками та перевірити ефективність проведеної роботи.

В роботі використовувалися методи: наочні (показ, наслідування, спільні дії, зразок, спостереження); практичні (організація предметних дій, організація продуктивної діяльності дітей, дидактичні, музичні та рухливі ігри, ігрові завдання та вправи); словесні (забавлянки, вірші, лічилки, пісеньки тощо). Вибір та поєднання методів залежав від індивідуальних особливостей та можливостей дітей, а також від педагогічних завдань етапу формування етапу експерименту.

Були створені спеціальні педагогічні умови: організація та дотримання режиму дня для дітей усіма батьками в умовах групи та в сім'ї; адекватний характер взаємодії дорослих з дитиною, відповідно до її комунікативних можливостей та потреб; розробка індивідуальних програм корекційно-розвивального навчання та виховання; створення предметно-розвивального середовища; навчання батьків емоційно-насиченої взаємодії зі своєю дитиною, підвищення їхньої педагогічної компетенції; організація та проведення індивідуальних корекційно-педагогічних занять з дітьми, занять у «малій групі» (дві дитини та дві мами), групових занять (три – чотири дитини).

Основою для розробки змісту корекційно-педагогічної роботи з дитиною щодо формування взаємодії з новим дорослим, а потім і з однолітками послужило виділення чотирьох компонентів у структурі соціальної взаємодії [2], [11]: емоційного (сприйняття, розуміння та вираження емоцій); комунікативного (вироблення комунікативних навичок – жести та мовлення); поведінкового (формування навичок соціальної поведінки); діяльнісного (формування позитивної взаємодії у ході типових для молодшого дошкільного віку видів занять: предметно-ігрових дій, елементів продуктивних видів діяльності, дидактичних, рухливих, музичних ігор).

У ході формування інтересу у дитини до спільних дій з педагогом використовувалися наступні ігри та ігрові вправи: «Коти м'яч», «Злови кульку», «Хто сховався?», «Мильні бульбашки», «Повітряні кульки», «Де малюк?», «Хто в будиночку сидить?».

«Ку-ку», «Ладушки», «Йди до мене», «Лялька водить хоровод», «Наздожену!», «Подув вітерець», «Хто це?», «Чух-чух, поїхали» та ін.

Корекційно-педагогічна робота проводилася з дітьми та їхніми батьками послідовно у три етапи.

На першому етапі навчання проходило з кожною дитиною у формі індивідуальних занять у присутності матері (або близького дорослого). Заняття педагога з дитиною було спрямоване на: формування інтересу до взаємодії з новим дорослим у процесі предметно-ігрових завдань, засвоєння засобів спілкування – експресивно-мімічних (погляд, жести, міміка, вокалізації), предметних (локомоторні, предметні рухи, пози), мовних; навчання способів засвоєння суспільного досвіду (спільні дії, дії з наслідування та показу, за мовленнєвою інструкцією); розвиток пошукових процесів. Критеріями готовності дитини до включення в заняття з однолітком визначено: 1) наявність потреби у спілкуванні з дорослим; 2) інтерес до спільних дій із дорослим; 3) вміння діяти спільно або з наслідування дорослого в предметно-ігровій ситуації; 4) інтерес до однолітка.

На другому етапі заняття з дітьми проводилися як індивідуальні, так і в «малих групах» (дві дитини) у присутності близьких дорослих (дві мами). У ході цих занять вирішувалися завдання: закріплення інтересу до взаємодії з дорослими (музичним педагогом, інструктором з фізичного виховання, матір'ю іншої дитини); формування інтересу до взаємодії з однолітком у процесі музичних та рухливих ігор, предметно-ігрових дій з використанням невербальних та вербальних засобів спілкування (погляду, міміки, жестів, вокалізації та мовних висловлювань). Критеріями готовності дитини до включення до колективу однолітків стали: 1) вміння виконувати дії з показу чи наслідування; 2) адекватна поведінка групи дітей; 3) орієнтування на оцінку дорослим своїх дій.

На третьому етапі з дітьми проводилися індивідуальні та групові заняття (по 4-5 дітей з різним ступенем вираженості інтелектуального порушення) з метою: формування в дітей умінь виконувати спільні дії з однолітками у ситуації організованої дорослим під час музичних, рухливих і дидактичних ігор, на заняттях продуктивними видами діяльності (ліпленні, малюванні, аплікації, конструюванню); навчання вмінням використовувати вербальні засоби спілкування; формування адекватної поведінки у дитячому колективі.

На всіх етапах роботи використовувався індивідуальний підхід, що дозволяє поступово включати кожну дитину до групових занять, лише в міру готовності її до взаємодії з однолітками. Особливістю проведення індивідуальних занять було те, що вони вибудовувалися комплексно, з елементами різних видів дитячої діяльності.

В роботі з батьками основна увага приділялася формуванню в близьких дорослих умінь: організувати систематичні заняття з дитиною; надавати правильну оцінку дій дитини; використовувати адекватні способи спілкування з нею; виховувати в дитини самостійність в побутових ситуаціях; формувати адекватну позицію до подальшого навчання дитини у ЗДО.

Навчальний експеримент показав, що процес взаємодії між дітьми вимагає систематичності і послідовності у роботі. Дотримання онтогенетичного принципу [1] та діяльнісного [2] підходів дозволило реалізувати завдання експериментального навчання в ході поетапного включення кожної дитини з інтелектуальними порушеннями до колективу однолітків.

З метою визначення ефективності проведеної корекційно-педагогічної роботи було проведено порівняльний етап експерименту. Його результати свідчили істотну позитивну динаміку в дітей експериментальної групи. У 4 дітей з діагнозом ЗПР (легкий ступінь порушення інтелектуального розвитку) було визначено високий рівень взаємодії. У них була сформована потреба у спілкуванні з однолітком (діти виявляли стійкий інтерес до однолітків, ініціативні дії позитивного характеру); вони виявляли інтерес до спільних видів дій, організованих дорослим (предметно-ігрових, активних рухів, музичних, продуктивних); активно використовували жести, користувалися вербальними засобами спілкування; виявляли адекватну поведінку у побуті, на заняттях, дотримуючись режимних моментів групи; демонстрували адекватність навичок соціальної поведінки у ситуації, організованої дорослим. Достатній рівень також зафіксовано у 4 дітей з діагнозом ЗПР (легкий і помірний ступінь порушення інтелектуального розвитку) – ці діти охоче взаємодіяли з дорослим, брали участь в спільних ігрових діях з однолітками, адекватно реагували в соціальних ситуаціях взаємодії, проте не проявляли ініціативи і їхній інтерес до спільної діяльності був короткочасним. Задовільний рівень визначено у 2 дітей, які успішно взаємодіяли з дорослим, проте не проявляли інтересу і активності у взаємодії з однолітками, не дотримувались режимних вимог та правил поведінки в колективі однолітків. Низький рівень (відмова від взаємодії, неадекватна реакція та поведінка) не зафіксовано в жодній дитини. До експерименту 6 дітей перебували на задовільному рівні і 4 – на низькому. Отримані дані свідчать про ефективність пропонованих методів та прийомів корекційно-педагогічної роботи з формування міжособистісної взаємодії дітей молодшого дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями.

Висновки і пропозиції. Результати проведеного експерименту засвідчили, що несформованість міжособистісної взаємодії в дітей молодшого дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями

нями з дорослим призводить до затримки розвитку процесу взаємодії дітей досліджуваної категорії з однолітками, що ускладнює їх адаптацію в дитячому колективі; первинним етапом формування взаємодії дитини з інтелектуальними порушеннями – є налагодження взаємодії і ефективного спілкування з близькими дорослими (батьки, вихователі тощо); цілеспрямована робота з формування навичок взаємодії у дітей з інтелектуальними порушеннями має проходити на третьому році життя, оскільки цей вік є сенситивним для первинної соціалізації дитини; формування соціальної взаємодії дітей з інтелектуальними порушеннями буде успішним, за умови дотримання відповідних етапів організації взаємодії і спілкування та проведення цілеспрямованої роботи зі збагачення соціального досвіду дитини.

Отримані експериментальні дані підтвердили ефективність запропонованих методів та прийомів корекційно-педагогічної роботи з формування міжособистісної взаємодії дітей молодшого дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями та дозволяють визначити перспективи подальшого дослідження щодо формування позитивної взаємодії та спілкування в дітей дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями.

Список використаної літератури:

1. Виготський Л. Мислення і мовлення. 2-ге вид. Київ : Лабіринт, 2011. 368 с.
2. Гаврилов О.В. Особливості комунікації дітей з тяжкими порушеннями інтелектуального розвитку. *Збірник наукових праць КПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України «Проблеми сучасної психології»*. Київ, 2012. Вип. 18. С. 168-179.
3. Денисенко О.І. Розвиток навичок комунікабельності у дітей дошкільного віку. Черкаси : ЧОІПОПП ЧОР, 2012. 32 с.
4. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія. Київ : Центр учбової літератури, 2022. 424 с.
5. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І. Д. Звереві. Київ: Універсум, 2012. 536 с.
6. Миронова С. П., Гаврилов О. В., Матвєєва М. П. Основи корекційної педагогіки : навчальний посібник. Кам'янець-Подільський : К-ПНУ імені І. Огієнка, 2010. 264 с.
7. Павелків Р. В., Цигипало О.П. Дитяча психологія. 2-ге вид. Київ : Академ-видав, 2021. 432 с.
8. Пахомова Н.Г. Нейропсихолінгвістика. Полтава : АСМІ, 2013. 268 с.
9. Піроженко Т. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника. Тернопіль : Мандрівець, 2010. 152 с.
10. Тарасова В. В., Ільченко О.В. Формування комунікативної діяльності в дітей із затримкою психічного розвитку. *Збірник наук. праць «Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах»*. Запоріжжя, 2015. Вип. 43 (96). С. 397-402.
11. Трикоз С.В., Блеч Г.О. Дитина з порушеннями інтелектуального розвитку. Харків : ТОВ «Ранок», ВГ «Кенгуру», 2018. 40 с.

Tubycho Y. Formation of interpersonal interaction in young preschool children with intellectual disabilities

The article reveals the content, methods and techniques of correctional and pedagogical work on the formation of interpersonal interaction of children of junior preschool age with intellectual disabilities. It has been determined that interaction is perceived as the initial stage of forming the need for communication with peers of preschool children with intellectual disabilities in order to further their socialisation. It is through the peer that one forms one's own "I", realises one's individual characteristics, and begins to form the process of active self-knowledge. The study has determined that the lack of interpersonal interaction of younger preschool children with intellectual disabilities with an adult leads to a delay in the development of the process of interaction of children of the studied category with peers, which complicates their adaptation in the children's group; the primary stage of forming the interaction of a child with intellectual disabilities is the establishment of interaction and effective communication with close adults (parents, educators, etc.); purposeful work on the formation of interaction skills in children with intellectual disabilities. The basis for the development of the content of correctional and pedagogical work with a child on the formation of interaction with a new adult, and then with peers, was the allocation of four components in the structure of social interaction: emotional, communicative, behavioural, activity. The results of the conducted work showed significant positive dynamics in children of the experimental group: they formed a need for communication with a peer (children showed a strong interest in peers, initiative actions of a positive nature); showed interest in joint activities organised by an adult (object-game, active movements, music, productive); actively used gestures, used verbal means of communication; showed adequate behaviour in everyday life, in classes, observing the regime moments of the group; demonstrated adherence to the rules of the group; demonstrated adolescent behaviour. The obtained experimental data confirmed the effectiveness of the proposed methods and techniques of correctional and pedagogical work on the formation of interpersonal interaction of preschool children with intellectual disabilities.

Key words: interpersonal interaction, joint activity, communication, young preschool children, intellectual disabilities.

УДК 355.233.231.1

DOI <https://doi.org/10.32782/1992-5786.2023.91.6>**В. В. Шинкаренко**

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри дошкільної та початкової освіти
Комунального закладу вищої освіти
«Дніпровська академія неперервної освіти»
Дніпропетровської обласної ради

Л. В. Клімова

старший викладач кафедри дошкільної та початкової освіти
Комунального закладу вищої освіти
«Дніпровська академія неперервної освіти»
Дніпропетровської обласної ради

І. А. Мазур

старший викладач кафедри дошкільної та початкової освіти
Комунального закладу вищої освіти
«Дніпровська академія неперервної освіти»
Дніпропетровської обласної ради

Н. О. Міхіна

старший викладач кафедри дошкільної та початкової освіти
Комунального закладу вищої освіти
«Дніпровська академія неперервної освіти»
Дніпропетровської обласної ради

В. Б. Рудень

старший викладач кафедри дошкільної та початкової освіти
Комунального закладу вищої освіти
«Дніпровська академія неперервної освіти»
Дніпропетровської обласної ради

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ІДЕЇ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ТА УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ У НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ В. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті аналізуються основоположні ідеї щодо патріотичного виховання В. Сухомлинського у контексті сучасної освіти і виховання. Визначено, що патріотичне виховання – це «цілеспрямований систематичний вплив на свідомість, почуття і поведінку людей, що формує її моральні якості, переконаність у значущості моральних норм».

Виявлено, що основними цілями патріотичного виховання дітей дошкільного віку та учнівської молоді у сучасних умовах є: збереження духовно-морального здоров'я дітей, залучення їх до моральних цінностей української культури; вивчення історії свого народу, рідної культури; виховання почуття патріотизму: любов до малої Батьківщини – рідного краю, міста; гордість за свій народ та його досягнення; бажання зберігати та примножувати багатство своєї країни.

Встановлено, що патріотичне виховання дітей та учнівської молоді один з основних напрямів роботи освітнього закладу, і містить у собі ряд завдань: виховання у дитини любові та прихильності до сім'ї, близьких людей, свого будинку, дитячого садка, школи, рідної вулиці та міста; розширення уявлень про рідну країну, її столицю; ознайомлення з історичним минулим України та свого міста; розвиток почуття відповідальності та гордості за досягнення Батьківщини; формування толерантності, почуття поваги та симпатії до людей; формування дбайливого ставлення до всього живого; виховання естетично-моральних норм поведінки та моральних якостей дитини та учнівської молоді.

Обґрунтовано механізм патріотичного виховання дітей та учнівської молоді який можна представити формулою: (знання та уявлення) + (мотиви) + (почуття та відносини) + (навички та звички) + (вчинки та поведінка) = морально-патріотична якість. Всі компоненти вище зазначеного механізму важливі, але водночас можуть бути виключені або замінені іншим.

Виявлено засоби патріотичного виховання особистості: художня література, образотворче мистецтво, музика, кіно, діафільми); природа рідного краю (яка викликає у дітей та учнівської молоді приємні почуття, викликає бажання допомогати слабшим та меншим за себе).

Уточнено поняття громадянська спрямованість особистості, як здатність людини регулювати свою поведінку виходячи з прийнятих та засвоєних у розвитку цивільних моральних норм і принципів та неохочість до ситуативних змін. Простіше кажучи, виховувати необхідно патріота, який розуміє і відчуває себе громадянином багатонаціональної та багатоконфесійної країни, що культивує в собі глибинний зв'язок з Батьківщиною, але лояльно і з розумінням відноситься до всіх її громадян.

Ключові слова: патріотизм, учнівська молодь, діти дошкільного віку, сучасна освіта, виховання, особистість.

Постановка проблеми. Нині виховання високоморальної, патріотичної особистості є одним із пріоритетних завдань держави. Роки життя навчання дитини у закладі дошкільної та загальної середньої освіти є вирішальними у становленні її особистості, тому важливо правильно організувати виховання і процес засвоєння дитиною суспільного досвіду. На кожному віковому етапі розвитку дошкільника та учнівської молоді існує своє коло образів, емоцій, уявлень, навичок, які засвоюються нею і стають близькими та незамінними. У звуках і фарбах постає перед дитиною спочатку світ рідної сім'ї, потім світ рідного дитячого садка, надалі – світ рідного краю та, нарешті, світ Батьківщини – Україна. Дуже важливо виростити особистість у світі національної культури, оскільки саме у народній творчості збереглися риси та мислення нації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Багато науковців приділяли увагу вивченню педагогічної спадщини В. Сухомлинського в контексті патріотичного виховання дітей дошкільного віку та учнівської молоді, серед них: І. Бех, О. Бандура, А. Богуш, Л. Березівська, О. Боровик, Т. Гавтілена, Л. Калужька, О. Коркішко, К. Назаренко, Т. Степанова, О. Сухомлинська, Н. Тарапка, К. Чорна, П. Якобсона. Дослідження таких науковців, як Н. Волошина, Н. Гавриш, В. Кіндрат, Т. Комарова стверджують, що саме в дошкільному та шкільному віці необхідно систематично та наполегливо формувати у дитини почуття патріотизму та громадянського обов'язку.

Мета статті. Виявити основоположні ідеї В. Сухомлинського щодо патріотичного виховання дітей та учнівської молоді у контексті сучасної освіти і виховання.

Виклад основного матеріалу. Як стверджує В. Сухомлинський, виховання – це цілеспрямована діяльність, що здійснюється у системі освіти, має орієнтири на створення умов для розвитку духовності учнів на основі загальнолюдських цінностей; надання їм допомоги у життєвому самовизначенні, моральному, цивільному та професійному самовизначенні; створення умов самореалізації особистості [3, с. 134].

Настанови В. Сухомлинського у сфері морального та патріотичного виховання мали релігійну основу. Він радив виховувати дітей із раннього віку «прагнення діяльності, правдивість, мужність, охайність, ввічливість, шанування старших».

В. Сухомлинський писав про виховання на народній творчості, у праці та працю, наголошував на формуванні почуття патріотизму, любові до свого народу.

У 50-80-ті роки. минулого століття було проведено цілеспрямовані дослідження у сфері патріотичного виховання дошкільнят. Їх очолювали видатні вчені, фахівці у галузі дошкільної педагогіки: Б. Грінченко, О. Духнович, П. Куліш, І. Огієнко, М. Стельмаховича. Кожна тема, що розробляється, мала кілька напрямків, де головне місце приділялося формуванню працьовитості, патріотизму, інтернаціоналізму і моральності.

Наприкінці 80-90-х років. ХХ ст. концепція виховання змінилася. Майже зник із вживання термін «моральне виховання», змінюється погляд на патріотичне та міжнародне виховання, на першому плані висувається залучення дітей до національного мистецтва, до народних традицій, формування доброзичливого ставлення до людей всієї нашої планети. Трудове виховання поступається місцем економічному, більше уваги приділяється особистісному, індивідуальному розвитку колективізму.

Нині єдиного підходу до визначення «патріотичне виховання» немає. На думку П. Онищука, патріотичне виховання – це «цілеспрямований систематичний вплив на свідомість, почуття і поведінку людей, що формує її моральні якості, переконаність у значущості моральних норм» [2, с. 12].

На нашу думку, мета патріотичного виховання дітей дошкільного віку та учнівської молоді полягає в тому, щоб посіяти та виростити в дитячій душі насіння любові до рідної природи, рідного дому та родини, до історії та культури країни, створеної працями рідних та близьких людей, тих.

Досліджуючи праці В. Сухомлинського ми виявили, що педагог стверджував, що дитинство – це щоденне відкриття світу і тому треба зробити так, щоб воно стало, перш за все, пізнанням людини та Вітчизни, їхньої краси та величі.

Патріотизм на думку В. Сухомлинського, це потреба брати участь у всіх справах на благо оточуючих людей, живої природи, наявність у дітей таких якостей, як співчуття, почуття власної гідності та усвідомлення себе частиною навколишнього світу. В. Сухомлинський зауважує, що формування основ патріотичного виховання є одним із найважливіших завдань морального виховання [4, с. 472].

У такій постановці патріотичне виховання важливе не тільки для успішного розвитку суспільства і держави, але передусім, для самої людини як необхідної складової розвиненої особистості. У сучасній Україні патріотичне виховання дітей та учнівської молоді є одним з основних завдань освіти. Для формування почуття патріотизму дуже важливо забезпечити дану категорію дітей знаннями про Батьківщину, дати базисні уявлення про країну, народ, звичаї, історію, культуру.

Основними цілями патріотичного виховання дітей дошкільного віку та учнівської молоді у сучасних умовах є:

- збереження духовно-морального здоров'я дітей, залучення їх до моральних цінностей української культури;

- вивчення історії свого народу, рідної культури;

- виховання почуття патріотизму: любов до малої Батьківщини – рідного краю, міста; гордість за свій народ та його досягнення; бажання зберегти та примножувати багатство своєї країни.

На думку В. Сухомлинського [4, с. 474] патріотичне виховання дітей та учнівської молоді це один з основних напрямів роботи освітнього закладу, і має містити у собі ряд завдань:

- виховання у дитини кохання та прихильності до сім'ї, близьких людей, свого будинку, дитячого садка, школи, рідної вулиці та міста;

- розширення уявлень про рідну країну, її столицю;

- ознайомлення з історичним минулим України та свого міста;

- розвиток почуття відповідальності та гордості за досягнення Батьківщини;

- формування толерантності, почуття поваги та симпатії до людей;

- формування дбайливого ставлення до всього живого;

- виховання естетично-моральних норм поведінки та моральних якостей дитини та учнівської молоді.

Готовність педагогів до роботи з формування патріотизму на думку С. Тесленко, має на меті наявність у них певного рівня професійної компетентності, власного досвіду, а також можливість до самооцінки та саморегуляції, самого настрою на вирішення поставлених завдань. Обов'язкова умова успішного патріотичного виховання – високий рівень взаємовідносин між дорослими та дітьми, ставлення дорослих до дітей. Вони повинні бути засновані на повазі до особи зростаючої людини, любові до неї, знання законів психічного та фізичного розвитку [6, с. 165].

І. Бех стверджує, що важливе значення має і чіткий розпорядок життя закладу освіти, оснащення груп та ділянки необхідним матеріалом, обладнанням, педагогічно доцільне їхнє розташування та використання. Важливо створити

в групі таку обстановку, щоб у дитини виникало позитивне емоційне ставлення до оточуючих його людей. З метою здійснення патріотичного виховання у закладі дошкільної освіти мають бути створені всі умови для того, щоб діти могли довіряти покладатися на постійну турботу та підтримку дорослих [1, с. 112].

Н. Тарапака зауважує, що у формуванні особистості дитини та учнівської молоді під час патріотичного виховання важливе значення мають мотиви, що спонукають до певної поведінки, та діяльності. Мотиви можуть бути моральні, суспільні чи егоїстичні. Вихователю або вчителю неодмінно потрібно знати про помисли, почуття, наміри дитини, щоб правильно оцінити вчинок, поведінку. Знаючи причини, що спонукали вихованця до того чи іншого вчинку, педагог зможе знайти найвірніші методи морального виховання, адже мотиви поведінки формуються головним чином у процесі досвіду, який набуває дитина у повсякденному житті та діяльності, у взаєминах з дорослими та однолітками [5, с. 61].

В наших попередніх працях ми визначили, що особливостями прояву моральних та патріотичних почуттів у дітей дошкільного віку та учнівської молоді є швидкоплинність та ситуативність. Дитину може схвилювати щойно почута розповідь про героїчний вчинок, але потім на ці враження накладаються інші, і перше почуття, що виникло, може згаснути, тому, як відзначають психологи, необхідно закріпити це почуття в багаторазових переживаннях. Завдання педагогічного працівника полягає у цілеспрямованій роботі зі створення відповідних виховних моментів. Подібні завдання вирішуються у всіх видах дитячої діяльності: на заняттях, в іграх, у праці, побуті [7, с. 193].

Також необхідно відзначити, що світогляд педагога, його особистий приклад, погляди, судження, активна життєва позиція, залучення батьків до життя своїх дітей – найсильніші чинники виховання. На кожному віковому етапі патріотичні прояви у дитини мають свої особливості й, відповідно, свої виховні завдання, виходячи з яких, визначаються провідні форми та методи роботи.

У особистості має виникнути бажання опанувати певну моральну якість, адже важливо, щоб виникли мотиви щодо її придбання. Виникнення певного мотиву містить також у собі ставлення до певної якості, яке формує соціальні почуття. Почуття надають цьому процесу особистісно значуще забарвлення і мають вплив на міцність якості, що формується.

Тобто почуття та розуміння сприяють виникненню потреби в їх реалізації – у певних діях, поведінці. Певні дії особистості, її поведінка та вчинки беруть на себе функцію зворотного зв'язку, що надає можливість перевірити та підтвердити міцність формованої якості. Таким чином, меха-

нізм патріотичного виховання можна представити формулою: (знання та уявлення) + (мотиви) + (почуття та відносини) + (навички та звички) + (вчинки та поведінка) = патріотична якість.

Ця побудова має об'єктивний характер. Вона має прояв майже завжди, при формуванні будь-якої якості людини. Всі компоненти вище зазначеного механізму важливі, але водночас можуть бути виключені або замінені іншим. Не можна сформувати патріотичну якість особистості лише виховуючи уявлення про неї, не викликаючи позитивного ставлення до цієї якості та бажання опанувати нею. Дія такої побудови має гнучкий характер: послідовність компонентів може змінюватися при різних ситуаціях: від особливості якості та віку об'єкта виховання тощо.

За ствердженням В. Сухомлинського [4, с. 487], морально-патріотичне виховання варто здійснювати з використання окремих методів та прийомів, при цьому засоби морально-патріотичного виховання особистості будуть наступні:

– художні засоби (художня література, образотворче мистецтво, музика, кіно, діафільми);

– природа рідного краю. Вона викликає у дітей та учнівської молоді приємні почуття, викликає бажання допомогти слабшим та меншим за себе. Вплив природи на особистість дітей формує відчуття причетності, приналежності до цього куточку Землі, та приналежності цього куточка маленькою людини.

На нашу думку, найважливішим методом педагогічного впливу є спостереження навколишньої дійсності. Однак якщо педагог зведе роботу з патріотичного виховання дітей та учнівської молоді тільки до організації спостережень, він дуже обмежить коло знань та уявлень дітей, не зможе дати уявлення дитині про всю країну. Таке завдання він зможе вирішити лише вміло поєднуючи спостереження з читанням художньої літератури, слуханням музики, розглядом картин, переглядом фільмів, тематичних презентацій.

Велике значення має активна різноманітна діяльність дітей та учнівської молоді, оскільки бути патріотом – це знати і любити свою країну, а й активно діяти на її благо. І тому бажано використовувати різні форми організації діяльності дітей, основою якої є тематичні заняття. Адже вони спрямовані на підвищення мисленнєвої активності. Цьому допомагають прийоми порівняння, питання, індивідуальні завдання, звернення до досвіду дітей та учнів. Необхідно привчати їх самостійно аналізувати побачене, робити узагальнення, висновки [8, с. 78].

Також зазначимо, що для створення позитивної емоційної атмосфери та активізації пізнавального інтересу дітей та учнівської молоді необхідно широко застосовувати ігрові прийоми під час занять. Наприклад, вивчення народних промислів

України може відбуватися під час проведення гри «Магазин сувенірів». Великий інтерес викликають у дітей ігри-подорожі до минулого міста, річкою. Кожна тема підкріплюється різними іграми, продуктивними видами діяльності (виготовлення колажів, виробів, альбомів, тематичне малювання). Підсумки роботи над темою, що поєднує знання дітей, можуть бути представлені під час спільних свят, сімейних розваг.

Висновки і пропозиції. Таким чином, сучасна педагогіка має у своєму розпорядженні великий і різноманітний інструментарій, що дозволяє забезпечувати ефективну реалізацію завдань патріотичного виховання як дітей дошкільного віку так і учнівської молоді. Це різноманітні форми, методи, прийоми роботи, організація предметного евристичного середовища, спеціалізована спрямованість занять тощо. Однак найбільшого результату можна досягти лише в комплексному використанні методів та прийомів, спрямованих на формування моральності та почуття патріотизму у дітей та учнів. У цьому великого значення набуває роль сім'ї у вихованні моральності дитини, її традиції, підвалини, орієнтація в розвитку громадянськості і духовності. Важливе завдання як закладів дошкільної освіти так і закладів загальної середньої освіти у цьому, щоб забезпечити сім'ю основним педагогічним інструментарієм, зробити її союзницею у реалізації основних аспектів патріотичного виховання.

Формування патріотичних почуттів дітей має базуватися на глибокій та ґрунтовній роботі з морального виховання дітей дошкільного та шкільного віку. Це завдання актуальне саме у контексті сьогоденної національної політики держави. Патріотичне виховання учнівської молоді включає завдання прилучення до своєї національної культури, але передбачає виховання поваги до всіх народів, цим доповнюється компонент громадянського виховання.

Список використаної літератури:

1. Бех І. Д. Виховання особистості : Сходження до духовності : наук. вид. Київ : Либідь, 2006. 272 с.
2. Онищук П. В. Педагогічні засади технології формування патріотичних рис в учнів шкіл-гімназій, ліцеїв : автореф. дис...канд. пед. наук: 13.00.01/ Прикарпатський ун-т ім. В. С. Стефаника. Івано-Франківськ, 1996. 22 с.
3. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Вибрані твори: в 5 т. К : Радянська школа, 1977. Т. 3. С. 134-136.
4. Сухомлинський В. О. Виховання обов'язку. Вибрані твори: в 5 т. К : Радянська школа, 1977. Т. 5. С. 472-488.
5. Тарапака Н. В. Погляди В. О. Сухомлинського на проблему на національно-патріотичного

- виховання дітей дошкільного віку. Педагогічний вісник. 2018. № 1-2. С. 61-65.
6. Тесленко С. Національно-патріотичне виховання дітей старшого дошкільного віку в контексті педагогіки Василя Сухомлинського. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. № 3 (62), вересень 2018. С. 165-169.
 7. Шинкаренко В. В. Національна свідомість як складова патріотичного виховання старшокласників закладах загальної середньої освіти. «Інноваційна педагогіка»: науковий журнал Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій. 2023. Вип. 55. Т. 1, С. 193-196. URL: <http://surl.li/jsmrp>
 8. Шинкаренко В. В., Клімова Л. В., Міхіна Н. О., Мазур І. А. Виховні засади розвитку особистості патріота України. Acta Pedagogica Volynienses, 3, 2023. С. 78-83, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2023.3.12>

Shynkarenko V., Klimova L., Mazur I., Mikhina N., Ruden V. Conceptual ideas of patriotic education of children and student youth in the scientific heritage of V. Sukhomlynsky

The article analyzes the fundamental ideas regarding the patriotic education of V. Sukhomlynskyi in the context of modern education and upbringing. It was determined that patriotic education is «a purposeful systematic influence on the consciousness, feelings and behavior of people, which forms their moral qualities, conviction in the importance of moral norms.»

It was revealed that the main goals of patriotic education of preschool children and school youth in modern conditions are: preserving the spiritual and moral health of children, involving them in the moral values of Ukrainian culture; studying the history of one's people, native culture; fostering a sense of patriotism: love for the small Motherland – native region, city; pride in one's people and their achievements; the desire to preserve and increase the wealth of one's country.

It has been established that patriotic upbringing of children and student youth is one of the main directions of the work of an educational institution, and it includes a number of tasks: raising a child's love and affection for his family, loved ones, his home, kindergarten, school, native street and city; expansion of ideas about the native country, its capital; familiarization with the historical past of Ukraine and one's city; development of a sense of responsibility and pride for the achievements of the Motherland; formation of tolerance, respect and sympathy for people; formation of a caring attitude towards all living things; education of aesthetic and moral norms of behavior and moral qualities of children and schoolchildren.

The mechanism of patriotic education of children and student youth is substantiated, which can be represented by the formula: (knowledge and ideas) + (motives) + (feelings and relationships) + (skills and habits) + (deeds and behavior) = moral and patriotic quality. All components of the above-mentioned mechanism are important, but at the same time they can be excluded or replaced by others.

The means of patriotic education of the personality have been identified: artistic means (fiction, visual arts, music, cinema, filmstrips); the nature of the native land (which evokes pleasant feelings in children and schoolchildren, evokes a desire to help those who are weaker and smaller than themselves).

The concept of the civic orientation of the individual is clarified, as the ability of a person to regulate his behavior based on the accepted and learned civil moral norms and principles in the development and reluctance to situational changes. Simply put, it is necessary to raise a patriot who understands and feels like a citizen of a multi-ethnic and multi-confessional country, who cultivates a deep connection with the Motherland, but treats all its citizens with loyalty and understanding.

Key words: patriotism, student youth, children of preschool age, modern education, upbringing, personality.

А. Р. Яворськийздобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

ДУХОВНО-МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ В АСПЕКТІ ПРОФІЛАКТИКИ ПРАВОВОГО НІГІЛІЗМУ

Актуальність проблеми зумовлена потребою у формуванні особистості, здатної адаптуватися до прийнятих соціальних норм і спроможної до постійного самовираження, не переступаючи рамки норм чинного законодавства, та недостатністю висвітлення у вітчизняних наукових джерелах проблеми духовно-морального виховання як засобу профілактики правового нігілізму серед підлітків. Мета статті – розкрити можливості морально-духовного виховання стосовно профілактики правового нігілізму серед підлітків.

Визначено поняття «нігілізм» як заперечення існування самостійного «сенсу» у будь-якому вигляді, що породжує заперечення значущості загальних прийнятих моральних, духовних та культурних цінностей, невизнання будь-яких авторитетів. Розкрито причини правового нігілізму серед підлітків (маніпулятивний вплив засобів масової інформації; криза сім'ї та сімейних цінностей, жорстоке аморальне поводження з дітьми в сім'ї; низький рівень культурного розвитку та духовно-моральної вихованості населення; соціально-економічні проблеми суспільства тощо). Висвітлено значення духовно-морального виховання підлітків для профілактики правового нігілізму, що сприяє формуванню загальнолюдських моральних якостей особистості, її залученню до цінностей культури, усвідомленню цінності особистості як духовної істоти тощо, що досягається завдяки злагодженому виховним впливам сім'ї, закладів освіти, засобів масової інформації. Підкреслено значення сім'ї та закладів освіти у формуванні духовності підлітків, їхньої моральної та правової культури (збереження сімейних і національних традицій, виховання шанобливого ставлення до людей та їхньої праці, культури та історії країни), що здійснюється завдяки врахуванню талантів і здібностей дітей у навчанні та вихованні, спрямуванні їх до саморозвитку та самовираження, участі у суспільно значимих справах, формуванню самостійності і відповідальності підлітків тощо.

Ключові слова: духовно-моральне виховання, правовий нігілізм, підлітки, сім'я, профілактика, самовираження, заклади освіти.

Постановка проблеми. Одним з основних завдань державних інститутів є виховання у молоді потреби і готовності дотримуватися правових норм сучасного суспільства, виявляти високу громадянську дисциплінованість та організованість. Причому, вибір правової поведінки має базуватися на моральній переконаності особистості в необхідності та доцільності такої поведінки, а не на страху перед законом. Разом з тим, зараз подекуди в молоді спостерігається недостатній рівень сформованості моральної культури й духовності, виявлення правового нігілізму, що потребує переосмислення всього процесу організації та здійснення правового виховання.

У різні часи й у різних країнах суспільство виражало занепокоєння і певне невдоволення моральною культурою молоді. Ще навіть за часів єгипетських фараонів і давньогрецьких філософів були відомі нарікання на моральний занепад молоді. Утім, потрібно визнати, що в наш час ця проблема набула особливої гостроти і чинить значний вплив, передусім, на підростаюче покоління, погіршуючи рівень загальної моральної культури і духовності населення. Сьогоднішня педагогічна наука, як невід'ємна складова моральної культури

людства, шукає нові шляхи формування морально-духовного світу підлітків. Саме вона відображає накопичену тисячолітню мудрість освіти та виховання молодого покоління. Основними моральними цінностями молодих людей сучасного суспільства має бути: свобода, чесність, порядність, любов, людина, совість, надія, віра, прощення та милосердя [2, с. 51].

Підлітковому віку властива спрямованість у майбутнє. Але уявна молодими людьми ідеальна картина майбутнього життя різко контрастує з реальністю. Це призводить до зниження рівня ціннісних орієнтації та ідеалів, викликає почуття розчарування, а іноді – і бурхливі протести, що найяскравіше виявляється в періоди гострих громадських криз та стає причиною формування правового нігілізму, загалом. Унаслідок цього, підвищується рівень злочинності серед підлітків. З огляду на це важливим є вивчення питання профілактики правового нігілізму серед підлітків, у тому числі завдяки їх духовно-моральному вихованню.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід відзначити, що проблеми профілактики правового нігілізму серед підлітків й формування їхньої правової свідомості є актуальними питаннями, що

досліджуються сучасними вченими. Так, питання профілактики злочинності серед неповнолітніх правопорушників та формування правової культури особистості у вітчизняній науці вивчають такі вчені, як О. Ганзенко [4], О. Подільник [7]. Значення духовності і моральних цінностей для виховання і розвитку особистості розкривають у своїх роботах І. Бех [1], Н. Варивода [2], Т. Ващенко [3].

Так, В. Мозгова розглядає питання суті злочинності неповнолітніх, визначаючи її як відносно масовий соціальний феномен, що виражається у статистичній сукупності фактів протиправної (кримінально забороненої) поведінки суб'єктів злочину віком від 14 до 18 років на певній території за відповідний період часу [6, с. 143].

У цьому контексті цікавими є дослідження О. Подільника, на думку якого неповнолітнім правопорушникам іноді притаманне почуття сорому, однак в ослабленій формі, а тому вони часто бувають нестриманими і жорстокими, що ще більше ускладнює їхній стан. Вони звинувачують у цьому дорослих, які, на їхню думку, не змогли забезпечити належну увагу своїм дітям і допомогти їм у скрутну хвилину. Утім, тільки спільними стараннями і розумним підходом можна мінімізувати явище злочинності серед неповнолітніх [7, с. 124].

Окрема увага в дослідженнях проблем правової освіти і профілактики правового нігілізму серед молоді приділяється вивченню впливу засобів масової інформації, зокрема інтернету, на злочинність серед неповнолітніх. Сучасний розвиток технологій, на думку Н. Вариводи, вплинув на те, що значна частина підлітків сьогодні надає перевагу вже не вулиці, а саме мережевим комп'ютерним іграм та інтернету. Тотальне поширення соціальних мереж серед молоді за не досить сформованої психіки та свідомості, коли не повною мірою розуміється різниця між добром і злом, часто спричиняє виникнення різних неприємних і складних ситуацій [2, с. 51].

Утім, залишається ще багато нерозв'язаних питань щодо боротьби із таким небезпечним явищем, як правовий нігілізм серед підлітків. Попередити і побороти його поширення можна лише тоді, коли будуть з'ясовані чинники його появи й існування серед підлітків та основні джерела, що його живлять і відтворюють. Зазначене небезпечне явище може стати доволі суттєвою перешкодою на шляху державно-правового реформування, а тому потребує особливого теоретичного і практичного переосмислення.

Мета статті – розкрити можливості морально-духовного виховання стосовно профілактики правового нігілізму серед підлітків.

Виклад основного матеріалу. Нігілізм означає заперечення існування самостійного «сенсу» у будь-якому вигляді. Він породжує заперечення особливої свідомості людського існування, значущості загаль-

них прийнятих моральних, духовних та культурних цінностей, невизнання будь-яких авторитетів.

Основи благополучної юності і формування індивідуальності особистості закладаються в дитинстві і підлітковому віці. Нездатність підлітків досягнути особистої ідентичності призводить до кризи ідентичності, що найчастіше характеризується нездатністю дитини вибрати кар'єру або продовжити освіту. Багато підлітків почуваються ніяково в цій кризі, переживають пронизливе почуття своєї неспроможності, душевного розладу і безцільності.

Інформаційне суспільство в період глобалізації кидає виклик усім формам і видам морального виховання у звичному для нас сенсі. Особливо сильним є вплив засобів масової інформації. Зокрема, рекламні ролики настільки сильні, що йде постійне маніпулювання свідомістю підростаючого покоління. Маніпулювання відбувається такими цінностями, як свобода, справедливість, сім'я. Тому рекламна інформація може виступати як творчим, так і руйнівним початком. Звідси виникає проблема розвитку інформаційної культури молодих людей. Залежно від того, яким буде цей простір, позитивним або негативним, системотворюючим або руйнівним, із духовно-моральними цінностями або без них, залежатиме і якість людського життя та освітньої діяльності, формування ідеалу громадянськості й усвідомлення поняття «громадянин».

Безперечним є той факт, що нігілізм за своєю природою та змістом є негативним. Утім, деякі вчені вважають, що іноді нігілізм буває позитивним у своєму спрямуванні, але всю енергію черпає з пристрасті до руйнування морально-духовної суті і досягає своєї мети в той момент, коли робить «дегуманізовану нову людину». Унаслідок цього зникає морально-духовний вплив на людину та суспільство, а відтак – нігілізм повинен поступитися місцем іншому, «конструктивнішому» руху, який здатний діяти на основі позитивних змін [4].

Духовне виховання визначається як процес створення умов (особистих, матеріальних, духовних, організаційних) для розвитку духовної сфери людини, її внутрішнього світу. Процес духовного виховання має вплив на етичну, естетичну, інтелектуальну і релігійну сфери життя вихованця.

Духовне виховання здійснюється шляхом:

- 1) створення ідеалу значимого «Іншого» в тому або іншому розумінні (людини – у світській педагогіці, Бога і людини – у конфесійній педагогіці);
- 2) залучення підростаючого покоління до абсолютних цінностей, які можуть бути описані тріадою «Істина – Добро – Краса»;
- 3) залучення людини до цінностей культури;
- 4) надання допомоги вихованцю в усвідомленні неперехідної цінності його особистості як духовної істоти.

Духовне виховання здійснюється в сім'ї, закладах освіти, недільних школах, а також засобами друку, радіо, телебачення, мистецтва тощо.

Отже, духовне виховання визначається як феномен, що забезпечує формування загальнолюдських моральних якостей особистості. Розуміння духовного виховання дитини є дивергентним. Воно застосоване як до духовного виховання світського, так і до християнського духовного виховання [4, с. 5].

Методологічною основою духовно-морального виховання дітей та молоді традиційно були і є сім'я, педагогіка (дошкільна та шкільна), а також релігійна культура, яка останнім часом реабілітується у всьому багатстві її виявів [3, с. 24].

У наш час і в попередні роки спостерігається відмова від атеїстичного підходу до виховання дітей на користь духовно-релігійного виховання, основним завданням якого є знаходження деякої реальності, що структурує, яка, залишаючись за кадром, установлює основні, фундаментальні якості феномену духовного виховання [2].

Специфіка здійснення виховання духовно-моральної особистості в сучасних умовах породжує необхідність допомогти батькам усвідомити, що насамперед у сім'ї повинні зберігатися і передаватися моральні та духовні звичаї та цінності, створені предками, і що батьки відповідальні за виховання дітей. Педагогіка спрямовує виховання на конкретну особистість, яка має бути відповідальною не лише за своє життя, а й за збереження та розвиток історичних та культурних традицій свого народу. Релігійна педагогіка у всі часи збагачувала педагогіку світську цілісністю світорозуміння, досвідом морального способу життя, розвитку гармонійної особистості. Поняття «моральний» і «духовний» у педагогіці визначаються так: духовність – це стан близькості душі, внутрішнього світу людини; моральність – це тверда постійна рішучість волі йти за добрими потягами серця та совісті (добролюбство).

Виховна робота починається з сім'ї. Сучасний стан проблеми правового нігілізму є результатом невирішених проблем підготовки молоді до життя. Цьому не завжди приділяється достатньо уваги, і багато сучасних проблем – розпад сім'ї, низький рівень народжуваності, аборти, покинуті діти – наслідок такого підходу.

Свідоме ухилення батьків від духовно-морального виховання дітей негативно впливає на формування усвідомлення підлітком своєї відповідальності за вчинення правопорушення в майбутньому. Ця проблема пов'язана переважно із скрутним матеріальним становищем в сім'ї, відсутністю в дорослих часу на виховання дітей і спілкування з ними, вихованням дитини в неповній сім'ї, розлученням батьків. Жорстоке аморальне поводження з дітьми в сім'ї, яке виявляється у фізичному або психічному насильстві, застосування

неприпустимих прийомів виховання, приниження гідності дітей, також спричиняє зростання злочинної діяльності серед неповнолітніх [6, с. 145].

Серйозною причиною здійснення злочинів неповнолітніми є психічні розлади, які пов'язані з недостатнім моральним вихованням. За даними статистики майже 80% злочинів здійснюється підлітками, що мають психічні аномалії, стерті або нерозгорнені форми духовної та психічної патології, більшість з яких можна було попередити за допомогою належного морально-духовного виховання особистості. Поширеність психічних захворювань у неповнолітніх злочинців пояснюється тим, що психічні відхилення за певних умов сприяють здійсненню правопорушень, а недостатнє духовне виховання, породжує антигромадську поведінку, яка, у свою чергу, стає причиною виникнення психічних аномалій [8, с. 87].

Саме підлітковий віковий період людини визначає розуміння позиції дорослого світу. У цей час важливо приділити особливу увагу духовно-моральному вихованню підлітків, ураховуючи їхні таланти, здібності, готовність до саморозвитку, самовизначення та самовираження, рівень сформованості самосвідомості та інші фактори, які виступають регулюючими моментами процесу розвитку. Бажання підлітків самовиражатися та досягнутий рівень психічного розвитку викликають у них потребу в самостійності, визнанні з боку дорослих та самоствердженні завдяки участі в суспільно значимих справах [1].

Більшість з того, що діти і молодь чують і бачать у сім'ї, засобах масової інформації та інших джерелах, не тільки не готує їх до сімейного життя, а й навпаки – робить їх безвідповідальними у ставленні до сім'ї та всього соціуму. Відповідно, завдання держави і громадянського суспільства – зайнятися своєчасною та ефективною профілактичною роботою, зміцнювати інститут сім'ї, організовувати дозвілля молоді, об'єднувати підлітків та дітей для здійснення добрих справ.

Виховний потенціал традицій полягає у вихованні потреби та позитивного ставлення до праці, потреби робити людям добро, наданні самостійності у виконанні дорученої справи; вихованні любові до етнічного роду занять; вихованні поваги та дотриманні традицій поведінки в суспільстві; формуванні соціальної поведінки підростаючого покоління серед свого етносу; регулюванні відносин між поколіннями, прищепленні шанобливого ставлення до батьків, старших за віком людей; формуванні прихильності до рідного краю, дбайливого ставлення до природи, тваринного та рослинного світу, розвитку вміння аналізувати явища природи тощо [6, с. 143].

Зберігачем традицій є сім'я як структура спільності людей, що живуть разом, пов'язані спорідненими узами, ведуть спільне господарство і несуть у собі етнічні характеристики традиційної системи

сімейного виховання. У сучасних умовах необхідний розвиток виховного потенціалу сім'ї щодо використання традицій в етнокультурному вихованні дітей та підлітків. Традиції втілюють моральний досвід поколінь, і їх опанування виступає показником етнокультурної вихованості людини [9, с. 333].

Аналізуючи життя людини, її вчинки, поведінкову стратегію, батьки і педагоги мають зробити висновок, що формування моральних якостей підлітка безпосередньо залежить не лише від бажань сім'ї, школи, але і соціального замовлення суспільства, у цілому, і виявляється в очікуваному від його членів служінні батьківщині, яскраво вираженій громадянській позиції та відповідальній поведінковій стратегії. Мірилом засвоєння критеріїв моральності є аналіз поведінки підлітків у міжособистісних стосунках. Зокрема, адекватність міжособистісної взаємодії підлітків безпосередньо залежить від досконалості організації процесу морального виховання підлітків у закладах освіти і при неформальному спілкуванні. Суб'єктивне ставлення підлітка до однолітків, дорослих людей, навколишнього соціуму у вигляді толерантності, прийняття іншої людини, формування шанобливого до неї ставлення є свідченням моральності та належного духовного виховання особистості.

Наука і релігія не суперечать одна одній, оскільки в них різні сфери дослідження. Наука вивчає природу, фізичні об'єкти і явища, маючи справу з істинами відносними. Релігія пізнає Бога, торкаючись істин абсолютних. Наука допускає втручання вищих сил (божества) в закони земного життя (феномен «дива»), не вивчаючи їх; релігія виявляє відношення людини до цих надприродних сил і початків життя та говорить про можливості і умови їх вияву. Віра виключно в науку є віра в те, що окрім емпіричного, наукового, немає інших способів пізнання світу, іншої області буття та інших істин. Релігійна віра дає можливість відчувати ці істини і зрозуміти залежність видимого світу від світу невидимого, вищого, розумно-духовного.

Висновки та пропозиції. Отже, на сучасному етапі розвитку системи освіти недосконалість законодавства, бюрократичні перепони, криза сім'ї та сімейних цінностей, низький рівень культурного і духовного розвитку населення спричиняють загострення проблеми формування моральної і правової культури підростаючого покоління. Виникла ситуація, коли система цінностей і загальноприйнятих норм перестає впливати на поведінку значної кількості людей, і в них формується переконання, що свої права і потреби неможливо реалізувати законним шляхом. І діти безпосередньо стикаються з цим питанням з самого початку свідомого життя. Велика небезпека, яка може виникнути в суспільстві, – не розвал економіки, а руйнування особистості. Нині матеріальні цінності домінують над духовними,

тож у дітей формуються спотворені уявлення про доброту, милосердя, великодушність, справедливість, громадянськість та патріотизм. Високий рівень дитячої злочинності викликаний загальним зростанням агресивності та жорстокості у суспільстві. Окрім того, триває руйнація інституту сім'ї: у дітей формуються недружні, антибатьківські та антисімейні установки. Поступово втрачаються дитячі форми колективної діяльності.

Одна з проблем сучасної освіти полягає в тому, що у процесі виховання не дотримується історична спадкоємність поколінь. Діти позбавляються можливості брати приклад із людей, які жили в минулому, не знають, як люди розв'язували свої проблеми, що стало з тими, хто пішов проти найвищих цінностей, і з тими, хто зміг змінити своє життя, подаючи яскравий приклад нащадкам. Утім, основні моральні і правові цінності, норми і переконання закладаються саме в підлітковому віці. З огляду на це важливо формувати в підростаючого покоління загальнолюдські цінності, заклади основи духовності і моральної культури, зокрема завдяки духовно-моральному вихованню в сім'ї та закладах освіти, позитивному виховному впливу засобів масової інформації.

Дана стаття не висчерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми. Перспективними вважаємо дослідження генези формування поняття «правовий нігілізм» у вітчизняній та світовій науковій думці, детальне вивчення ознак і причин правового нігілізму серед дітей і підлітків.

Список використаної літератури:

1. Бех І. Особистість на шляху до духовних цінностей: монографія. Київ: Букрек, 2018. 320 с.
2. Варивода Н. Моральне виховання особистості: ціннісний аспект. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2017. № 6. С. 50-58.
3. Ващенко Т. Діагностика моральних цінностей особистості школярів. *Рідна школа*. 1996. № 2. С. 24–25.
4. Ганзенко О. Формування правової культури особи в умовах розбудови правової держави Україна : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2003. 15 с.
5. Кельман М., Мурашин О. Загальна теорія держави і права: підруч. Київ: Кондор, 2008. 477 с.
6. Мозгова В. Поняття та особливості злочинності неповнолітніх. *Юридичний вісник*. 2014. № 2. С. 142-147.
7. Подільник О. Особливості злочинності неповнолітніх жінок. *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наук. праць. Харків, 2004. Вип. 8. С. 124.
8. Рабінович П. Основи загальної теорії права та держави: навч. посіб. Львів : Край, 2007. 187 с.
9. Скакун О. Теорія держави і права: підруч. для студ. вищ. навч. закл. Харків: Консум, 2008. 655 с.

Yavorskyi A. Adolescents' Spiritual and Moral Education in Prevention of Legal Nihilism

The problem relevance is caused by the need to form a personality who is able to adapt to accepted social norms and is capable of constant self-expression without exceeding the framework of current legislation norms, and insufficient coverage of the issues of spiritual and moral education as a means of preventing legal nihilism among teenagers in Ukrainian scientific sources. The purpose of the article is to reveal the role of moral and spiritual education in preventing legal nihilism among teenagers.

The concept of nihilism is defined in the article. It is the denial of the existence of an independent "meaning" in any form, which gives rise to the denial of the significance of generally accepted moral, spiritual and cultural values, non-recognition of any authorities. The causes of legal nihilism among teenagers are revealed. They are: manipulative influence of mass media; crisis of family and family values, cruel immoral attitude to children in families; people's low level of cultural development, spiritual and moral upbringing; social and economic problems in society, etc. The importance of adolescents' spiritual and moral education for preventing legal nihilism is highlighted. It contributes to the formation of person's universal moral qualities, their involvement in cultural values, awareness of person's value as a spiritual being, etc. It is achieved due to the coordinated educational influences of family, educational institutions and mass media. The importance of family and educational institutions in the formation of adolescents' spirituality, their moral and legal culture is emphasized. It is focused on maintaining family and national traditions, forming a respectful attitude to people and their work, culture and history of the country. It is carried out due to considering adolescents' talents and abilities in training and upbringing, directing them to self-development and self-expression, participating in socially significant affairs, forming adolescents' independence and responsibility, etc.

Key words: *spiritual and moral education, legal nihilism, adolescents, family, prevention, self-expression, educational institutions.*

ЗАГАЛЬНООСВІТНЯ ШКОЛА

УДК 372; 373; 37.02-06

DOI <https://doi.org/10.32782/1992-5786.2023.91.8>**Д. Р. Бондаренко**

учитель фізики та математики
Комунального закладу «Харківський ліцей № 12 Харківської міської ради»,
здобувач III освітньо-наукового рівня вищої освіти
за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
<https://orcid.org/0000-0002-6602-5337>

ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ УЧНІВ БАЗОВОЇ ШКОЛИ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття присвячена дослідженню питання формування готовності учнів базової школи до інноваційної діяльності в закладах загальної середньої освіти. На основі аналізу наукової літератури визначено напрями (економічний, філософський, соціологічний, фізіологічний, психологічний та педагогічний) смислового поля поняття «інновація». Вивчення історії розвитку інноваційних процесів дозволило зробити висновок: дана проблема привертала увагу багатьох зарубіжних та вітчизняних науковців, які всебічно її досліджували як в історичному напрямі, так і в плані формулювання термінологічного апарату, і розробки шляхів упровадження інноваційних процесів у різні галузі науки та техніки.

Вивчення науково-педагогічної літератури свідчить про неоднозначність трактування даного поняття різними вітчизняними дослідниками, що зумовило необхідність обґрунтування суті та змісту базових понять дослідження «інновація», «інноваційна діяльність», «готовність до інноваційної діяльності». З'ясовано, що реформування сучасної системи початкової, базової та повної загальної середньої освіти позитивно впливає на процес формування готовності учнів до інноваційної діяльності. Показано зв'язок між адаптаційним циклом та циклом базового предметного навчання здобувачів у системі сучасної української освіти. Наголошено про важливість забезпечення наступності у процесі формування інноваційної діяльності учнів між початковою, базовою та старшою профільною школою. Визначено важливі фактори впливу на процес формування готовності учнів базової школи: мотивація до здійснення інноваційної діяльності, створення комфортного, інноваційного, цифрового освітнього середовища, налагодження атмосфери співпраці та співробітництва, забезпечення педагогіки партнерства та суб'єкт-суб'єктної взаємодії, цифровізація та інформатизація процесу навчання, розвиток комунікативних здібностей, здатності до самооцінювання, оцінювання презентації та самопрезентації результатів своєї інноваційної діяльності, розвиток творчості та самостійності особистості здобувачів. Стаття виконана на основі аналізу науково-педагогічної літератури та практичного досвіду роботи вчителем у пілотних класах нового Державного стандарту базової середньої освіти «Нова українська школа». Також, у процесі дослідження нами було з'ясовано, що подальших розвідок потребує питання розробки педагогічних технологій формування готовності учнів до інноваційної діяльності на різних циклах та етапах навчання.

Ключові слова: інновація, інноваційна діяльність, готовність до інноваційної діяльності, процес формування готовності до інноваційної діяльності, здобувачів освіти, базова школа, заклади загальної середньої освіти.

Постановка проблеми. Сучасні тенденції вимагають від педагогів здійснення інноваційної педагогічної діяльності у закладах освіти різних типів та форм власності і включення у таку діяльність безпосередньо здобувачів освіти. Реформи, які активно змінюють школу сьогодні, сприяють забезпеченню якості освіти (навчання і виховання) нового покоління українців патріотів, новаторів. Головним завданням закладів загальної середньої освіти, на сьогодні, є створення комфортного, інноваційного освітнього

середовища як під час очного (змішаного) формату навчання, так і у процесі дистанційного навчання, яке є важливим, адже воно організовано у прифронтових регіонах і є єдиним способом оволодіння новими знаннями, уміннями, навичками. Як необхідною умовою отримання освіти є мотивація здобувачів до навчання, формування у них готовності до здійснення та організації інноваційної діяльності. Зазначене виступає основою забезпечення якісного отримання ключових компетентностей як у процесі навчаль-

но-пізнавальної діяльності, так і у процесі професійної діяльності у майбутньому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичними питання інновацій, інноваційної діяльності та інноваційних процесів займалися: С. Глазьев, Я. Дейн, Л. Дельбекс, К. Кларк, М. Кондратьев, С. Кузнец, Н. Ляпін, У. Мересте, М. Поташнік, О. Пригожин, Б. Сазанов, Б. Санто, Н. Степанов, С. Струмилін, В. Толстой, Дж. Форрестер, Й. Шумпетер інші. Науковцями, порушено різноманітні питання серед яких: історичний розвиток інновацій та інноваційної діяльності як системи національної економіки країни; шляхи пріоритетних напрямків інноваційної діяльності підприємств; вплив інновації на людину, як суб'єкта економічних відносин та діяльності; зв'язок впровадження інновацій та інноваційної діяльності.

Досліджуючи питання інноваційних процесів у вітчизняній психолого-педагогічній науці, з'ясовано проблеми, які були актуальними у минулому національно-патріотичне виховання, формування національної свідомості (К. Ушинський), матеріально-технічне забезпечення шкільної освіти, створення нових типів закладів освіти, ефективність розширення навчальних планів та програм, питання психологічного та фізичного здоров'я школярів, підвищення кваліфікації педагогічних працівників покладено в основу практичної педагогічної діяльності М. Корфа та Х. Алчевської. Доцільність здійснення інноваційної діяльності у закладах освіти відображено у роботах О. Любара, О. Сухомлинської, М. Стельмаховича, Д. Федоренка, які вивчали історичний пласт українського шкільництва та педагогіки. Фундаментальні дидактичні закономірності, які дають можливість організації цілеспрямованого формування (запланованого педагогом) ставлення учнів до різноманітних явищ навколишнього світу, з якими учень стикається у процесі навчання, розкрито у роботах С. Золотухіної. Інноваційні методи навчання і виховання, їх структуру та зміст покладено в основу наукових праць В. Бондаря, А. Зільберштейна, Л. Момот, В. Онищука, В. Паламарчук та ін. Інноваційними, у певному сенсі, можна вважати напрацювання В. Лозової, І. Федоренка та учнів їх наукових шкіл, у контексті формування пізнавального інтересу та пізнавальної активності особистості. Також, важливими для сучасної педагогічної науки є роботи пов'язані з розвитком та становленням інноваційних процесів в Україні О. Попової, І. Дичківської, О. Осової та ін.

Не зважаючи на значну кількість розвідок у теоретичній та емпіричній площині щодо інновацій та інноваційної діяльності в Україні та світі не знайшли свого відображення питання формування готовності учнів базової школи до інноваційної діяльності.

Мета статті: на основі аналізу наукової літератури узагальнити і класифікувати теоретичні питання формування готовності учнів базової школи до інноваційної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до проекту Закону України «Про підтримку та розвиток інноваційної діяльності», який винесений на громадське обговорення прем'єр-міністром України Денисом Шмигалем у 2021 році, визначено, що *інновація* – це інноваційна продукція, результат інтелектуальної та/або творчої діяльності, втілений у новоствореному або вдосконаленому продукті, послугі, технології, процесі, моделі, методі, а також їх поєднанні, що відрізняється від існуючих на ринку товарів, послуг, технологій, процесів науково-технологічною новизною, створює соціальний та/або економічний ефект та сприяє задоволенню існуючих або потенційних потреб на ринку, використовується в практичній діяльності або впроваджений у виробничий процес [17].

На основі теоретичного аналізу питання інновацій та інноваційної діяльності ми дійшли висновку, що їх можна класифікувати за економічним, філософським, соціологічним, фізіологічним, психологічним та педагогічним напрямками.

Економічний напрямок відображено у роботах: Д. Сахала, Е. Денісона [16], К. Урабе [6], Б. Твісс [5], А. Афуах [1], В. Зянько [11], М. Глуценко, О. Нарезнєв [8], які є важливими у контекст нашого дослідження. Науковцями зазначалося, що інновації, по-перше, можна розглядати як породження нової ідеї та її впровадження в новий продукт, процес або послугу, що веде до динаміки зростання національної економіки та збільшення зайнятості, а також до створення чистого прибутку для інноваційного бізнесу. По-друге, як процес, що поєднує науку, технології, економіку та управління, оскільки це полягає в досягненні новизни і поширюється від появи ідеї до її комерціалізації у формі виробництва, обміну, споживання. По-третє, як один з видів творчої діяльності, спрямованої на створення нового або вдосконаленого продукту, технологічного процесу, чи то на вироблення нового підходу до надання соціальних послуг; динамічну систему дій і взаємодії різних учасників інноваційного процесу: вчених, винахідників, підприємців новаторів, експертів.

У філософському напрямі важливою є думка Р. Цьєрта [2, с. 247], який розглядає інновацію як нове вирішення (проблеми, завдання), що виникає на індивідуальному, груповому або організаційному рівнях; розкриває питання про виникнення (нового) в граничному сенсі, як проблему буття, доходить висновку, що нічого не виникає само по собі, ніщо не гине, тому що виникнення і загибель є переходом від небуття (мислимого в абсолютному сенсі) до буття і навпаки, а небуття немає.

Соціологічний напрямок дає можливість з'ясувати, що інновація – це успішний додаток до існуючої ситуації нових засобів і методів; або процес розвитку суспільства як зростання його здатності до «конструювання» свого соціального буття, як акт волі, як спрямоване прагнення трансформувати соціокультурну сферу суспільства, яке досягло позитивно спрямованих змін; або продукування, прийняття і використання нових ідей, процесів, продуктів і послуг (П. Кутуєв [13], Л. Мор [3], В. Томпсон [4, с. 3]).

Також інновації розглядаються у напрямку фізіології, медицини та охорони здоров'я, як засіб освоєння системи сучасних організаційно-економічних інструментів інноваційного розвитку охорони здоров'я, покликаних виконувати двояку роль: стимулювати появу, оформлення та реалізацію інноваційних ідей, продуктів і технологій; або засіб формувати ринковий попит на інновації (управлінські, інформаційні та лікувально-діагностичні). Інновації як перспективи подальшого розвитку соціальної сфери, які покликані забезпечити доступність медичної допомоги, досягти максимальної результативності та підвищення якості медичних послуг, що надаються, на основі перспективних досягнень медичної науки та їх практичної реалізації в діяльності установ охорони здоров'я. Крім того, у сфері медицини інновації розглядаються і як продукт діяльності, пов'язаної з розвитком технологій науковими досягненнями і передовим досвідом, які спрямовані на одержання якісно нових переконань щодо способів оздоровлення, лікування, адміністрування процесів у медичній галузі, отримання нових медичних товарів, технологій або послуг і вивчення конкурентних переваг (В. Новак, Т. Мостенська, О. Ільєнко [15], В. Шевчук [19]).

З психологічної точки зору інноваційна людина, у якій бачать перспективи, нові підходи до вирішення проблем, здатність до інноваційного мислення, творчості – це людина, яка готова постійно розвиватися, не зупиняється на досягнутому, прагне до пізнання чогось нового. Така людина завжди пов'яже себе зі змінами соціальних ідентичностей, смислів економічного й культурного поступу нашого життя. Психологи розглядають інновації як постійне удосконалення, комп'ютеризацію, технотронні технології, сенсаційні відкриття в науці, медицині тощо. Кардинальна трансформація інформаційного простору якісно змінили всі сфери буття соціуму і, як правило, це вимагає нового розуміння, а отже, змін стратегій мислення (В. Кремень [12], Ю. Лукомська [14], В. Чудакова [18]).

У педагогічному дискурсі інновація може розглядатися як складне інтегральне новоутворення, сукупність різних за цілями та характером видів робіт, що відповідають основним етапам розвитку

інноваційних процесів, спрямованих на створення та внесення майбутнім педагогом змін до власної системи роботи. Інноваційна діяльність є системою, націленою на реалізацію нововведень на основі використання та впровадження нових наукових ідей, знань, підходів або трансформації відомих результатів наукових досліджень та практичних розробок у новий або вдосконалений продукт. Інноваційна діяльність трактується також і як складний, багатоплановий феномен, що своїм змістом охоплює процес взаємодії індивідів, перетворення об'єкта на переведення його в якісно новий стан; системну діяльність щодо освоєння та застосування нових засобів; особливий вид творчої діяльності, що об'єднує різноманітні операції і дії, спрямовані на одержання нових знань, технологій, систем. Педагогічна діяльність, яка потребує впровадження нових оригінальних прийомів, цілісних педагогічних концепцій, що змінюють звичний погляд на явища, перебудовує суспільно-педагогічні відносини, пробуджує педагогічну творчість, педагогічне винахідництво в педагогічній практиці, яке спрямоване на формування креативної особистості можна вважати інноваційною (О. Гончарова [9, с. 8], І. Дичківська [10, с. 248], К. Макогон [16, с. 28]).

Напрацювання учених у галузі інноватики дали змогу нам визначити, що нововведення – це *комплекс освітніх засобів, методів, способів та прийомів організації навчально-пізнавальної діяльності учнів у поєднанні різних форм інноваційної діяльності, яка базується на генеруванні принципово нових ідей, що призведе до впровадження інновацій в освітньому середовищі закладів загальної середньої освіти*. Отже, інновація, на наш погляд – це *кінцевий результат інноваційної діяльності учня, якому притаманне продукування принципово нових ідей, на шляху до інтенсивного розкриття творчого, дослідницького та пізнавального потенціалу у процесі розв'язання інноваційно-дослідницького завдання методами, прийомами та способами інноваційних технологій*. А інноваційну діяльність пропонуємо визначати як *діяльність, яка спрямована на формування ключових компетентностей учнів, готовності до активного пізнання чогось нового у процесі безпосередньої навчально-пізнавальної діяльності, що здійснюється з використанням цифрових освітніх ресурсів, інноваційних педагогічних технологій, педагогічних умов, форм, методів та засобів організації освітнього процесу*.

Формування у здобувачів системи принципово нових знань можливо з урахуванням інноваційного розвитку освітнього процесу, який доречно розуміти, як комплекс створених і запроваджених організаційних і змістових нововведень, розвиток низки факторів та умов, необхідних для

нарощування інноваційного потенціалу освітньої системи. Такий складний психолого-педагогічний процес вимагає чітко спланованих системних дій з боку всіх освітніх структур, які у своїй сукупності становлять основу сучасної інноваційної політики [7].

За своїм змістом, формами й методами освіта не є незмінним, і закостенілим феноменом, адже вона весь час реагує на нові суспільні виклики, реалії, враховує тенденції, перспективи розвитку людства, національного буття народу. Але постійний розвиток та оновлення освітньої практики, нароби педагогів-практиків та науковців, у силу різних причин, часто відстають від темпів цивілізаційного розвитку, суспільних вимог до освіти. Довгий період часу, особливо на ранніх етапах розвитку людства, дана проблематика не поставала перед освітянами, як в індустріальну і особливо постіндустріальну фазу суспільних змін. Нових темпів розвитку вона почала набувати наприкінці ХХ століття, а особливого значення на початку ХХІ століття, що зумовлено колосальним проривом у науково-технічному розвитку, радикальною зміною традиційних уявлень про світ, життя, його цінності, майбутнє нашої вітчизняної освітньої системи.

У педагогічному середовищі ведуться дискусії про неготовність значної частини вчителів і вихователів включатися в інноваційні процеси. Для цього є певні підстави. Так, прагнення педагога забезпечити максимальну відповідність освітнього процесу вимогам освітньої системи призводить до того, що учень розглядається як суб'єкт діяльності на рівні з іншими, що передбачено новітньою педагогічною технологією. За таких умов розвиток учасників педагогічного процесу відбувається переважно як об'єктивно обмежений предметно-професійними вимогами технології чи методики.

З огляду на викладене вище, можна сформулювати важливі для педагогічної практики висновки: у соціальних реформах немає такого поняття, як легка перейнятливості результату. Інновація не є прикрасою чи шаблоном, освітні системи мають бути налаштовані на інноваційний розвиток. Спрацьовує також закономірність: спроби поширювати процес реформування шляхом копіювання, тиражування неминуче порушують умови, від яких найперше залежить успіх інновацій. Зрозумілим є й той факт, що суспільний розвиток поєднує в собі екстенсивні (приріст у використанні таких первинних ресурсів, як постійне поповнення педагогічних кадрів, посилення спеціалізації вчительської праці, розширення змісту освіти за рахунок новітньої інформації, зростання щільності освітнього процесу тощо) та інтенсивні (широке застосування комп'ютерної та мультимедійної техніки в освіт-

ньому процесі, збільшення терміну навчання, створенням можливостей для використання в освітній практиці широкого спектру новітніх педагогічних технологій, введенням додаткових штатних одиниць тощо) фактори. Однак проблема в тому, що екстенсивний потенціал освітньої системи та її підсистем значно вичерпаний. Так, з кожним роком утверджується тенденція до зниження популярності учительської професії, загострення демографічної кризи, ускладнення економічної ситуації на фоні повномасштабного вторгнення на територію нашої держави країни агресора, що суттєво обмежує вдосконалення освіти за рахунок включення в обіг нових людських і матеріальних ресурсів.

Включення учнів закладів загальної середньої освіти в інноваційну діяльність є важливою умовою формування готовності до неї в освітньому процесі та за його межами. Під *готовністю до інноваційної діяльності ми розуміємо здатність дитини виконувати завдання, які безпосередньо спрямовані на ефективне засвоєння принципово нових знань*.

Процес формування готовності учнів до інноваційної діяльності відбувається упродовж двох циклів: адаптаційного (5-6 клас) та базового предметного навчання (7-9 клас).

На основі аналізу науково-педагогічної літератури, а також власного досвіду роботи вчителем у пілотних класах нового Державного стандарту базової середньої освіти доведено, що обов'язковими факторами формування готовності учнів у процесі адаптаційного циклу є:

- забезпечення наступності між початковою та базовою школою в проектній, дослідницькій та інноваційній діяльності; комфортного, інноваційного освітнього середовища; атмосфери співпраці та розуміння відповідно до вікових та індивідуальних особливостей дитини;

- формування стійких пізнавальних інтересів та пізнавальної активності у процесі навчання у базовій школі; позитивної навчальної мотивації, ціннісного ставлення до навчально-пізнавальної, інноваційної діяльності; базових ключових та предметних компетентностей необхідних для навчання у базовому предметному циклі;

- розвиток творчих здібностей особистості учня; лідерських якостей, здібностей до презентації та самопрезентації; ораторських здібностей, уміння чітко, лаконічно та аргументовано донести власну думку; здатність працювати з цифровими освітніми ресурсами, використовувати їх у процесі виконання предметного, дослідницького чи інноваційного завдання;

- налагодження суб'єкт-суб'єктної взаємодії; педагогіки партнерства, співробітництва з усіма учасниками освітнього процесу (освітній трикутник: учитель+учень+батьки);

Цикл базового предметного навчання передбачає закладання фундаменту для навчання у старшій профільній школі або для здобуття професійних знань. На цьому етапі учень має отримати базові предметні знання, а учитель формувати всебічно розвинену особистість, гідного члена суспільства.

У процесі базового предметного навчання обов'язковими факторами формування готовності учнів до інноваційної діяльності є:

- забезпечення наступності між адаптаційним циклом та циклом базового предметного навчання; умов включення здобувачів у інноваційну, проектну та науково-дослідну діяльність; вільного, безперешкодного цифрового доступу до отримання принципово нових знань, інформації; ситуації успіху здобувачів у процесі здійснення інноваційної діяльності;

- розробка навчально-методичних комплексів, які дозволять включення та здійснення учнями інноваційної діяльності;

- формування комунікативної, інформаційної культур учнів; базових предметних знань в основу яких покладено використання цифрових освітніх ресурсів; умінь застосовувати набуті знання у практичній інноваційній, проектній та дослідницькій діяльності; потреби у постійній інноваційній діяльності;

- розвиток здатності об'єктивного оцінювання та самооцінювання результатів інноваційної діяльності; умінь працювати в команді; інноваційної свідомості та самостійності у процесі здійснення інноваційної діяльності;

Дотримуючись наведених вище положень, учитель може організувати та забезпечити ефективну інноваційну діяльність, приклад якої стане у нагоді здобувачеві у майбутній навчальній, професійній та виробничій діяльності.

Висновки і пропозиції. Отже, розуміння важливості підготовки конкурентоспроможного випускника закладу загальної середньої освіти дало можливість розробити стратегію формування готовності учнів базової школи до інноваційної діяльності. На основі аналізу науково-педагогічної літератури і практичного досвіду ми визначили напрями (економічний, філософський, соціологічний, фізіологічний, психологічний, педагогічний) розвитку та становлення термінологічного поля «інновація». Враховуючи особливості інноваційної діяльності та включення здобувачів закладів загальної середньої освіти у таку діяльність ми дійшли висновку, що існує система необхідних і достатніх факторів забезпечення процесу формування готовності, серед яких: забезпечення наступності між початковою та базовою школою в проектній, дослідницькій та інноваційній діяльності; формування стійких пізнавальних інтересів та пізнавальної активності у процесі навчання

у базовій школі; розвиток творчих здібностей особистості учня; розвиток умінь працювати з цифровими освітніми ресурсами, використовувати їх у процесі виконання предметного, дослідницького чи інноваційного завдання; налагодження суб'єкт-суб'єктної взаємодії; розвиток умінь працювати в команді; розвиток інноваційної свідомості та самостійності у процесі здійснення інноваційної діяльності тощо.

Саме тому, усвідомлення важливості ролі готовності учнів до здійснення інноваційної діяльності (на основі врахування вікових та індивідуальних особливостей школярів, специфіки їх емоційної сфери та зовнішніх факторів) призведе не тільки до її високого рівня у майбутнього випускника, але і напряду впливатиме на якість знань учнів взагалі та на якість системи української освіти зокрема.

Список використаної літератури:

1. Afuah A. Responding To Structural Industry Changes: A Technological Evolution Perspective. Oxford University Press, Usa. Vol. 6, Issue 1. 1998. Pp. 183–202.
2. Cyert R. M. A Behavioral Theory of the Firm. NJ. Englewood Cliffs : Prentice-Hall, 1963. 332 p.
3. Mohr L. B. Determinants of Innovation in Organizations. *American Political Science Review*. 1969. № 63. P. 111-126.
4. Thompson V. A. Bureaucracy and innovation. *Administrative Science Quarterly*. 1965. № 10. P. 1-20.
5. Twiss B. Goodridge M., Managing Technology For Competitive Advantage: Integrating Technological And Organisational Development: From Strategy To Action. Trans-Atlantic Publications. 1989.
6. Urabe K. Innovation and Management: International Comparison. Berlin, New York: Walter De Gruyter, 1988.
7. Ампілогова Л. Інноваційна освітня діяльність – вимога часу. *Заєуч*. 2003. № 11. С. 4–5.
8. Глуценко І. І. Стратегічне управління інноваційною діяльністю. Харків : Вид-во: ТОО НЦП «Крила», 2006. 356 с.
9. Гончарова О. А. Педагогічні умови підготовки майбутнього вчителя іноземної мови до інноваційної діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2008. 20 с.
10. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посібник. Київ : Академвидав, 2004. 352 с.
11. Зянько В.В. Інноваційне підприємництво: сутність, механізми і форми розвитку : монографія. Вінниця : Універсум-Вінниця, 2008. 397 с.
12. Кремень В.Г. Інноваційність і освіта. Рідна школа. 2012. № 4-5. С. 7–12.
13. Кутуєв П. В. Новітні соціологічні теорії: модерн у континуумі «Схід-Захід»: навч. посіб. Київ: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 291 с.

14. Лукомська Ю.О. Психологічні аспекти впровадження інновацій в організації. Проблеми сучасної психології. 2013. № 2. С. 80–85.
15. Новак В.О., Т.Л. Мостенська, О.В. Ільєнко. Організаційна поведінка: підручник. Київ : Кондор-Видавництво, 2013. 498 с.
16. Макогон К. Діагностика готовності педагогів до пошукової діяльності (пед. інновації). *Рідна школа*. 2002. № 1. С. 27-29.
17. Проект Закону України «Про підтримку та розвиток інноваційної діяльності». URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/gromadske-obgovorennya-zakonoprojekt-shodo-pidtrimki-ta-rozvitku-innovacijnoi-diyalnosti> (дата звернення: 20.02.2024).
18. Чудакова В. Психологічна готовність до інноваційної діяльності та конкурентоздатність персоналу головний ресурс організаційного розвитку. Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика. 2014. № 1. С. 100–127.
19. Шевчук В.В. Удосконалення державного регулювання інноваційного розвитку системи охорони здоров'я України : дис. ... канд.наук з держ.управління: 25.00.02 / Чорноморський національний університет імені Петра Могили. Миколаїв. 2017. 219 с.
-

Bondarenko D. Theoretical issues of formation of lower secondary school pupils' readiness for innovative activities

The article is devoted to the study of the issue of forming the readiness of lower secondary school students for innovative activities in institutions of secondary education. Directions (economic, philosophical, sociological, physiological, psychological and pedagogical) of the semantic field of the concept «innovation» have been based on the analysis of scientific literature. The study of the history of the development of innovative processes had made it possible to conclude: this problem has been attracting the attention of many foreign and local scientists, who had comprehensively researched it both in the historical direction and in terms of formulating the terminological apparatus, and the development of ways of implementing innovative processes in various fields of science and technology.

The study of scientific and pedagogical literature shows the ambiguity of the interpretation of this concept by various local researchers, which made it necessary to substantiate the essence and the content of the basic research concepts «innovation», «innovative activity», «readiness for innovative activity». It has been found that the reform of the modern system of primary, lower and higher secondary education has a positive effect on the process of forming students' readiness for innovative activities. The connection between the adaptation cycle and the cycle of basic subject training of students in the system of modern Ukrainian education has been shown. The importance of ensuring continuity in the process of forming students' innovative activities between primary, lower secondary and higher secondary specialized schools has been emphasized. Important influencing factors on the process of forming the readiness of lower secondary school students have been determined: motivation to carry out innovative activities; creation of a comfortable, innovative, digital educational environment; establishment of an atmosphere of cooperation and cooperation, ensuring partnership pedagogy and subject-subject interaction; digitization and informatization of the learning process; development of communication skills, the ability to self-assess, to evaluate the presentation and self-presentation of the results of one's innovative activities; development of creativity and independence of the individual of the students. The article has been based on the analysis of scientific and pedagogical literature and practical experience of working as a teacher in pilot classes of the new State standard of lower secondary education "New Ukrainian School". Also, in the process of research, it has been discovered that the issue of developing pedagogical technologies for forming students' readiness for innovative activities at various cycles and stages of education requires further investigation.

Key words: *innovation, innovative activity, readiness for innovative activity, the process of formation of readiness for innovative activity, education seeker, lower secondary education, institutions of secondary education.*

УДК 37.02:159.922.7

DOI <https://doi.org/10.32782/1992-5786.2023.91.9>**О. М. Іонова**

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри теорії і методики викладання
природничо-математичних дисциплін у дошкільній,
початковій і спеціальній освіті
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

С. Є. Лупаренко

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри освітології та інноваційної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

ДИФЕРЕНЦІЙОВАНИЙ ПІДХІД ДО УЧНІВ З РІЗНИМИ ТЕМПЕРАМЕНТАМИ: ДОСВІД ВАЛЬДОРФСЬКОЇ ШКОЛИ

Актуальність дослідження зумовлена доцільністю аналізу прогресивного вальдорфського досвіду та недостатністю висвітлення у вітчизняних наукових джерелах здійснення роботи з темпераментами учнів у вальдорфській школі. Метою статті є розкрити теоретичних і практичних аспектів реалізації у вальдорфській школі диференційованого підходу до учнів з різними темпераментами.

Висвітлено провідні положення вчення Р. Штайнера про людський темперамент, що включає: фізіологічні, психологічні, духовні основи темпераментів; темперамент та дитячі хвороби; вікові зміни темпераменту та його особливості в дитинстві й дорослому віці; темпераменти різних народів; темперамент і соціальний організм; небезпеки та шанси односторонності темпераментів; урахування темпераментів дітей у процесі навчання й виховання; самовиховання вчителя та робота над власним темпераментом.

Розкрито основні напрями здійснення диференційованого підходу до дітей із різними темпераментами у вальдорфській школі, що охоплюють: організацію освітнього процесу (зокрема, розсаджування учнів у класі чотирма групами за їхніми темпераментами); викладання всіх навчальних дисциплін з урахуванням темпераментів дітей; роботу з батьками (надання рекомендацій і порад щодо поводження з дітьми різних темпераментів).

Схарактеризовано зміст роботи вчителя з темпераментами у процесі навчання школярів (щоденне оповідання наприкінці «головного» уроку, знайомство учнів з навколишнім світом, вивчення рідної мови, математики, зоології, малювання форм, живопису), що забезпечує високу індивідуалізацію навчання, сприяє дбайливому згладжуванню сплесків темпераментів й тим самим гармонійному розвитку дитини.

Констатовано педагогічну доцільність вивчення, творчого осмислення та використання досвіду вальдорфської школи для розв'язання актуальних проблем вітчизняної школи.

Ключові слова: вальдорфська школа, особистість, темперамент, диференційований підхід, індивідуалізація навчання, гармонійний розвиток.

Постановка проблеми. Орієнтація Нової української школи на дитиноцентризм, створення оптимальних умов для розвитку дітей закономірно підвищує увагу до використання диференційованого підходу до організації освітнього процесу (розподіл та групування школярів з урахуванням їхніх індивідуальних можливостей, варіативності навчального матеріалу або навчально-пізнавальної діяльності тощо). Як гнучкий спосіб коригування змісту освіти, форм і методів його засвоєння, диференційований підхід уможливує врахування освітніх потреб дітей, їхніх вікових особливостей та індивідуальних здібностей.

Ефективність застосування диференційованого підходу в освітньому процесі сучасної школи передбачає вивчення та впровадження прогресивного зарубіжного досвіду здійснення диференціа-

ції навчання. З огляду на це, педагогічно доцільним є аналіз, осмислення та творче використання гуманістичного досвіду вальдорфської школи, яку ЮНЕСКО визнала школою XXI століття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання диференційованого підходу до навчання посіли чільне місце в науковій спадщині фундатора першої вальдорфської школи Р. Штайнера [10–13] та висвітлювалися сучасними зарубіжними дослідниками вальдорфської школи (В. Гебель, К. Гейденбрад, М. Глеклер, Ф. Карлгрен, Т. Рихтер, В. Хольцапфель), зокрема в контексті врахування темпераменту дитини [5–9].

Вітчизняними науковцями питання диференціації навчання у вальдорфській педагогіці досліджувалися в таких основних аспектах, як: антропософські підходи до становлення й роз-

витку людини [1], роль особистості вчителя [2], специфіка навчання рідної мови [4], проблема математичної освіти [3] у вальдорфській школі тощо.

Водночас проблема диференційованого підходу до учнів з різними темпераментами на прикладі вальдорфської школи досліджена недостатньо.

Мета та завдання статті. *Мета статті* – розкрити теоретичні та практичні аспекти реалізації у вальдорфській школі диференційованого підходу до учнів з різними темпераментами. *Завдання:* 1) з'ясувати провідні положення вчення Р. Штайнера про людські темпераменти; 2) схарактеризувати напрями та зміст здійснення диференційованого підходу до учнів з різними темпераментами у вальдорфській школі.

Виклад основного матеріалу. Вихідним пунктом і смислом педагогічного процесу вальдорфської школи, основою виховання та навчання є пізнання природи дитини, що спирається на створений Р. Штайнером антрополого-антропософський фундамент. Стрижнем людинознавчих основ є загальне вчення про людину як тілесно-душевно-духовну істоту, взаємозв'язок душевно-духовного з психофізичним, що є основою уявлень про здоров'я та хвороби. Розглядаючи людину в аспектах її становлення й розвитку впродовж життя, Р. Штайнер обґрунтовує орієнтовану на практику вікову періодизацію, розробляє вчення про конституцію та конституціональні типи, а також учення про темпераменти і способи педагогічної роботи з ними.

Система поглядів Р. Штайнера щодо людського темпераменту включає: фізіологічні, психологічні, духовні основи темпераментів; темперамент та дитячі хвороби; вікові змінювання темпераменту та його особливості в дитинстві й дорослому віці; темпераменти різних народів; темперамент і соціальний організм; однобічності (екстремуми) темпераментів, небезпеки та шанси; урахування темпераментів дітей у процесі навчання й виховання; самовиховання вчителя та робота над своїм темпераментом.

Темперамент людини Р. Штайнер представляє як з'єднання двох течій, між якими здійснюється людський розвиток: темперамент стоїть у середині між тим, що людина привносить із собою як індивідуальність, і тим, що вона бере зі спадкової лінії. Одна течія фарбує іншу – так само, як синя й жовта фарби, змішуючись, породжують зелену фарбу. І нова якість, що виявляється як результат взаємопроникнення душевно-духовного (індивідуального) та фізично-тілесного (спадкового), і є темпераментом людини.

Індивідуальність людини, її «Я» з моменту народження прагне до своєї власної долі, воно не хоче бути пов'язано лише зі спадковістю, а хоче

приєднати до неї щось нове. «Я» впливає на спадковість, поступово її змінюючи. Цей процес не обходиться без проблем, і саме темперамент згладжує боротьбу між спадковістю й індивідуальністю, урівноважує минуле й вічне, є істинним вікном людської душі. Темперамент – це свого роду «кінь», який носить людину між оточуючим світом та нею самою [12].

Розквіт темпераменту відбувається в епоху розвитку від зміни зубів до статевого дозрівання (приблизно 7–14 років). Якщо в дитини темперамент яскраво виражений, то природа саме регулює це дитячими хворобами. Після хвороби, кризи, коли стан дитини стабілізується, стає очевидним, що хвороба для неї не пройшла даремно: у дитини нерідко з'являються нові здібності, змінюються навіть риси обличчя, якості характеру й поведінки. Під час дитячих хвороб, як правило, спостерігаються лихоманка, підвищена температура, що пов'язано з дією людського «Я», яке через гарячковий стан «приспосовує» до себе успадковане тіло, щоб через нього точніше самовиразитися. Дитячий організм у боротьбі з інфекцією не тільки зміцнюється й долає спадковість, що не відповідає індивідуальності дитини, але й створює для себе надійні захисні реакції (систему дієвого імунітету) [8, с. 557–562].

Р. Штайнер, не порушуючи традиції, котра започаткована ще давньогрецькими лікарями (Гіппократ, Гален), виділяє та надає детальну характеристику чотирьом основним типам темпераменту (сангвінік, меланхолік, флегматик, холерик). При цьому він підкреслює, що у «чистому» вигляді темпераменти зустрічаються досить рідко: як правило, один темперамент виступає як основний, а його можуть доповнювати інші типи, утворюючи цілком нові якості.

Обґрунтовуючи основи темпераментів, Р. Штайнера відзначає, що риси особистості, визначені тим або іншим темпераментом, залежать від того, як в образі життя й поведінці поєднуються фізичні потреби, життєві сили, душевне життя з його симпатіями й антипатіями та власне духовна суть людини, та які з них переважають. В антропософському образі людини це відповідає чотирьом складникам людської істоти, які утворюють єдність і цілісність: фізичне, життєве, душевне тіла та «Я».

Отже, основи темпераментів Р. Штайнер розглядає з різних точок зору – фізично-тілесної (фізіологічної), душевної (психологічної) та індивідуально-духовної. Так, із психологічної точки зору, якими би різними ні були вияви темпераменту, він є «обліком часу» – певним образом руху й реагування людини в житті. І якості темпераменту характеризують особистість з огляду на її активність – як внутрішню (почуття, емоції), так і зовнішню (воля).

Р. Штайнер виділяє, з одного боку, темпераменти почуття – це сангвінік та меланхолік, з іншого боку, темпераменти волі – це флегматик та холерик [11, с. 15]. Так, сангвінік завжди у збудженому стані та хвилюванні, він схильний до впливу ззовні, і його почуття спрямовані назовні. Сангвінік виявляє до всього інтерес, що швидко зникає, й одне враження тут же змінюється іншим. У меланхоліка почуття спрямовані всередину, він ніби «закладає» зовнішній вплив у себе і таким чином його сприймає. Отже, сангвінік та меланхолік – два односторонні випадки. Один однічно орієнтований назовні, інший – усередину. Гармонійним буде ситуація, коли ці дві протилежності врівноважуються. Сангвінічний темперамент можна привести до того, що він буде реагувати не лише на зовнішнє, але його реакції підуть і всередину, він почне замислюватися. Меланхоліка можна зорієнтувати так, щоб він не замикався на внутрішньому, відкликався й переключав свій інтерес на зовнішнє.

Що стосується темпераментів волі, то холерик завжди діяльний, його воля спрямована назовні. Стремління щось робити, готовність задавати тон виступають уже в дитинстві. Холерик зі своїм сильним «Я» завжди чітко бачить мету своїх дій, але не переносить планів інших людей. У флегматика же воля спрямована всередину, насамперед, у травлення, тому вони й люблять поїсти. Флегматик ні до чого не має справжнього інтересу, багато чого випускає з виду, шукає чуттєвих насолод.

Мало збудливі меланхоліки є досить вольовими людьми. Сильно збудливі сангвініки мають слабку волю. Будучи досить контактними, вони легко входять у положення будь-якої людини, але покластися на них неможна. Сильні холерики легко збуджуються ззовні, чого не можна сказати про флегматиків – незворушних і байдужих [11, с. 9–21].

Як відомо, давньогрецькі лікарі, виходячи з темпераменту, лікували людей. У вальдорфській школі також «лікують» темпераменти дітей. Так, у холерика все в надлишку: збудливість, сила, мужність. Якщо в дитинстві не допомогти йому оволодіти своїм темпераментом, то, будучи дорослим, він не зможе впоратися з нападами ненависті, гніву. Дитину-холерика треба навчити цінити й поважати інших людей. Перед нею ні в якому разі неможна виглядати страшним звіром, вона має відчувати в дорослому силу, але не розбещену, а таку, якою можна управляти. Найбільш важливе у вихованні дитини-холерика – це протиставити люті спокій і холоднокрівність, не хвилюватися й не приймати поспішних рішень. До холерика краще за все підходити з делікатним гумором, ніяких глузувань та іронії він не виносить [6].

Сангвінік завжди не в спокої, ні на чому довго не затримує своєї уваги, тому існує небезпека, що він не зможе заглибитися в суть речей, залишиться легковажним. Така дитина потребує дорослої людини, біля котрої вона могла би зупинитися й відчувати себе добре. Важливо, щоб такою точкою тяжіння став учитель, від якого вона може прийняти любов і котрому могла би віддати свою любов. Сангвініка в жодному разі неможна відштовхувати, відмовляти в увазі. Найбільш важливим у вихованні дитини-сангвініка – це спокійний ритм щоденного образу життя. Якщо життя сангвініка набуває повсякденну вивірену ритмічність, то він може позбавитися неухважності й поверховості своєї натури.

Дитина-меланхолік занурена в свої внутрішні переживання й думки. Її необхідно вирвати зі засмучення, із процесу «вмирання». Як хліб меланхоліку необхідні увага та співчуття, яких він постійно потребує. Однак слід урахувувати, що діти-меланхоліки, як правило, надто егоїстичні й хочуть бути в центрі уваги. Тому вони не повинні бачити постійну турботу про них, інакше їм буде важко вийти зі стану внутрішнього занурення.

Флегматика важко зорієнтувати на навколишній світ. При його байдужості він цікавиться лише собою. Але в нього є досить важлива якість, яку можна використати: він завжди на рівних із усіма, усі для нього друзі. Пробудившись до душевного тепла, дитина-флегматик може щиро любити, не так невірноважено, як сангвінік, не так хворобливо-мрійно, як меланхолік, не так поривчато-агресивно, як холерик, а з постійною вірністю й прихильністю. Якщо вдається пробудити участь дітей-флегматиків у справах інших, то вони показують, наскільки багато дотепної споглядальності та душевної глибини живе в них. При правильному підході, що базується на помірності й розумності в усьому, дитина-флегматик набуває якості розміреного просування вперед (адже «крапля довбає камінь не силою, а часто падаючи») [6].

Отже, жодний темперамент не є недоліком дитини. Водночас надто важливо – як для індивідуального шляху людини, так і соціального життя загалом – цілеспрямовано працювати з темпераментами та спрямовувати дитину на досягнення гідної цілі. Якщо же людині своєчасно не допомогти, то в дорослому віці вона може стати бранцем однічності свого темпераменту, що перешкоджає розкриттю потенціалу, гальмує розвиток та існує висока ймовірність того, що людина зазнає краху в особистісному й суспільному житті. Якщо же людина розумно використовує свої особливі якості, пов'язані з непересічним темпераментом, то це сприятливо впливає на її розвиток і гармонійне входження в контакт з навколишнім світом.

З огляду на це, робота з дитячими темперамен-

тами є невід'ємним складником вальдорфської освіти. При цьому вчитель діє не проти темпераментів, а разом з ними, не прагне переламати їх, а намагається через диференційований підхід дбайливо згладжувати крайності, сплески темпераментів і тим самим сприяти гармонійному розвитку дитини.

Диференційований підхід до дітей із різними темпераментами охоплює майже весь освітній процес вальдорфської школи, його організацію, викладання всіх навчальних дисциплін, а також позашкільну діяльність, зокрема, роботу з батьками й надання їм рекомендацій і порад щодо поведінки з дітьми різних темпераментів (образ життя, ритм дня, харчування тощо).

Щодо організаційних моментів, то дітей у класі розсаджують чотирма групами за їхніми темпераментами, що дозволяє «лікувати» кожний темперамент його же власним виявом (до речі, це є однією з причин того, чому у вальдорфських школах прагнуть до значної наповнюваності класів). Так, дітям-флегматикам краще сидіти біля вікна, де світло. Холериків розміщують позаду, оскільки своєю суттю вони все одне спереду. Дітей-сангвініків краще посадити з іншого боку – подалі від холериків. Наприклад, якщо холерики сидять позаду й праворуч, то сангвініків треба посадити спереду й ліворуч. Меланхоліків же – спереду й праворуч. Знаходячись спочатку в постійній конфронтації, діти ніби стирають один об одного шорсткості своїх темпераментів. Вони пробуджуються один відносно одного та пробуджують один одного. Інтерес у класі розвивається не від сусіда до сусіда, а від групи до групи, що сприяє вихованню поваги, уваги до протилежного темпераменту, а також згладжуванню односторонності та сплесків власного темпераменту [11, с. 12].

Маючи у класі чотири групи дітей і працюючи з кожною по-різному, вчитель домагається того, що учні з різними темпераментами цілеспрямовано заглиблюються в матеріал, який вивчається, властивим кожному з них способом. Це забезпечує високу ступінь індивідуалізації навчання, веде до найбільш повного засвоєння навчального матеріалу, а, з іншого боку, дозволяє дитині звільнитися від «занурення» у свій темперамент. Адже діти різні, і кожний темперамент «живе» у своєму часі: меланхолік – у минулому, сангвінік – у теперішньому, холерик – у майбутньому, а флегматик «пливе за течією». Якщо цього не враховувати, то вчитель у своїй роботі буде спиратися переважно на активність холериків і сангвініків, а учні, котрі «сплять» на уроках (меланхоліки і флегматики), будуть виконувати роль статистів, як це часто й відбувається у традиційній школі.

Значні можливості для роботи вчителя з темпераментами учнів надають усі галузі викладання, зокрема, щоденне оповідання наприкінці «голов-

ного» уроку, що пов'язане з темою заняття та відповідає душевному стану дитини певного віку. Розповідаючи яку-небудь казку, легенду, билину тощо, учитель ураховує основні особливості людських темпераментів. Так, дитину-меланхоліка опис природи цікавить набагато менше, ніж окремі особистості. Меланхолік, будучи чутливим і егоцентричним, нерідко забуває про свої негаразди, якщо може взяти участь у трагічних подіях, що не мають до нього ніякого відношення. Якщо вчитель по-людськи співчутливо передає події з нелегкого життя якого-небудь персонажа, то дитина звільняється від власних похмурих думок, оскільки може «постраждати» за іншого.

Якщо діти-меланхоліки знаходяться, як правило, десь позаду оповідання вчителя, то сангвініки, навпаки, своєю фантазією випереджають його. Жвавий і образний виклад, під час якого дитина-сангвінік ледь встигає слідкувати за сюжетом, концентрує її увагу й не дає можливості випереджати події. Для сангвініків оповідання можна також побудувати таким чином, щоб у ньому було декілька проміжних пауз, тоді дитина буде вимушена знову і знову зосереджувати свою увагу, яка у проміжках зникає. Добре, якщо після того, як діти вислухали варіант для сангвініка, хтось із меланхоліків (протилежний темперамент) його переказав, і навпаки.

Зацікавити холерика може драматизм подій, що розгортаються. Це привертає його увагу до навчального матеріалу без додаткових дисциплінарних заходів. Інтерес флегматика вчитель може пробудити дуже повільним оповіданням, що ніби омиває. Якщо дитина-флегматик «відключилася», то невеличкі, уміло розраховані потрясіння (неочікуваний різкий звук, серія питань тощо) зроблять її здатною знову сприймати враження.

Специфіку чотирьох основних людських темпераментів вальдорфський вчитель бере до уваги майже в усьому, з чим доводиться стикатися дітям у процесі навчання. Так, знайомство дітей із навколишнім світом ураховує тонкий уявний зв'язок темпераментів із чотирма порами року (меланхолік – зима, флегматик – весна, сангвінік – літо, холерик – осінь). Так само існує зв'язок темпераментів із чотирма основними стихіями (меланхолік – земля, флегматик – вода, сангвінік – повітря, холерик – вогонь).

У математиці темпераменти пов'язуються з чотирма арифметичними операціями (флегматик – додавання, меланхолік – віднімання, холерик – множення, сангвінік – ділення), адже в характері операцій є риси відповідних темпераментів. Щоб повноцінно працювати з дитячими темпераментами, основні операції вводяться одразу, одна за одною. До того ж, це надає можливість наочно представити існуючі взаємозв'язки між самими операціями.

Із дітьми проходять як прямий, так і зворотний шлях будь-якої операції. Так, якщо дитина-флегматик виконала додавання (виходячи зі суми, тобто адитивне дроблення), то дитина з протилежним темпераментом – холерик підхоплює зроблений флегматиком аналіз і синтетично повертає його до цілісності. Або, якщо дитина-меланхолік відшукала різницю, виходячи з цілого й остачі, то те ж саме завдання переформулюється й передається сангвініку у вигляді активного віднімання тощо.

Аналогічним чином у вивченні рідної мови враховується зв'язок темпераментів, зокрема, з розділовими знаками (флегматик – точка, сангвінік – кома, холерик – знак оклику, меланхолік – знак запитання).

У зоології вчитель використовує історії й описи деяких тварин, що є близькими душевній структурі дитини з певним темпераментом. Наприклад, оповідання про царя природи – лева або орла найкращим чином підходить дитині-холерику, а про корову – дитині-флегматику тощо. Завдяки цьому учні з душевним захопленням сприймають здібності тварин і водночас критично оцінюють «спеціалізацію» кожної тварини, її однобічність порівняно з якостями людини. Такий підхід до тваринного світу не лише сприяє ефективному засвоєнню навчального матеріалу, а й виконує досить важливу функцію – виховання моральної стійкості. Йдеться про те, що коли учень стане дорослим і, можливо, виникне небезпека його залучення в яку-небудь злочинну діяльність, то він має усвідомлювати, що тим самим він перестає бути людиною й наближується до хижака або стерв'ятника. А якщо він втратить будь-який інтерес до життя, стане фаталістом, то це наблизить його до корови. Іншими словами, якщо людина стає однобічною, то в неї виявляються якості тварини, причому не її переваги, а саме недоліки, притаманні тому або іншому представнику тваринного світу [10, с. 95].

Неоціненну роль у роботі з дитячими темпераментами відіграє малювання форм – спеціальний предмет вальдорфської школи, спрямований на пробудження в дитині почуття «чистої безпредметної» (тобто відділеної від предмета) форми. Завданнями малювання форм є також: підготовка дітей до письма й читання (малювання форм передують заняттям письмом і тісно пов'язане з уроками рідної мови та математики в початкових класах); початкове введення в геометрію (малювання форм у 5-му класі переходить у геометрію); введення в образотворче мистецтво та художню діяльність.

Вільне створення форм – це ефективний спосіб діагностики як здібностей, індивідуального стилю, особистісних реакцій дитини, так і різних проблем її розвитку, зокрема, збоченості темпераменту. Виявлені перешкоди й порушення є підставою

до спонукання конкретної дитини до малювання певним чином, що сприятливо впливає на гармонізацію як внутрішнього світу дитини, так і її стосунків з оточенням. Приклади конкретних форм для малювання, призначених для дітей із різними темпераментами, наведено Р. Штайнером у циклі лекцій [11].

Чільне місце в роботі з дітьми різних темпераментів посідають і уроки живопису. Щоб живописна діяльність дитини не обмежувалася «самовираженням» у межах її досвіду та виявів темпераменту, заняття спрямовуються на «вживання» у колір без відображення яких-небудь мотивів зовнішнього світу. Учні малюють аквареллю в техніці «вологе по вологому» (рідка прозора фарба наноситься на вологий папір), що надає можливість різноманітними способами змішувати фарби, досягати тонких нюансів, відчувати простір і повітря.

Природно, що спочатку діти йдуть на поводу своїх темпераментів. Так, у малюнках холерика драматичний червоний колір та його відтінки розподіляються по всьому паперу, подавляючи інші кольори. Меланхолік зазвичай малює щось маленьке й тоненьке десь у верхньому куті паперу. Сангвінік із великою швидкістю зображує щось невеличке, але світле й радісне, і одразу переходить на наступний аркуш паперу. Флегматик, як правило, заповнює весь аркуш чимось великим і нудним.

«Терапевтичний» ефект досягається в разі, якщо учні навчаються упорядкованому заповненню й використанню поверхні аркушу, що потребує уважного ставлення до того, чого «вимагають» самі фарби, а не керуватися власними відчуттями. І в такий спосіб живопис надає неоціненну допомогу в коректуванні темпераментів [5, с. 72].

Особливо наголосимо на тому, що робота вальдорфського вчителя з темпераментами учнів є не формальним віднесенням дитини до того або іншого темпераменту й відстороненим застосуванням відповідної методики викладання. Йдеться, насамперед, про душевне взаємопроникнення вчителя та дитини, що можливо лише на шляху постійної самоосвіти й самовиховання педагога, котрий, за словами Р. Штайнера, повинен мати «п'ятий» темперамент, тобто оволодіти всіма чотирма темпераментами [13, с. 22].

Висновки та пропозиції. Висвітлено систему поглядів Р. Штайнера на темперамент людини та розкрито основні напрями здійснення диференційованого підходу до дітей із різними темпераментами у вальдорфській школі (організація освітнього процесу; викладання всіх навчальних дисциплін; робота з батьками).

Схарактеризовано зміст роботи вальдорфського вчителя з темпераментами школярів, спрямовану на індивідуалізацію навчання, згладжу-

вання односторонності та сплесків темпераменту дитини, забезпечення її гармонійного розвитку загалом.

Вважаємо, що творче осмислення та використання досвіду вальдорфської школи є педагогічно доцільними для розв'язання актуальних проблем сучасної вітчизняної школи.

Список використаної літератури:

1. Іонова О.М. Становлення й розвиток людини: антропософський підхід. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*: Зб. наук. пр. Харків: ХДАДМ, 2010. № 4. С. 56–63.
2. Іонова О.М. Роль особистості вчителя у вальдорфській школі. *Актуальні питання гуманітарних наук*: міжвузівський зб. наук. пр. молодих учених. Дрогобич: Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2020. Вип. 27. Т.6. С. 79–82.
3. Іонова О.М. Проблема математичної освіти у вальдорфській школі. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. праць. Запоріжжя: Класичний приватний ун-т. 2020. № 70. Т.2. С. 90–94.
4. Іонова О.М., Лупаренко С.Є. Специфіка навчання рідної мови у вальдорфській школі. *Новий колегіум*. 2022. № 1–2. С. 77–84.
5. Calgren F. Erziehung zur Freiheit: die Pädagogik Rudolf Steiners; Bilder und Berichte aus der internationalen Waldorfschulbewegung/Text.: Bildred: Arne Klinborg. Stuttgart; Verl. Freies Geistesleben, 1990. 300 S.
6. Heydenbrad C. Vom Seelenwesen des Kindes. Stuttgart: Mellinger Verlag, 2014. 190 S.
7. Holzapfel W. Seelenpflege-bedürftige Kinder. Zur Heilpädagogik Rudolf Steiners. Dornach: Philosophisch-Anthroposophischer Verlag, Goetheanum, 1982. 344 S.
8. Glöckler M., Goebel W. Kindersprechstunde. Ein medizinisch-pädagogischer Ratgeber. Stuttgart: Urachhaus, 2010. 670 S.
9. Richter T. Pädagogischer Auftrag und Unterrichtsziele – vom Lehrplan der Waldorfschule. Stuttgart: Verlag Freies Geistesleben, 2019. 700 S.
10. Steiner R. Erziehungskunst Methodisch-Didaktisches (GA 294). Dornach/Schweiz: Rudolf Steiner Verlag, 1990. 196 S.
11. Steiner R. Erziehungskunst Seminarbesprechungen und Lehrplanvorträge (GA 295). Dornach/Schweiz: Rudolf Steiner Verlag, 1984. 196 S.
12. Steiner R. Die gesunde Entwicklung des Menschenwesens. Eine Einführung in die anthroposophische Pädagogik und Didaktik (GA 303). Dornach/Schweiz: Rudolf Steiner Verlag, 1987. 380 S.
13. Steiner R. Die Methodik des Lehrens und die Lebensbedingungen des Erziehens (GA 308). Dornach/Schweiz: Rudolf Steiner Verlag, 1986. 98 S.

Ionova O., Luparenko S. Differentiated approach to students with different temperaments: Waldorf school experience

The relevance of the study is determined by the expediency of the analysis of progressive Waldorf experience and insufficient coverage of the issues of work with students' temperaments in Waldorf school in Ukrainian scientific sources. The purpose of the article is to reveal the theoretical and practical aspects of implementing the differentiated approach to students with different temperaments in Waldorf school.

The leading ideas of R. Steiner's doctrine of human temperament are highlighted. They include: physiological, psychological, and spiritual foundations of temperaments; temperament and childhood diseases; age-related changes in temperament and its features in childhood and adulthood; temperaments of different nations; temperament and social organism; dangers and chances of one-sidedness of temperaments; focus on children's temperaments in the process of training and upbringing; teacher's self-education and work on own temperament.

The main directions of implementing the differentiated approach to children with different temperaments in Waldorf school are revealed. They include: organization of educational process (in particular, placing students in the classroom in four groups according to their temperaments); teaching all academic disciplines focusing on children's temperaments; working with parents (providing recommendations and advice on dealing with children with different temperaments).

The content of teacher's work with temperaments in schoolchildren's education is characterized. It includes: daily stories at the end of the "main" lesson, students' learning the surrounding world, teaching native language, mathematics, zoology, drawing forms, painting. This work ensures high individualization of education, helps to smooth out bursts of temperaments and promotes child's harmonious development.

The pedagogical expediency of studying, creative understanding and using Waldorf school experience to solve the current problems of national education is established.

Key words: Waldorf school, personality, temperament, differentiated approach, individualization of education, harmonious development.

ВИЩА ШКОЛА

УДК 378.018.43.091.33-027.22ХГПА(045)
DOI <https://doi.org/10.32782/1992-5786.2023.91.10>

Я. М. Бельмаз

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри іноземної філології
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна
академія» Харківської обласної ради

О. А. Горovenko

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземної філології
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна
академія» Харківської обласної ради

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ПРАКТИКИ В КОМУНАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ «ХАРКІВСЬКА ГУМАНІТАРНО- ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ» ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Стаття присвячена проблемі організації освітнього процесу в умовах дистанційного навчання. Зокрема, в роботі аналізуються особливості організації навчальної практики в Комунальному закладі «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради в дистанційному форматі, який був впроваджений під час військового стану. Автори відзначають важливість педагогічної практики для формування професійної компетентності майбутніх учителів, у тому числі й вчителів англійської мови.

У статті аналізуються положення, якими керуються викладачі та здобувачі освіти в процесі навчальної педагогічної практики. Надається детальна інформація щодо особливостей таких видів практики, як «Пробні уроки в школі» (бакалаврський рівень), «Педагогічна практика у закладах освіти» та «Передатестаційна (асистентська) практика» (магістерський рівень). Визначаються цілі, завдання, вимоги до здобувачів освіти для кожного виду педагогічної практики.

У роботі зазначено, що коли виникає складана епідеміологічна ситуація або запроваджується воєнний стан виникає необхідність переведення освіти у дистанційний або змішаний формат. З початку повномасштабного вторгнення російських окупантів в Академію був запроваджений дистанційний формат навчання. Одним із завдань, яке висувалося перед адміністрацією та працівниками Академії, була адаптація різних видів практики до нових реалій. Залежно від умов для організації та проведення практики у дистанційному режимі використовуються синхронний та асинхронний формат. Автори перераховують ті платформи та застосунки, якими користуються здобувачі освіти під час проведення практики. Важливим є те, що при дистанційному навчанні в умовах воєнного стану організація всього освітнього процесу, і практики зокрема, має бути орієнтована, перш за все, на створення безпечних умов для всіх учасників освітнього процесу. Також наводяться ресурси з навчання та викладання англійської мови, якими можуть користуватися практиканти. Завдання для всіх видів практик адаптуються до дистанційного формату. Як підкреслюють автори статті, адаптовані програми практик не зменшилися в обсязі, а структурувалися відповідно до нових вимог. Завдання практик спрямовані на отримання програмних результатів навчання, які визначені в освітніх програмах. Підсумовуючи, автори зазначають, що результати такого формату проведення навчальної практики ще належить проаналізувати для того, щоб виявити сильні та слабкі аспекти.

Ключові слова: освіта, дистанційна освіта, педагогічна практика, воєнний стан, навчальна програма, професійна компетентність, синхронний і асинхронний формат.

Постановка проблеми. Формування інтелектуального потенціалу людства є одним із головних завдань суспільства. Освіта є одним із інструментів досягнення цієї мети. Проте важливо приді-

ляти увагу не лише результату освіти, а й результату освітнього процесу, тому, як саме цей процес організований.

Педагогічна практика у закладі вищої освіти

є невід'ємним компонентом підготовки майбутнього педагога до його професійної діяльності. Саме ефективна практика може допомогти майбутньому вчителю досягти успіху в професії.

Педагогічна практика є важливим етапом професійної підготовки майбутніх учителів, який відіграє визначальну роль у формуванні їхніх професійних навичок, компетенцій та відповідальності. Цей етап є невіддільною частиною освітнього процесу, що забезпечує здобувачам освіти можливість застосувати теоретичні знання у реальному освітньому середовищі.

Визначаючи роль педагогічної практики в професійній підготовці майбутніх учителів англійської мови, можна виділити такі основні моменти:

1. *Перетворення теоретичних знань у практичні навички*: Педагогічна практика дозволяє здобувачам освіти перетворити набуті теоретичні знання у практичні навички. Вони мають можливість використовувати свої знання у реальних умовах, а це допомагає глибше зрозуміти суть педагогічної діяльності та розвивати необхідні компетенції.

2. *Сприяння впровадженню інновацій у навчання*: Педагогічна практика дозволяє майбутнім учителям випробувати та впроваджувати інноваційні методи та підходи до навчання. Це сприяє пошуку ефективних методик, які можуть бути використані для покращення освітнього процесу.

3. *Розвиток комунікативних навичок*: Педагогічна практика надає можливість майбутнім учителям розвивати комунікативні навички у взаємодії з учнями, колегами та батьками. Це є важливим елементом професійної компетентності, оскільки взаємодія з різними людьми є необхідною частиною роботи в освітньому середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування готовності здобувачів освіти до професійної педагогічної діяльності розкрито у працях І. Богданової, О. Волошенка, Є. Голобородька, Л. Кадченко, М. Леврінц, Л. Михайлової, Г. Нагорної, В. Черниш та ін. [4; 11].

Становлення професійної компетенції майбутніх учителів іноземних мов у феномені педагогічної творчості присвячені праці Л. Ананьєвої, О. Бевз, О. Бігіч, Н. Мартинович, Г. Мельниченко та ін. [2; 3].

Зарубіжні науковці теж приділяють достатню увагу дослідженню проблем практичної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у розрізі педагогічної практики. Зокрема, В. Burkley [12], К. Congroy [13], Ф. Korthagen [14] зверталися до вивчення підготовки майбутніх учителів іноземних мов, у тому числі під час педагогічної практики; R. Gower [14], С. U. Grosse [15], А. Johnson [19], D. Phillips [21] зосереджують увагу на особливостях організації педагогічної практики в британських і американських університетах, також розглядається

питання ролі керівника (ментора) практики (напр., Y. Delaney, K. Ingersoll [13; 22]).

Війна в Україні внесла корективи в навчання школярів та студентів і продовжує вносити. Організація освітнього процесу під час воєнного стану у закладах освіти Харкова та Харківської області передбачена як дистанційна форма навчання. Звісно, що це безпосередньо впливає на особливості організації педагогічної практики у Комунальному закладі «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

Метою цієї статті є аналіз особливостей організації педагогічної практики у дистанційному форматі під час воєнного стану (на прикладі Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради). За основу автори статті взяли особливості організації педагогічної практики спеціальності 014.021 Середня освіта (Англійська мова та зарубіжна література) бакалаврського і магістерського рівня.

Виклад основного матеріалу.

Отже, передбачені такі види практики: на бакалаврському рівні:

Назва практики	Семестр	Кількість кредитів
Ознайомча практика	3	3
Практика з виховної роботи з елементами англійської мови	4	3
Пробні уроки в школі	5-7	6
Мовна практика	2;4	6
Літня педагогічна практика	6	4,5
Передатестаційна практика	8	4,5

на магістерському рівні:

Назва практики	Семестр	Кількість кредитів
Педагогічна практика в закладах освіти	1,2,3	12,5
Передатестаційна (асистентська) практика	3	4,5

Вимоги до організації практики визначаються Положенням про проведення практики здобувачів вищої освіти Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради [8]. Організація педагогічної практики у закладах освіти повинна бути спрямована на виконання вимог до рівня підготовки бакалаврів або магістрів відповідно до отримуваної спеціальності (спеціальність 014.21 Середня освіта (Мова та зарубіжна література (англійська)) за галуззю знань 01 Освіта/ Педагогіка, націлена на безперервність і послідовність оволодіння здобувачами освіти навичками професійної діяльності.

Метою навчальної практики «Пробні уроки в школі» у КЗ ХГПА ХОР є розвиток у здобувачів освіти умінь здійснювати освітній процес у закла-

дах загальної середньої освіти шляхом формування навичок і здібностей, необхідних для здійснення освітньої діяльності в школі. Це досягається завдяки теоретичним знанням, які здобувачі отримують на лекціях і практичному досвіду володіння моделями професійної діяльності та володінню організаційними методами. Основними завданнями навчальної практики є:

- формування професійно-методичних вмінь, необхідних для успішної роботи в галузі навчання іноземних мов;

- удосконалення знань та вмінь здобувачів освіти, необхідних для забезпечення ними освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти;

- вивчення передового педагогічного досвіду;

- підготовка до проведення в закладах загальної середньої освіти уроків англійської мови із застосуванням активних та інтерактивних методів навчання і виховання, як в офлайн режимі, так і онлайн, використовуючи дистанційні платформи для навчання Zoom та Google Meet;

- спрямування здобувачів освіти на творчий пошук;

- виховання у здобувачів освіти стійкого інтересу до професії вчителя, потреби в педагогічній самоосвіті;

- розвиток у здобувачів освіти почуття самосвідомості, вміння міжособистісного спілкування, які є необхідними для повноцінного функціонування в освітньому середовищі.

Педагогічна практика у закладах освіти та передатестаційна (асистентська) практика є такими видами практики, що базуються на засвоєнні теоретичних і практичних освітніх компонентів навчального плану підготовки магістрів, що безпосередньо пов'язані з професійною педагогічною діяльністю. Ці два види практики перегукуються між собою та мають суміжні цілі та завдання.

Педагогічна практика у закладах освіти для здобувачів магістерського рівня запланована протягом першого і другого семестрів. Педагогічна практика у першому семестрі відбувається у старших класах ліцеїв чи гімназії та коледжах (дисципліни загальноосвітнього циклу). У другому семестрі навчальні заняття проводяться у студентських групах закладів вищої освіти. У першому та другому семестрах здобувачі освіти проводять заняття з англійської мови. Третій семестр присвячений викладанню зарубіжної літератури.

Метою педагогічною практики у закладах освіти є закріплення, поглиблення та реалізацію в освітньому процесі теоретичних знань, які здобувачі освіти опанували під час навчання; формування системи необхідних педагогічних умінь і навичок та фахових здібностей в оптимально наближених до роботи за фахом умовах; формування особистісно-індивідуального стилю поведінки та діяль-

ності, готовності магістрів до роботи викладачем (вчителем) англійської мови та зарубіжної літератури і оволодіння ними професійними вміннями і навичками організовувати і проводити навчальну роботу зі здобувачами освіти.

Перед здобувачами освіти стоять такі завдання:

- удосконалення набутих теоретичних знань і попередження можливих помилок у підготовці до роботи в навчальному закладі;

- формування практичних професійних умінь і навичок навчально-виховної роботи зі здобувачами освіти;

- вироблення навичок спостереження й аналізу педагогічної діяльності викладачів (учителів) англійської мови;

- використання в освітньому процесі новітніх технологій викладання англійської мови;

- розвиток професійних здібностей майбутніх викладачів (вчителів) [1].

Основна метою передатестаційної (асистентської) практики є формуванні в магістрантів професійної компетентності викладача англійської мови, що необхідна для здійснення успішної педагогічної діяльності в сучасних умовах; підготовці магістрантів до виконання функцій викладача.

Перед магістрантами висуваються такі завдання:

- удосконаленні комплексу професійних умінь у процесі самостійної роботи на посаді викладача закладу вищої освіти;

- підготовці до цілісного виконання функцій викладача англійської мови, до проведення системи навчально-виховної роботи зі студентами;

- отриманні магістрантами навичок педагога-дослідника, який володіє сучасними методами пошуку й інтерпретації інформації з метою її використання в педагогічній діяльності;

- розвитку професійних компетенцій магістрантів у галузі викладання англійської мови;

- моделюванні комунікативної, міжкультурної та лінгвістичної компетенцій шляхом отримання досвіду вирішення професійних завдань в умовах реальної педагогічної діяльності, що здійснюється відповідно до умов і тенденцій розвитку освіти.

Студент-магістрант виконує обов'язки викладача (вчителя) іноземної (англійської) мови. Педагогічна діяльність студентів-магістрантів у освітньому процесі закладу освіти має такі напрями роботи:

- ознайомлення зі специфікою роботи у закладі освіти;

- планування навчального процесу та проведення практичних занять з іноземної (англійської) мови;

- відвідування і подальший аналіз занять викладачів кафедри та студентів-магістрантів;

- виготовлення наочних посібників, роздаткового матеріалу, методичних розробок, електронних матеріалів тощо;

- проведення поточного та підсумкового контролю знань студентів;
- проведення додаткових занять і консультацій зі студентами у разі необхідності;
- планування освітнього процесу на весь період проходження практики;
- вивчення і аналіз науково-методичної літератури, мультимедійних технологій з метою застосування у викладацькій діяльності;
- підготовка звітної документації [1].

У разі складної епідеміологічної ситуації в країні загалом чи регіоні зокрема, уведенням карантину в групі через інфекційні захворювання, або запровадженням воєнного стану виникає необхідність переведення освіти у дистанційний або змішаний формат [8]. Міністерством освіти і науки України було розроблено цілу низку документів і рекомендацій щодо організації освітнього процесу під час воєнного стану [5; 9]. Харківська гуманітарно-педагогічна академія також швидко зреагувала на зазначені виклики. З початку повномасштабного вторгнення російських окупантів в Академії був запроваджений дистанційний формат навчання [6; 7]. Організація різних видів практики також вимагала адаптації до нових реалій, оскільки практика, як вже було зазначено, є важливим компонентом підготовки майбутнього фахівця, без якого неможливе формування професійних компетенцій.

Для проведення практики у дистанційному форматі використовуються синхронні та асинхронні методи, залежно від узгоджених з військово-цивільною адміністрацією форматів навчання, технічних можливостей учасників освітнього процесу, наявності електропостачання, Інтернету тощо. Для здійснення навчання у дистанційному та змішаному форматах рекомендується використовувати платформу «Всеукраїнська школа онлайн». Ця платформа містить відеоуроки, конспекти, тестові завдання з предмета для кожного класу, а також кабінет учителя, який допомагає організувати віртуальні класи, відстежувати успішність учнів і отримувати від них зворотний зв'язок. У роботі із здобувачами освіти можуть бути використані такі онлайн-платформи (ZOOM, Google Meet, Skype), сервіси Google Classroom, LearningApps, месенджери (Viber, Telegram), електронна пошта тощо.

Під час проходження навчальної практики здобувачі вищої освіти розробляють конспекти уроків та презентації до них, здійснюють аналіз конспектів та презентацій уроків одногрупників, працюють із сайтом закладу загальної середньої, фахової передвищої або освіти. Взаємодія практикантів із учасниками освітнього процесу баз практик відбувається шляхом застосування цифрових ресурсів (онлайн-сервісів, електронної пошти, месенджерів та платформ).

Освітній процес при дистанційному навчанні в умовах воєнного стану повинен бути орієнтований, перш за все, на створення безпечних умов навчання. Відповідно, дотримання порядку дій при оголошенні сигналу повітряної тривоги, що виключає подальше проведення занять є обов'язковим. Врахуванню підлягають також і зовнішні фактори, що можуть спричинити неможливість підключення учнів та/або педагогічних працівників до занять у синхронному режимі. Відповідно, альтернативою лишається використання засобів комунікації, доступних учасникам освітнього процесу [5].

Алгоритм дій студента-практиканта при повітряній тривозі під час проведення уроку передбачає:

1. Студенту-практиканту необхідно попередити усіх слухачів заняття про відключення від конференції та необхідності терміново пройти до найближчого укриття.

2. Під час оголошення сигналу повітряної тривоги урок автоматично переходить в асинхронний режим, матеріали якого розміщуються в Google Classroom.

3. Для проведення заняття в асинхронному режимі студенту-практиканту необхідно заздалегідь підготувати матеріали уроку для розміщення на платформі Google Classroom у відповідному освітньому компоненті (відео-матеріали, презентація, розроблені вправи для асинхронного режиму, інструкції виконання до них, терміни виконання та критерії оцінювання).

Організація освітньої діяльності під час дистанційного навчання залежить від вікової категорії здобувачів освіти, їх психічних особливостей та готовності сприймати навчальний матеріал. Тож, працюючи з інтернет-ресурсами під час підготовки до уроків, здобувачі вищої освіти можуть використовувати матеріали спеціалізованих сайтів для вчителів англійської мови, зокрема, сайт Британської Ради в Україні: <https://www.britishcouncil.org.ua/>.

Окрім того, застосунками для вчителів англійської мови можуть бути:

– YouTube-канал для початкової школи від Британської Ради – <https://qr.go.page.link/hVYUC> ;

– YouTube-канал для підлітків від Британської Ради – <https://qr.go.page.link/4i9Lb>;

– онлайн-тестування; онлайн-сервіси, для створення тестів – <http://osvita.ua/school/method/technol/45747> ;

– pppst.com (вебсайт Pete's Power Point Station) – безкоштовні тематичні презентації, лексичні та граматичні вправи, лінгвокраїнознавчий матеріал для учнів усіх вікових категорій (<https://www.pppst.com/>), які допоможуть зекономити час, зробить процес навчання цікавим і сучасним, а візуалізація навчального матеріалу, яка буде

використана під час презентації, значно покращить засвоєння теми учнями та сприятиме успішній реалізації очікуваним результатам уроку;

– eslflow.com (вебсайт Eslow's English Language Teaching) – сайт, що містить матеріали для проведення дискусій, комунікативних вправ, рольових ігор, розумових розминок, які можна використати на уроці чи при роботі з обдарованими учнями на різних рівнях: Elementary, PreIntermediate, Intermediate, Flashcards (www.eslow.com);

– apples4theteacher.com – універсальний сайт, що містить електронну бібліотеку із завданнями для розвитку навичок читання – <http://www.apples4theteacher.com/> ;

– [super teacher worksheets.com](http://superteacherworksheets.com) – тека завдань, текстів, прописів, що можуть використовуватися індивідуально кожним учнем за розділами: Reading and Writing Worksheets, Grammar, Phonics, Spelling Lists and Worksheets – www.superteacherworksheets.com ;

– [esl tower.com](http://esl.towerr.com) – друковані та інтерактивні вправи з граматики, лексики, фонетики, онлайн-вправи та ігри, що можна використовувати як під час уроків, так і в індивідуальній роботі з учнями – <http://www.esltower.com/guide.html> тощо [10].

При організації дистанційного навчання важливо враховувати соціально-психологічний аспект. Викладач повинен зосередитися на підготовці до уроку не лише з точки зору якості навчального матеріалу, але й на моральній підтримці учнів, надавати допомогу у вигляді бесід та емоційної підтримки.

Через необхідність здійснювати освітній процес в режимі онлайн, завідувач практики, викладачі-керівники різних видів практики адаптують завдання практики таким чином, щоб здобувачі вищої освіти змогли якісно їх виконати в умовах дистанційного навчання, а саме:

1. Проводять відеоконференції зі здобувачами вищої освіти з метою ознайомлення їх із особливостями використання продуктів, які пропонують освітні IT-проекти «Всеосвіта», «На урок», «Освіторія» та інші; онлайн-ресурсами, що є корисними для уроків англійської мови, та методикою їх використання під час дистанційного навчання.

2. Залучають здобувачів вищої освіти до перегляду вебінарів із питань методики викладання англійської мови в Україні та за кордоном.

3. Залучають здобувачів освіти молодших курсів до участі у конференціях, присвячених підсумкам проходження практики старшокурсниками.

4. Організують гостьові лекції з вчителями-практиками закладів загальної середньої, фахової передвищої та вищої освіти.

Висновки. Важливо зазначити, що оновлені програми практик не зменшилися в обсязі, а структурувалися відповідно до нових вимог. Завдання практик спрямовані на отримання програмних

результатів навчання, які визначені в освітніх програмах.

Результати навчання стануть очевидними лише після завершення бойових дій, коли ми матимемо можливість порівняти, як змінювався освітній процес під час війни та після неї. Наразі можна зауважити, що українські педагоги продовжують свою професійну діяльність в умовах, що склалися. Незважаючи на страшні події, вони активно займаються освітою на всіх рівнях та прикладають багато зусиль для підтримання якості освіти.

Список використаної літератури:

1. Асистентська практика у ЗВО та виробнича практика : методичні настанови для студентів спеціальності Середня освіта (Англійська мова), освітній рівень «магістр» / уклад. : Я. М. Бельмаз, А. О. Пікалова ; Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. Харків, 2020. 62 с.
2. Бевз О. Місце та роль педагогічної практики у підготовці майбутніх учителів іноземних мов в Україні та Англії. *Порівняльно-педагогічні студії*. № 1(23), 2015. С. 109–115.
3. Безлюдна В. В. Теорія і практика професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах України (1948–2016 рр.) : дис. д-ра. пед. наук : 13.00.01; 13.00.04 / Рівненський державний гуманітарний університет. Рівне, 2018. 454 с.
4. Леврінц М. Фахова підготовка майбутніх учителів іноземних мов в університетах США: теоретико-методичні засади : монографія. Ужгород – Берегове : ТОВ «Рік-У», 2020. 412 с.
5. Організація дистанційної форми освіти в умовах воєнного стану: на що потрібно звернути увагу? *Українська Гельсінська спілка з прав людини*. URL : <http://surl.li/kavdh> (1)
6. Положення про дистанційне навчання у Комунальному закладі «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. Харків, 2023. URL : <http://www.hgpa.kharkov.com/wp-content/uploads/2019/normatyvni/dystancyjne.pdf>
7. Положення про організацію освітнього процесу у Комунальному закладі «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради та Харківському педагогічному фаховому коледжі Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. Харків, 2023 URL : <http://www.hgpa.kharkov.com/wp-content/uploads/2019/normatyvni/osvitni%20proces.pdf>
8. Положення про проведення практики здобувачів вищої освіти Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. Харків, 2023. URL : <http://www.hgpa.kharkov.com/wp-content/uploads/2019/normatyvni/osvitni%20proces.pdf>

- hgpa.kharkov.com/wp-content/uploads/2019/normatyvni/pologenyua_practica.pdf
9. Рекомендації щодо впровадження змішаного навчання у закладах фахової передвищої та вищої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishchaosvita/2020/zmyshene%20navchanny/zmishanenavchannia-bookletspreads-2.pdf>
 10. Спеціалізовані сайти для викладачів іноземних мов. URL : <http://college-chnu.cv.ua/pages/files/1b318289560b/4.Spec.saitu.pdf>
 11. Спіцин Є. С., Черниш В. В. Особливості практичної педагогічної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у країнах Західної Європи. *Іноземні мови*. 2021. № 3. С. 51–59.
 12. Burke, B. M. Theory meets practice: A case study of preservice world language teachers in U.S. secondary schools. *Foreign Language Annals*. 2006. № 39. P. 148–166.
 13. Delaney, Y. A. Research on mentoring language teachers: Its role in language education. *Foreign Language Annals*. 2012. № 45 (S1). P. 184–202.
 14. Gower R, Phillips D, Walters S. Teaching practice: A Handbook for teachers in training. Oxford : Macmillan Education, 2006. 224 p.
 15. Grosse, C. U. The foreign language methods course. *The Modern Language Journal*. 1993. № 77(3). P. 303–312.
 16. Harmer J. The Practice of English language teaching. Pearson Education ESL, 2001. 3rd edition. 370 p.
 17. Hlas, A. C., Conroy, K. Organizing principles for new language teacher educators: The methods course. *The NECTFL Review*. 2010. № 65. P. 52–66.
 18. Ingersoll, R., Kralik, J. M. The impact of mentoring on teacher retention: What the research says. Denver, CO: Education Commission of the States, 2004. Retrieved from <http://www.ecs.org/clearinghouse/50/36/5036.htm>
 19. Johnson, K., Dellagnelo, A. L2/FL Teacher education: Bridging the complexities of teaching and the learning of teaching. *Ilha Do Desterro. A Journal of English Language, Literatures in English and Cultural Studies*. № 68(1), P. 11–16.
 20. Korthagen, F. A. J. (2016). Pedagogy of Teacher Education. In J. Loughran, M. L. Hamilton (Eds.), *International Handbook of Teacher Education*. Springer Science+Business Media Singapore, 2016. P. 311–346.
 21. Phillips, J. K. Changing teacher/learner roles in standards-driven contexts. In J. Harper, M. Lively, & M. Williams (Eds.). *The coming of age of the profession: Issues and emerging ideas for the teaching of foreign languages*. Boston: Heinle & Heinle, 1998. P. 3–14.
 22. Richards, J.C., Lockhart, C. Reflective teaching in second language classrooms. The Edinburgh Building, Cambridge: Cambridge University Press, 1996. 218 p.

Belmaz Ya., Horovenko O. Peculiarities of organisation of teaching practice at the Municipal Establishment “Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy” of Kharkiv Regional Council in the context of distance learning

The article deals with the problem of organising the educational process in the context of distance learning. In particular, the paper analyses the peculiarities of organising teaching practice at the Municipal Establishment «Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy» of the Kharkiv Regional Council in a distance format, which was introduced during the martial law. The authors note the importance of teaching practice for the formation of professional competence of future teachers, including English language teachers.

The article analyses the provisions that guide teachers and students in the process of educational teaching practice. It provides detailed information about the peculiarities of such types of practice as «Practical training lessons at school» (bachelor’s level), «Teaching practice in educational institutions» and «Pre-Service (assistant) practice» (master’s level). The goals, objectives, and requirements for students for each type of teaching practice are defined.

The paper notes that when a difficult epidemiological situation arises or martial law is introduced, it becomes necessary to transfer education to a distance or blended format. Since the beginning of the massive invasion of the Russian occupiers, the Academy has been using a distance learning format. One of the tasks that was put forward to the administration and staff of the Academy was to adapt various types of practice to the new realities. Depending on the conditions, synchronous and asynchronous formats are used to organise and conduct distance learning. The authors list the platforms and applications used by students during their practice. It is important to note that in distance learning under the martial law, the organisation of the entire educational process, including teaching practice, should be focused primarily on ensuring safe conditions for all participants in the educational process. It also provides resources on learning and teaching English that can be used by trainees. Assignments for all types of internships are adapted to the distance format. As the authors of the article emphasise, the adapted practice syllabuses have not been reduced in scope, but have been structured in accordance with the new requirements. The tasks of the practices are aimed at obtaining the programme learning outcomes defined in the educational programmes. Summing up, the authors note that the results of this format of educational practice have yet to be analysed in order to identify strengths and weaknesses.

Key words: education, distance education, teaching practice, martial law, syllabus, professional competence, synchronous and asynchronous format.

УДК 378:37.011.3-051:[51+53]:001.891(045)
DOI <https://doi.org/10.32782/1992-5786.2023.91.11>

Д. М. Белітченко

аспірант кафедри педагогіки
Державного закладу «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Стаття присвячена обґрунтуванню вибору педагогічних умов формування науково-дослідницької культури майбутніх учителів фізико-математичних дисциплін. Під педагогічними умовами формування науково-дослідницької культури майбутніх учителів фізико-математичних дисциплін розуміється сукупність форм, методів і засобів навчання, спрямованих на формування умінь здійснення на високому рівні дослідницької діяльності в майбутній професії. Зазначено, що науковий світогляд майбутніх учителів є особистісним утворенням, що містить у собі систему поглядів на довколишній світ, усвідомлення наукової картини світу, сукупність наукових знань, поглядів, переконань, а також сформованість наукового мислення і здатність оцінювати результати власної науково-дослідницької діяльності. Наголошено, що найбільш сприятливими для формування науково-дослідницької культури майбутніх учителів фізико-математичних дисциплін є використання в освітньому процесі проектних, інтерактивних і мультимедійних технологій, які забезпечують розвиток у студентів умінь працювати в колективі, планувати діяльність, ухвалювати рішення під час виникнення проблем, долати труднощі в різних ситуаціях, нести відповідальність за виконану справу. Установлено, що формування науково-дослідницької культури майбутніх учителів фізико-математичних дисциплін здійснюється під час участі студентів у таких видах позааудиторної роботи, як: підготовка до практичних занять, розроблення індивідуального або групового освітнього проекту, підготовка індивідуального навчально-дослідного завдання, участь у студентських наукових психолого-педагогічних та фахових конференціях, підготовка наукових статей (тез), участь у конкурсах студентських наукових робіт, олімпіадах зі спеціальності, участь у роботі наукових гуртків, залучення студентів до роботи науково-дослідницьких лабораторій, виконання науково-дослідницької роботи кафедри, виконання індивідуальних навчальних завдань пошукового характеру під час педагогічної практики, підготовка курсових і магістерських робіт тощо.

Ключові слова: майбутні вчителі фізико-математичних дисциплін, науково-дослідницька культура, педагогічні умови, науковий світогляд, інноваційні технології, поза аудиторна діяльність.

Постановка проблеми. Сьогодення вимагає підготовки майбутніх учителів, у тому числі й фізико-математичних дисциплін, здатних не лише здійснювати навчальну і виховну діяльність зі школярами, а й активно займатися науковими дослідженнями педагогічних проблем, що виникають в освітньому процесі. Отже одним із завдань закладів вищої педагогічної освіти є формування у студентів науково-дослідницької культури. Цей процес вимагає створення певних педагогічних умов, що сприятимуть формуванню зазначеного феномена. На жаль, як засвідчив аналіз наукового фонду, педагогічні умови формування науково-дослідницької культури майбутніх учителів фізико-математичних дисциплін не знайшли належного висвітлення в науковій літературі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначимо, що педагогічні умови формування педагогічних явищ у професійній підготовці майбутніх фахівців постійно перебувають в центрі уваги дослідників багатьох галузей знань у сфері педагогіки вищої школи, які досліджували різно-

манітні аспекти професійної підготовки студентів педагогічних закладів вищої освіти. Аналіз наукової літератури засвідчив, що науковцями по-різному визначаються педагогічні умови, зокрема, як: комплекс пріоритетних видів педагогічної діяльності вчителя, реалізація яких спонукає до пошуків, розробки та впровадження нового змісту освіти, оригінальних, ефективних методик і технологій навчання (Л. Костюченко [1, с. 51]); комплекс умов, які зумовлюватимуть формування готовності майбутнього вчителя до дослідницької діяльності, без виконання яких певна педагогічна мета (готовність до дослідницької діяльності) свідомо не буде досягнута (А. Клеба [2, с. 96]); обставини, завдяки яким стає можливим реалізувати вирішення навчальних завдань учасниками освітнього процесу (О. Дуценко [3, с. 143]); дієвий елемент педагогічної системи, сукупність взаємопов'язаних і взаємозумовлених заходів, спрямованих на досягнення конкретної педагогічної мети (М. Марусинець [4, с. 258]); спеціально створені обставини, що впливають на здобуття необ-

хідних теоретичних знань, розвитку практичних умінь і навичок, професійних та особистісних якостей студентів, і які сприяють формуванню в них культури професійної взаємодії під час навчання в закладах вищої освіти (О. Панькевич [5, с. 68]); сукупність внутрішніх факторів, які впливають на особистість суб'єктів освітнього процесу, і зовнішніх обставини освітнього середовища забезпечує підвищення якості освіти (С. Купчак [6, с. 104]); сукупність чинників педагогічного впливу на процес наукового пошуку студентів, що забезпечуватиме його високу результативність (О. Артеменко [7, с. 129]); сукупність обставин, методів, об'єктів і засобів, необхідних для досягнення поставленої навчальної чи виховної мети (А. Яновський [8, с. 52]);

Мета статті. Головною метою цієї роботи є наукове обґрунтування педагогічних умов формування науково-дослідницької культури майбутніх учителів фізико-математичних дисциплін.

Виклад основного матеріалу. На підставі аналізу наукових доробок науковців, під педагогічними умовами формування науково-дослідницької культури майбутніх учителів фізико-математичних дисциплін будемо розуміти сукупність форм, методів і засобів навчання, спрямованих на формування умінь здійснення на високому рівні дослідницької діяльності в майбутній професії. Нами було обрано такі педагогічні умови, як: стимулювання розвитку наукового світогляду майбутніх учителів фізико-математичних дисциплін; удосконалення освітнього процесу шляхом використання в освітньому процесі інноваційних технологій: залучення майбутніх учителів до науково-дослідницької діяльності позааудиторний час. Обґрунтуємо вибір означених педагогічних умов.

Першою умовою обрано «**Стимулювання розвитку наукового світогляду майбутніх учителів фізико-математичних дисциплін**». Світогляд С. Гончаренком розглядається як форма свідомості людини, через яку вона сприймає, осмислює та оцінює довколишню дійсність як світ свого буття й діяльності, визначає і сприймає своє місце й призначення у ньому [9, с. 299]. У процесі формування наукового світогляду в майбутніх учителів, наголошує Л. Яновська, викладачі створюють особливі умови, де студент може виявити своє ставлення до подій, явищ, може дати їм принципову оцінку, висловити свою думку. Цього можна досягти якщо освітній процес буде проходити відповідно до таких етапів: 1) отримання наукових знань; 2) формування особистісного ставлення до наукових знань; 3) формування потреби та вміння їх використання, доведення, спростування, правильне тлумачення фактів; 4) практична реалізація сформованих поглядів і переконань [10, с. 43].

На підставі вищезазначеного, науковий світогляд майбутніх учителів розглядаємо як осо-

бистісне утворення, що містить у собі систему поглядів на довколишній світ, усвідомлення наукової картини світу, сукупність наукових знань, поглядів, переконань, а також сформованість наукового мислення і здатність оцінювати результати власної науково-дослідницької діяльності.

Оскільки формування наукового світогляду майбутніх учителів впливає на розвиток інтересу до науково-дослідницької діяльності (мотиваційний компонент), формування наукових знань і переконань (когнітивний компонент), умінь і навичок науково-дослідницької роботи (діяльнісний компонент), а також умінь аналізувати результати вирішення наукового завдання (рефлексивний компонент), то можемо стверджувати, що сприяння його розвитку є педагогічною умовою формування науково-дослідницької культури майбутніх учителів фізико-математичних наук.

Іншою педагогічною умовою виступає «**Удосконалення освітнього процесу шляхом використання інноваційних технологій**». Інноваційними технологіями навчання є такі технології, які орієнтовані на підвищення якості освітнього процесу, активізацію пізнавальної діяльності студентів, розвиток у них творчих здібностей тощо. До них можна віднести такі технології: технології інтерактивного навчання, технологію розвитку критичного мислення, кейс-технології, технології дослідницького навчання, технологію проєктного навчання, інформаційно-комунікаційні технології та багато інших [6, с. 37]. З огляду на це в сучасних умовах необхідним є впровадження в освітній процес закладів вищої педагогічної освіти різноманітних інноваційних технологій навчання. Найбільш сприятливими для формування науково-дослідницької культури майбутніх учителів фізико-математичних дисциплін, які в подальшому формуватимуть таку культуру в учнів, на нашу думку, виступають проєктні, інтерактивні і мультимедійні технології. Розглянемо їх роль у формуванні науково-дослідницької культури майбутніх учителів більш детально.

Особливістю проєктної технології та її широке поширення в різних країнах світу, на думку С. Купчака, зумовлене тим, що вона забезпечує розвиток умінь працювати в колективі, планувати діяльність, ухвалювати рішення під час виникнення проблем, долати труднощі в різних ситуаціях, нести відповідальність за виконану справу [6, с. 51].

На важливості застосування проєктних технологій у підготовці майбутніх учителів наголошують Т. Махомета й І. Тягай, зазначаючи, що метод проєктів є ефективним доповненням до інших педагогічних технологій, що сприяють становленню особистості як суб'єкта діяльності та соціальних стосунків, оскільки освіта повинна набути інноваційного характеру [11, с. 40].

В аспекті започаткованого дослідження слухним уважаємо твердження О. Панькевич, на думку якої застосування в освітньому процесі закладів вищої освіти інтерактивних методів навчання сприятиме розвитку в студентів навичок аналізу й самоаналізу, здатності узгоджувати свої дії, умінь запобігати виникненню конфліктів під час спільної діяльності, вислуховувати і враховувати думку інших, заходити шляхи взаєморозуміння, виявляючи при цьому тактовність, доброзичливість, толерантність тощо. Зазначені вміння й якості є важливими елементами визначених компонентів у структурі науково-дослідницької культури майбутніх учителів [5, с. 78].

Найбільш ефективними інтерактивними формами і методами навчання, які, на нашу думку, найбільше впливатимуть на формування науково-дослідницької культури майбутніх учителів є інтерактивні лекції, евристичні бесіди, проблемні семінари, дискусії, мозкові штурми тощо. Отже, використання інтерактивних технологій сприяють формуванню науково-дослідницької культури майбутніх учителів фізико-математичних дисциплін, оскільки їх використання сприяє розвитку умінь знаходити необхідну інформацію для аргументації власної позиції, доводити свою думку, умінь взаємодіяти з довколишніми людьми під час вирішення проблемних питань тощо. Також у формуванні означеного конструкту, на нашу думку, значну роль відіграють мультимедійні технології.

Мультимедійні технології, на думку науковців (Л. Куниця, Г. Чередніченко, Л. Шапран та ін.) дозволяють підвищувати продуктивність роботи студентів у індивідуальних та колективних формах навчання, розвивати науково-пошукові навички студентів, творчу ініціативність, креативність, критичне мислення, здатність до самоаналізу і самостійної навчальної діяльності. Вони створюють можливість здобувати вміння, прогнозувати результати, розробляти стратегію шляхів розв'язання поставлених завдань, тобто креативності [12, с. 185].

На нашу думку, використання інноваційних технологій у професійній підготовці майбутніх учителів фізико-математичних дисциплін впливає на формування мотивації на виконання дослідницької діяльності (мотиваційний компонент), сприяє формуванню здатності студентів до пошуку необхідної інформації, розвиває дослідницькі вміння (когнітивний компонент), забезпечує оволодіння студентами проєктувальними вміннями і вміннями використовувати мультимедійні технології (діяльнісний компонент), сприяє розвитку аналітичних і рефлексивних умінь (рефлексивний компонент), а, отже, це можна вважати педагогічною умовою формування їхньої науково-дослідницької культури.

Ще однією педагогічною умовою, що сприя-

тиме формуванню науково-дослідницької культури студентів, уважаємо **«Залучення майбутніх учителів до науково-дослідницької діяльності позааудиторний час»**. На думку науковців (О. Артеменко, С. Коржова, О. Шквир, та ін.), предметом досліджень яких виступала проблема підготовки майбутніх учителів саме до науково-дослідницької діяльності, важливу роль в організації науково-дослідної діяльності студентів педагогічних навчальних закладів України відіграє позааудиторна робота. Зокрема О. Шквир розглядає позааудиторну роботу як впорядковану систему форм роботи пошукового характеру, що спрямована на забезпечення взаємозв'язку між навчальними дисциплінами і науково-дослідною роботою закладу вищої освіти і сприяє підготовці майбутнього вчителя до реалізації свого «Я» шляхом урахування індивідуальних нахилів, наукових інтересів студентів, а також розвитку їхнього мислення, природженого потягу до творчої самореалізації [13, с. 164].

Суголосну думку висловлює О. Артеменко, зазначаючи, що науково-дослідницька діяльність студентів у позааудиторній діяльності доповнює навчальний процес і передбачає самостійно-пошукову роботу студентів поза навчальними програмами та здійснюється на добровільних засадах у тісній співпраці з викладачами ЗВО і загальноосвітніх шкіл, що є базою педагогічної практики студентів; участь майбутніх учителів у роботі студентських наукових гуртків, наукових товариств, творчих секцій, проблемних дослідницьких груп, науково-дослідних лабораторіях, які об'єднані спільними науковими інтересами викладачів кафедр; участь майбутніх учителів у роботі студентських науково-практичних конкурсів, науково-практичних конференціях ВНЗ, міжнародних дослідницьких програмах, у конкурсах на отримання грантів тощо [7, с. 57]. І хоча науковиця досліджує проблему підготовки до науково-дослідницької діяльності майбутніх учителів філологічних спеціальностей, це, на нашу думку, цілком прийнятно і для підготовки майбутніх учителів інших спеціальностей, у тому числі й фізико-математичних дисциплін.

Науковці (О. Завражна, А. Салтикова та ін.) виокремлюють такі форми позааудиторної самостійної роботи студентів, як: підготовка до лекцій, семінарських, практичних і лабораторних занять; написання тематичних доповідей, рефератів та есе на проблемні теми; написання курсових, кваліфікаційних робіт; створення наочних посібників з досліджуваних тем; реферування статей, окремих розділів монографій; вивчення і конспектування хрестоматій та збірників документів; виконання контрольних робіт, проєктів та ін; анування та конспектування монографій або їх окремих глав, статей; виконання дослідницьких і творчих

завдань; складання бібліографії та реферування по заданій темі; самостійне вивчення теми в рамках «круглих столів» [14, с. 201].

Основними формами науково-дослідної роботи студентів в Південноукраїнському національному педагогічному університеті імені К. Д. Ушинського є: студентські науково-дослідні гуртки, творчі проблемні групи, науково-дослідна робота студентів на базі освітніх закладів Одеської області, участь у студентських олімпіадах, наукових конференціях і конкурсах різного рівня (університетських, регіональних, всеукраїнських та міжнародних), у психолого-педагогічних дослідженнях, що проводяться кафедрами університету, міжнародних програмах, конкурсах, грантах; науково-дослідна робота на базі інших університетів, виконання пошуково-дослідницьких проектів під час написання курсових і магістерських робіт [15].

Отже, на підставі вищезазначеного, доходимо висновку, що формування науково-дослідницької культури майбутніх учителів фізико-математичних дисциплін здійснюється під час участі студентів у таких видах позааудиторної роботи, як: підготовка до практичних занять (повідомлення відповідно до теми заняття, створення презентацій), розроблення індивідуального або групового освітнього проекту, підготовка індивідуального навчально-дослідного завдання (ІНДЗ), участь у студентських наукових психолого-педагогічних та фахових конференціях, підготовка наукових статей (тез), участь у конкурсах студентських наукових робіт, олімпіадах зі спеціальності, участь у роботі наукових гуртків (проблемних груп), наукового товариства студентів, аспірантів та молодих учених, залучення студентів до роботи науково-дослідницьких лабораторій, виконання науково-дослідницької роботи кафедри, виконання індивідуальних навчальних завдань пошукового характеру під час педагогічної практики, підготовка курсових і магістерських робіт тощо.

Зазначимо, що різноманітні форми поза аудиторної роботи, значно впливають на формування всіх компонентів у структурі науково-дослідницької культури майбутніх учителів фізико-математичних дисциплін, а отже залучення студентів до їх проведення вважаємо педагогічною умовою формування досліджуваного феномена.

Висновки. Підсумовуючи, доходимо висновку, що виокремлені педагогічні умови є необхідними і достатніми для формування науково-дослідницької культури майбутніх учителів фізико-математичних дисциплін. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в розробленні експериментальної методики реалізації визначених педагогічних умов у професійній підготовці майбутніх учителів фізико-математичних дисциплін.

Список використаної літератури:

1. Короткий словник актуальних педагогічних термінів / упор. Флегонтова Н.М. Київ: КНУТД, 2013. 55 с.
2. Клеба А.І. Педагогічні умови формування майбутніх учителів інформатики до дослідницької діяльності. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 21. Т. 2. С. 95–97.
3. Дущенко О. С. Формування готовності майбутнього вчителя інформатики до застосування інтернет-технологій у професійній діяльності: дис... канд. пед. наук: 13.00.04. Ізмаїл, 2019. 296 с.
4. Марусинець М. М. Педагогічні умови формування професійної рефлексії майбутніх учителів початкових класів. *Наука і освіта*. 2011. № 4. С. 257–261.
5. Панькевич О. О. Формування культури професійної взаємодії майбутніх фахівців соціономічної сфери: дис...канд. пед. наук: 13.00.04. Одеса, 2019. 277 с.
6. Купчак С. Б. Формування готовності майбутніх учителів початкової школи до застосування проектної технології у професійній діяльності: дис. докт. філософії: 011. Рівне, 2023. 247 с.
7. Артеменко О. В. Підготовка майбутніх учителів філологічних спеціальностей до науково-дослідницької діяльності: дис... канд. пед. наук: 13.00.04. Запоріжжя, 2017. 327 с.
8. Яновський А. О. Педагогічні умови організації пошуково-дослідницької діяльності майбутніх учителів гуманітарного профілю з використанням інформаційно-комунікаційних технологій: дис. канд. пед. наук: 13.00.04. Одеса, 2010. 196 с.
9. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
10. Яновська Л.Г. Формування наукового світогляду у процесі професійної підготовки майбутніх магістрів історії засобами міжпредметних зв'язків. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. Одеса, 2019. Вип. 4 (129). С. 42-46.
11. Махомета Тетяна, Тягай Ірина. Використання проектних технологій під час вивчення основ геометрії у педагогічних ВНЗ. *Наукові записки Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти*. 2017. Вип. 11 (IV) С. 39-43.
12. Чередніченко Г. А., Шапран Л. Ю., Куниця Л. І. Застосування мультимедійних технологій у процесі навчання іноземним мовам. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*, 2010. № 155 (1), С. 184-192.

13. Шквир О. Л. Дослідницька педагогічна діяльність: сутність та шляхи підготовки до неї. *Вісник Житомирського державного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2013. Вип. 3 (69). С. 161-165
14. Завражна О.М., Салтикова А.І. Реалізація творчої та науково-дослідної складових само- стійної діяльності студентів під час виконання курсової роботи. *Фізико-математична освіта*. 2018. Вип. 1(15). С. 200-204.
15. Офіційний сайт Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського. URL: <https://pdpu.edu.ua> (дата звернення: 06.12.2023).

Bielitchenko D. Pedagogical conditions for the formation of scientific research culture of future teachers of physical and mathematical disciplines

The article is dedicated to justifying the selection of pedagogical conditions for the formation of scientific research culture of future teachers of physical and mathematical disciplines. Pedagogical conditions for the formation of scientific research culture of future teachers of physical and mathematical disciplines are understood as a set of forms, methods, and means of education aimed at developing skills to conduct research activities at a high level in the future profession. It is noted that the scientific worldview of future teachers is a personal formation containing a system of views on the surrounding world, understanding of the scientific worldview, a set of scientific knowledge, views, beliefs, as well as the development of scientific thinking and the ability to evaluate the results of their own scientific research activities. It is emphasized that the most favorable conditions for the formation of scientific research culture of future teachers of physical and mathematical disciplines include the use of project-based, interactive, and multimedia technologies in the educational process, which ensure the development of students' ability to work in teams, plan activities, make decisions when problems arise, overcome difficulties in various situations, and take responsibility for the task performed. It is established that the formation of scientific research culture of future teachers of physical and mathematical disciplines is carried out during students' participation in such types of extracurricular activities as: preparation for practical classes, development of individual or group educational projects, preparation of individual educational research tasks, participation in student scientific, psychological and pedagogical, and professional conferences, preparation of scientific articles (abstracts), participation in competitions of student scientific works, specialty olympiads, participation in the work of scientific circles, involvement of students in the work of research laboratories, conducting scientific research of the department, performing individual educational tasks of a search nature during pedagogical practice, preparation of course and master's works, etc.

Key words: *future teachers of physical and mathematical disciplines, scientific research culture, pedagogical conditions, scientific worldview, innovative technologies, extracurricular activities.*

В. М. Білик

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри освітології та інноваційної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

А. М. Цапко

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри освітології та інноваційної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

В. Л. Ялліна

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри освітології та інноваційної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

ЛІДЕРСТВО ЯК СКЛАДОВА SOFT SKILLS У ФОРМУВАННІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Актуальність дослідження зумовлена зміною вимог ринку праці до системи вищої освіти щодо підготовки студентів як майбутніх спеціалістів нової формації, спеціалістів-лідерів, активних суб'єктів із розвиненими компетентностями до самореалізації. Підкреслюється важлива роль універсальних навичок, які ще називають soft skills. На основі теоретичного аналізу виділено основні групи м'яких навичок: базові комунікативні навички, лідерство, навички самоуправління, навички ефективного мислення.

Для формування конкурентоспроможного фахівця лідерство стає головною умовою зміцнення адаптивних, діяльнських і творчих якостей у культурно-освітньому просторі. Лідерство забезпечує підґрунтя для ефективної діяльності в освітній сфері, створює умови для прояву ініціативи, відповідальності та активної позиції фахівця та забезпечує його професійну мобільність і конкурентоспроможність.

Формування лідерства можливе лише через інтенсивну міжособистісну взаємодію студентів з викладачами та одногрупниками. У процесі професійної підготовки найбільш ефективного розвитку лідерських якостей можна досягти за допомогою інноваційних технологій.

У практичній частині статті описано досвід розробки та впровадження навчальних програм на основі використання ігрових проєктів як способу формування «м'яких» компетентностей у навчанні. Серед різноманітних форм, способів і методів навчання, спрямованих на формування лідерських якостей майбутніх учителів, можна виділити кейс-стаді, проблемне навчання, групові презентації, групові проєкти-мозаїки, панельні дискусії, рольові ігри, приклади з життя та спеціальні тренінгові вправи.

Зроблено висновок, що в умовах модернізації освітньої системи важливим стратегічним ресурсом усіх перетворень стає вчитель-провідник, здатний генерувати та сприймати інновації, готовий проявляти активність і творчість.

Ключові слова: лідерство, soft skills, здобувачі освіти, компетентності, заклади вищої освіти, майбутні вчителі.

Постановка проблеми. Сучасна освіта спрямована на формування у здобувачів ключових компетентностей, що створюють можливості для навчання протягом усього життя і, у свою чергу, гарантують конкурентоспроможність випускника та його самореалізацію. З боку роботодавців сформувалося соціальне замовлення на спеціалістів, що здатні приймати рішення та нести за них відповідальність, ефективно працювати в команді, домовлятися, швидко навчатися новим навичкам. Розвинені soft skills допомагають вирішувати різ-

номанітні завдання, працювати з іншими людьми, залишатися затребуваними за умови необхідності переходу в інші сфери професійної діяльності.

Роботодавці в умовах сьогодення готові приймати до себе фахівців, що володіють не лише фаховими знаннями, а й навичками, що називають «м'якими» або «гнучкими». Лідерство входить до soft skills. У прогнозі міжнародного експерта, консультанта зі стратегії бізнесу та передових технологій Бернарда Марра у списку 10 навичок на наступні десять років, опублікованих в Forbes, вклю-

чено лідерство, яке передбачає вміння ефективно розподіляти команду, надихати людей, мати гарні організаційні навички, вміти стимулювати проявляти здібності краще інших людей [15].

Сучасна освітня ситуація актуалізує важливість розвитку педагога-професіонала, що володіє необхідними професійними компетенціями, який здатний ефективно управляти різними видами дитячої діяльності та проявляти лідерську позицію.

Пошук інноваційної моделі школи, що буде орієнтуватися на учня, формує новий образ педагога-лідера, консультанта, комунікатора, керівника проєктів, новатора, дослідника. Вимоги до майбутніх педагогів закріплено у Професійному стандарті вчителя, Концепції педагогічної освіти, Концепції «Нової української школи». Згідно з ними, в умовах невизначеності, необхідно володіти додатковими навичками, що пов'язані з особистісними якостями та набуваються під час навчання в університеті: комунікативність, відповідальність, вміння мотивувати інших тощо. У трудовій діяльності вчителі використовують м'які навички щоденно, що дозволяє компетентно виконувати свої обов'язки.

Аналіз останніх досліджень. У сучасних зарубіжних дослідженнях проблему лідерства досліджували такі вчені як Р. Бенніс, Е. Богардус, Ж. Блондель, Б. Басе, Д. Дженнінгс, К. Левін, Р. Стогділл, Р. Такер, К. Фідлер, А. Хаер, С. Хук, А. Херманн та ін. Вітчизняними науковцями розкриваються питання формування soft skills у студентів (О. Біляковська, Н. Длугунович, Л. Зеленська, К. Коваль, О. Кравченко та ін.), лідерства в освіті (К. Демчук, О. Паламарчук, Д. Червона, В. Ягоднікова та ін), лідерської компетентності (Н. Волкова, В. Гладкова, В. Жигір, С. Калашнікова, В. Кульчицький, Н. Мараховська, В. Міляєва, С. Нестуля та ін), розвитку лідерських якостей студентів різних спеціальностей (В. Білик, Т. Гура, О. Друганова, О. Попова, Л. Рибалко, Р. Сопівник, А. Цапко, В. Ялліна та ін.) та ін. У працях звертається увага на формування лідерських якостей, створення методики для реалізації лідерського потенціалу через впровадження та апробацію різноманітних педагогічних моделей.

Науковцями Н. Семченко, В. Мороз, О. Кін та ін. розглядається розвиток компетенцій лідера у здобувачів освіти засобами дозвілєвої діяльності, студентського самоврядування, у позааудиторній роботі, громадській діяльності, у процесі викладання психолого-педагогічних дисциплін, спецкурсів, що стосуються лідерства.

Мета статті – розглянути лідерство як складову soft skills у процесі підготовки майбутніх вчителів.

Виклад основного матеріалу. Дослідження та аналіз стану наукової розробки проблеми свідчить, що питання формування "soft skills" у про-

цесі фахової підготовки та подальшого професійного розвитку вчителя є предметом активних обговорень ученими педагогічної спільноти. Різні автори до soft skills відносять: навички, що допомагають виконувати професійні завдання [10; 11]; комунікативні навички, що допомагають будувати взаємовідносини з іншими людьми [15]; навички, до яких входить емоційний інтелект, здатність особистості виконувати поведінкові та когнітивні завдання [9]; когнітивні навички [12; 13]; лідерські, комунікативні вміння та відповідальність [14]; міжособистісні навички (почуття гумору, дружельюбність, емпатія, самоконтроль) та особистісні якості (вміння спілкуватися, працювати в команді, тайм-менеджмент, лідерські та організаційні навички) [15] тощо.

Отже, проведений аналіз праць науковців дає змогу нам узагальнити поняття "soft skills" майбутніх педагогів закладів вищої освіти як поєднання універсальних особистісних характеристик, поведінкових умінь і соціальних властивостей, які залежать від рис характеру, життєвого досвіду, що дозволяють спілкуватися, співпрацювати, вирішувати конфлікти, доповнюють професійні знання та є необхідними для ефективно педагогічної діяльності.

Слід зазначити, що вивчення педагогічних умов формування лідерських якостей та використання методів і прийомів розвитку лідерства сприятиме підвищенню ефективності професійної підготовки, більш глибокому розвитку особистісних рис та здібностей студентів в умовах навчання в закладах вищої освіти. Освітній простір закладу має забезпечувати формування у студентів самостійного мислення, вміння отримувати інформацію, інтегрувати знання з різноманітних галузей і застосовувати їх на практиці, будувати прогнози, приймати нестандартні рішення, генерувати нові ідеї.

В останні роки сформувалося чітке соціальне замовлення на підготовку в системі вищої педагогічної освіти спеціаліста з певним рівнем кваліфікації, який володіє чітко вираженими організаційними навичками, внутрішнім прагненням до соціальної активності, здатністю до довготривалої емоційної, вольової, інтелектуальної і фізичної напруженої праці заради досягнення цілей, здатної пропонувати нестандартні ідеї та вести інших за собою. Це відповідає вітчизняним педагогічним традиціям, які беруть до уваги як інтереси окремої особистості, так і суспільства та держави в цілому.

Виходячи з наукової теорії лідерства і розуміння лідера, що йде попереду, веде за собою, ми визначаємо лідера-педагога як особистість, якій довіряють і визнають, що здатна вести за собою колектив дітей (батьків, колег), пробуджувати їхню активність і інтерес, впливати на процес взаємодії, регулювати взаємовідносини, відповідально організувати ту чи іншу діяльність. Педагог стає зна-

чимим і безсумнівним авторитетом, який впливає на процес розвитку, навчання і виховання. І саме в умовах сьогодення, коли активно відбувається модернізація освітньої системи, педагог-лідер стає важливим стратегічним ресурсом перебудов, здатним генерувати і сприймати інновації, готовим проявляти активність та творчість [4].

Оскільки лідерство є достатньо складним утворенням, яке містить у структурі особистості системи певних характеристик та властивостей (мотиваційних, інтелектуально-вольових, поведінкових, соціально-комунікативних та ін.), важливо визначити якості, що обумовлюють їхній цілеспрямований розвиток та приводять особистість до позиції лідера [6].

Особистісні якості лідера, що були закладені ще у шкільні роки, мають розвиватися на наступних етапах життя. Особливо це актуальним є для студентського віку, оскільки саме у цей період починається процес життєвого, особистісного і професійного становлення та самовизначення, з'являється потреба у виконанні суспільно корисної діяльності, виокремленні з загальної маси і у прагненні до самопізнання та самовдосконалення. Сформованість лідерських якостей у здобувачів вищої освіти допомагає їм адаптуватися до нових пізнавальних ситуацій, синтезувати інформацію, доповнювати її та є невід'ємною частиною творчої діяльності. Молоді люди прагнуть проявити себе, сформувані затребувані на сьогоднішній день соціальні та професійні компетенції. В умовах неперервної зміни всіх сторін життя затребуваними стають молоді, енергійні, ініціативні лідери, що здатні об'єднати навколо себе однодумців, чітко і зрозуміло сформулювати перед ними нагальні, перспективні задачі, підтримувати у важкий період, вести за собою для досягнення нових висот. Одне з завдань багатьох закладів освіти є виявлення та розвиток молоді з лідерським потенціалом [8].

Як показали результати нашого опитування, яке було проведено серед здобувачів різних курсів ХНПУ імені Г.С. Сковороди, зберігається значна частина студентів, які за своїми особистими рисами не проявляють ініціативу, не прагнуть зарекомендувати себе, досягти своїми зусиллями престижного соціального статусу. Подібні прояви ускладнюють як процеси їхньої адаптації, так і професійного становлення. В силу цього у студентські роки виникає потреба певної організаційної і психолого-педагогічної діяльності з мотивування та надання допомоги молоді у розвитку їхніх лідерських прагнень, що впливатиме на конкурентоздатність та успішність в професійній сфері.

Зауважимо, що в межах однієї студентської групи завжди можливо виокремити студентів, яким краще за інших вдається організація та про-

ведення культурно-масових, суспільно-корисних, спортивних, профорієнтаційних заходів. Можна говорити про те, що у таких студентів наявні лідерські якості.

Слід відзначити, що навички soft skills органічно входять до змісту всіх навчальних предметів (циклу загальної і професійної підготовки). Зокрема це стосується педагогічних дисциплін.

Основне завдання педагога полягає в тому, щоб не тільки виявити лідерів у студентській групі, а й організувати таке професійно-творче середовище, яке допоможе кожному студенту самореалізуватися як лідеру. Активізація лідерських якостей студентів здійснюється через формування професійно-творчого потенціалу, що сприяє забезпеченню ефективного освітнього процесу, спрямованого на розвиток особистості його учасників. Ключовими характеристиками формування лідера виступають особистісні орієнтації майбутнього педагога, що базуються на прийнятті кожного студента як неповторної індивідуальності, що має власні інтереси, погляди, особистісні цінності і прагне до реалізації права вибору шляху саморозвитку та самовизначення. Серед технологій, що дозволяють реалізувати цілі формування творчого потенціалу студентів та розвитку їхніх лідерських якостей є коучмент, тьюторство, рефлексійні технології [7].

Проведений аналіз практичних досліджень дозволяє визначити декілька напрямів формування гнучких навичок у межах ЗВО:

- у процесі навчання (основних та вибіркових дисциплін);
- у позанавчальній та позааудиторній діяльності здобувачів;
- засобами післядипломної освіти та на підвищенні кваліфікації.

До основних видів діяльності, що сприяють формуванню soft skills у здобувачів освіти можна назвати:

- 1) навчальну діяльність (індивідуальну, групу, колективну);
- 2) виховну діяльність (участь у виховних заходах, проєктах);
- 3) наукову діяльність (захист індивідуальних або колективних проєктів, членство в наукових товариствах, асоціаціях, творчих клубах);
- 4) громадську діяльність (студентське самоврядування, громадські молодіжні організації);
- 5) представницьку діяльність (навички самопрезентації себе, команди, молодіжної громадської організації, освітнього закладу тощо).

Як показує досвід роботи викладачів кафедри освітології та інноваційної педагогіки ХНПУ імені Г.С. Сковороди, високою ефективністю користуються також практико-орієнтовані проєкти, що впливають на становлення лідерів серед студентської молоді, так як учасники підгруп можуть про-

являти ключові лідерські якості в соціально-значущій діяльності. Крім того, розвиток лідерських компетентностей можливо реалізувати у різних форматах. Так, в межах навчальних дисциплін проводяться тренінгові вправи з розвитку лідерства у молодих людей. На першому (бакалаврському) рівні вищої освіти у межах вивчення педагогічних дисциплін «Загальна педагогіка» та «Провайдинг освітніх технологій», з метою розвитку навичок комунікативності, вмінню виступати публічно та працювати в команді, студентам пропонується визначити та намалювати у вигляді гербу свої особистісні якості, які допоможуть стати їм педагогом-лідером. На семінарських заняттях здобувачі відпрацьовують вправи для розвитку внутрішньої педагогічної техніки та навичок саморегуляції емоційного стану. Також використання активних методів навчання (кейс-методу, брейн-стормінгу, тренінгу, вправи та інші), під час занять здобувачів сприяють підвищенню рівня саме гнучких навичок.

Також, під час вивчення ДВВ «Лідерство і соціальне партнерство в освіті» на спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки ООП «Освітологія», у здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти формуються такі важливі якості майбутнього педагога-лідера, як от: комунікативні (соціальні) навички, емоційний інтелект, гнучкість мислення, вміння приймати рішення та інші. Наприклад, метою семінарського заняття-тренінгу «Я – лідер» є розвиток комунікативних умінь здобувачів, формування здатності вільно говорити перед аудиторією, чітко висловлювати власну точку зору, оперувати фактами, спиратися на особистий досвід, удосконалення вміння слухати інших. Вправа «Дозволь собі бути щасливим» вчить здобувача-магістранта аналізувати свій особистий потенціал, головні досягнення та перспективи власного майбутнього. У форматі чек-листа відобразити список успіхів у минулому (освіта, захоплення, спорт, мистецтво, вміння спілкуватися, волонтерство тощо) та продемонструвати свої досягнення у вигляді самопрезентації за допомогою лише 15 слів.

Також, в основі роботи з молоддю важливе місце посідає педагогіка співробітництва. Організація діяльності спрямована на набуття лідерського досвіду, коли кожен може в ході роботи реалізувати різні позиції соціальної взаємодії – від виконавця до організатора. При цьому продуктивними є особистісно-орієнтовані технології, такі як рольові ігри, дискусії, організація мозкового штурму, проведення ситуаційного аналізу, тренінги, самопрезентації, соціальні лідерські проекти.

Під час позааудиторної роботи здобувачі беруть участь у заходах студентського парламенту, роботі профспілкової організації, науко-

вих гуртках, науково-практичних конференціях, круглих столах. Це позитивно впливає на розвиток навичок самоорганізації. Студентська молодь залучається до публічних виступів, презентацій та навчається відстоювати свою точку зору. На базі університету є можливість організувати окремі конкурси, наукові роботи, олімпіади, проходити відбір для щорічного стажування.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження дозволяє зробити висновки, що soft skills – це навички, вкрай необхідні в особистій та професійній діяльності. Реалії життя переконують, що в різних ситуаціях, сферах діяльності будуть корисними навички критично та творчо мислити, працювати в команді, приймати виважені та відповідальні рішення, протистояти стресовим обставинам. Саме предмети педагогічного спрямування надають можливість розвивати м'які навички.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні формування лідерських якостей здобувачів вищої педагогічної освіти в позааудиторній діяльності.

Список використаної літератури:

1. Білик В. М., Ялліна В. Л. Роль soft skills у створенні персонального бренду майбутніх учителів. *Управління та інновації в освіті. Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції*. Одеса, 2022. С. 109-112.
2. Білик В. М., Ялліна В. Л. Технологічні аспекти викладання модуля «Освіта і виховання в мультикультурному середовищі» для розвитку у студентів лідерських якостей. *Теорія та методика навчання та виховання*. Харків, 2023, № 54, С. 7-17.
3. Дзевіцька Л. С., Цапко А. М., Солтис Н. В. Забезпечення розвитку soft skills у студентів вищих навчальних закладів: інноваційні стратегії та ролі освіти. *Перспективи та інновації науки*. Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина» 2023. № 14 (32). С. 149–160.
4. Дидактика лідерства. Сучасні погляди на формування лідерської компетентності здобувачів вищої освіти: монографія / О. О. Нестуля, С. І. Нестуля, Н. В. Кононец. Полтава : ПУЕТ, 2021. 591 с.
5. Друганова О. М., Білик В. М., Денисенко А. О. Досвід формування вчителя-лідера в Харківському національному педагогічному університеті імені Г. С. Сковороди. *Теорія та методика навчання та виховання*. Харків, 2022, № 53, с. 26- 38.
6. Мараховська Н. В. Педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх учителів у процесі навчання дисциплін гуманітарного циклу: автореф. дис. кан. пед. наук: 13.00.04. Харків, 2009. 20 с.

7. Попова О. В. Цапко А. М. Екстеріоризація лідерського потенціалу здобувачів вищої освіти у процесі формування в них активної соціальної позиції. *Педагогічні науки: теорія та практика*. Запоріжжя. 2022. №1 (41). С. 285–291.
8. Романовський О.Г., Михайличенко В.Є., Грень Л.М. Педагогіка лідерства: монографія. Харків: НТУ «ХПІ», 2018. 450 с.
9. Cinque M. “Lost in translation”. Soft skills development in European countries *Tuning Journal for Higher Education*. 2016. Vol. 3. No. 2. P. 389-427. [https://doi.org/10.18543/tjhe-3\(2\)-2016pp389-427](https://doi.org/10.18543/tjhe-3(2)-2016pp389-427)
10. Cobb E. J., Meixelsperger J., Seitz K. K. Beyond the classroom: fostering soft skills in professional LIS Organization. *Journal of Library Administration*. 2015. Vol. 55. No. 2. P. 114-129. <https://doi.org/10.1080/01930826.2014.995550>
11. Goleman D. Leadership that gets results. *Harvard Business Review*. 2000. Vol. 78. № 2. P. 78-90.
12. Hurrell S. A., Scholarios D., Thompson P. More than a “humpty dumpty” term: strengthening the conceptualization of soft skills. *Economic and Industrial Democracy*. 2012. Vol. 34. №. 1. P. 161-182. <https://doi.org/10.1177/0143831X12444934>
13. Matteson M. L., Anderson L., Boyden C. Soft Skills: A Phase in Search of Meaning. *portal: Libraries and the Academy*. 2016. Vol. 16. №. 1. P. 71-88. <https://doi.org/10.1353/pla.2016.0009>
14. Riemer M. J. English and communication skills for the global engineer *Global Journal of Engineering Education*. 2002. Vol. 6. №. 1. P. 91-100. <https://www.researchgate.net/publication/246071114>
15. Robles M. M. Executive perceptions of the top 10 soft skills needed in today’s workplace. *Business and Professional Communication Quarterly*. 2012. Vol. 75. No. 4. P. 453-465. <https://doi.org/10.1177/1080569912460400>
16. The Top 10 Most In-Demand Skills For 2030: веб-сайт. URL: <https://www.forbes.com/sites/bernardmarr/2023/02/14/the-top-10-indemand-skills-for-2030/?sh=9f9e6722fb91>

Bilyk V., Tsapko A., Yallina V. Leadership as a component of soft skills in forming the competitiveness of higher pedagogical education students

The relevance of the research is conditioned by the changes in the demands of the labor market to the system of higher education for the training of students-future specialists of the new formation, specialists-leaders, active subjects with developed competences for self-realization. The important role of universal skills also called soft skills is emphasized. Based on the theoretical analysis, the main groups of soft skills are identified: basic communication skills, leadership, self-management skills, effective thinking skills.

To form a competitive specialist, leadership becomes the main condition of adaptive, active and creative qualities strengthening in the cultural and educational space. Leadership provides grounds for efficient activity in the field of education, creating conditions for manifestation of initiative, responsibility and active position of a specialist and ensuring his/her professional mobility and competitiveness.

The formation of leadership is only possible through students’ intense interpersonal interaction with teachers and groupmates. In the process of professional training, the most effective development of leadership skills can be achieved by means of innovative technologies, and specifically Internet technologies, interactive technologies that have proven themselves positively in the world educational practice and in universities.

The authors give examples of relevant educational projects that have designed in response to this educational challenge. The practical part of the article describes the experience of developing and implementing training programs based on the use of game projects as a way of forming “soft” competencies in education. Among the various forms, ways and methods of educational work aimed at leadership qualities formation of future teachers there are case studies, problem-based learning, group presentations, jigsaw group projects, panel discussions, role playing, real-life example and special training exercises.

The conclusion is drawn that in the conditions of modernization of educational system the leading teacher becomes the important strategic resource of all transformations capable to generate and perceive innovations, ready to show activity and creativity.

The prospect of further development of this problem identifies the issue of formation of leadership qualities among students in the non-auditing work

Key words: leadership, soft skills, students, competence, higher education institutions, future teachers.

УДК 378.14:341.225

DOI <https://doi.org/10.32782/1992-5786.2023.91.13>**А. І. Гайдаржи**кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри гуманітарних дисциплін
Дунайського інституту Національного університету «Одеська морська академія»

ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ПІДХОДІВ НАВЧАННЯ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ МОТИВАЦІЇ КУРСАНТІВ ПРИ ВИВЧЕННІ ОСВІТНЬОЇ КОМПОНЕНТИ «МОРСЬКЕ ПРАВО»

Стаття присвячена дослідженню ефективності використання сучасних підходів у навчанні з метою підвищення мотивації курсантів під час вивчення ОК «Морське право». Актуальність дослідження визначається зростанням значення освітньої компоненти «Морське право» у процесі підготовки фахівців морської галузі. Проаналізовані різноманітні підходи, методи та стратегії, які можуть бути застосовані для залучення уваги та зацікавлення здобувачів у вищезазначеній освітній компоненті. Дослідження базується на вивченні теоретичних підходів до мотивації у навчанні, а також на практичних спостереженнях під час проведення освітнього процесу. Для досягнення мети дослідження використовувався аналітичний метод, який передбачає вивчення і систематизацію наукової літератури, матеріалів практики використання різноманітних методів і форм навчання, включаючи інтерактивне навчання, застосування відеоматеріалів, групові вправи, індивідуальні підходи, адаптивне навчання, стимулювання самостійної роботи та інші інноваційні підходи. Встановлено, що сучасність настійно вимагає перетворювати освітній процес на плідну, конструктивну, взаємно-зацікавлену взаємодію, синтез навчання та самонавчання, мотивації та освоєння набутого досвіду, а також продукування нового. Зазначено, що в умовах сьогодення головною метою діяльності викладача є створення ситуації успіху для розвитку особистості здобувача, а відтак мотивувати інтерес до навчання як сфери успішної діяльності.

Результати дослідження демонструють позитивний вплив використання сучасних підходів на підвищення мотивації курсантів до вивчення ОК «Морське право». Зокрема, під час опитування, курсанти зазначили наступні фактори, як інтерактивні лекції, групові проєкти, візуалізація матеріалу, індивідуалізоване навчання, які роблять освітній процес більш цікавим, мотивуючим та зрозумілим. Встановлено, що сучасні підходи навчання постійно вдосконалюються, чим полегшують можливість пізнання, формування знань і вмінь, емоційного ставлення до дійсності, мотивації майбутніх фахівців морської галузі.

Ключові слова: освітній процес, освітня компонента «Морське право», курсанти, цифровізація, інновації, підходи викладання.

Постановка питання в загальному вигляді.

Ефективність освітнього процесу безпосередньо пов'язана з мотивацією і стимулом оволодіння майбутньою професією. Вивчення ОК «Морське право» може бути складним завданням, тому важливо знайти способи, які допоможуть курсантам залишатися мотивованими. Використання сучасних підходів навчання може значно підвищити мотивацію майбутніх фахівців до вивчення ОК «Морське право» та покращити якість їх підготовки. Дослідження мотивації курсантів до вивчення ОК «Морське право» може допомогти зрозуміти їхні потреби, інтереси та очікування, що, в свою чергу, дозволить оптимізувати навчальні програми, розробити сучасні підходи до навчання та методику навчання.

Аналіз наукових досліджень. Аналіз останніх педагогічних досліджень різних аспектів мотиваційної діяльності здобувачів освіти виявив значну увагу науковців до формування навчальної мотивації здобувачів різних закладів освіти та

спеціальностей. Зокрема можна виділити наступних науковців: С. Занюка, В. Михайличенка, В. Полянську та ін. Методика викладання дисциплін «Морське право» та «Міжнародне морське право» стали предметом дослідження Б. Бабіна, А. Гайдаржи, В. Денисова, Т. Короткого, О. Шемякіна, Г. Сандюка, О. Дубінського. З вищезазначеного можна зробити висновок, що особливості викладання ОК «Морське право» вивчені недостатньо, як і впровадження сучасних підходів для підвищення мотивації курсантів у процесі навчання.

Мета статті. Проаналізувати, які сучасні підходи у навчанні використовують викладачі освітньої компоненти «Морське право» та проаналізувати причини зниження мотивації у курсантів у процесі навчання.

Основна частина дослідження. Відповідно до Стандарту вищої освіти України, затвердженого та введеного в дію наказом Міністерства освіти і науки України від 13 листопада 2018 року

№ 1239, для здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти в галузі знань 27 – Транспорт, спеціальність 271 – Морський та внутрішній водний транспорт, вивчення ОК «Морське право» є обов'язковою компонентою. Варто зазначити, що у зв'язку зі зростанням міжнародної торгівлі та розвитком морських транспортних маршрутів, морське право стає дедалі важливішим для забезпечення безпеки та ефективності глобальних морських вантажних перевезень.

Проаналізуємо дефініції поняття «мотивація»: О. Вершинська інтерпретує мотивацію як систему мотивів або стимулів, чинників, що детермінують конкретну діяльність, поведінку особистості [3]. Це поняття охоплює мотиви, потреби, мету, наміри, переживання тощо. У наукових дослідженнях мотивацію розглядають переважно як сукупність причин психологічного характеру, що визначає поведінку людини, її спрямованість і активність [7]. В свою чергу, О. Вакулєнко стверджує, що однією з ефективних технологій роботи з мотивації навчальної діяльності зі здобувачами стає визначення їх пізнавальних, соціальних потреб і способів задоволення. У цьому випадку достатньо, на думку О. Вакулєнки, використовувати поняття «внутрішній клієнт», оскільки зі здобувачами викладач працює як з клієнтами – визначає їх мотивацію освітньої діяльності, намагається її активізувати і якісно змінювати згідно з соціальним замовленням суспільства [2].

Умовами мотивації педагогічної діяльності можуть бути: зовнішні чинники – соціальна ситуація, професійна діяльність, основні способи педагогічної діяльності; внутрішні чинники – усвідомлення провідних мотивів власної поведінки, діяльності та необхідності їх зміни; риси особистості як основа формування мотивації педагогічної діяльності; знаходження педагогом адекватного особистісного змісту професійної діяльності [1].

Як зазначає Н. Коваленко, Н. Боброва, О. Ганчо та С. Зачепило у своєму дослідженні «...підвищенню мотивації освітньої діяльності сприяє спосіб засвоєння навчального матеріалу. Зазвичай освітня компонента засвоюється як послідовність окремих явищ. Кожне з розглянутих явищ викладач пояснює послідовно, дає готовий алгоритм дій з ними. Здобувачу освіти нічого не залишається робити, як запам'ятати алгоритм і діяти відповідним способом. При такому засвоєнні освітньої компоненти є небезпека втратити зацікавленість до нього. Навпаки, коли вивчення освітньої компоненти здійснюється через розкриття здобувачу сутності, що лежить в основі всіх явищ, то спираючись на цю сутність, він сам пізнає окремі явища і освітня діяльність набуває для нього творчого характеру, тим самим викликаючи у нього зацікавленість до навчання. При цьому мотивувати позитивне ставлення до вивчення певної освітньої

компоненти може як її зміст, так і метод роботи з нею. В останньому випадку має місце мотивація процесом навчання» [5].

Узагальнюючи вищезазначене, можна стверджувати, що мотивація до освітньої діяльності здобувачів освіти є однією з пріоритетних проблем у сучасних умовах української освіти. Зазначимо фактори, які сприяють цій проблемі:

- Зміни у навчальних програмах та методиках навчання: завдяки впровадженню нових методик і підходів до навчання, курсанти можуть відчувати нестачу мотивації через недостатнє розуміння або відчуття віддаленості від матеріалу.

- Велика кількість інформації: у сучасному світі здобувачі зіштовхуються з великою кількістю інформації, що потребує уваги та зосередженості. Це може призвести до втоми та зниження мотивації.

- Економічні аспекти: економічна нестабільність, особливо в умовах сьогодення в Україні, та високі вимоги до кар'єрного успіху можуть створювати стрес та відчуття невизначеності у майбутніх фахівців, що також може впливати на їхню мотивацію до навчання.

- Технологічні виклики: зростання використання технологій може вимагати від здобувачів нових навичок та адаптації до нових форматів навчання, що також може призвести до стресу та зниження мотивації.

Для вирішення цих проблем важливо створити сприятливе освітнє середовище, яке стимулюватиме мотивацію здобувачів освіти. Це може включати в себе розвиток інтерактивних методів навчання, підтримку курсантів у розвитку навичок управління часом та стресом, створення позитивного соціального середовища та надання можливостей для практичного застосування навчального матеріалу. Також важливо регулярно отримувати зворотний зв'язок від здобувачів щодо їхніх потреб та проблем, щоб адаптувати навчальні програми та підходи до їхніх потреб.

Проаналізувавши наукові дослідження про підвищення мотивації здобувачів освіти [5;6;3] та на власному досвіді викладання, можна зазначити, що в процесі викладання ОК «Морське право» в Дунайському інституті Національного університету «Одеська морська академія», використовуються наступні підходи:

- Інтерактивні: ділові ігри, моделювання судових процесів, робота над проектами, дискусії.

- о Використання онлайн-ресурсів: електронні курси, вебінари, форуми, відеолекції

- о Візуалізація інформації за допомогою презентацій, інфографіки, відеоматеріалів

- о Персоналізований підхід: врахування індивідуальних інтересів, потреб та стилів навчання курсантів шляхом адаптації методів та матеріалів навчання до їхніх потреб.

о Практика застосування знань: надання можливостей для вирішення реальних ситуацій, стажування в компаніях або юридичних установах, де курсанти можуть застосовувати свої знання в практичних умовах.

Ці підходи допомагають не лише підвищити мотивацію курсантів під час вивчення ОК «Морське право», але й сприяють збагаченню їхнього розуміння та застосування матеріалу, що вивчається. У роботі з молоддю існує постійна потреба у підвищенні якості навчання. Цьому сприяє вдосконалення методичних підходів та інноваційні інформаційні технології, які допомагають зробити процес навчання цікавим та різноманітним. Варто зазначити, що технології, які допомагають зробити освітній процес цікавим і різноманітним, позитивно впливають і на пізнавальну активність та освітній рівень майбутніх морських фахівців. Практика показує, що найбільш популярним процесом у вивченні морського права є перегляд навчальних фільмів та пізнавальних відеороликів. З метою стимулювання обов'язків та відповідальності здобувачів освіти на кафедрах проводиться постійний контроль за відвідуванням лекцій, оцінювання знань і умінь здобувачів освіти, обов'язкове поетапне оцінювання знань на практичних заняттях.

Здійснюючи аналітичний огляд та узагальнення сутнісних характеристик зазначених вище дефініцій, можна зробити висновок про те, що перевагами сучасних підходів у процесі викладання, зокрема ОК «Морське право» є:

- Підвищення мотивації та зацікавленості курсантів
- Розвиток критичного мислення та аналітичних навичок.

- Формування практичних навичок.
- Краще засвоєння матеріалу.
- Розвиток командної роботи.
- Підготовка до реальних умов роботи.

З метою вивчення, які фактори можуть впливати на зниження навчальної мотивації курсантів при вивченні ОК «Морське право» в Дунайському інституті Національного університету «Одеська морська академія», було проведено дослідження, яке охоплювало опитування 57 здобувачів освіти, які вивчають або вивчали вищезазначену освітню компоненту. Результати опитування представлені на рис. 1

Проаналізувавши результати опитування, можна стверджувати, що зниження навчальної мотивації може бути спричинене різними факторами, такими як:

- о Відсутність необхідних навичок у курсантів для самостійної роботи (35%).
- о Стрес або невпевненість у власних здібностях (45%). Вирішенням цієї проблеми може бути проведення додаткових навчальних занять або тренінгів з цих питань.
- о Відсутність стимулів до навчання (42%).
- о Перевантаження теоретичною інформацією (11%).
- о Недостатня практична спрямованість (28%).

Наступним етапом дослідження було опитування курсантів, щодо визначення факторів, які впливають на підвищення мотивації до вивчення компоненти «Морське право» (рис. 2).

Результати дослідження свідчать про те, що впровадження сучасних підходів до навчання, як інтерактивні методи навчання (55%), індивідуалізоване навчання (48%), забезпечення сприятливого освітнього середовища, де кур-

Фактори, що впливають на зниження мотивації здобувачів освіти до вивчення ОК "Морське право"

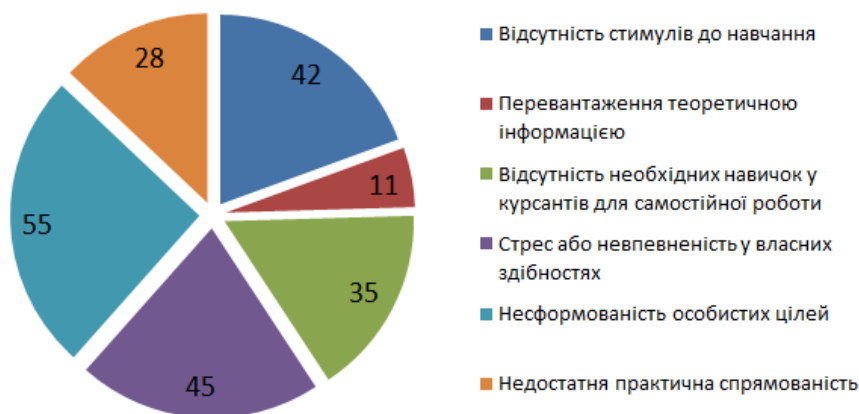

Рис. 1. Відповіді респондентів

Фактори, що впливають на підвищення мотивації здобувачів освіти до вивчення ОК "Морське право"

Рис. 2. Відповіді респондентів

санти відчувають підтримку від викладачів та одногрупників (62%), залучення до проектної та дослідницької діяльності, наприклад у вигляді рефератів, наукової доповіді, статті, наукової конференції, презентації, макету стимулює та мотивує їх до більш активної участі у процесі вивчення ОК «Морське право». Результати проведеного дослідження дають можливість дійти висновку, що доцільно використовувати сучасні інноваційні підходи у процесі вивчення ОК «Морське право», використовувати технічні засоби, зокрема навчальні комп'ютерні програми, програми симулятори, інтерактивні дошки, електронні видання та підручники тощо, адже вони постійно вдосконалюються, чим полегшують можливість пізнання, формування знань і вмінь, та підвищення мотивації майбутніх фахівців морської галузі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У статті проаналізоване використання сучасних підходів навчання для підвищення мотивації курсантів при вивченні ОК «Морське право». Зазначені сучасні підходи, які використовуються викладачами в освітньому процесі з метою залучення і зацікавлення курсантів, проаналізовані причини зниження мотивації у курсантів у процесі навчання. Встановлено, що дослідження мотивації курсантів до вивчення морського права є актуальним і важливим для підготовки майбутніх фахівців морської галузі.

Список використаної літератури:

1. Беш Л. В., Дмитришин Б. Я., Беш О. М., Яскевич О. І., Мацюра О. І. Сучасні можливості підвищення мотивації студентів до навчання. *Львівський клінічний вісник*. 2017. № 1 (17). Ст.21-30
2. Вакуленко О. В. Проблеми мотивації в процесі становлення студентів. *Інноваційна педагогіка*. 2017. 21. С. 67–69.
3. Вершинська О. Б. Проблеми формування навчальної мотивації студентів ВНЗ. 2010.: URL:http://tme.umo.edu.ua/docs/Dod/1_2010/VERSHYNSKA.pdf.
4. Гайдаржи А. Діяльнісний підхід в процесі викладання ОК «Морське право». *Інноваційна педагогіка*. 2023. № 66. <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/66.21>
5. Галаган О.Я. особливості викладання морського права іноземним студентам Херсонської державної морської академії (на прикладі груп англomовної форми навчання). *Молодий вчений*. 2020 р. № 5 (81). Doi:10.32839/2304-5809/2020-5-81-73
6. Коваленко Н., Боброва Н., Ганчо О., Зачепило С. Мотивація студентів як запорука успішного професійного розвитку. 2020 URL:https://ojs.tdmu.edu.ua/index.php/med_osvita/article/download/11440/10845
7. Пантелеймоненко Ю. А. Педагогічні умови розвитку у студентів мотивації навчання. 2012. URL:<http://dSPACE.UCCU.ORG.UA/handle/123456789/531>. (дата звернення 11.02.2024)

Haidarzhy A. Use of modern teaching approaches to increase the motivation of cadets in the study of the educational component "Maritime Law"

The article is devoted to the study of the effectiveness of using modern approaches in teaching in order to increase the motivation of cadets in the study of the subject "Maritime Law". The relevance of the study is determined by the growing importance of the educational component "Maritime Law" in the process of training maritime specialists. The article analyzes various approaches, methods and strategies that can be

used to attract the attention and interest of applicants in the above-mentioned educational component. The research is based on the study of theoretical approaches to motivation in learning, as well as on practical observations during the educational process. To achieve the purpose of the study, the analytical method was used, which involves the study and systematization of scientific literature, materials of practice of using various methods and forms of teaching, including interactive learning, use of video materials, group exercises, individual approaches, adaptive learning, stimulation of independent work and other innovative approaches. It is established that modernity urgently requires transforming the educational process into a fruitful, constructive, mutually interested interaction, a synthesis of learning and self-learning, motivation and mastery of the acquired experience, as well as the production of new ones. It is noted that in today's conditions, the main goal of the teacher's activity is to create a situation of success for the development of the student's personality, and thus to motivate interest in learning as a field of successful activity.

The results of the study demonstrate the positive impact of using modern approaches to increase the motivation of cadets to study the subject "Maritime Law". In particular, during the survey, the cadets noted such factors as interactive lectures, group projects, material visualization, individualized learning, which make the educational process more interesting, motivating and understandable. It has been established that modern teaching approaches are constantly being improved, which facilitates the possibility of cognition, formation of knowledge and skills, emotional attitude to reality, and motivation of future maritime professionals.

Key words: *educational process, educational component "Maritime Law", cadets, digitalization, innovation, teaching approaches.*

UDC 811.111'276.6:355

DOI <https://doi.org/10.32782/1992-5786.2023.91.14>**S. V. Denysova**

instructor

Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University

<https://orcid.org/0000-0002-5080-0116>

FEATURES OF INFORMATION TECHNOLOGY FOR THE BLENDED LEARNING APPROACH USED IN A PROCESS OF AVIATION ENGLISH ACQUISITION BY STUDENTS

The process of aviation English teaching using information and communication technologies with the implementation of the blended learning educational approach is considered as an object of study. To increase the efficiency of the aviation English teaching the blended learning educational approach using the information and communication technologies has to be introduced into the university's learning process. Research methods are based on the collection, analysis and justification of data on the implementation of blended learning innovative learning technology with the help of information and communication technologies. Analysis of the existing regulations, standards and requirements of the International Civil Aviation Organization with the regards on recommended methods and approaches to aviation English teaching is presented. The experience of the implementation of the blended learning approach in appropriate educational institutions has been considered. Scientific and methodological recommendations for the aviation English teaching process through the introduction of the blended learning approach into the university's educational process are given. The notion and term "blended leaning" have emerged from the research as a kind of educational strategy. It based on information and communication technologies and supplements traditional learning. The main idea behind blended learning is to combine the best features of two environments: educational – from one hand, and information and communication – from the other. Rapid innovations have a great potential and make instructors to use technologies in education in a confident and secure way. Special tasks, things that are included in aviation English standards for language proficiency characterize language training in aviation. Conditions for aviation English use, individual and professional features that differentiate such learning from English language training in any other sphere of activity or interest or a particular branch of study are also considered as a specially tailored or designed tasks, materials, exercises. This work has studied, examined and structured a great quantity of documents, books, materials. All of them used to provide evidence in research. Aviation English acquisition has not been payed attention enough taking into consideration the use of information technologies in a blended learning approach.

Key words: teaching, approach, higher education, methodology, foreign language.

1. INTRODUCTION

Formulation of the problem. Instructors use information and communication technologies in education and training process of aviation English acquisition to improve aviation engineering students' success. Blended learning approach have proven to be one of the most popular technologies today as it allow trainer, coach, tutor or instructor to take advantage of the flexibility and convenience of the aviation English acquisition process and the benefits of traditional classroom activities. Blended learning approach is all about purely mechanical approach to mix or combine different forms of learning. The aviation engineering students' success of aviation English acquisition is defined in terms of the intended learning outcomes. This paper provides an examination of information technology usage features for the blended learning to recognize what students have achieved after each semester, course, module, task or activity.

Analysis of recent research and publication. According to the regulations on the issuance of certificates to aviation personnel adopted by

the International Civil Aviation Organization on 27 November 2003, starting from 5 March 2008, pilots of airplanes and helicopters, air traffic controllers and airline maintenance operators must be able to communicate in aviation English and understand it at the fourth working level from six identified, because the fourth level is minimally sufficient for the language support of both international flights and aircraft maintenance. The working level involves effective communication on general, specific and work-related topics. The content of special documents of the International Civil Aviation Organization allows in the system of professional training of aviation specialists to substantiate the basic requirements for the orientation, essence, methods of teaching aviation English. Nowadays, teaching aviation English remains an unregulated area of professional activity. Language training in aviation is characterized by specific tasks, content, criteria for language proficiency, conditions for its use, as well as personal and professional characteristics that distinguish this training from language learning in any other field of human activity.

Also, in order to assist the aviation community in selecting and choosing the proper higher institutions of aviation English language education services and establishing appropriate standards of good practice governing their activities, a number of sources have been analyzed and systematized.

Thus, in recent studies and publications the information technologies for blended learning approach were not taken into consideration regarding to aviation English acquisition. Learning of aviation English should begin with learning of a plain English language as it happens with learning of any other language for specific purposes. But this approach has not been used before and still not used in many higher vocational educational institutions. Due to the students' low-level knowledge of general English, many phrases containing information about various failures of aircraft and ground equipment and systems were simply memorized. The next major shortcoming of aviation English acquisition was the almost complete lack of qualified instructors or professionals. Concomitant factors of the drawback of the learning process were outdated teaching methods, poor motivation of the students or its complete absence.

The objective of this work is to justify that the traditional learning process of aviation engineering students can be enhanced at every stage of aviation English acquisition by different ways of using information and communication technology used for the blended learning approach.

2. RESEARCH RESULTS

Blended learning as an educational technology can change and transform the whole process of aviation English acquisition. Some additional efforts are needed from both instructors and students. Usage of information technology for the blended learning approach is a revolutionary transformation model which gives a new impulse to the qualitative development of education. It is more effective, more accessible than the traditional learning process and has a personal approach. Over time it can eventually redesign and enhance the traditional teaching methods.

Information and communication technology have absolutely changed the way instructors teach the aviation English. The process of acquisition of new language items became more enjoyable, interesting and motivating. Nowadays digital solutions such as Power Point Presentations, Quizlet, Smart board etc. For example, lesson can be started as an instructors' presentation in a traditional learning design as a poster with the helicopter's parts. Then students write down all the new lexis into their copybooks. After that, the practice stage of the lesson, with the different kind of vocabulary activities, helps students to develop the accuracy of the aviation English terminology usage. The blackboard, copybooks, textbooks and workbooks can be used. Next the production stage starts to develop fluency of the new items

of vocabulary usage. Picture descriptions, making a conversation and poster production can be the learning outcomes. It is traditional or conventional learning design of the lesson. This way of teaching and learning can be enhanced at every stage by different ways of using technology. Blended learning design of the lesson means embedding technology wherever it is appropriate. Intended learning outcomes from such approach overwhelming. The technology enhanced lesson of aviation English on the topic "Helicopter structure" could start with the online activity "On your own: find out about the helicopter structure". Then "Read, watch and listen" brings the variety of information and data about the object. After that "Collaborate", "Discuss", "Investigate", "Practice" and "Produce" lesson plan's stages help substantially meet the learning outcomes and boost the students' experiences. Blended learning enhance teaching and learning activities and supports the students' success. It really makes the difference doing the vocabulary test on the "Helicopter structure" in Quizlet Application. Results from the automated tests are more motivating. The case study shows how practical activities with interactive technology can help understand the operations vividly. Although the lack of monitoring and feedback sometimes turns the lesson into a 'feed-in' session only, there must be a peer-feedback too, which is also essential. Students should be given corrective feedback, which could have been enhanced and supported by technology. Discussion forums, padlets, e-portfolio work, reflective e-journals, e-peer feedback, e-self checklists, online tutorials and virtual office hours, online quiz help instructors to keep record of the students' learning progress and serve as formative assessment. Instructors keep the summative assessment which encourage students to be active participants in their own learning process. As a result, evidence of learning can be recorded in a formative or summative way. Instructors ask students questions before and after each activity to check their understanding of the theory and its practical application. This check to ensure students what they are learning as they move through the lesson. It could get them to say what they have learned at the end of the lesson.

Students are subjected to continual assessment with the help of information technology as a blended learning approach over a whole aviation English learning program. They are assessed on specific pieces of work, scenario-based activities and exams. The main point of the blended learning is the ability to identify those struggling, or perhaps needing assistance, and adding differentiation to those who need pushing further. Having a set of lessons with embedded blended learning is a great idea. So formative assessment enhanced with information and communication technology can identify and meet the individual needs.

For example, social education network Edmodo which helps connect all learners with the instructors and resources to meet the learning outcomes and reach their full potential can grade students' works and show results in percentage or a bunch of points. This is a practical tool for learning at a distance, in person or anywhere in between. Research shows 30 percent better results of the aviation English acquisition using blended learning approach than traditional learning or in class design. It happens because all the learning resource was available online supporting learners beyond the classroom. So, they could do self-directed learning to enhance their basic skills without the teacher being present.

Video materials embedded into blended learning design of teaching could be feasible for introduction, for example, the main process of aircraft maintaining. This enables the students to get real hands-on experimentation immediately with the task. They can make their own video with the same manipulations and comments which they would be assessed upon later. This is a great opportunity to be involved in active participation rather than listening passively the theory or as the instructor demonstrated. Research work made on a video materials usage during the blended learning design of teaching demonstrates that even for the practical courses like aviation English a great mixture of the face-to-face and information and communication technology can be used. It also showed how serious the learners are interacting together and with the blended materials. The instructor had the direct access to students' work. The technology used made enable the educator to identify evidence of learning.

3. CONCLUSIONS

Studying the features of information technology for the blended learning approach used in the process of aviation English acquisition by the aviation engineering students shows how blended learning can give instant results and allows the instructors to record appropriate information immediately. An important advantage of embedding the blended learning approach into learning process is that it can assist students to learn aviation English anytime and anywhere. Also it allows students to access appropriate content in their own time at their own pace.

As a famous proverb says: "Tell me and I forget, teach me and I remember, involve me and I learn". It describes the evidence of how information and communication technology optimizes learning via the usage of blended learning approach as well as giving the students the chance to experiment the new knowledge before putting it into practice in the real world. And it also provides the instructor with the observation of the learning process, efficient monitoring and the feedback on the spot. It was explored, saved and tracked all the formative and summative assessment data that could be an easy evidence of how technology can foster independent learning in our students.

The pedagogical implication of the blended learning approach used in the process of aviation English acquisition by aviation engineering students reinforces current practices for incorporating technology to enhance the benefits of traditional learning.

As the directions for further research using of robotics in education would be the great idea.

Список використаної літератури:

1. Barker T. Attending to Individual Students: How student modelling can be used in designing personalised blended learning objects, *Journal for the Enhancement of Learning and Teaching*. – 2006. – Vol. 3(2). – P. 38-48.
2. David Nagel. The Disruption of Blended Learning. *The Journal Transforming Education Through Technology*. 07/06/11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://thejournal.com/Articles/2011/07/06/The-Disruption-of-Blended-Learning.aspx>
3. Greener S.L. Selfaware and Selfdirected: Student Conceptions of Blended Learning, *MERLOT Journal of Online Learning and Teaching*. – 2008. – Vol. 4(2). – P. 243-253.
4. Zhao, Yong. "The future of research in technology and second language education", in Zhao, Young editor: *Research in Technology and Second Language Learning: Developments and Directions*, information Age Publishing, Inc., Greenwich, CT, 2003. – P. 445-457.
5. Кухаренко В.М. та ін. Теорія та практика змішаного навчання. – Харків, Україна: «Міськдрук», НТУ «ХПІ», 2016.

Денисова С. В. Особливості використання інформаційних технологій для змішаного навчання в процесі оволодіння студентами авіаційною англійською мовою

Процес викладання авіаційної англійської мови з використанням інформаційно-комунікаційних технологій із реалізацією змішаного навчального освітнього підходу розглядається як об'єкт дослідження. Для підвищення ефективності викладання авіаційної англійської мови в навчальний процес університету має бути впроваджено змішаний навчальний підхід із використанням інформаційно-комунікаційних технологій. Методи дослідження засновані на зборі, аналізі та обґрунтуванні даних про впровадження інноваційних технологій змішаного навчання за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій. Представлено аналіз існуючих норм, стандартів та вимог Міжнародної організації цивільної авіації з урахуванням рекомендованих методів та підходів до авіаційного викладання англійської мови. Розглянуто досвід впровадження підходу змішаного навчання

у відповідних навчальних закладах. Надано науково-методичні рекомендації щодо навчального процесу авіаційної англійської шляхом впровадження підходу змішаного навчання в навчальний процес університету. Поняття та термін «змішане схильність» з'явилися в результаті дослідження як свого роду освітньої стратегії. Він базується на інформаційно-комунікаційних технологіях та доповнює традиційне навчання. Основна ідея змішаного навчання полягає в поєднанні найкращих рис двох середовищ: освітньої – з одного боку, та інформаційно-комунікативної – з іншого. Швидкі інновації мають великий потенціал і змушують викладачів використовувати технології в освіті впевнено та безпечно. Спеціальні завдання, й всі ті матеріали, що включені до стандартів володіння авіаційною англійською мовою, характеризують мовну підготовку в авіації. Умови використання авіаційної англійської мови, індивідуальні та професійні особливості, які відрізняють таке навчання від засвоєння англійської мови в будь-якій іншій сфері діяльності чи інтересів або у певній галузі навчання, також розглядаються як спеціально підібрані або розроблені завдання, матеріали, вправи. У цій роботі було вивчено, досліджено та структуровано достатню кількість документів, книг, матеріалів. Всі вони були використані для забезпечення доказів у дослідженні. Приділено недостатньо уваги оволодінню авіаційною англійською мовою з урахуванням використання інформаційних технологій у змішаному навчанні.

Ключові слова: викладання, підхід, вища освіта, методологія, іноземна мова.

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ ЗІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 011 ОСВІТНІ, ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ ДО ЗАСТОСУВАННЯ СУЧАСНИХ УПРАВЛІНСЬКИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

В статті визначено та схарактеризовано структурно-функціональну характеристику готовності майбутніх магістрів зі спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки» до застосування сучасних управлінських технологій у професійній діяльності.

Обґрунтовано, що критеріями сформованості мотиваційно-цільового компоненту готовності майбутніх магістрів до застосування управлінських технологій у професійній діяльності можна вважати: позитивне ставлення до застосування управлінських технологій, бажання їх застосовувати для досягнення цілей професійної діяльності; прагнення до постійного оновлення знань та вмінь у сфері застосування управлінських технологій; креативний підхід до отримання і застосування управлінських технологій; здатність конгруентної оцінки результатів своєї професійної діяльності.

Показано, що критеріями сформованості когнітивно-змістовного компоненту готовності майбутніх магістрів до застосування управлінських технологій у професійній діяльності можуть слугувати: глибокі знання теорії застосування управлінських технологій (інформаційний блок); здатність до активізації пізнавальної діяльності та підвищення ефективності самостійної роботи студентів завдяки використанню методичного інструментарію управлінських технологій (розвивальний блок); розуміння науково-методичних засад застосування управлінських технологій під час моделювання, планування, організації і прогнозування власної педагогічної діяльності та аналізу педагогічних ситуацій (конструктивний блок); використання управлінських технологій у процесі планування і проведення науково-дослідницької роботи (дослідницький блок) [8, с. 78].

У якості основних критеріїв сформованості праксеологічно-діяльнісного компоненту запропоновано: наявність фахових знань; вибір і застосування оптимальної управлінської технології відповідно до конкретної ситуації; володіння методиками, що забезпечують обґрунтування, організацію, реалізацію і оцінювання результатів застосування управлінських технологій; здатність до адаптації методик до нових умов застосування, до вирішення комплексних завдань та посилення міждисциплінарних зв'язків.

У якості критеріїв сформованості рефлексивного компоненту готовності майбутніх магістрів зі спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки» до застосування управлінських технологій у професійній діяльності представлено: конкретизацію і структурування проблем; уміння проводити самоаналіз власної діяльності, усвідомлення причин власних професійних труднощів; комбінування теорії та практики для отримання нових знань; корегування власної професійної діяльності.

Ключові слова: готовність, майбутні магістри, управлінські технології, структурно-функціональна характеристика, критерії, мотивація, діяльність.

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Сучасні уявлення про трудові функції викладачів закладів вищої освіти дедалі більше зміщуються в бік суттєвого підвищення їх управлінської складової, де педагог постає як менеджер освітнього процесу, який має досягати стратегічних цілей навчання майбутніх професіоналів, користуючись накопиченими людством засобами управлінських технологій. При цьому, аналіз наукових публікацій українських дослідників, проблематика яких пов'язана з питаннями теорії і практики підготовки магістрів спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки», показав, що найбільш численними є дослідження напрямів, прийомів і методів підвищення професійної майстерності майбутніх

викладачів, де управлінський аспект прослідковується надто імпліцитно. В основному автори зосереджують увагу на таких складових професійної майстерності як отримання цифрових компетенцій фахівцями для роботи в системі дистанційного навчання, посилення педагогічної творчості, майстерності або окремої прикладної техніки тощо.

З цих причин **метою** даної статті є презентація авторської структурно-функціональної характеристики готовності майбутніх магістрів зі спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки» до застосування сучасних управлінських технологій у професійній діяльності

Результати власних досліджень. Великий тлумачний словник української мови надає два

визначення слову «готовність», найближчим до контексту нашого дослідження з яких є «бажання зробити що-небудь», при цьому розмовне значення прикметника «готовий» автори словника визначають як такий, «що вже склався, набув досвіду, досяг високої майстерності» [2, с. 257].

Дослідниця О. Лебідь у монографії «Формування готовності майбутнього керівника загальноосвітнього навчального закладу до стратегічного управління в умовах магістратури» розмежує функціональний і особистісний підходи науковців до визначення змісту поняття «готовність». Авторка зазначає, що прибічники функціонального підходу розглядають готовність як «функціональний стан, «фон», на якому відбуваються психічні процеси», а прибічники особистісного підходу – «як стійку характеристику особистості». При цьому О. Лебідь схиляється до комплексного підходу до визначення готовності як якісного показника саморегуляції особистості на різних рівнях фізіологічного, психологічного, соціального та ін. процесів, тобто її підготовленості і здатності швидко включитися у діяльність [4, с. 65].

Визначення структурних елементів та оцінювання рівня готовності майбутніх магістрів зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки до здійснення професійної діяльності є одним з наріжних завдань наукового дослідження у сфері теорії і методики професійної освіти, оскільки його розв'язання дозволяє визначити основні характеристики очікуваного кінцевого результату підготовки фахівців та розробити певний інструментарій для його вимірювання.

Дослідниця М. Супрун розглядає готовність випускника магістратури до педагогічної діяльності у ВНЗ в трьох аспектах – мотиваційному, теоретичному і практичному, за умови достатньої сформованості професійно-особистісних якостей, як-то моральність, креативність, ініціативність, інтелігентність, працездатність, наполегливість, стресостійкість, мобільність [11, с. 104]. Компонентами готовності майбутніх педагогів до професійної взаємодії М. Томашевська визначає мотиваційний, когнітивно-комунікативний і професійно-рефлексивний [12, с. 74].

Таким чином, виокремлення компонентів (складових) готовності майбутніх викладачів ЗВО до здійснення певного виду педагогічної діяльності надає змогу виявити перелік конкретних професійних знань і умінь, а також особистісних рис фахівця, які можна вважати структурно-функціональними характеристиками зазначеної готовності. Для вимірювання й оцінки ступеня сформованості кожного з компонентів необхідно визначити відповідні критерії, тобто сукупність певних ознак, що характеризують результат навчання.

Мотиваційна складова готовності майбутнього викладача ЗВО до професійної діяльності,

за оцінками дослідників, є підґрунтям для формування відповідних знань і навичок та набуття певного психічного стану, який обумовлює необхідність здійснення конкретних дій. Мотивація, за визначенням Я. Крушельницької, є системою мотивів, що визначає форми діяльності або поведінки людини [3, с. 164], при цьому мотивом до певної активності є намагання задовольнити певні потреби [3, с. 163].

Таким чином, ми розглядаємо мотиваційно-цільовий компонент готовності майбутніх магістрів спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки до застосування управлінських технологій у професійній діяльності як систему цілей застосування зазначених технологій, що забезпечують підвищення рівня мотивації фахівців до більш ефективної педагогічної діяльності. З цього приводу доцільним буде наголосити на найбільш значущих мотиваційних чинниках у роботі викладачів.

Вважаємо, що формування мотиваційно-цільового компоненту готовності майбутніх викладачів закладів вищої освіти до використання управлінських технологій у професійній діяльності може відбуватися на основі встановлення стійких взаємозв'язків між задоволенням зазначених вище провідних потреб педагогічних працівників і результатами управління навчальним процесом, менеджерами якого є викладачі. Тобто, в даному випадку, застосування управлінських технологій є одним із засобів досягнення бажаних результатів управління навчальним процесом, що забезпечують задоволення рушійних потреб у системі мотивації викладачів ЗВО до професійної діяльності.

Так, використання технології управління якістю вищої освіти потребуватиме від фахівця здійснення постійного моніторингу змін у міжнародних і національних стандартах якості, вивчення вдалого досвіду вишів партнерів і конкурентів, набуття навичок з підготовки акредитаційних матеріалів і відповідної звітності, що забезпечить певною мірою задоволення потреби у самоосвіті. Використання на практиці стандартів і рекомендацій з управління якістю освіти сприятиме підвищенню інтересу викладача до власної роботи завдяки спрямуванню професійних зусиль на підвищення якості освітніх послуг відповідно до запитів споживачів.

Потреба у самореалізації викладача може бути задоволена завдяки актуалізації змісту, форм і методів навчання студентів у результаті здійснення моніторингу і аналізу якості навчального процесу. Запровадження заходів з підвищення якості освітніх послуг на основі результатів моніторингу повинно мати за мету забезпечення взаємозв'язку між дослідженнями, навчанням і викладанням, що призведе до отримання викладачем

задоволення від процесу і результату професійної діяльності.

Застосування у навчальному процесі технологій управління змінами, управління проектами та розрахунково-аналітичних інструментів також створює сприятливі специфічні умови для задоволення найбільш важливих потреб викладачів закладів вищої освіти, задоволення яких утворює стійку мотивацію фахівців до досягнення цілей професійної діяльності.

Критеріями сформованості мотиваційно-цільового компонента готовності майбутніх магістрів до застосування управлінських технологій у професійній діяльності можна вважати:

- позитивне ставлення до застосування управлінських технологій, бажання їх застосовувати для досягнення цілей професійної діяльності;
- прагнення до постійного оновлення знань та вмінь у сфері застосування управлінських технологій;
- креативний підхід до отримання і застосування управлінських технологій;
- здатність конгруентної оцінки результатів своєї професійної діяльності.

Когнітивно-змістовний компонент готовності можна розглядати як систему знань, що мають бути засвоєні майбутніми магістрами для застосування управлінських технологій. Національним освітнім глосарієм знання визначено як осмислену й засвоєну суб'єктом наукову інформацію, яка використовується під час усвідомленої і цілеспрямованої діяльності [7, с. 25]. Погоджуємося з думкою О. Федик стосовно того, що пізнавальну активність характеризують: потреба у знаннях, спрямування на засвоєння знань і вмінь, інтерес до пізнання, пошук власного шляху до отримання й розширення знань, схильність до аналізу, виділення головного, прийняття рішень, прагнення до застосування отриманих знань у практичній діяльності [13, с. 174].

Отже, характерними ознаками пізнавальної активності майбутніх магістрів є їх спрямованість на процес отримання нових знань і на результат цього процесу. Результатом активізації пізнавальної активності є формування індивідуальних підходів і способів вирішення практичних завдань, структурування послідовності певних дій для досягнення й оцінювання результатів практичної діяльності. Таким чином, когнітивно-змістовний компонент передбачає глибинне усвідомлення майбутніми викладачами ЗВО сутності управлінських технологій, розуміння переваг і обмежень їх застосування, а також практичної цінності їх використання під час організації і реалізації навчального процесу.

Зміст когнітивно-змістовного компонента готовності майбутніх магістрів до використання

управлінських технологій у професійній діяльності складають:

- загальнонаукові знання з проблем управління – сутність менеджменту як специфічної діяльності; змістове наповнення основних управлінських функцій та процесів, що їх пов'язують; сфера і характер дії законів, принципів і методів управління; роль управлінських процесів у функціонуванні освітнього закладу; зміст та сутність процесу управління навчальним процесом у закладі вищої освіти; методи і форми навчання, методи діагностики навчання; основні напрями наукових досліджень у педагогіці вищої освіти;

- методичні знання щодо застосування управлінських технологій – місце і роль управлінських технологій у процесі забезпечення ефективності управління навчальним закладом і навчальним процесом; інноваційні методи навчання та форми перевірки і оцінки знань; основні засоби навчання; методичні прийоми застосування управлінських технологій: методика оцінювання й аналізу показників ефективності управління, методика визначення якості праці менеджера, методика комплексної оцінки персоналу на основі застосування системи балів, методика комплексної оцінки керівників, методики аналізу зовнішнього середовища закладу освіти, принципи побудови і застосування матричних інструментів стратегічного аналізу і прогнозування перспектив розвитку освітнього закладу;

- спеціально-предметні знання – сутність поняття і чинників забезпечення якості вищої освіти, критеріїв, показників і індикаторів якості вищої освіти, підходів до здійснення її зовнішнього і внутрішнього забезпечення; сутність і класифікація організаційних змін як елементу стратегічного менеджменту організації, технології здійснення організаційних змін, сутність і причини опору змінам, методи його зменшення; сутність проекту, етапів та принципів управління ним, вимоги до ефективного контролю, сутність моніторингу ходу виконання проекту за термінами і вартістю.

Тобто для результативного застосування управлінських технологій фахівці повинні опанувати базові знання щодо:

- статистичного аналізу показників контролю якості освітніх послуг;
- сучасних концепцій ефективного управління спротивом персоналу освітніх установ впровадженню організаційних змін;
- моніторингу ходу виконання проекту;
- оцінки і аналізу показників ефективності управління, якості праці менеджера, комплексної оцінки персоналу і керівників на основі застосування системи балів, методик аналізу зовнішнього середовища закладу освіти та матричних інструментів стратегічного аналізу і прогнозування перспектив його розвитку.

Наявність сформованих змістовних знань може слугувати підґрунтям для подальшого вдосконалення фахових знань та умінь, оскільки запорукою професійного успіху є постійне самовдосконалення і саморозвиток, які не можливі без вміння навчатися протягом усього життя. *Критеріями сформованості когнітивно-змістовного компонента* готовності майбутніх магістрів освітньої галузі до застосування управлінських технологій у професійній діяльності можуть слугувати:

- глибокі знання теорії застосування управлінських технологій (інформаційний блок);
- здатність до активізації пізнавальної діяльності та підвищення ефективності самостійної роботи студентів завдяки використанню методичного інструментарію управлінських технологій (розвивальний блок);
- розуміння науково-методичних засад застосування управлінських технологій під час моделювання, планування, організації і прогнозування власної педагогічної діяльності та аналізу педагогічних ситуацій (конструктивний блок);
- використання управлінських технологій у процесі планування і проведення науково-дослідницької роботи (дослідницький блок) [8, с. 78].

Праксеологічно-діяльнісний компонент готовності майбутніх магістрів освітньої галузі до застосування управлінських технологій окреслює певний рівень сформованості практичних умінь та якостей, що забезпечують належний рівень їх використання. Діяльнісна складова цього компонента являє собою сукупність практичних умінь щодо застосування управлінських технологій. Уміння – це здатність застосовувати знання і вміння для виконання завдань і розв'язання проблем [7, с. 65]; здатність належно робити що-небудь, здобута на основі досвіду і знання [10]; здатність до пошуку, перетворення й використання інформації, створення нових знань, оцінювання ситуації, формулювання цілей, прийняття раціональних рішень [1, с. 156]. У нашому дослідженні під уміннями розуміємо володіння фахівцем здібностями щодо застосування управлінських технологій під час організації та реалізації навчального процесу.

Погоджуємося з поглядом Н. Мелюхіної щодо виокремлення трьох груп умінь у викладацькій діяльності – педагогічних, організаційних і інформаційних [5, с. 65]. Відповідно до обраного нами об'єкту дослідження, зазначені групи умінь будуть мати такий склад:

- педагогічні вміння: обрання форм і методів застосування управлінських технологій у навчальному процесі; розроблення методичних рекомендацій для самостійної роботи студентів із застосуванням аналітичних, розрахункових і інших управлінських методик; надання допомоги студентам у роботі з довідковою літературою; консульту-

вання щодо виконання проектних завдань; виявлення труднощів, які виникають у слухачів під час виконання проектних завдань та шляхів їх подолання; визначення рівня засвоєння знань і умінь студентів; розроблення факторно-критеріальних моделей для оцінювання якості освітніх послуг;

- організаційні вміння: застосування релевантних педагогічних методів; запровадження активних форм навчання і стимулювання самостійного вивчення студентами навчального матеріалу; зрозумілий виклад матеріалу, використання міждисциплінарних зв'язків, продукування узагальнюючих висновків; раціональний підхід до розподілу навчального часу; забезпечення якісного контролю результатів навчання; вміння будувати взаємодію зі студентами; формулювання обґрунтованих вимог до знань і умінь студентів; вміння планувати власну професійну діяльність; вміння визначати реалістичні й досяжні цілі навчальної діяльності;

- інформаційні вміння: використання інформаційно-комп'ютерних технологій під час навчального процесу і підготовки до нього; здійснення пошуку необхідної інформації в мережі Інтернет; адекватне визначення потреби у певних видах інформації; вміння зберігати, видаляти, копіювати та перетворювати необхідну інформацію; уміння виділяти головне в інформаційному масиві та визначати ступінь достовірності інформації; застосування телекомунікаційних технологій у процесі викладання навчальних дисциплін та під час перевірки виконання студентами навчальних завдань.

Праксеологічна складова готовності передбачає поєднання знань та ефективної діяльності майбутнього фахівця. При цьому ефективність досягається завдяки вмінню планувати, організувати й оцінювати спільну зі студентами діяльність, спрямовану на досягнення цілей навчання.

Праксеологічний підхід може бути реалізованим завдяки здійсненню певних функцій, які забезпечують досягнення «ефективності» професійної діяльності шляхом застосування системного підходу до розгляду й аналізу об'єкту вивчення, виявлення закономірностей і умов ефективності діяльності, застосування оптимальних освітніх технологій, створення умов для особистісного розвитку майбутніх фахівців, формування їх спроможності до самостійного створення нових знань, термінів і встановлення міждисциплінарних зв'язків у процесі навчання, а також завдяки спрямуванню фахівців на практичний результат професійної діяльності та активізації ставлення до навчання. Отже, праксеологічно-діяльнісний компонент готовності передбачає наявність у фахівців практичних умінь щодо застосування управлінських технологій, які спрямовані на досягнення високого рівня ефективності педагогічної діяльності.

У якості основних критеріїв сформованості праксеологічно-діяльнісного компоненту можна розглядати:

- наявність фахових знань;
- вибір і застосування оптимальної управлінської технології відповідно до конкретної ситуації;
- володіння методиками, що забезпечують обґрунтування, організацію, реалізацію і оцінювання результатів застосування управлінських технологій;
- здатність до адаптації методик до нових умов застосування, до вирішення комплексних завдань та посилення міждисциплінарних зв'язків.

Рефлексивний компонент готовності майбутніх магістрів освітньої галузі до застосування управлінських технологій віддзеркалює здатність до об'єктивного оцінювання рівня власної професійної підготовки та визначення актуальних напрямів і методів самоосвіти.

Відповідно до визначення, наданого у психологічному словнику, «рефлексія – спрямованість пізнання людини на саму себе, на свою діяльність і поведінку, свій внутрішній світ, психічні якості й стани; вміння уявляти себе на місці іншої людини, подумки програвати ситуацію, в якій вона опинилася» [9, с. 257]. Отже, професійну рефлексію викладача ЗОВ ми розуміємо як певну активність, спрямовану на самооцінку професійних знань і умінь, що здійснюється на основі самоаналізу результатів власної професійної діяльності, самопізнання і самоконтролю.

Відповідно до рівня сформованості професійної самосвідомості педагога О. Мирошник розробила класифікацію рефлексивних позицій фахівця в системі професійної діяльності [6, с. 54]:

- нульовий ранг рефлексії – ставлення до професійної діяльності як до засобу – організація і здійснення начально-виховного процесу на рівні навчальної діяльності учнів; педагог вважає, що дії учнів є вторинними і залежать від його дій; проблеми в реалізації професійних завдань він пов'язує із зовнішніми обставинами;
- перший ранг рефлексії – ставлення до себе як до засобу досягнення мети професійної діяльності – орієнтація педагога на усіх учасників навчально-виховного процесу; сприйняття себе як послідовника розвивального чи проблемного навчання; проблеми в реалізації професійних завдань педагог пов'язує з власними порушеннями технології роботи;
- другий ранг рефлексії – професійна діяльність асоціюється з образом життя – здатність до суб'єкт-суб'єктної взаємодії під час навчально-виховного процесу; готовність переосмислювати професійно-особистісні цінності; творчий характер діяльності; проблеми в реалізації професійних завдань педагог сприймає як можливість для змін і самовдосконалення.

Вважаємо другий ранг наведеної класифікації єдиною прийнятною рефлексивною позицією викладача закладу вищої освіти, оскільки саме ставлення до професійної діяльності як до цінності є запорукою професійного розвитку і стимулом до навчання протягом усього життя. Тому, у якості критеріїв сформованості рефлексивного компоненту готовності майбутніх магістрів до застосування управлінських технологій у професійній діяльності можна запропонувати:

- конкретизацію і структурування проблем;
- уміння проводити самоаналіз власної діяльності, усвідомлення причин власних професійних труднощів;
- комбінування теорії та практики для отримання нових знань;
- корегування власної професійної діяльності.

Таким чином, для надання структурно-функціональної характеристики готовності майбутніх магістрів до застосування управлінських технологій у професійної діяльності ми виокремили в її структурі чотири компоненти – мотиваційно-цільовий, когнітивно-змістовий, праксеологічно-діяльнісний і рефлексивний, що дозволило визначити перелік конкретних професійних знань і умінь, а також особистісних рис фахівця, які забезпечують формування чіткого уявлення про склад і послідовність дій під час застосування управлінських технологій та обумовлюють стійке спрямування на виконання цих дій, що можна розглядати як очікувані кінцеві результати підготовки фахівців.

Основні напрями розвитку зазначених компонентів в процесі професійної підготовки можуть слугувати базисом для виокремлення й характеристики педагогічних умов формування готовності майбутніх магістрів до застосування управлінських технологій та розроблення її структурно-функціональної моделі.

Висновки

Аналіз наукових публікацій українських дослідників з питань підготовки магістрів спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки, засвідчив, що більшість авторів приділяє увагу напрямам підвищення професійної майстерності майбутніх викладачів, а саме: підвищенню професійної компетентності (отримання цифрових компетенцій фахівцями для роботи в системі дистанційного навчання), розвитку педагогічної творчості, педагогічного такту та педагогічної техніки. При цьому, за результатами прикладних досліджень незадовільними є стимулювання інтелектуального і творчого пошуку майбутніх фахівців, оцінювання освітніх результатів, застосування SMART технологій, організації самостійної діяльності студентів. Набуття майбутніми викладачами навичок з управління якістю вищої освіти та опанування ними управлінських технологій може сприяти вирішенню зазначених проблем.

Запропонована структурно-функціональна характеристику готовності майбутніх магістрів спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки» до застосування управлінських технологій у професійній діяльності містить чотири компоненти – мотиваційно-цільовий (зацікавленість у використанні управлінських технологій під час професійної діяльності, розуміння цілей їх застосування та наслідків досягнення цих цілей, визначення потенційних переваг застосування управлінських технологій), когнітивно-змістовий (ступінь обізнаності про основні характеристики управлінських технологій та умови їх застосування), праксеологічно-діяльнісний (володіння методиками та прийомами застосування управлінських технологій під час організації та здійснення навчального процесу, розуміння сутності показників результативності власної професійної діяльності) і рефлексивний (здатність до самооцінки, самоаналізу та особистісного і професійного самовдосконалення).

Дана структура дає змогу визначити перелік конкретних професійних знань і умінь, а також особистісних рис фахівця галузі освіти, які можна розглядати як очікувані кінцеві результати підготовки фахівців.

Список використаної літератури:

1. Бакуменко В. Д. Формування державно-управлінських рішень: проблеми теорії, методології та практики: монографія. Київ: Вид-во УАДУ, 2000. 328 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Bakumenko_Valerii/Formuvannia_derzhavno-upravlinskykh_rishen_problemy_teorii_metodolohii_pрактыку.pdf? (дата звернення 02.04.2023).
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. VIII, 1728 с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0000728%5F2 (дата звернення 25.03.2023).
3. Крушельницька Я. В. Фізіологія і психологія праці: підручник. Київ: КНЕУ, 2003. 367 с. URL: <http://base.dnsgb.com.ua/files/book/%D0%9A%D1%80%D1%83%D1%88%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%AF.%D0%92.%20%D0%A4%D1%96%D0%B7%D1%96%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F%20%D1%96%20%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96.pdf> (дата звернення 27.03.2023).
4. Лебідь О. В. Формування готовності майбутнього керівника загальноосвітнього навчального закладу до стратегічного управління в умовах магістратури: теоретико-методичний аспект: монографія. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2017. 416 с. URL: https://www.researchgate.net/profile/Lebid-Olha/publication/334233581_Formuvanna_gotovnosti_majbutnogo_kerivnika_zagalnoosvitnogo_navcalnogo_zakladu_do_strategicnogo_upravlinna_v_umovah_magistraturi_teoretiko-metodicnij_aspekt/links/5d1e59b2a6fdcc2462c0f193/Formuvanna-gotovnosti-majbutnogo-kerivnika-zagalnoosvitnogo-navcalnogo-zakladu-do-strategicnogo-upravlinna-v-umovah-magistraturi-teoretiko-metodicnij-aspekt.pdf (дата звернення 26.03.2023).
5. Мелюхіна Н. Є. Підготовка магістрів з педагогіки вищої школи до роботи в системі дистанційного навчання: дис. ... канд. пед. наук. Спеціальність: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2012. 386 с.
6. Мирошник О. Педагогічна рефлексія як чинник вияву творчого потенціалу особистості вчителя. *Естетика і етика педагогічної дії. Збірник наукових праць*. 2011. Вип. 2. С. 47-57. URL: (дата звернення 04.04.2023).
7. Національний освітній глосарій: вища освіта. 2-ге вид., перероб. і доп. / Авт.-уклад.: В. М. Захарченко, С. А. Калашнікова, В. І. Луговий, А. В. Ставицький, Ю. М. Рашкевич, Ж. В. Таланова / За ред. В. Г. Кременя. Київ: Плянди, 2014. 100 с. URL: <https://onu.edu.ua/pub/bank/userfiles/files/nauk%20method%20rada/glossariy.pdf> (дата звернення 28.03.2023).
8. Ржевський Г. Психологічна готовність магістрів до педагогічної діяльності. Вісник КНТЕУ. Актуальні проблеми психології. 2012. № 4. С. 73-89. URL: (дата звернення 02.04.2023).
9. Синявський В. В., Сергєєнкова О. П. Психологічний словник / Заред. Н. А. Побірченко. Київ: Науковий світ, 2007. 336 с. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5980/3/O_Serhieienkova_IL.pdf (дата звернення 04.04.2023).
10. Словник української мови. Академічний тлумачний словник. (1970-1980). URL: <http://sum.in.ua/s/uminnja> (дата звернення 02.04.2023).
11. Супрун М. В. Формування основ професіоналізму майбутнього викладача вищої школи в процесі магістерської підготовки: дис. ... канд. пед. наук. Спеціальність: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2012. 246 с.

12. Томашевська М. О. Підготовка майбутніх викладачів педагогічних дисциплін до професійної взаємодії засобами інтерактивних технологій: дис. ... доктора філософії. Спеціальність: 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями). Мукачево: Мукачевський державний університет, 2020. 296 с. URL: https://msu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/10/%D0%A2%D0%BE%D0%BC%D1%88%D0%B5%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%B4%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F.pdf (дата звернення 25.03.2023).
13. Федик О. Л. Пізнавальна активність курсантів вищих військових навчальних закладів, її структура, показники та рівні розвитку у процесі навчання. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Педагогічні науки. 2009. Вип. 2. С. 168-177. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Vnadps_2009_2_21 (дата звернення 02.04.2023).
-

Dudchak G. Structural and functional characteristics of readiness of future masters in the specialty 011 "Educational, Pedagogical Sciences" for the application of modern management technologies in professional activities

The article identifies and characterizes the structural and functional characteristics of readiness of future masters in the specialty 011 «Educational, Pedagogical Sciences» for the application of modern management technologies in professional activities.

It is argued that the criteria for the formation of the motivational-target component of readiness of future masters for the application of management technologies in professional activities can be considered as follows: a positive attitude towards the application of management technologies, a willingness to apply them to achieve professional goals; a desire for continuous updating of knowledge and skills in the field of application of management technologies; a creative approach to acquiring and applying management technologies; the ability to congruently assess the results of one's professional activities.

It is demonstrated that the criteria for the formation of the cognitive-content component of readiness of future masters for the application of management technologies in professional activities may include: deep knowledge of the theory of application of management technologies (informational block); the ability to activate cognitive activity and increase the effectiveness of independent work of students through the use of methodological tools of management technologies (developmental block); understanding of the scientific and methodological principles of the application of management technologies during modeling, planning, organization, and forecasting of one's own pedagogical activities and analysis of pedagogical situations (constructive block); the use of management technologies in the planning and conducting of research work (research block).

The proposed main criteria for the formation of the praxeological-functional component include: the presence of professional knowledge; selection and application of optimal management technology according to the specific situation; mastery of methodologies that provide justification, organization, implementation, and evaluation of the results of applying management technologies; ability to adapt methodologies to new application conditions, address complex tasks, and enhance interdisciplinary connections.

The criteria for the formation of the reflexive component of readiness of future masters for the application of management technologies in professional activities include: specification and structuring of problems; ability to conduct self-analysis of one's own activities, awareness of the reasons for one's own professional difficulties; combining theory and practice to acquire new knowledge; adjustment of one's own professional activities.

Key words: *readiness, future masters, management technologies, structural-functional characteristics, criteria, motivation, activity.*

УДК 378.018.8:376-056.264-051
DOI <https://doi.org/10.32782/1992-5786.2023.91.16>

М. Д. Дяченко

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри освіти та управління навчальним закладом
Класичного приватного університету

Т. А. Романова

здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії
спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки
Класичного приватного університету

ОСОБЛИВОСТІ КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ЛОГОПЕДА В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

У статті розкрито особливості підготовки майбутніх учителів-логопедів до корекційно-розвивальної діяльності в умовах інклюзивного освітнього простору, висвітлено основні завдання, технології та організаційно-педагогічні умови професійної підготовки майбутніх учителів-логопедів. Окреслено завдання корекційно-логопедичного супроводу дітей з порушенням мовлення: діагностику особливостей розвитку дитини з порушеннями мовлення з метою прогнозування шляхів розвитку мовлення з урахуванням наступних напрямків роботи; визначення загальних та конкретних завдань корекційно-логопедичного супроводу дітей з порушеннями мовлення на певних етапах діяльності вчителя-логопеда з кожною конкретною дитиною; формування позитивної мотивації дитини в процесі корекційно-логопедичного супроводу з метою розвитку мовлення та формування впевненості у них відчуття успіху, впевненості в собі та своїх силах тощо; впровадження педагогічних, науково-методичних, психологічних, логопедичних рекомендацій з метою ефективного корекційно-розвивального супроводу дітей з порушеннями мовлення; розробка та використання індивідуальних програм, методів, прийомів та засобів корекційно-логопедичного впливу на розвиток мовлення дитини; попередження виникнення вторинних порушень у дітей з порушеннями мовлення. Визначено організаційно-педагогічними умовами підготовки майбутніх учителів-логопедів до роботи в інклюзивному освітньому просторі вважаємо: моделювання системи стимулювання внутрішньої мотивації майбутніх учителів-логопедів до впровадження інноваційних технологій корекційно-розвивальної діяльності в процесі професійної діяльності в умовах інклюзивного освітнього простору; розвиток у майбутніх учителів-логопедів готовності до корекційно-освітньої роботи з формування комунікативної компетенції у дітей з порушеннями мовлення; оновлення науково-методичного забезпечення професійно спрямованих навчальних дисциплін згідно з сучасними викликами, вимогами та суспільними очікуваннями; вдосконалення методів та прийомів практичної підготовки майбутніх учителів-логопедів корекційно-розвивальної діяльності в умовах інклюзивного освітнього простору; розширення діапазону баз та центрів, інклюзивних груп і класів для проходження в них виробничої практики; активізація освітньо-професійної взаємодії зі стейкхолдерами згідно з потребами сучасного ринку логопедичних послуг.

Ключові слова: вища освіта, діти з порушеннями мовлення, корекційно-розвивальна діяльність, інклюзивний освітній простір, логопед, логопедичні технології, професійна підготовка, розвиток.

Постановка проблеми. У сучасних умовах потужних євроінтеграційних процесів в системі професійної освіти України актуалізується проблема якісної підготовки майбутніх учителів-логопедів до корекційно-розвивальної діяльності в умовах інклюзивного освітнього простору. Концепція інклюзивної освіти відображає одну з головних демократичних ідей – всі, без виключення, діти є цінними й активними членами суспільства. Навчання в інклюзивних освітніх закладах є корисним як для дітей з особливими освітніми потребами, так і для інших дітей, членів родин та суспільства в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з порушеної проблеми. Проблемі інклюзивного освітнього простору присвячено наукові праці багатьох українських та зарубіжних дослідників. Вчені підкреслюють значущість вчасного надання корекційно-реабілітаційної допомоги й соціальної підтримки таким дітям, а також ефективного психолого-педагогічного супроводу цього процесу.

Становлення професійної компетентності фахівців зі спеціальної освіти, зокрема вчителів-логопедів досліджували Н. Анастасова, Г. Сизко (психолого-педагогічні аспекти формування професійної компетентності спеціального

педагога) [11]; В. Гладуш (шляхи вдосконалення професійної підготовки логопедів в Україні) [1]; В. Ільїна (особливості організації корекційної роботи вчителя-логопеда з розвитку фонематичних процесів у дітей молодшого шкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення) [2]; А. Каплієнко (соціальний запит до рівня професійної компетентності сучасного вчителя-логопеда) [3]; О. Мартинчук (підготовка фахівців зі спеціальної освіти до професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі [5]; стратегічні орієнтири удосконалення фахової підготовки вчителів-логопедів до професійної діяльності в умовах інклюзивного навчання визначила структуру професійної компетентності майбутнього логопеда [6]); О. Нагорна (особливості корекційно-виховної роботи з дітьми з особливими потребами [7]; Ю. Рібцун [10]; Л. Черніченко [12] та ін.

Мета статті – розкрити особливості підготовка майбутніх учителів-логопедів до корекційно-розвивальної діяльності в умовах інклюзивного освітнього простору, висвітлити основні завдання, технології та організаційно-педагогічні умови професійної підготовки майбутніх учителів-логопедів у вітчизняних ЗВО.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інклюзивне освітнє середовище – це середовище для всіх дітей без винятку. Ознаками інклюзивного освітнього середовища є: спланований і організований фізичний простір, де діти могли б безпечно пересуватися під час індивідуальних і групових занять; забезпечення педагогічно комфортних умов для спільної роботи дітей, а також надання один одному допомоги з метою отримання очікуваного результату; створення емоційно сприятливого соціального мікроклімату в дитячому колективі.

Сутність поняття «інклюзивний освітній простір» тлумачиться як сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей [9]. Тобто, школа може прийняти дитину з особливими освітніми потребами, обмеженими фізичними можливостями, створити для її навчання та розвитку комфортні умови, в якому такий учень навчається разом з усіма однокласниками.

Принципом інклюзивної освіти є створення спеціальних умов для навчання дітей з особливими освітніми потребами та толерантне ставлення соціуму до них. Наразі актуальною проблемою є неготовність однолітків, їх батьків та педагогів взаємодіяти з такими дітьми. Тому формування толерантності освітнього середовища у інклюзивному навчальному закладі є важливим завданням для педагогів та психологів.

У справжньому інклюзивному освітньому просторі кожна дитина почуває себе безпечно та має

відчуття приналежності до колективу. Учні та їхні батьки беруть участь у визначенні навчальних цілей, а також у прийнятті рішень щодо них [4].

Важлива роль у формуванні інклюзивного освітнього середовища, підвищення рівня обізнаності суспільства з питань інклюзії, розуміння переваг та розвитку позитивного ставлення до впровадження інклюзивної освіти батьків, відводиться і фахівцям новостворених інклюзивно-ресурсних центрів, які мають проводити інформаційно-просвітницьку діяльність серед громадськості, надавати методичну допомогу педагогічним працівникам закладів освіти щодо організації надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг. Безпосередньо педагогічні працівники Центрів мають брати участь в командах супроводу закладів освіти, у створенні індивідуальних програм розвитку дітей з особливими освітніми потребами, а, надаючи звіт про комплексну оцінку психолого-педагогічного розвитку дитини, безпосередньо визначати її подальший освітній маршрут та саме ті розумні пристосування, які мають бути забезпечені задля реалізації її права на освіту [8].

Науковець А. Каплієнко пропонує виокремлювати інтегративно-соціалізуючий складник професійної діяльності логопеда, що забезпечує соціалізацію дітей з порушеннями мовлення та просування ідей соціальної інтеграції дітей з особливими освітніми потребами. Проте акцентує й на особистісних ознаках майбутніх учителів-логопедів, оскільки їхня корекційно-розвивальна діяльність потребує особливої професійної відповідальності, толерантності, чуйності, емпатії, стресостійкості, що дає змогу протистояти емоційному вигоранню. Особистісна компетентність на сьогоднішній день стає важливою інтегральною характеристикою майбутнього фахівця, оскільки вона дає можливість свідомо мотивувати свою життєдіяльність та адекватно оцінювати вкладені особистісні зусилля, творчо й соціально самовиражатися, ефективно розв'язувати проблеми, реалізовувати свої потенційні можливості, що в подальшому веде до постійного професійного самовдосконалення, самоосвіти, тобто до отримання ключової компетентності навчатися впродовж всього життя [3].

Дослідниця О. Мартинчук [5], вивчаючи професійну компетентності майбутнього вчителя-логопеда у сфері інклюзивного навчання, окреслила таку її структуру: діагностико-аналітичний, конструктивно-організаторський, дидактичний, корекційно-розвивальний, виховний, комунікативно-мовленнєвий, трансформаційний складники.

Слід підкреслити, що у професійній підготовці майбутніх учителів-логопедів необхідно враховувати й те, що специфіка корекційно-логопедич-

ного супроводу дітей з порушеннями мовлення полягає в поліфункціональності та багатоаспектності. Тому підготовка таких фахівців має бути спрямована на збагачення студентів комплексом знань про особливості розвитку дітей з порушеннями мовлення, на методику використання технології особистісно орієнтованого підходу до педагогічної взаємодії з такими дітьми з урахуванням їхніх вікових та індивідуальних особливостей, соціальних чинників тощо, про способи, методи та форми психологічної підтримки дітям з порушеннями в розвитку мовлення.

Нам імпонує думка Л. Черніченко про те, що логопед, діяльність якого має інноваційне спрямування повинен володіти:

- педагогічним гуманізмом (довіра та повага до дітей);
- емпатійним розумінням дитини (прагнення і вміння відчувати іншого як себе, сприймати їх позиції та розуміти внутрішній світ);
- співробітництвом (поступове перетворення дітей на співтворців корекційного процесу);
- діалогізмом (уміння підтримувати діалог та надавати дитині рівні права в ньому);
- особистісною позицією (творче самовираження, за якого логопед постає перед дітьми не як позбавлений індивідуальності, а той, який оволодів компетентностями, які дають можливість справлятися з різними логопедичними ситуаціями) [12].

Як стверджує дослідниця, життя вимагає від сучасного логопеда інноваційної діяльності, нетрадиційних підходів у навчанні й вихованні підростаючого покоління. Інноваційне діяльність – це самовдосконалення та самоосвіта. Щоб бути інноваційним педагогом необхідно насамперед не боятись та позбутися комплексів, що заважають діяти інноваційно [там само].

Серед завдань корекційно-логопедичного супроводу дітей з порушенням мовлення виокремлюємо:

1) діагностику особливостей розвитку дитини з порушеннями мовлення з метою прогнозування шляхів розвитку мовлення з урахуванням наступних напрямків роботи;

2) визначення загальних та конкретних завдань корекційно-логопедичного супроводу дітей з порушеннями мовлення на певних етапах діяльності вчителя-логопеда з кожною конкретною дитиною;

3) формування позитивної мотивації дитини в процесі корекційно-логопедичного супроводу з метою розвитку мовлення та формування впевненості у них відчуття успіху, впевненості в собі та своїх силах тощо;

4) впровадження педагогічних, науково-методичних, психологічних, логопедичних рекомендацій з метою ефективного корекційно-розвивального супроводу дітей з порушеннями мовлення;

5) розробка індивідуальних програм, методів, прийомів та засобів корекційно-логопедичного впливу на розвиток мовлення дитини;

6) попередження виникнення вторинних порушень у дітей з порушеннями мовлення.

Майбутніх вчителів-логопедів необхідно навчити володіти основними логопедичними технологіями, зокрема:

– арт-терапія, ізотерапія, казкотерапія, хромотерапія (найефективніше застосовуються при таких мовленнєвих порушеннях: алалія, афазія, брадилалія, дислалія, дизартрія, тахілалія);

– інформаційно-комунікаційні технології (ефективність використання підтверджена для корекції таких мовленнєвих порушень: алалія, дислалія, заїкання, тахілалія);

– Су-джок-терапія, кріотерапія (найчастіше використовуються з метою корекції мовленнєвих порушень при: алалії, афазії, брадилалії, дизартрії, дизграфії, дислалії, заїканні, ринології);

– логопедичний масаж, дихальні гімнастики тощо (ефективно застосовуються для корекції тахілалії, афазії, дизартрії, дисфонії, заїкання, тахілалії) тощо.

У процесі професійної підготовки майбутні логопеди повинні оволодіти всіма техніками арт-терапії – такими, як:

– бібліотерапія (корекція за допомогою читання);

– вокалотерапія (корекція співом);

– ізотерапія (корекція за допомогою образотворчого мистецтва);

– імаготерапія (корекція і розвиток за допомогою образів та засобів театралізації);

– казкотерапія (корекція через інсценування казок);

– кінезіотерапія (логопедична та фонетична ритміка);

– музикотерапія (корекція через сприйняття музики);

– пісочна терапія (розвиток дрібної моторики).

На думку В. Ільїної, для ефективної організації корекційно-розвивальної роботи слід витримувати становлення фонематичних процесів: 1) фонематичне сприймання; 2) фонематичні уявлення (головною умовою виконання завдань є абсолютне уникання артикулювання слів дитиною, а також уникання опори на слухове сприймання. Тобто дитина має виконувати завдання без проговорювання слів чи то педагогом, чи то самостійно); 3) звуковий аналіз у зовнішньому плані, тобто з опорою на слухове сприймання слова, вимовлюваного педагогом, що є легшим варіантом завдання, або дитиною (складніший варіант завдання); 4) звуковий синтез у зовнішньому плані; 5) звуковий аналіз у внутрішньому плані (тобто без опори на слухове сприймання слова, без будь-якого проговорювання чи то

артикулювання, тільки за уявленням); 6) звуковий синтез у внутрішньому плані [2, с. 46–47].

Організаційно-педагогічними умовами підготовки майбутніх учителів-логопедів до роботи в інклюзивному освітньому просторі вважаємо:

– моделювання системи стимулювання внутрішньої мотивації майбутніх учителів-логопедів до впровадження інноваційних технологій корекційно-розвивальної діяльності в процесі професійної діяльності в умовах інклюзивного освітнього простору;

– розвиток у майбутніх учителів-логопедів готовності до корекційно-освітньої роботи з формування комунікативної компетенції у дітей з порушеннями мовлення;

– оновлення науково-методичного забезпечення професійно спрямованих навчальних дисциплін згідно з сучасними викликами, вимогами та суспільними очікуваннями;

– вдосконалення методів та прийомів практичної підготовки майбутніх учителів-логопедів корекційно-розвивальної діяльності в умовах інклюзивного освітнього простору;

– розширення діапазону баз та центрів, інклюзивних груп і класів для проходження в них виробничої практики;

– активізація освітньо-професійної взаємодії зі стейкхолдерами згідно з потребами сучасного ринку логопедичних послуг.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, моделювання та забезпечення педагогічно комфортного інклюзивного освітнього простору в закладах освіти – це один із аспектів державної гуманітарної політики України, що показує, наскільки суспільство готове до захисту прав людини. А впровадження інклюзивної освіти сприяє формуванню суспільної уваги та поваги до унікальності кожної дитини, що забезпечує якісну освіту для всіх на засадах партнерства й толерантності, оскільки ефективно навчання приносить користь усім учасникам освітнього процесу. Тому підготовка майбутніх учителів-логопедів до корекційно-розвивальної діяльності в умовах інклюзивного освітнього простору наразі є одним із важливих сегментів професійної освіти.

Список використаної літератури:

1. Гладуш В. А. Шляхи вдосконалення професійної підготовки логопедів в Україні (1960-ті рр.). *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2014. № 1. С. 56–66

2. Ільїна В. Особливості організації корекційної роботи вчителя-логопеда з розвитку фонематичних процесів у дітей молодшого шкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2015. № 2. С. 45–52.
3. Каплієнко А. І. Соціальний запит до рівня професійної компетентності сучасного вчителя-логопеда. *Освіта осіб з особливими потребами : шляхи розбудови : науково-методичний збірник*. Випуск 15. Київ : Інститут спеціальної педагогіки та психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2019. С. 113–124.
4. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : монографія. Київ : Самміт-Книга, 2009. 272 с.
5. Мартинчук О. В. Підготовка фахівців зі спеціальної освіти до професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі : монографія. Київ : «Видавництво «Центр учбової книги», 2018. 430 с.
6. Мартинчук О. В. Стратегічні орієнтири удосконалення фахової підготовки вчителів-логопедів до професійної діяльності в умовах інклюзивного навчання. *Актуальні питання корекційної освіти*. 2014. Вип. 4. С. 225–234.
7. Нагорна О. Б. Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми з особливими потребами : навч.-метод. посіб. Рівне, 2016. 141 с.
8. Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр : Постанова Кабінету Міністрів України № 545 від 12 липня 2017 р. (із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 617 від 22.08.2018). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-p> (дата звернення: 01.12.23).
9. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення 04.12.2023).
10. Рібцун Ю. В. Корекційна робота з розвитку мовлення дітей п'ятого року життя із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення : програмно-методичний комплекс. Київ : Кафедра, 2013. 284 с.
11. Сизко Г. І., Анастасова Н. М. Психолого-педагогічні аспекти формування професійної компетентності спеціального педагога. *Науковий часопис*. Випуск 38. С. 201–207.
12. Черніченко Л. А. Теорія і практика професійної підготовки логопедів до інноваційної діяльності в інклюзивній дошкільній освіті : монографія. Умань : Візаві, 2021. 188 с.

Diachenko M., Romanova T. Peculiarities of corrective and developmental activities of the future speech therapist in the conditions of an inclusive educational space

The article reveals the peculiarities of training future speech therapists for corrective and developmental activities in the conditions of an inclusive educational space, highlights the main tasks, technologies, and organizational and pedagogical conditions of professional training of future speech therapists. The task of correctional and speech therapy support for children with speech disorders is outlined: diagnosis of the features of the development of a child with speech disorders in order to predict ways of speech development, taking into account the following areas of work; definition of general and specific tasks of correctional and speech therapy support for children with speech disorders at certain stages of the speech therapist's activity with each specific child; formation of positive motivation of the child in the process of correctional and speech therapy support for the purpose of speech development and formation of confidence in them, a sense of success, confidence in themselves and their abilities, etc.; implementation of pedagogical, scientific-methodological, psychological, speech therapy recommendations for the purpose of effective corrective and developmental support for children with speech disorders; development and use of individual programs, methods, techniques and means of corrective and speech therapy influence on the child's speech development; prevention of secondary disorders in children with speech disorders. We consider the organizational and pedagogical conditions for training future speech therapists to work in an inclusive educational space to be: modeling of a system for stimulating the internal motivation of future speech therapists to implement innovative technologies of corrective and developmental activities in the process of professional activity in the conditions of an inclusive educational space; development of future teachers-speech therapists' readiness for corrective and educational work on the formation of communicative competence in children with speech disorders; updating the scientific and methodological support of professionally oriented educational disciplines in accordance with modern challenges, requirements and public expectations; improvement of methods and techniques of practical training of future teachers-speech therapists for corrective and developmental activities in the conditions of an inclusive educational space; expanding the range of bases and centers, inclusive groups and classes for industrial practice in them; activation of educational and professional interaction with stakeholders in accordance with the needs of the modern market of speech therapy services.

Key words: *higher education, children with speech disorders, corrective and developmental activities, inclusive educational space, speech therapist, speech therapy technologies, professional training, development.*

УДК 378.091.12:005.963.2-051 (043.5)
DOI <https://doi.org/10.32782/1992-5786.2023.91.17>

О. С. Іваницька

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземних мов

Інституту гуманітарних та соціальних наук Національного університету «Львівська політехніка»

РОЛЬ МЕНТОРСТВА В ПРОЦЕСІ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ ЗВО УКРАЇНИ З ЧИСЛА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

У статті на основі теоретичного і прикладного підходів проаналізовано роль та значення менторської діяльності в процесі адаптації студентів закладів вищої освіти України з числа внутрішньо переміщених осіб.

Доведено, що впровадження в освітній простір ЗВО новаторських підходів, що ґрунтуються на перевазі цілісного особистісного розвитку молоді в процесі навчання, розкриває значущість менторської діяльності для повноцінної соціалізації студентів в нових умовах, а особливо, окремих категорій студентів, що потребують додаткової уваги. В межах педагогіки, психології, суспільствознавства формується новий підхід до розуміння адаптації студентів, зокрема з числа внутрішньо переміщених осіб, до освітнього простору на основі студентоцентризму і гуманізму через реалізацію менторської діяльності і співпраці усіх представників ЗВО.

Зазначено, що в законодавстві чітко йде мова про необхідність і підтримку держави у процесі інтеграції ВПО за новим місцем проживання. Заклади вищої освіти через менторські центри, студентське самоврядування і безпосередньо адміністрацію і викладачів теж повинні сприяти цьому процесу.

Заклади вищої освіти сьогодні мають важливе завдання не тільки формування фахівця-професіонала, здатного повноцінно конкурувати на міжнародному і загальнодержавному ринку праці, а й розвиток духовно-моральної особистості, гідного представника України у світі.

Обґрунтовано, що менторська діяльність в освітньому просторі сучасної України вимагає активного розвитку фахових та особистісних компетентностей менторів для повноцінної співпраці з представниками різних категорій студентів. Адаптація студентів до нових соціокультурних умов та освітнього середовища в умовах війни повинна відбуватися на основі принципу студентоцентризму та формування ціннісних соціокультурних орієнтацій. Для студентів, що є внутрішньо переміщеними особами варто створити комфортні умови навчання і розвитку на рівні з усіма іншими студентами, беручи до уваги особливі потреби, за умов їх виникнення (спілкування з психологом, ознайомлення з традиціями нового місця проживання тощо).

Ключові слова: менторство, внутрішньо переміщені особи, освітній простір, соціальна адаптація, компетентності ментора, соціокультурний простір.

Постановка проблеми. Сьогодні Україна протистоїть збройній агресії росії, намагаючись здолати ворога, що нехтує міжнародними правилами і звичаями ведення війни, а також, порушує усі загальнолюдські цінності та підвалини цивілізованого суспільства.

Одним з важливих завдань держави є забезпечення прав і свобод громадян в соціальному просторі, зокрема, освітньому, адже належні умови навчання і особистісного розвитку молоді – це запорука стабільного майбутнього держави.

Процес реформування вищої освіти в Україні, розпочатий до повномасштабної війни, сприяв розвитку студентоцентрованого підходу в площині освітнього простору закладів вищої освіти.

Впровадження в освітній простір ЗВО новаторських підходів, що ґрунтуються на перевазі цілісного особистісного розвитку молоді в процесі навчання, розкриває значущість менторської діяльності для повноцінної соціалізації студентів

в нових умовах, а особливо, окремих категорій студентів, що потребують додаткової уваги.

Актуальною сьогодні є проблема реалізації прав, свобод і соціальних гарантій внутрішньо переміщених осіб, зокрема, студентів ЗВО.

Важливо розуміти, що для кожної молодої особи зміна соціальних ролей є певним стресом, але, коли такі зміни відбуваються в умовах вимушеного переселення, через загрозу життю, здоров'ю, то процес соціальної адаптації до нових умов проживання та навчання варто корегувати з допомогою фахівців. Такими фахівцями можуть бути психологи, соціальні працівники і, найперше, представники ЗВО, безпосередні учасники освітнього процесу – ментори.

В Україні менторська діяльність у закладах вищої освіти сьогодні активно розвивається, з огляду на євроінтеграційний курс нашої держави. Співпраця менторів зі студентами з числа ВПО вимагає як підготовки менторів до такої

роботи, так і розвитку менторських центрів у ЗВО, а не лише співпраці на рівні консультативної роботи. Потреба у вдосконаленні підходів і методик у такій роботі буде актуальною і після війни, адже діти, що пережили війну, окупацію потребуватимуть посиленої уваги для інтеграції у соціоосвітній простір.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Для всебічного аналізу задекларованої проблематики доцільно опиратися на теоретико-методологічний потенціал праць учених в галузі педагогіки, соціології, юриспруденції та психології.

Основною джерельною базою є нормативно-правові акти, що регулюють статус внутрішньо переміщених осіб і зазначену сферу розвитку освітнього простору та попри те, цьому питанню приділяли увагу такі науковці як К. Андрєєва, І. Галецька, А. Камбур, В. Полончук, А. Суцценко, О. Філоненко та інші.

Їхні наукові концепції сприяли тому, що в межах педагогіки, психології, суспільствознавства формується новий підхід до розуміння адаптації студентів, зокрема з числа внутрішньо переміщених осіб, до освітнього простору на основі студентоцентризму і гуманізму через реалізацію менторської діяльності і співпраці усіх представників ЗВО.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі теоретичного і прикладного підходів проаналізувати роль та значення менторської діяльності в процесі адаптації студентів закладів вищої освіти України з числа внутрішньо переміщених осіб.

Виклад основного матеріалу. Належне забезпечення права на освіту в умовах воєнних дій в Україні актуалізується через необхідність одночасної реалізації цього права для внутрішньо переміщених осіб, військовослужбовців і осіб, що проживають на територіях віддалених від активних бойових дій. Таку роботу у ЗВО проводять ментори і тьютори.

За законодавством України внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [1].

В Україні проходить евакуація закладів вищої освіти, що опинилися в зоні активних бойових дій. Студенти таких ЗВО можуть навчатися дистанційно, або ж очно і звичне оточення, як правило, залишається стабільним. Щодо студентів які належать до внутрішньо переміщених осіб і вступають, або ж переводяться на навчання у ЗВО в іншому регіоні, то вони повинні адаптуватися

до нових умов проживання і одночасно, до нового освітнього середовища в межах конкретного ЗВО. Однозначно, така ситуація створює для студента додаткове психологічне навантаження.

Україна вживає всіх можливих заходів, передбачених Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, щодо запобігання виникненню передумов вимушеного внутрішнього переміщення осіб, захисту та дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, створення умов для добровільного повернення таких осіб до покинутого місця проживання або інтеграції за новим місцем проживання в Україні [1].

Як бачимо, у законодавстві чітко йде мова про необхідність і підтримку держави у процесі інтеграції ВПО за новим місцем проживання. Заклади вищої освіти через менторські центри, студентське самоврядування і безпосередньо адміністрацію і викладачів теж повинні сприяти цьому процесу.

Найперше зауважимо, що студенти з числа ВПО не повинні відчувати себе «окремою категорією» буквально і бути відірваними від загального колективу. Будь який процес адаптації в новому середовищі, зокрема, освітньому, реалізується позитивно і активно за умови активної співпраці з оточенням та повної інтеграції в нове середовище.

На думку І. Галецької, соціальна адаптація – це безперервний процес взаємозумовлювального впливу людини та її соціального оточення, успішність і адекватність якого залежить як від індивідуально-психологічних особливостей, так і від чинників середовища, що відбувається шляхом поєднання неусвідомлюваного та свідомого моделювання власної поведінки як індивідуальної стратегії та ситуативної тактики з метою досягнення бажаного результату [2, с. 91–100].

Безумовно, ментор як досвідчений і надійний наставник чи консультант, який може бути працівником закладу вищої освіти, або інших організацій чи підприємств та який, отримуючи заробітну плату і виконуючи свої посадові обов'язки, надає консультації студентам, психологічну та організаційну підтримку, координує студентські проєкти у визначених напрямках (ІТ, економіка тощо), сприяє розвитку загальних компетентностей з метою забезпечення комфортного навчального середовища, та підвищення рівня академічної успішності докладає до цього процесу максимальних зусиль.

Позитивним досвідом у соціалізації студентів, з числа внутрішньо переміщених осіб є активне залучення їх до соціокультурного життя ЗВО і регіону загалом. Ми не заперечуємо важливість ментора в координації і корегуванні освітнього процесу, але наголошуємо, що для окремих категорій студентів соціокультурна інтеграція не менше важлива, аніж освітня адаптація.

Якщо мова йде про студентів першого курсу, то через те, що вони усі потребують певної адаптації студенти ВПО не відчують себе окремо від колективу, але якщо студенти через вимушене переміщення змінюють навчальний заклад і переводяться на старші курси, то, звичайно, вони потребують особливої підвищеної уваги і допомоги.

Ментор повинен оптимально скорегувати процес їхнього навчання, допомогти визначитися з вибірковими дисциплінами та ознайомити студентів з самим закладом вищої освіти (бібліотека, комп'ютерний центр, їдальня, гуртожиток, центр дозвілля тощо).

Значення соціальної адаптації також зростає у зв'язку з прискоренням темпів соціальних змін, за умов, коли ці зміни стосуються важливих сторін життя й відбуваються в порівняно короткий термін (міграція, вікові зміни, швидкий промисловий розвиток, переселення значних мас сільського населення в міста тощо) [3, с. 28].

Коли людина, що активно формується як особистість в соціумі зазнає психологічних, емоційних і фізичних травм через війну, смерті близьких і знайомих, то в неї загалом може відбутися втрата життєвих орієнтирів, або ж ці орієнтири будуть негативними, асоціальними. Для уникнення такої ситуації, ментору необхідно залучати до роботи психологів, або ж консультуватися з ним за необхідності.

Щодо навчального процесу, то на відміну від наставника, ментор самостійно встановлює інтенсивність та напрямок навчання. Завдання ментора – допомагати тоді, коли ви просите про допомогу. І хоча ці два терміни часто вживаються як синоніми, є доволі суттєва відмінність між наставниками та менторами. Перший призначається, щоб допомогти досягнути цілі групі, колективу, компанії. Другого можна вибрати, щоб досягнути індивідуального зростання [4, с. 210–211].

Мета індивідуального зростання для молодої людини, що здобуває професію є вагомою рушійною силою для подолання складних ситуацій і напрацювання необхідних компетентностей. Досвідчений ментор може скорегувати активність студента менті у напрям особистісного розвитку.

Менті – це студент університету, який співпрацює з ментором та отримує додаткові знання, досвід і компетентності для досягнення нових, амбітних цілей та власного професійного розвитку.

Для цього ментор залучає студентів до науково-пізнавальної роботи через грантову діяльність, міжнародну освітню мобільність і онлайн навчання на різних фахових курсах.

Педагог закладу вищої освіти реалізує функції ментора, якщо гнучко і доцільно застосовує модель навчання, компетентнісну модель, рефлексивну модель, модель культиватора, модель спонсора, модель психолога, модель екзаменатора, модель просвітника та модель розвитку [5, с. 278–283].

До менторської діяльності у ЗВО можуть залучатися практичні працівники, представники певних організацій, що можуть ознайомити студентів з особливостями практичної роботи в конкретній сфері. Щодо студентів ВПО, то на курси, де вони навчаються доцільно запрошувати представників підприємств і організацій, що теж були евакуйовані з території активних бойових дій і продовжили свою діяльність на новому місці. Спілкування з такими людьми допоможе усвідомити, що їх успіх залежить від них, а життєві труднощі можна подолати.

Ефективними у менторській діяльності є принципи: [6]: – повага до прав людини незалежно від їхньої раси, статі, мови, релігії та інших відмінностей між ними; – рівність прав і можливостей учасників менторського процесу; – взаємоповага; – цінність кожного досвіду та точки зору; – ненасильницька комунікація; – співпраця; – конфіденційність тощо.

Якщо співпраця не приносить користі ментору та підопічному, аналіз очікувань та негативних впливів може виявити один або декілька з наступних чинників: – невідповідність між ментором і підопічним через конфлікт цінностей, неспівпадіння характерів, відмінності в стилях співпраці; – нехтування ментором потребами підопічних (підопічних); – брак експертизи у ментора; – негативне ставлення до співпраці та особиста упередженість/песимізм; – нереалістичні очікування; – надмірна залежність від ментора; – неспроможність розпізнати та врахувати мету, особисті цінності та потреби підопічних [7].

У менторській діяльності потрібно також передбачити виклики і складнощі, адже кожна особистість неповторна і має власні потреби, прагнення, спонукання і розуміння ситуації. За таких обставин важливо дотримуватися принципу «не нашкодь». Ментору необхідно звертатися за допомогою до колег, адміністрації ЗВО, якщо така потреба виникає.

Студенти, що належать до внутрішньо переміщених осіб, у процесі менторської співпраці повинні залучатися до спільних культурно-просвітницьких заходів, до волонтерської діяльності тощо. Такий вид соціальної адаптації допоможе їм не тільки пізнати особливість певного регіону, інтегруватися у місцевий соціум, а й дасть зрозуміти, що вони не самотні, що у всіх українців спільна мета – перемога у війні і статус внутрішньо переміщеної особи не означає, що вони інші, а лише підкреслює, що ми усі громадяни України, без винятків.

Заклади вищої освіти сьогодні мають важливе завдання не тільки формування фахівця-професіонала, здатного повноцінно конкурувати на міжнародному і загальнодержавному ринку праці, а й розвиток духовно-моральної особистості, гідного представника України у світі.

Висновки. Отже, менторська діяльність в освітньому просторі сучасної України вимагає активного розвитку фахових та особистісних компетентностей менторів для повноцінної співпраці з представниками різних категорій студентів. Адаптація студентів до нових соціокультурних умов та освітнього середовища в умовах війни повинна відбуватися на основі принципу студентоцентризму та формування ціннісних соціокультурних орієнтацій. Для студентів, що є внутрішньо переміщеними особами варто створити комфортні умови навчання і розвитку на рівні з усіма іншими студентами, беручи до уваги особливі потреби, за умови їх виникнення (спілкування з психологом, ознайомлення з традиціями нового місця проживання тощо).

В подальших наукових розвідках варто приділити увагу співпраці менторів зі стейкхолдерами щодо безпекової можливості працевлаштування студентів з числа внутрішньо переміщених осіб на певних територіях держави, якщо вони мають бажання і потребу працювати, до прикладу, на звільнених від окупації територіях.

Список використаних джерел:

1. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII Відомості Верховної Ради. 2015, № 1, ст. 1. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>.
2. Галецька І. Психологічні чинники соціальної адаптації. *Соціогуманітарні проблеми людини*. 2005. № 1. С. 91–100.
3. Камбур А. В. Соціальна адаптація особистості. Чернівці: «Золоті литаври», 2012. 252 с.
4. Полончук В. О. Нові педагогічні професії як нові технології в педагогічній освіті. *Матеріали III Всеукраїнської науково-методичної конференції: «Освіта, наука та виробництво: розвиток та перспективи»*. м. Шостка, 19 квітня 2018 р. С. 210–211.
5. Сущенко А. В., Андрєєва К. О. Організаційно-педагогічні умови формування готовності майбутніх педагогів закладів вищої освіти до реалізації функцій ментора у професійній діяльності. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2022 р., № 81. С. 278–283.
6. Філоненко О. та інші. Методологія впровадження програми менторства для екскомбатантів/-ок «рівний – рівному»: посібник. Центр зайнятості вільних людей. 2022. 47 с.
7. Вступ до менторства. *Physiopedia*. Режим доступу: <https://langs.physio-pedia.com/uk/introduction-to-mentorship-uk/>.

Ivanytska O. The role of mentoring in the process of the Ukrainian HEIs students adaptation from among internally displaced persons

Based on theoretical and applied approaches, the article analyzes the role and significance of mentoring activities in the process of the Ukrainian HEIs students adaptation from among internally displaced persons.

It has been proven that the introduction of innovative approaches into the educational space of higher educational institutions, based on the superiority of young people holistic personal development in the learning process, reveals the importance of mentoring activities for the full socialization of students in new conditions, and especially, certain categories of students who need additional attention. Within the framework of pedagogy, psychology, and social science, a new approach to understanding the students adaptation, in particular internally displaced persons, to the educational space based on student-centeredness and humanism is being formed through the implementation of mentoring activities and the cooperation of all HEI representatives.

It is noted that the legislation clearly speaks of the need and support of the state in the process of IDPs integration at their new place of residence. Higher Educational Institutions through mentoring centers, student self-government and directly the administration as well as teachers should also contribute to this process.

Higher Educational Institutions today have an important task not only of forming a professional specialist capable of fully competing on the international and national labor market, but also the development of a spiritual and moral personality, a worthy representative of Ukraine in the world.

It is substantiated that mentoring activity in the educational space of modern Ukraine requires active development of professional and personal competences of mentors for full cooperation with representatives of different categories of students. Adaptation of students to new socio-cultural conditions and educational environment in the conditions of war should take place on the basis of the principle of student-centrism and the formation of valuable socio-cultural orientations. It is necessary to create comfortable conditions for learning and development for students who are internally displaced persons on a level with all other students, taking into account special needs, if they arise (communication with a psychologist, familiarization with the traditions of the new place of residence, etc.).

Key words: *mentoring, internally displaced persons, educational space, social adaptation, mentor's competences, socio-cultural space.*

UDK 378.147:070:004.774

DOI <https://doi.org/10.32782/1992-5786.2023.91.18>

O. S. Isayeva

Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor of the Department of Pedagogy and Innovative Education
Institute of Law, Psychology and Innovative Education
Lviv Polytechnic National University,
Professor of Latin and Foreign Languages
Danylo Halytsky Lviv National Medical University

Zhu Fangzhou

Postgraduate Student of the Department of Pedagogy and Innovative Education
Institute of Law, Psychology and Innovative Education
Lviv Polytechnic National University

CONCEPTS AND CATEGORIES USED IN TRAINING FUTURE JOURNALISTS

Modernization process of journalism education has consistently maintained a pragmatic orientation. Traditional approaches to journalism education often struggle to meet the demands of today's complex societal needs.

The main goal of this article is to highlight the key concepts in the training of future journalists, categorize and organize them from the perspective of cross-disciplinary "big integration" to collaborative innovation. In doing so, it aims to provide new guidance to journalism education in the era of big data and artificial intelligence, enhance the capabilities of future journalists, and constitute an inevitable choice for the future of journalism and communication education.

The evolution of the relationship between individuals and the media, driven by media technology, has also spurred transformations in media education. Technology, culture, and education are interconnected, forming a nested relationship. Education, as a constituent part of culture, undergoes changes under the dual forces of promoting technological development and facing technological disruptions. Examining the historical evolution of media technology and the reform processes in journalism education, it is evident that the evolution of media technology and the shift in journalism education are mutually influential. Technological orientation is one of the guiding principles in the reform of journalism education, and the significance of this orientation has increased with the advancing evolution of media technology. The specific manifestation lies in the development of media technology and the changing production environment, which has widened the gap between journalism talent cultivation and demand.

It is necessary to effectively apply new concepts and technologies to journalism and communication education, cultivate students' practical skills, enhance their understanding and evaluative abilities of media information, integrate knowledge from various disciplines in classroom teaching, foster students' cross-cultural communication skills, and guide them in reflecting on media ethics standards and social responsibility while cultivating their awareness of actively engaging with societal issues are critical challenges in the current journalism and communication education reform.

Key words: *Journalism Education, Future Journalists, Training Concepts and Categories, Innovative Education.*

Introduction and statement of the problem.

Journalism is an interdisciplinary field with strong practical applications and significant influence from media technology. At the applied level, this field closely relates to journalism and media industry practices. However, traditional approaches to journalism education often struggle to meet the demands of today's complex societal needs as "In today's world, where everyone can become an amateur journalist or a producer of information through the social media, the position of the journalist has been opened for discussion once again" [4]. In other words, current journalism education in universities may not adequately address the rapidly evolving requirements of the media industry.

Driven by advancements in media technology, each wave of media disruption prompts reforms in journalism education, leading to changes in educational philosophies, objectives, and talent development models: "two influential concepts of university education: powerful knowledge emphasising a coherent theoretical knowledge structure, and expertise emphasising reflective integration of theoretical knowledge with other modes of knowledge" [11]. Today, the internet-driven media landscape offers diverse forms of media, leading to a situation where "everything becomes media." Moreover, with the integration of social media and artificial intelligence, some tasks traditionally performed by jour-

nalists may be automated, presenting a challenge that universities must address. Furthermore, from an interdisciplinary perspective, journalism education intersects with disciplines such as literature, history, political science, philosophy, sociology, social psychology, and computer science. This interdisciplinary nature is becoming increasingly evident. Therefore, it is essential for journalism education to reconsider the concepts and categories for training future journalists. As the researcher states “Journalism education studies in different parts of the world is thus conceptually synthesized into 10 categories, starting with philosophical notions of motivation and mission, ending with more “down-to-earth” concepts like curriculum and pedagogy. [2]. Within the framework of media technology-driven transformations and a commitment to humanistic values, universities need to enhance the strength of future journalists through interdisciplinary collaboration and innovation to adapt to complex communication contexts and societal realities.

Review of publications. Human history is also a history of the evolution of the “human-media” relationship. Building upon Elias’s concept of “figuration,” [9] Kurdelli and others proposed the proposition of “mutual shaping of humans and media,” responding precisely to the closeness of the “human-media” relationship. As technological media, each iteration releases tremendous tension, profoundly impacting society and culture. “Technology is something passed on to us as culture; it embodies a way of life but is not transmitted to us as an eternal existence. Instead, it is constantly accelerating mutation [12].” Education, as a constituent part of culture, is inevitably innovating in the face of advancing technology and the dual forces of technological impact, especially in response to technological alienation. Education must take action. Returning to the dialectical relationship between technology and humans, “technology invents humans, and humans also invent technology.” The two coexist, inseparable. While it is easy to understand “humans inventing technology,” the concept of “technology inventing humans” is closely tied to the domestication of technology [1]. In the evolution of technological media, from print media and electronic media to online media and smart media, regardless of the medium, when it assumes a dominant position, it tames humans, gradually adapting them to the “nature of the medium.”

People go from encountering and using media to depending on and becoming addicted to it. Sometimes, individuals find themselves being led by the media, and in certain situations, they have to act according to the agenda set by the media and within the scenarios it constructs. In the news and communication education environment propelled by the surge of media technology, there is also the phenomenon of technological domestication, shaping

both academia and industry. Tang Ihde attempts to explore the relationship between technology and the lifeworld, examining the phenomenon where “technology withdraws while remaining embodied.” He believes, “Embodied relationships constitute a form of existence in all ‘human-technology’ fields [3].”

In the era supported by big data, algorithmic recommendations, and communication technology, artificial intelligence has emerged and is unstoppable, causing the existing social systems to lose balance. Peng Lan points out, “The combination of intelligent technology and news production will bring about five new news production models [10].” The media industry ecosystem is also undergoing a boundaryless reconstruction. In this entirely new media ecosystem, aspects such as news production, the positioning of communicators, values, and status need to be reevaluated.

As of today, “smart media” is gradually penetrating various sectors of society, causing upheaval and even overturning the landscape of the media industry. This trend is also radiating back to journalism and communication education in higher education institutions, forcing them to undergo transformation. With the evolution of big data technology, the interconnectedness of all things and the ubiquity of media, artificial intelligence is comprehensively intervening in social production and life, leading to algorithmic recommendations and user “small-world information interaction.” Undoubtedly, the evolution of media technology has brought opportunities for the training of journalism and communication talents. However, the rapid advancement of technology has also triggered anxiety and concerns about being replaced, a psychological perception shared by both educators and learners. In this stage, journalism and communication studies need to shift towards interdisciplinary and collaborative innovation to enhance the discipline’s strength and redefine the concepts and categories of future journalists, especially “around attitudes towards the concept of professionalism in the practice, training and scholarship of journalism. These tensions are apparent in both the news media and in the academy. The contradictory positions of those who favour greater industry involvement in curriculum matters, including accreditation of courses, and those who are less sanguine about the normative influence of industry on critical scholarship are explored in relation to differing attitudes to professionalism and the political economy of news production” [6].

This article **aims** to explore how the evolution of media technology compels a conceptual reform in future journalism education. By analyzing the historical evolution of media technology, the goal is to identify the core concepts in journalism education, emphasizing cross-disciplinary and collaborative innovation to enhance the strength of the journalism discipline.

The article further categorizes and organizes these concepts. In the era of big data and artificial intelligence, it seeks to chart a developmental path suitable for training future outstanding journalists.

Results and Discussion. *Training concept for future journalists.* In the training of future journalists, diversified education is conducive to breaking through traditional teaching methods and content. It emphasizes the combination of theory and practice, the cross-fertilization of disciplines, and the cultivation of innovative thinking and practical skills and "... the efforts of uniting theory and practice. The shift to journalism education being mostly provided in university or college courses made it easier for researchers to establish a profile of journalism students, to interrogate their motivations for studying journalism, their role perceptions of journalism, and their expectations of future work" [7].

By benchmarking current affairs, integrating news and communication theories with commentary on current news, and emphasizing practical applications, integrating news business training with academic competitions to strengthen academic foundations, and combining general education in news and communication with academic training, a new dimension is forged in the reform of journalism and communication education as "Young people wanting to become full-time journalists are no longer the only people who want and need to learn journalistic skills. Others include people in community media, media entrepreneurs and "accidental journalists" – people who don't see themselves as journalists but who contribute worthwhile information. At the same time, there is substantial necessity for working journalists to update their skill sets for a rapidly changing world" [5].

1. Integrating News and Communication Theory with Current News Analysis

Current affairs analysis is an important component of the news and communication curriculum. By combining news and communication theory with commentary on current events, integrating theory into vibrant news and communication practices can inspire students' enthusiasm and curiosity about journalism. This approach deepens their understanding and reflection on theoretical concepts. Selecting typical news cases in the field of journalism and communication, and conducting commentary on current events in the classroom, allows the integration of abstract theoretical content with concrete social practices. This is beneficial for students to better comprehend the driving forces and mechanisms behind the theories. Moreover, combining news and communication theory with current news commentary also helps cultivate students' practical and analytical abilities.

2. Integrating News Business Training with Academic Competitions

Combining news business training with academic competitions helps cultivate students' innovative spirit and entrepreneurial awareness, making it a crucial pathway for enhancing practical skills and professional competence. Traditional news and communication business training often lags behind the cutting-edge knowledge and skills required in the industry due to the outdated nature of teaching content and the normative requirements of teaching methods. This leads to a lack of practical training and honing in real-world environments for students. By participating in academic competitions, students have the opportunity to access the latest information, learn cutting-edge skills, and apply theoretical and practical knowledge gained in the competition. This contributes to the enhancement of their practical working abilities.

3. Strengthening Academics: Integrating General Education in News Communication with Academic Training

The integration of general education in news communication with academic training aims to promote students' academic literacy and research capabilities. Introducing elements of academic training into general education in news communication, such as research methods modules and basic training in academic paper writing, not only nurtures students' interest in academic research but also enhances their academic literacy and preliminary research skills. Moreover, combining general education in news communication with academic training contributes to the mutual promotion of academic research and practice, facilitating a more effective transformation of research outcomes. This combined model of general education and academic training holds significant importance not only for students' personal growth and academic development but also for the gradual progress of the entire field of news communication.

Types of training for future journalists. The value and destination of the reform in journalism and communication education lie in cultivating future journalists who can meet the demands of the times. Therefore, the practical path of reform should delve into the autonomy cultivation goals of journalism and communication, including establishing mechanisms for student subjectivity, emotional development, interdisciplinary collaboration, and value shaping.

1. Establishing a Student-Centric Mechanism to Strengthen Students' Autonomous Learning Thinking

Establishing a student-centric mechanism and reinforcing students' autonomous learning thinking is a key issue in the reform of journalism and communication education. The establishment of this mechanism signifies placing students at the center of teaching, empowering them with more initiative and the ability for independent learning. Establishing a student-centric mechanism can stimulate students' interest and enthusiasm for learning. This

mechanism is of significant importance for cultivating journalism and communication talents who can adapt to the requirements of the times. In the era of information explosion, the journalism and communication industry is facing rapid changes and diverse challenges. Traditional knowledge and skills are no longer sufficient to cope with the complex situations and tasks. Professionals in journalism and communication need strong abilities for independent learning and rapid adaptation to changes. The establishment of a student-centric mechanism is crucial for fostering students' autonomous learning thinking, learning abilities, and cultivating journalism and communication talents with the capacity for continuous learning and self-development.

2. Establishing an Emotional Cultivation Mechanism to Enhance the Permeation of Theoretical Knowledge

Establishing an emotional cultivation mechanism and enhancing the permeation of theoretical knowledge are important aspects of the reform of journalism and communication education. Through emotional permeation, theoretical knowledge becomes more deeply ingrained, and students' cognition and understanding of journalism and communication continually improve. The establishment of an emotional cultivation mechanism can stimulate students' emotional resonance with journalism and communication. This mechanism helps cultivate students' awareness of values and social responsibility, emphasizing the societal responsibilities that come with the discipline and their future roles. The emotional cultivation mechanism provides new perspectives for teachers to guide students in contemplating the values of journalism and communication, making them aware of their societal responsibilities as media practitioners, and cultivating their sense of social responsibility and professional ethics.

3. Establishing an Interdisciplinary Collaboration Mechanism to Strengthen Communication and Collaborative Innovation

Establishing an interdisciplinary collaboration mechanism and promoting collaborative innovation are important directions in the reform of journalism and communication education. The goal is to facilitate collaboration and integration among different disciplines, enhance students' comprehensive abilities, and cultivate their collaborative and innovative skills. The interdisciplinary collaboration mechanism can also promote the sharing and integration of resources among different disciplines [13]. The interdisciplinary collaboration mechanism also plays a crucial role in promoting collaborative cooperation and common innovation. In the real world, the journalism and communication industry is closely connected to many disciplines. Professionals often need to communicate and exchange ideas with experts in fields such as social sciences and technology. The

accumulation of interdisciplinary knowledge during the school period is beneficial for reducing communication costs and better serving society.

4. Establishing a Value-shaping Mechanism, Embedding Media Values Education

The media industry plays a crucial role in information dissemination and public opinion guidance, and the values of the media can have a widespread and profound impact on society through the flow of information. Therefore, in the education of journalism and communication professionals, media values education is particularly important. Teachers consciously integrate the cultivation of media values into the process of journalism and communication education. Students, in the course of their studies, come to recognize the social responsibility and influence of the media, understanding the subjectivity and objectivity differences in media content and information [8].

Conclusions and Implications. How to effectively apply new concepts and technologies to journalism and communication education, cultivate students' practical skills, enhance their understanding and evaluative abilities of media information, integrate knowledge from various disciplines in classroom teaching, foster students' cross-cultural communication skills, and guide them in reflecting on media ethics standards and social responsibility while cultivating their awareness of actively engaging with societal issues are critical challenges in the current journalism and communication education reform.

On the one hand, social media, with its more immediate and closer-to-life news, has weakened the "cultural authority" of news institutions in collecting and disseminating factual information, significantly diminishing the appeal of professional journalism education to journalism students. On the other hand, media convergence has placed higher demands on the professional learning ability and team collaboration skills of journalism professionals.

Therefore, journalism and communication education needs to explore new perspectives, approaches, and paths for reform from multiple dimensions. Taking the perspective of integrated reform and practical pathways, journalism and communication education reform should focus on creating a diverse classroom environment and fostering the autonomy of journalism and communication talents, collectively constructing new pathways for journalism and communication education reform.

References:

1. Bernard Stiegler. *La technique et le temps*, tome 3: *Le temps du cinema et la question du mal être*. Translated by Zhao Heping, Yinluo. *Nanjing: Yilin Publishing House*. 2019. 148 p.
2. Deuze M. Global journalism education: A conceptual approach. *Journalism studies*. 2006. № 7(1). P. 19-34.

3. Don Ihde. Technology and the Lifeworld: From Garden to Earth (Philosophy of Technology). 1990. 85 p.
4. Ercan E. E. The present and the future of journalism education. *Quality & Quantity*. 2018. № 52 (Suppl 1). P. 361-366.
5. Franz Krüger. <https://theconversation.com/journalism-has-changed-education-must-reflect-the-reality-176944>
6. Hirst M. Journalism education “down under” A tale of two paradigms. *Journalism Studies*. 2010. № 11(1). P. 83-98.
7. Josephi B. *Journalism education. In The handbook of journalism studies*. Routledge. 2019. P. 55-69. ISBN 9781315167497
8. Liao S & Shu J. Innovation in the training model of outstanding news communication talents in the digital society. *Chinese Editors Journal*. 2023. № (03). P. 74-79.
9. Nick Couldry. & Andreas Hepp. The Mediated Construction of Reality. *Polity*. 2016. 77 p.
10. Peng L. Smart Media: Future Trend of Media – New Media Development Trend Report. *Chinese Journal of Journalism & Communication*. 2016. № 38 (11). P. 6-24.
11. Ripatti-Torniainen L. & Mikkola L. Journalism education as scientific education: Research university students’ engagement with knowledge. *Journalism Studies*. 2023. № 24 (2). P. 270-287.
12. Xu Y. Recursion and contingency. *Shanghai: East China Normal University Press*. 2020. 33 p.
13. Zhou Q & Zhang L. Dissipation and order: Research on the training of all-media news communication talents under the background of interdisciplinary interdisciplinary. *Chinese Editors Journal*. 2023. №(z1). P. 68-73.

Ісаєва О., Чжу Фанчжоу. Поняття та категорії, котрі використовуються у підготовці майбутніх журналістів

Процес модернізації освіти журналістів послідовно підтримує прагматичне спрямування. Однак, неможливо задовольнити вимоги сучасних складних суспільних потреб у освіті журналістів традиційними підходами до навчання.

Мета статті – висвітлити ключові концепції підготовки майбутніх журналістів, класифікувати та систематизувати їх з точки зору міждисциплінарної «великої інтеграції» до спільних інновацій. Тобто, надати нові рекомендації для підготовки журналістів в епоху штучного інтелекту, розширити можливості і неминучий вибір для майбутнього журналістстики та комунікаційної освіти.

Еволюція взаємин між окремими людьми та медіа, спричинена медіатехнологіями, також стимулювала зміни і в медіаосвіті. Технологія, культура та освіта взаємопов'язані, утворюючи гніздовий зв'язок. Тож освіта, як складова культури, зазнає змін під впливом подвійних сил: сприяння технологічному розвитку та протистояння технологічним збоям. Досліджуючи історичну еволюцію медіатехнологій і процеси реформування освіти журналістів, стає очевидним, що еволюція медіатехнологій і зміни в освіті мають безпосередній взаємовплив. Технологічна орієнтація є одним із ключових принципів у реформуванні освіти журналістів, оскільки значення цієї орієнтації зростає з поступовим розвитком медіатехнологій. Конкретний прояв цього процесу полягає в розвитку медіатехнологій і мінливому виробничому середовищі, що збільшило розрив між розвитком журналістських талантів і попитом.

Тому необхідно ефективно застосовувати нові концепції та технології в журналістиці та комунікаційній освіті, розвивати практичні навички студентів, покращувати їхнє розуміння та оцінку медіаінформації, інтегрувати знання з різних дисциплін у викладання, розвивати навички міжкультурного спілкування студентів та направляти їх роздуми про стандарти медіа-етики і соціальну відповідальність, одночасно розвиваючи їхню обізнаність щодо активної взаємодії з суспільними проблемами, що є критичними викликами поточної реформи журналістики та комунікаційної освіти.

Ключові слова: освіта журналістів, майбутні журналісти, концепції та категорії підготовки, інноваційна освіта.

УДК 378.014
DOI <https://doi.org/10.32782/1992-5786.2023.91.19>

Л. М. Кібенко

старший викладач кафедри європейських мов
Харківського державного біотехнологічного університету

І. В. Брюховецька

кандидат хімічних наук, доцент,
доцент кафедри біології та хімії факультету здоров'я людини та природничих наук
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

О. П. Ступак

старший викладач кафедри психології, філософії та соціально-гуманітарних дисциплін
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

РОЛЬ ВИКЛАДАЧА В СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ: ФАСИЛІТАТОР, ТЬЮТОР, МЕНТОР

У статті авторами проаналізована роль викладача у сучасному освітньому середовищі. Зазначено, що в умовах сьогодення, важливість ролі викладача в якості фасилітатора виявляється у здатності сприяти активному власному відкриттю здобувачами знань та розвитку критичного мислення. Встановлено, що роль тьютора визначається активною допомогою та підтримкою в оволодінні майбутніми фахівцями навчальним матеріалом. Особистий підхід, адаптований до індивідуальних потреб здобувачів, та надання додаткових пояснень сприяють підвищенню рівня засвоєння матеріалу та розвитку професійних навичок. Натомість, менторська роль викладача стає важливою в аспекті особистісного та кар'єрного розвитку здобувачів освіти. Надання порад, співпраця у плануванні кар'єри та в професійному зростанні сприяє формуванню повноцінної особистості та готовності до викликів майбутнього.

Зазначено, що дослідження є вкрай актуальним у контексті сучасних трансформацій у галузі освіти. Зокрема, наступні аспекти підкреслюють актуальність цієї теми: освітній підхід зсунувся від традиційного моделювання знань до студентоцентричного, де велику увагу приділяють потребам та можливостям кожного здобувача. Зростання використання технологій у освітньому процесі вимагає адаптації ролі викладача. Фасилітуючи доступ до онлайн-ресурсів, допомагаючи вирішувати технічні труднощі та надаючи підтримку в електронному середовищі, викладач стає важливим фігурантом у цьому цифровому вимірі. Сучасний ринок праці вимагає від випускників більше, ніж традиційні знання: викладач, який діє як ментор та тьютор, може сприяти розвитку м'яких навичок, таких як лідерство, комунікація та критичне мислення, що стає невід'ємною частиною успішної кар'єри. Оновлення ролі викладача включає в себе здатність створювати гнучкі освітні середовища, які адаптуються до потреб здобувачів, навчаючи їх за допомогою різноманітних методів та цифрових технологій.

Проведене авторське дослідження показало, що більшість українських викладачів недостатньо мають уявлення про відмінності між роллю традиційного викладача від ролі фасилітатора, ментора чи тьютора. На думку авторів, це може мати наслідки, зокрема неефективне використання методів навчання, відсутність індивідуального підходу, недостатня мотивація здобувачів освіти.

***Ключові слова:** освітній процес, викладач, потреби здобувачів освіти, заклади вищої освіти, опитування.*

Постановка питання в загальному вигляді.

Роль викладача у сучасному освітньому середовищі постійно змінюється. У традиційному освітньому середовищі викладач був переважно джерелом знань, який передавав свої знання здобувачам освіти, однак в умовах сучасності його обов'язки набули ширших можливостей: він тепер є наставником, ментором, фасилітатором та коучем; створює умови для того, щоб здобувач мав можливість працювати зі своїм досвідом, розвивати комунікативні та організаційні навички,

планувати дослідницьку діяльність, приймати рішення і нести за них відповідальність, активізувати і стимулювати процес індивідуального просування в системі освіти. З урахуванням сказаного викладачі повинні бути готові до змін, знати про останні дослідження у галузі освіти та використовувати інноваційні методи навчання; бути готовими до роботи зі здобувачами різного рівня умінь, можливостей та навичок.

Аналіз наукових досліджень та публікацій вказує на те, що ступінь вивчення даної проблеми

є недостатнім. Автори великої кількості наукових праць широко висвітлюють психологічні, педагогічні аспекти діяльності сучасного викладача, але особистісний, адаптивний підхід залишається часто поза увагою. Серед науковців, які досліджували роль викладача, педагога в освітньому процесі можна зазначити Андрущенко В., Табачек І, Бирко Н., Галицьку М., Кухаренко В., Черковську О., Сичова Р. Та ін.

Мета статті. Проаналізувати роль сучасного викладача в закладі вищої освіти (надалі – ЗВО). Провести опитування для визначення рівня усвідомленості викладачів, науково-педагогічних співробітників про функції ментора, тьютора та фасилітатора.

Основна частина дослідження. Сучасні виклики та зміни в соціальному та економічному оточенні вимагають прогресивних змін у системі вищої освіти. Освіта повинна готувати здобувачів не лише до успішної кар'єри, а й до активної участі у суспільстві та вирішення соціальних проблем. Якісна освіта є одним із стовпів Порядку денного зі сталого розвитку Організації Об'єднаних Націй на період до 2030 року, метою якого є забезпечення інклюзивної та справедливої якісної освіти та сприяння можливостям навчання протягом усього життя для всіх [3]. Для того, щоб і надалі бути ефективними як лектори, наставники чи фасилітатори, а також для того, щоб продовжувати підтримувати процеси дослідження та вирішення освітніх проблем, викладачі повинні чітко розділяти, що означають ці види діяльності в онлайн, змішаному чи дистанційному навчанні.

Особливо актуальним сьогодні, в контексті подій в Україні, стає те, що викладач своєю творчою діяльністю має уміти проєктувати розвиток особистості, чітко уявляти, яким повинен стати його вихованець як свідомий громадянин [4], оскільки нині, як ніколи, потрібні нові підходи і нові шляхи до налаштування освітнього процесу. А сам освітній процес повинен мати випереджувальний характер, відповідати віковим і сенситивним періодам розвитку та особистісним характеристикам, ґрунтуватися на духовно-моральних засадах.

Зрозуміло, що потреби в 21-му столітті дуже відрізняються від потреб 20-го століття. У аудиторії 21-го століття викладачі є фасилітаторами навчання здобувачів і створюють продуктивне середовище в закладі освіти у якому майбутні фахівці можуть розвивати навички, які їм можуть знадобитися зараз або в майбутньому. Сьогодні співпраця є основою навчання всіх студентів. Зокрема, підхід, заснований на проєктному навчанні, гарантує, що навчальна програма, яка використовується при викладанні певної дисципліни, розвиває наступні навички та знання [2]:

- Навички мислення вищого порядку.
- Навички ефективного спілкування.

- Знання технологій, які знадобляться здобувачам для кар'єри 21-го століття та зростаючої глобалізації середовища.

Хоча, безумовно, є місце для навчання в лекційному стилі, орієнтованого на викладача. Тому, важливо визнати, що в освітньому процесі викладач відіграє ключову роль: його творчий потенціал, здатність до розвитку та вдосконалення майстерності впливають на якість навчання та виховання майбутніх фахівців. Зокрема, у Законі України «Про освіту» визначено, що педагогічна діяльність – це інтелектуальна, творча діяльність педагогічного працівника або самозайнятої особи у формальній та/або неформальній освіті, спрямована на навчання, виховання та розвиток особистості, її загальнокультурних, громадських та/або професійних компетентностей [8].

На основі аналізу наукових джерел та в ході педагогічних спостережень [4;7;10;6;5], нами констатовано ключові аспекти, які демонструють важливість викладача в освітньому процесі:

1. Відданість інноваціям. Викладачі, які мають творчий підхід до навчання, можуть впроваджувати нові методи та підходи для поліпшення ефективності освітнього процесу.

2. Спроможність мотивувати здобувачів до навчання.

3. Особистий приклад. Викладачі, що володіють високою майстерністю та власною зацікавленістю до дисципліни, яку викладають, можуть стати для здобувачів освіти прикладом для наслідування.

4. Взаємодія та співпраця. Важливо, щоб викладач був відкритий до співпраці з іншими викладачами, здобувачами та всіма учасниками освітнього процесу, що сприятиме створенню позитивного та динамічного освітнього середовища.

5. Постійний саморозвиток та навчання протягом життя. Освітня сфера постійно змінюється, тому важливо, щоб викладач був готовий до самовдосконалення та оновлення своїх знань.

Доцільно проаналізувати, як в сучасній науковій літературі визначаються дефініції вищезначених термінів. Зокрема, фасилітатор (англ. *facilitator*, від лат. *Facilis* – «легкий, зручний») – це людина, що забезпечує успішну групову комунікацію. Забезпечуючи дотримання правил зустрічі, її процедури і регламенту, фасилітатор дозволяє її учасникам сконцентруватися на цілі і змісті зустрічі. Тобто, фасилітатор вирішує двояке завдання, сприяючи комфортній атмосфері та плідності обговорення. У контексті етимології терміна можна сказати, що фасилітатор – це той, хто перетворює процес комунікації у зручний і легкий для всіх її учасників. З групової точки зору, фасилітатор – той, хто допомагає групі зрозуміти загальну мету і підтримує позитивну групову дина-

міку для досягнення цієї мети у процесі дискусії, не захищаючи при цьому одну з позицій або сторін [0]. Натомість, дослідник J. Harmer термін «фасилітатор» використовує для опису певного типу викладача, демократичного (де викладач поділяє частину лідерства зі студентами), а не авторитарного (де викладач контролює все, що відбувається в аудиторії), і той, хто сприяє автономії здобувача освіти (де здобувачі не тільки навчаються самостійно, але і беруть на себе відповідальність за це навчання) через використання групової та парної роботи та діючи як ресурс, а не передавач знань. Успішний фасилітатор втілює повагу до інших і уважно усвідомлення багатьох шарів реальності в людській групі [1]. В українській педагогічній науці фасилітація розглядається як специфічний вид педагогічної діяльності викладача, який має на меті допомагати здобувачам освіти у їхній самореалізації, самовдосконаленні та самооцінці, у підтримці їхнього прагнення до саморозвитку, самовдосконалення, сприянні особистісному зростанню, розкриттю їхнього потенціалу [4; 7].

Ми дотримуємося думки Д. Вайза [3], який зазначає, що і викладання, і фасилітація є ефективними методами навчання, але кожен з них підходить для певних освітніх цілей та сценаріїв. Зокрема, на етапі представлення нової інформації або інструктажу здобувачів перед практичним відпрацюванням професійних навичок, викладач виконує традиційну роль: організовує викладання нової інформації, демонструє та керує діяльністю здобувачів. На етапі перевірки знань, проходження практичних чи лабораторних робіт викладач допомагає здобувачу відкрити свої знання самостійно, мати можливість самооцінити себе.

Не менш важливим є поняття «тьютор». Традиційно роль тьютора в невеликій групі здобувачів освіти зводиться до ролі інструктора або лідера. Його завданням є активізація роботи групи студентів, направлення їх дискусії в необхідне русло. Ключова відмінність тьютора від традиційного викладача в тому, що тьютор повинен не передавати знання, а уважно спостерігати за дискусією здобувачів, активізувати «мовчазних» студентів, привчити їх не боятися висловлювати свої думки, аргументовано відстоювати їх, а лідерів в студентській групі привчити прислухатися до чужої думки. Тобто, завдання тьютора навчити здобувачів освіти працювати в команді, допомогти їм розвинути критичне мислення. Тьютор повинен бути орієнтованим на здобувачів освіти, допомагати їм проявити себе [4]. Як зазначають у своєму дослідженні В. Кухаренко, Н. Твердохлебова та О. Рибалко [9], «тьютор» у своїй діяльності повинен здійснювати інформаційне забезпечення, забезпечувати мотивацію вчення і засоби передачі навчальної інформації, надавати інструкції до самостійної роботи і здійснювати зворотний зв'язок. Тобто, перед тью-

тором, крім вирішення організаційних завдань, стоять проблеми двох типів: управління навчальною інформацією (конструювання та структурування) і керування пізнавальною діяльністю (у процесі вчення) здобувачів освіти.

Найбільш поширене трактування феномену «менторство» у науковій літературі дозволяє подати аналізоване поняття як модель передавання досвіду, де ментор виступає в ролі наставника, радника, створює можливості для розвитку та підтримки менш досвідченого колеги (підопічного) [0]. Аналізуючи діяльність, яку здійснює ментор у процесі викладання, зарубіжні науковці [2] визначають наступні її функції: аналіз і оцінка перспективи розвитку студента; допомога у встановленні цілей і розробленні шляхів їх досягнення; демонстрація свого прикладу у реалізації завдань; психологічна підтримка; оснащення підопічного «корисними» контактами; створення йому практичних завдань, які допомагають освоїти професійну діяльність; контроль за їх виконанням, оцінювання та рекомендації для подальшої діяльності. Так, в Україні, як і в багатьох інших країнах Європи, менторство в освіті часто має неформальний характер, і офіційні менторські програми можуть бути менше розповсюдженими. Однак, варто відзначити, що менторство може бути важливим елементом підтримки та розвитку здобувачів освіти в ЗВО.

Авторами було проведено дослідження у трьох закладах вищої освіти з метою встановлення рівня знань викладачів про дефініції сучасного викладача та його ролі у освітньому процесі. Методологія дослідження включала аналіз анкет та гугл форм, заповнених викладачами Харківського державного біотехнологічного університету, Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова. Всього в опитуванні взяли участь 76 викладачів, педагогічно-наукових працівників віком 25-62 роки, з середнім педагогічним стажем 17 років. Емпіричний матеріал дослідження був зібраний методом анкетування за безпосередньої участі авторів.

Результати розподілу відповідей респондентів, щодо оцінки своєї ролі викладача у освітньому процесі наведено на рис. 1.

Зважаючи на результати опитування, можна стверджувати, що викладачі оцінюють свою роль у процесі викладання та навчання як «дуже важлива» – 68%, «важлива» – 21% та «неважлива» – 11%.

Отже, як показало опитування, лише частина респондентів(38%) правильно вказала на всі три варіанти детермінант фасилітатора, ментора, тьютора, а 23% респондентів не змогли правильно відповісти на це запитання. Такі резуль-

Рис. 1. Результати опитування респондентів

Рис. 2. Результати опитування респондентів

Рис. 3. Результати опитування респондентів

тати дозволяють припустити, що більшість опитаних викладачів українських ЗВО недостатньо уявляють собі відмінності між ролями традиційного викладача та фасилітатора, ментора чи тьютора. Для вирішення цієї проблеми, на думку авторів, можна вжити наступні заходи:

– Проведення тренінгів для викладачів, що дозволить допомогти викладачам зрозуміти відмінності між різними ролями та навчити їх використовувати відповідні методи навчання.

– Розробка методичних рекомендацій. Методичні рекомендації можуть допомогти викладачам зрозуміти, як використовувати різні ролі в своїй роботі.

– Створення онлайн-ресурсів, що дозволить викладачам отримати доступ до інформації про різні ролі та методи їх використання в освітньому процесі.

Із проведеного опитування та опрацьованих результатів дослідження, можна стверджувати що основними тенденціями та змінами у ролі викладача в умовах сьогодення є:

- Акцент на студентоцентричний підхід – 55%.
- Гнучкі форми навчання – 40%.
- Більша взаємодія та партнерство зі студентами – 28%.
- Міждисциплінарність та практичність – 68%.
- Використання технологій в навчанні – 85%.
- Розвиток м'яких навичок – 65%.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У сучасному освітньому середовищі важливо поєднувати традиційні підходи з інноваційними методиками, спрямованими на вдосконалення освітнього процесу та підготовку здобувачів до викликів сучасного суспільства. Проведене авторське дослідження показало, що більшість україн-

ських викладачів недостатньо мають уявлення про відмінності між роллю традиційного викладача від ролі фасилітатора, ментора чи тьютора. На думку авторів, це може мати наслідки цієї проблеми, зокрема неефективне використання методів навчання, відсутність індивідуального підходу до здобувачів освіти, недостатня мотивація студентів. Саме тому, зміна ролі викладача є складним завданням, але воно є необхідним для того, щоб підготувати здобувача освіти до життя в суспільстві, яке постійно змінюється.

Список використаної літератури:

1. Harmer J. The role of the teacher as a facilitator in Icelandic colleges. *Education and Science*. 2018. Iss. 4(5). pp 445-449.
2. Lunsford L.G., Crisp G., Dolan E.L., Wuetherick B. Mentoring in Higher Education. In D.A. Clutterbuck et al. (Eds.). *The SAGE Handbook of Mentoring* London: SAGE Publications Ltd, 2017. pp. 316–334.
3. Wise D. Teaching or facilitating learning? Selecting the optimal approach for your educational objectives and audience. *Journal of Extension*. 2017. № 55 (3). URL: <https://www.joe.org/joe/2017june/tt1.php> (дата звернення: 05.01.2024).
4. Андрущенко В., Табачек І. Формування особистості вчителя в сучасних умовах. *Політичний менеджмент*. 2015. № 1. ст 33-37
5. Бирко Н.М. Ролі сучасного педагога в освітньому просторі. 2017. URL:<https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/21721/jse:sequenceid=2335422AB1D4BE222B57493D641AE0EF?sequence=1>
6. Бойченко М.А. Менторство як форма підтримки обдарованих і талановитих у країнах ЄС та США. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2014. № 7. С. 3–9.
7. Галицька М., Рекун Н. Поліваріантність ролей викладача іноземної мови для професійних цілей. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2018. № 4 (63). С. 57–63. DOI: 10.28925/2078-1687.2018.4.5763.
8. Закони України «Про освіту» від 05.09. 2017 № 2145- VIII, с. 7.
9. Кухаренко В.М. Твердохлебова Н.Є. Рибалко О.В. Тьютор як одна з визначальних осіб системи дистанційного навчання. 2019. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/bitstreams/a8c8c2fa-f502-4658-8275-70626c3834b3/download>(дата звернення: 18.01.2024)
10. Черковська О.С., Сичов Р.О. Шлях від ментора до помічника та мотиватора: перші результати тренінгів викладачів для проблемно орієнтованого навчання в малих групах. 2017. URL:http://dspace.zsmu.edu.ua/bitstream/123456789/6061/1/14_%D0%97%D0%94%D0%9C%D0%A3_%D0%94%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%86.%20%D0%BE%D1%81%D0%B2_156-158.pdf (дата звернення: 01.02.2024).

Kibenko L., Briukhovetska I., Stupak O. The role of the teacher in the modern educational environment: facilitator, tutor, mentor

The article analyses the role of the teacher in the modern educational environment. It is noted that in today's conditions, the importance of the role of the teacher as a facilitator is manifested in the ability to promote the active discovery of knowledge by students and the development of critical thinking. The role of the tutor is defined by active assistance and support in mastering the educational material by future specialists. A personal approach, adapted to the individual needs of the students, and the provision of additional explanations help to increase the level of learning and develop professional skills. In turn, the mentoring role of the teacher becomes important in terms of personal and career development of students. Providing advice, cooperation in career planning and personal growth contributes to the formation of a complete personality and readiness for the challenges of the future.

It is noted that the study is extremely relevant in the context of modern transformations in the field of education. In particular, the following aspects emphasise the relevance of this topic: the educational approach has shifted from traditional knowledge modelling to a student-centred approach, where great attention is paid to the needs and capabilities of each student. The growing use of technology in the educational process requires the adaptation of the role of the teacher. By facilitating access to online resources, helping to resolve technical difficulties and providing support in the electronic environment, the teacher becomes an important actor in this digital dimension. The modern labour market demands more from graduates than traditional knowledge: a teacher acting as a mentor and tutor can help develop soft skills such as leadership, communication and critical thinking, which are integral to a successful career. The renewed role of the tutor includes the ability to create flexible learning environments that adapt to the needs of students, teaching them using a variety of methods and digital technologies.

The author's research has shown that most Ukrainian teachers do not have a sufficient understanding of the differences between the role of a traditional teacher and the role of a facilitator, mentor or tutor. According to the authors, this may have consequences, including ineffective use of teaching methods, lack of individual approach, and insufficient motivation of students.

Key words: educational process, teacher, needs of students, higher education institutions, survey.

УДК 378

DOI <https://doi.org/10.32782/1992-5786.2023.91.20>**A. O. Kuzmenko**

PhD in Philology, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Philology, Translation,
and Professional Language Training,
University of Customs and Finance
<https://orcid.org/0000-0003-1189-1438>

PORTRAIT OF A CONTEMPORARY ACADEMICALLY VIRTUOUS PHD STUDENT: AB EXTERIORIBUS AD INTERIORA

The academic progression of PhD students involves the refinement of analytical and critical acumen, constituting indispensable attributes for their scholarly pursuits. These competencies empower them to conduct efficacious research and to actively participate in the scholarly community, fostering knowledge exchange and contributing substantively to the overall advancement of science. The academic profile of a PhD student can be delineated through immersion in research activities, interdisciplinary collaboration, internationalization, pedagogical contributions, professional development, social responsibility and proficiency in analytical and critical skills.

Modern PhD students distinguish themselves through an elevated level of research activity, undertaking original research initiatives, publishing in specialized domains of knowledge, and actively participating in scientific forums; manifest an inclination toward interdisciplinary research, striving to integrate disparate fields of knowledge to glean novel perspectives and address intricate challenges. The significance of international exposure for PhD students is evident. Participation in international conferences, exchange programs, and collaboration with scholars from diverse origins has become an integral facet of their academic portfolio. Contemporary PhD students may assume pedagogical roles or contribute to educational programs, disseminating their knowledge and experiences among their peers. The ability for continuous self-improvement and active engagement in scientific seminars, workshops stands out as a salient feature. PhD students can actively interface with the public, participating in social and scientific-educational initiatives, thereby contributing to the progression of science and societal advancement. PhD students cultivate the ability to analyze and think critically, integral for the efficacious execution of research and the holistic development of the scientific community. The nuanced academic profile of a PhD students reflects their immersion in research, unwavering commitment to interdisciplinary collaboration, pursuit of international experiences, active involvement in teaching, dedication to professional development, sense of social responsibility, and adeptness in analytical and critical skills.

Key words: *PhD student, academic integrity, pedagogic activity, scientific research, professional development, internationalization.*

Current relevance. The list of competencies that a future Ph.D. must master is clearly and logically demonstrated in the regulatory sources of Ukraine, as well as in the administrative-regulatory documents of higher education institutions: completing the educational and scientific program; acquisition of theoretical knowledge, skills, and competencies sufficient for generating new ideas and solving complex problems in professional and research-innovative fields; mastery and implementation of the methodology of scientific and pedagogical activities; conducting research that has novelty and theoretical/practical significance; defense of the dissertation research [10]. However, on the other hand, in the context of regulatory documents, none of them currently includes a comprehensive list of values that should be crucial for a future Ph.D. in the process of professional training. The absence of such an exhaustive list may serve as an additional stimulus for independent determination of values and goals that are essential for a specific doctoral student. Therefore, a future Ph.D. has the

opportunity to shape their own life plan, taking into account their ideals, interests, motivation, and principles, which is a key aspect of personal development. Such an approach promotes flexibility and individualization in the formation of a future Ph.D., allowing them to define their own values and aspirations in the context of higher education and research.

Analysis of recent researches. The question of the professional training of educational workers was addressed in the works of H. Mykhailyshyn [5] and M. Chobitko [6]. The scholarly interest in the subject of the educational-scientific process of a Ph.D. was intensified in the works of O. Antonova [7], S. Vityvska [8], A. Kuzmenko [11], S. Menyailo [12], V. Yagupov [15] and others, focusing on professional values and motivation. **Purpose of the research.** The purpose of the research is to characterize the main features of contemporary PhD student in accordance with the academic integrity demands.

Presentation of main research. Being part of the multidimensional pedagogical process in higher

education, the future teacher gains the opportunity to comprehend the multifaceted nature of their own personality [13, p. 15]. In the context of changes in the educational and scientific fields, the contemporary graduate student possesses a set of characteristics that define their academic profile.

This includes a high level of research activity, interdisciplinarity, internationalization, teaching and instructional activities, professional development, social responsibility, analytical, and critical skills:

1. Research Activity:

The contemporary graduate student plays an integral role in the research system, becoming a key link in shaping scientific progress. Their research activity involves conducting original scientific studies aimed at addressing current issues in their respective field of knowledge [12]. Such a graduate student not only deepens their own knowledge but also makes a significant contribution to the development of the scientific environment.

The overall context of research in modern graduate programs encompasses a wide range of topics. Graduate students engage in research that reflects current issues in their field. This can be innovative research in natural sciences, humanities, social technologies, or other scientific disciplines. By initiating and implementing such projects, graduate students catalyze scientific progress.

An important aspect of the graduate student's research activity is their ability to explore the latest technologies, trends, and methodologies in their field. Modern technologies provide graduate students with the opportunity to use new tools for data collection and analysis, develop innovative research methods, and acquire new knowledge. Integrating cutting-edge technologies into research projects allows graduate students to maintain a high level of scientific quality in their work and achieve significant results.

One of the key features of research activity is originality. Graduate students conduct research that has a unique character and makes a new contribution to the field of knowledge. The ability to generate new ideas and approaches allows graduate students to become pioneers in their field and influence its development.

Moreover, graduate students actively collaborate with scientific conferences, seminars, and workshops. They present their research, exchange ideas with colleagues and scholars from other institutions. This not only allows them to receive informed evaluations of their work but also expands their professional network and enables interaction with experts in their chosen field.

In summary, the research activity of the contemporary graduate student is characterized by activism, originality, and the use of cutting-edge technologies. It is aimed at addressing complex issues facing modern society and making a significant contribution to

the development of the scientific world. Graduate students emerge as creative researchers overcoming academic challenges and helping shape the future of science and technology.

2. Interdisciplinarity and Cross-Sectoral Partnerships:

The emphasis on interdisciplinarity in research is a key aspect of the modern academic environment. Contemporary graduate students recognize the importance of integrating various scientific disciplines to achieve comprehensive and innovative results. This approach reflects the acknowledgment that complex issues facing modern society are most effectively addressed when different fields of knowledge collaborate.

Interdisciplinary research allows graduate students to consider problems from various perspectives, utilizing tools and methods traditionally used in different scientific areas. This fosters a growth in creative approaches and the generation of new ideas that can be applied in different contexts.

There is a noticeable increase in interest in cross-sectoral partnerships, especially between universities, industry, and the public sector. This contributes to the exchange of knowledge, resources, and experts across different sectors. Universities can participate in collaborative research projects with companies and public sector organizations aimed at addressing specific challenges and issues.

One of the important aspects of interdisciplinary and cross-sectoral efforts is the development of innovative solutions that can be effectively implemented in practice. Involving experts from different fields contributes to the creation of comprehensive approaches to problem-solving, requiring a broad spectrum of knowledge and skills.

Interdisciplinarity also helps graduate students broaden their horizons and deepen their knowledge by using an integrated approach to studying issues. They can participate in courses, seminars, and lectures from various scientific fields, allowing them to expand their scientific arsenal and prepare to become more flexible and versatile scholars.

In summary, the emphasis on interdisciplinarity and cross-sectoral partnerships reflects contemporary trends in science, where collaboration and the integration of different knowledge domains become key factors in achieving scientific heights and addressing complex challenges. Graduate students, by engaging in interdisciplinary research and collaborating with different sectors, contribute to the development of the scientific environment, the exchange of innovative ideas, and the resolution of contemporary societal issues.

3. Internationalization:

Internationalization plays a crucial role in shaping the academic profile of a modern graduate student. The rapid development of technologies and the globalization of scientific and research efforts make par-

ticipation in international initiatives a necessary component of a successful scientific career.

One of the key features of a modern researcher is the desire to gain international experience and knowledge. Graduate students prefer to participate in international conferences, seminars, and working groups where they can share their research and receive feedback from scholars from different countries. This not only contributes to an increase in publications and the expansion of scientific networks but also allows graduate students to explore various approaches and methodologies in scientific research.

Exchange programs are another important component of internationalization. Many universities support student and graduate student exchanges to provide young scholars with the opportunity to gain experience in different scientific environments. This fosters the development of intercultural communication, improves language skills, and broadens horizons during the execution of scientific tasks.

Collaboration with scholars from other countries also becomes a vital part of a graduate student's academic life. It allows the integration of diverse research approaches and expertise. International cooperation enables the creation of large and interdisciplinary research groups capable of solving complex problems and generating innovative solutions.

However, internationalization is not limited to practical aspects. It also contributes to the development of intercultural and global awareness among graduate students, making them more tolerant and open to diversity.

In summary, internationalization in the scientific research of a modern graduate student plays a critical role in shaping a competent, globally-oriented researcher. It provides the opportunity to perceive issues from different perspectives, expands collaboration opportunities, and ensures a high level of scientific expertise.

From this perspective, we believe that mobility, as a value and a means to achieve life goals for future early childhood educators and professional educators, will enable them to orient themselves towards innovative trends, be active agents of such transformations, contribute to the formation of an active professional position, continuous self-development, and the flexible construction of their own life trajectory, which is a guarantee of success [2, p. 130–132].

4. Teaching and Educational Activities:

Teaching and educational activities have become integral parts of the life of a modern graduate student, opening new opportunities for professional and personal growth. Participation in teaching and educational work allows graduate students to interact with various aspects of higher education and contributes to the formation of their academic profile.

Graduate students can engage in learning as students, collaborating with other teachers and col-

leagues. This creates an atmosphere of mutual learning, where everyone has the opportunity to share their knowledge and view subjects from different perspectives. Interaction with students also fosters the development of effective communication skills and teaching methodology.

The ability to teach is an important aspect for any researcher, and it becomes even more significant in the context of the academic process. Many universities encourage graduate students to participate in teaching programs, providing them with opportunities to give lectures, seminars, or even conduct their own courses. This not only allows graduate students to share their knowledge and expertise but also develops their teaching and leadership skills.

For a graduate student, it is crucial not only to acquire new knowledge but also to effectively convey it to others. Teaching activities help the modern graduate student expand their methodological approaches, develop pedagogical interaction skills, and communicate optimally with students. It can also draw attention to their own research topics and create a supportive academic environment.

Additionally, participation in educational programs may involve organizing seminars, workshops, or summer schools. This creates opportunities for collaboration with scholars from other universities and research institutions. Such events facilitate the exchange of experiences and deepen knowledge in specific fields.

In summary, teaching and educational activities open up opportunities for modern graduate students to actively participate in higher education, contribute to the development of teaching and communication skills, and engage with a diverse community of students and faculty.

5. Professional Development:

The professional development of graduate students is a key component of their academic journey and a decisive factor in building a successful scientific career. According to O. Ostapchuk [13], who believes that the foundation of professional development is personal self-improvement – the individual's aspiration to maximize their potential, realizing and refining personal qualities. Focused on continuous self-improvement [4], the professional development of graduate students includes various measures aimed at expanding their skills, acquiring new knowledge, and interacting with the scientific community.

Self-development with the formation of specific professional qualities in the learner, contributing to their development as a professional [3, p. 114-116].

Participation in scientific seminars and conferences is a crucial aspect of the professional development of graduate students. These events provide them with the opportunity to present their research, exchange ideas with colleagues, and receive feedback from recognized experts in the relevant field.

Participation in international conferences also contributes to the expansion of international connections and provides diverse perspectives on solving scientific challenges.

Training sessions and seminars focused on developing specific skills, such as scientific writing, data analysis, public speaking, etc., represent another aspect of the professional growth of graduate students. These activities help them refine the technical and methodological aspects of their work, essential for the successful implementation of scientific projects.

Partnerships and collaboration with other researchers and groups become yet another promising component of the professional development of graduate students. Interdisciplinarity and cross-sectoral partnerships can address complex tasks and stimulate innovative research, contributing to the broadening of horizons and the introduction of new approaches in their respective fields.

The professional development of graduate students also involves support from their academic advisors and research institutions. Providing opportunities to participate in projects with a real impact on society and ensuring access to cutting-edge technologies and equipment expand the scope of their research and allow them to gain valuable practical experience.

In summary, the professional development of graduate students is a multifaceted process that encompasses both academic achievements and the development of practical skills. Engaging actively in professional development activities, graduate students become critical thinkers capable of making a significant contribution to their chosen fields and addressing complex scientific challenges.

6. Social Responsibility:

Social responsibility, as highlighted by V. Ternopil'ska, emphasizes that responsibility as a human trait encompasses a conscious duty [14]. The social responsibility of contemporary graduate students is defined by their desire to make a significant contribution to the development of science, education, and society as a whole [9, p. 18–20]. This aspect is manifested in various forms of participation in civic and scientific-educational initiatives aimed at addressing pressing issues and promoting positive changes.

Graduate students actively engage in various civic initiatives focused on social welfare. This may include participation in volunteer programs aimed at improving conditions for underprivileged populations or providing educational support for children and youth. Such initiatives allow graduate students to demonstrate their responsibility to society and develop communication, leadership, and collaboration skills.

In addition to participating in charitable events, graduate students actively contribute to scientific-educational initiatives aimed at disseminating

knowledge and fostering the development of the scientific community. Organizing scientific seminars, lectures, conferences, and other events promotes the exchange of ideas, knowledge expansion, and addressing important issues in various fields of science.

A crucial part of graduate students' social responsibility is their involvement in the development and implementation of scientific projects addressing social, environmental, or ethical issues. Conducting research aimed at improving people's quality of life and addressing global challenges becomes not only a subject of scientific interest but also a means of active participation in the social and scientific process.

Contemporary graduate students view social responsibility not only as an obligation to society but also as a means of developing their character and forming a personal value system. They realize the importance of their role in the scientific and social spheres, contributing to the interaction between science, education, and civil society.

In conclusion, the social responsibility of contemporary graduate students is evident in their active participation in civic and scientific-educational initiatives, reflected through the development of scientific projects, and aimed at achieving positive changes in society and the scientific community.

7. Analytical and Critical Skills:

The analytical and critical skills developed by graduate students determine their ability not only to conduct research effectively but also to actively participate in the formation and development of the scientific community. These skills serve as an important toolkit for solving complex scientific tasks, formulating innovative ideas, and building dialogue within the scientific environment [1, p.35-37].

During their graduate studies, students actively engage in conducting analytical research. They study various methods and approaches to analyzing scientific data, select effective tools for information processing, and enhance their skills in statistics and mathematical modeling. This is essential for the accuracy and reliability of their research results.

Critical thinking also becomes a crucial part of graduate student activities. Students learn to analyze various scientific approaches, consider alternative viewpoints, and provide well-founded critical assessments of scientific concepts. They learn to distinguish between different schools of thought, identifying the strengths and weaknesses of various scientific theories.

A key component of critical thinking is the ability of graduate students to critically evaluate their own research. They study methods of self-control and self-assessment to improve the accuracy and objectivity of their results. This is important to avoid potential systematic errors and increase trust in their scientific work.

Active participation in discussions, seminars, and conferences is a vital part of developing analytical and critical skills. The ability to effectively argue one's position and listen to others is crucial for fostering constructive scientific dialogue.

Additionally, graduate students become involved in reviewing and evaluating the scientific works of other researchers. This develops their ability to objectively assess the scientific contributions of their colleagues and provides an opportunity to contribute to the formation of scientific consensus.

Conclusion and Perspectives. The analytical and critical skills developed by graduate students play a crucial role in their academic careers. These skills enable them not only to conduct successful research but also to actively engage with the academic community, facilitating the exchange of knowledge and contributing to the overall development of science.

All these aspects come together to form a comprehensive profile that reflects the modern requirements and trends in higher education and research. Graduate students are not only acquiring new knowledge but also actively interacting with the scientific community, making a significant contribution to the advancement of their field and society as a whole.

Therefore, the academic profile of a contemporary graduate student can be characterized by several key aspects: research activities, interdisciplinary collaboration, internationalization, teaching and pedagogical activities, professional development, social responsibility, and analytical and critical skills.

Modern graduate students distinguish themselves with a high level of research activity. They engage in original research, publish in designated fields of knowledge, and participate in scientific events. Graduate students today show an interest in interdisciplinary research, attempting to combine different fields of knowledge to gain new insights and solve complex tasks.

The importance of international experience for graduate students is growing. Participation in international conferences, exchange programs, and collaboration with foreign scholars has become a crucial part of the academic profile. Modern graduate students can teach or participate in educational programs, sharing their knowledge and experience with other students.

The ability for continuous self-improvement and participation in scientific seminars, workshops, and other forms of professional development is a significant aspect of the profile. Graduate students can actively interact with the public, participate in social and scientific-educational initiatives, contributing to the development of science and society.

Graduate students develop the ability to analyze and think critically, which is crucial for the successful conduct of research and the development of the

scientific community. In summary, the multifaceted academic profile of a contemporary graduate student reflects their engagement in research, commitment to interdisciplinary collaboration, pursuit of international experience, involvement in teaching, dedication to professional development, sense of social responsibility, and the cultivation of analytical and critical skills.

References:

1. Архіпова Є. О., Ковалевська О. В. Критичне мислення як необхідна складова розумової діяльності людини в межах сучасного інформаційного суспільства. *Гуманітарний часопис*. 2012. № 2. С. 34–38.
2. Бадер С. О. Загальнолюдські цінності у структурі ціннісно-смыслових орієнтацій майбутніх вихователів ЗДО. *Педагогіка і психологія: напрямки та тенденції розвитку України та світі : збірник наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції*. Одеса, 17–18 квітня 2020. Одеса, 2020. С. 129–133.
3. Беленька Г. В. Формування професійної компетентності майбутніх вихователів дітей дошкільного віку в умовах університетської освіти. *Наук. зап. Ніжин. держ.ун-ту ім. Миколи Гоголя. Серія: Психолого-педагогічні науки*. 2012. № 4. С. 114–119.
4. Бондаренко Л. А. Формування готовності майбутнього вчителя музики до професійного саморозвитку у процесі інструментально-виконавської підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00. Київ, 2014. 235 с.
5. Михайлишин Г.Й. Перспективи професійної підготовки педагогічних працівників у контексті Закону України «Про освіту». *Гірська школа українських Карпат*. № 16. 2017. С. 5-10.
6. Чобітько М.Г. Теоретико-методологічні засади особистісно орієнтованої професійної підготовки майбутніх учителів: *Автореф. дис. ... доктора пед. наук / АПНУ Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих*. К., 2007. 42 с.
7. Антонова О. Системний підхід до підготовки докторів філософії з освітніх / педагогічних наук: український, європейський та світовий досвід. *Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін*. Суми. СумДПУ ім. А.С.Макаренка. 2019. С. 97-100.
8. Вітвицька С. Інноваційність у підготовці докторів філософії. *Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін*. Суми. СумДПУ ім. А.С.Макаренка. 2019. С. 101-104.
9. Карпенко З. С. Аксіопсихологія особистості студента. Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки май-

- бутніх фахівців : матеріали II Всеукр. наук.-пр. акт. конф. (Хмельницький, 24-25 квіт. 2014 р.). Хмельницький : ХНУ, 2014. С. 18–20.
10. Кузьменко А.О. Вимоги до доктора філософії в Україні як суб'єкта академічної доброчесної діяльності. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич. Видавничий дім «Гельветика». 2021. Вип.45. Т.2 С. 137-144.
 11. Кузьменко А.О. Структурні компоненти системи підготовки майбутніх докторів філософії до реалізації ідей академічної доброчесності. *Академічна доброчесність, відкрита наука та штучний інтелект: як створити доброчесне освітнє середовище*. Львів-Торунь. Liha-Pres, 2023. С. 273-275.
 12. Меньяло В.І. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх докторів філософії до дослідницько-інноваційної діяльності. *Дис...д. пед.н. 13.00.04. – теорія і методика професійної освіти*. Запоріжжя, 2020. 756с.
 13. Остапчук О. Професійний саморозвиток і самопроекування в системі педагогічної освіти. *Шлях освіти*. 2007. № 4. С. 13–18.
 14. Тернопільська В. І. Формування соціальної відповідальності старшокласників у позанавчальній діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2003. 240 с.
 15. Ягупов В.В. Методологічні проблеми розуміння та формування ціннісно-мотиваційної складової професійної суб'єктності фахівців. *Проблеми цивілізаційної суб'єктності України: місія науки і освіти*. К. : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2022. 722 с.

Кузьменко А. О. Портрет сучасного доброчесного аспіранта: Ab exterioribus ad interiora

Академічний розвиток сучасних аспірантів передбачає вдосконалення аналітичних та критичних навичок, що є невід'ємними для їхньої наукової діяльності. Ці компетенції надають їм можливість успішно проводити дослідження та активно взаємодіяти з науковою спільнотою, сприяти обміну знаннями і робити значущі внески у загальний розвиток науки. Академічний профіль сучасних аспірантів визначається його впровадженням у дослідницькі процеси, міждисциплінарною співпрацею, інтернаціоналізацією, педагогічною діяльністю, професійним розвитком, соціальною відповідальністю та володінням аналітичними та критичними навичками.

Сучасні аспіранти відрізняються підвищеним рівнем дослідницької активності, здійснюючи оригінальні наукові ініціативи, публікуючи у спеціалізованих галузях знань та активно беручи участь у наукових форумах. Вони проявляють зацікавленість у міждисциплінарних дослідженнях, прагнучи поєднувати різні галузі знань для отримання нових поглядів та вирішення складних завдань. Важливість міжнародного досвіду для сучасних аспірантів очевидна. Участь у міжнародних конференціях, програмах обміну та співпраці з вченими різних країн стають невід'ємною частиною їхнього академічного портфеля. Сучасні аспіранти можуть викладати або брати участь у навчальних програмах, ділитися своїми знаннями та досвідом з іншими здобувачами освіти. Здатність до постійного самовдосконалення та активна участь у наукових семінарах, воркшопах стають доречними складниками у підготовці аспірантів. Сучасні аспіранти можуть активно взаємодіяти з громадськістю, брати участь у соціальних та науково-освітніх ініціативах, сприяючи розвитку науки та суспільства. Сучасні аспіранти розвивають навички аналізу та критичного мислення, що є важливим для успішного проведення досліджень та розвитку наукової спільноти. У підсумку, нюансований академічний портрет сучасного аспіранта відображає його залучення у дослідницькі процеси, взаємодію у межах міждисциплінарного співтовариства, прагнення до міжнародного досвіду, активну участь у навчанні, відданість професійному розвитку, відчуття соціальної відповідальності та вміння аналізу та критичного мислення.

Ключові слова: докторант, академічна доброчесність, педагогічна діяльність, наукові дослідження, професійний розвиток, міжнародизація.

І. Ю. Норенкоаспірант кафедри інноваційних технологій з педагогіки, психології та соціальної роботи
Університету імені Альфреда Нобеля

СПОСОБИ ФОРМУВАННЯ МУЛЬТИКУЛЬТУРНОЇ І СОЦІАЛЬНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ МАГІСТРАНТІВ ПСИХОЛОГІЇ

Формування мультикультурної і соціальної толерантності майбутніх психологів потребує уваги з огляду на особливості професійного змісту, зокрема, на необхідність вибудовування довірливих відносин із клієнтом будь-якого соціально-культурного середовища, усвідомлення ризиків виявлення інтолерантності, що можуть стати причиною психологічних проблем клієнта, визначення способів і практик взаємодії з клієнтом, які дозволяють вирішувати психологічні запити з урахуванням особливостей його життєвого середовища на рівні соціального прошарку та культурних особливостей формування його особистості.

У статті означено компоненти мультикультурної і соціальної толерантності: знаннєвий, діяльнісний та особистісний та представлено способи їхнього формування.

Знаннєвий компонент формували через різні способи просвітництва студентів щодо проблем виявлення расизму, етноцентризму, фашизму, націоналізму, ксенофобії (глобальні нормативні акти про захист прав і свобод окремих груп соціуму; інформаційно-освітні продукти, створені у межах Грантових програм; тематичні відео та презентації); актуалізацію знань студентів про властивості особистості, схильної до інтолерантності: емоційну нестабільність, агресивність, активність у пропагуванні особистісно-значущої цінності (обговорення відеолекцій та опрацювання спеціальних джерел з галузей знань: медико-біологічної, психолого-педагогічної, правової), а також аналітико-прогностичну роботу з медіапростором з метою формування медіаграмотності майбутніх психологів на основі професійної доброчесності.

Діяльнісний компонент формувався через розвиток професійних умінь протидії виявлень інтолерантності: тілесно-медитаційні (пілатес, йога, медитаційна музика, точковий масаж); арт-терапію (малювання, ліплення); конструктивних способів сублімації агресії; комунікативні техніки перетворення агресії; техніки протидії стереотипам сприйняття дійсності; застосування у практиці імплікативних текстів як способів переконання клієнта.

Особистісний компонент мультикультурної і соціальної толерантності формували через актуалізацію якостей (терпимості, емоційного інтелекту, адаптивності, емпатійності), які означили як засадничі у фаховому підході до діяльності психолога. Способами удосконалення особистісної структури майбутніх психологів визначили роботу з методиками самопізнання, кейсові завдання, рольові психологічні ігри.

Ключові слова: інтолерантність, знаннєвий компонент, діяльнісний компонент, особистісний компонент, емоційний інтелект, агресія, медіа грамотність.

Актуальність проблеми. Значущість мультикультурної і соціальної толерантності майбутніх психологів обумовлена особливостями змісту професії, необхідністю вибудовувати довірливі відносини із клієнтом будь-якого соціально-культурного середовища, усвідомлювати ризики виявлення інтолерантності, що можуть стати причиною психологічних проблем клієнта, визначати способи і практики взаємодії з клієнтом, які дозволяють вирішувати психологічні запити з урахуванням особливостей його життєвого середовища на рівні соціального прошарку та культурних особливостей формування його особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Узагальнення низки авторських концепцій: класичного змісту поняття «толєрантність» як тріади компонентів: когнітивного, емоційного, поведінкового (В. Павленко) [8], поняття «комунікативна

толєрантність» – як самороозуміння, самоконтролю та саморефлексії (О. Романчук) [9], поняття «соціальної компетентності» як розуміння соціальних ролей і їхнє опанування у взаємодії (М. Докторович) [2], відповідність властивостей особистості вимогам соціуму (Н. Глебова) [1] – дало змогу визначити структуру мультикультурної і соціальної толєрантності майбутнього психолога як комплексу компонентів: знаннєвого (знання про види інтолерантності (расизм, етноцентризм, фашизм, націоналізм, ксенофобія); про особистісні властивості особистості, схильної до інтолерантності: емоційна нестабільність, агресивність, активність у пропагуванні особистісно-значущої цінності; про культурні відмінності, а також медіаграмотність психолога); діяльнісного (володіння способами протидії різних виявлень інтолерантності; сформованість умінь протидії агресії; здат-

ність протидіяти стереотипному сприйняттю дійсності; комунікативну переконливість (технічність паравербальних засобів, уміння проводити комунікативні атаки), особистісного (сформованість якостей терпимості, емоційного інтелекту, адаптивності, емпатійності).

Означення змісту компонентів мультикультурної і соціальної толерантності психолога спричиняє необхідність представити апробаційну частину дослідження – визначити способи і методи формування кожної змістової характеристики означеного утворення.

Отже, **метою статті** визначаємо представлення способів формування мультикультурної і соціальної толерантності у майбутніх психологів.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У формуванні **знаньового компоненту** мультикультурної та соціальної толерантності психологів ефективності набували різні способи просвітництва студентів щодо проблем виявлення расизму, етноцентризму, фашизму, націоналізму, ксенофобії. Так, джерелами формування знань означили глобальні нормативні акти про захист прав і свобод окремих груп соціуму (конференції ООН, конвенція з питань захисту прав людини Європейського парламенту, декларації Ради Європи тощо); інформаційно-освітні продукти, створені у межах Грантових програм (Освітній пакет «Усі різні – усі рівні» – «Ідеї, ресурси, методи і діяльність, що спрямована на неформальну міжкультурну освіту молоді та дорослих», 2005); відео («Звичайний фашизм», 1965; «Список Шиндлера», 1993; «Харві Мілк», 2008; «Сніданок на Плутоні», 2005; «Зелена Книга», 2018) та презентації (Дискримінація <https://naurok.com.ua/prezentaciya-diskriminaciya-383156.html>; Ксенофобія <https://svitppt.com.ua/psihologiya/ksenofobiya.html>; Вікові меншини (ейджизм) <https://naurok.com.ua/vikovi-menshini-gromadyanska-osvita-214644.html>) за означеною темою.

З огляду на те, що формування толерантності особистості ґрунтується на проблемі виявлення її інтолерантності, вважали за потрібне актуалізувати знання студентів про особистісні властивості особистості, схильної до інтолерантності: емоційну нестабільність, агресивність, активність у пропагуванні особистісно-значущої цінності – зміст означених якісних утворень дозволяє усвідомити суть психолого-педагогічних впливів, необхідних для корекції особистості з метою розвитку її толерантного ставлення до оточення.

Найбільш актуальною проблемою виявлення особистісної інтолерантності означили емоційну нестабільність, підґрунтям якої можуть бути як характерні акцентуації, так і різні захворювання, зокрема щитовидної залози, гормональний дисбаланс тощо, пов'язані із частою несподіваною зміною настрою і активності людини, рівня її

реактивності на події і явища, що її збуджують. Почасти надмірно емоційна реактивність призводить до виявлення агресії на рівні, що порушує норми життя інших людей. Зважаючи на означене, знання майбутніх психологів з означеної проблеми мали формувати у трьох галузевих аспектах: психолого-педагогічному, медико-біологічному та правовому.

З медико-біологічної галузі пропонували перегляд і обговорення циклу лекцій доктора медичних наук, професора Національного медичного університету імені О. Богомольця Олега Чабана (https://www.youtube.com/watch?v=xTURwN8XLDw&ab_channel=%D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%B3%D0%A7%D0%B0%D0%B1%D0%B0%D0%BD), лекції кандидата психологічних наук Іллі Ягіяєва «Особистість та агресія. Способи контролю агресії» (https://www.youtube.com/watch?v=-UP2s3lJr8I&ab_channel=Plato%27sCave%7C%D0%9F%D0%B5%D1%87%D0%B5%D1%80%D0%B0%D0%9F%D0%BB%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0%BD%D0%B0) результату змісту яких відбувалось через створення студентами інтелект-карт, а також обговорення основних тез у групах.

До обговорення, зокрема визначили такі тези:

- Чи впливає соціальна ситуація на виявлення людиною агресії? (коли поряд поліцейський; коли на твоїх близьких нападає злочинець);
- Чи потрібна провокація (певна ситуація) для виявлення латентної агресії у людини, що потенційно схильна до неї? (гнівна агресія – залежить від високого рівня нейротизму; беземоційна (холодна) агресія заснована на низькій доброзичливості);
- Фактори схильності до агресії: очікування засудження агресії оточенням (тривога); очікування покарання; нарцисизм (має бути провокація, що принижує его);

• Профіль агресора: реактивний (соціально неблагополучна, тривожна людина); проактивний (нарцисична, неемпатична людина, що застосовує агресію для маніпулювання іншими людьми);

З огляду на психолого-педагогічний аспект, важливими для професійної діяльності психолога означили знання з розпізнавання різних видів агресії: фізичної (абьюз, булінг, сексуальні домагання) або вербальної (газлайтинг, харасмент тощо). Для ознайомлення студентів із агресивними поведінковими виявленнями особистості застосовували різного роду просвітницькі техніки (презентації, доповіді на конференціях, наукові статті) та організовували їхню аналітико-продуктивну роботу (створення словників, добір кейсів тощо). Особливо важливим видавалось означення паралельних виявлень різних видів агресії у подібних формах поведінки людини та навпаки – одного виду агресії у різних її формах. У роботі зі спеціальною літературою студенти доходили

висновку, що загалом агресія як виявлення інтолерантності особистості більшою мірою представлена у прихованих формах поведінкових виявленнях та у світоглядній позиції людини: підозрливості, негативізму, реактивності на ситуацію або потреби самовираження. Неусвідомленою метою латентного агресора почасти є доведення іншої людини до виявлення агресії.

Крім змістової характеристики інтолерантності з точки зору медицини, біології, психології та педагогіки, значущими визначили знання з галузі права (деонтології). Так, наприклад, студентам надавалась інформація про законодавчі акти, у яких передбачено рівні відповідальності громадян за інтолерантну поведінку щодо інших людей. Зокрема, у *Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»*, передбачений обов'язок роботодавця вживати заходи щодо унеможливлення та захисту від випадків сексуальних домагань та інших проявів насильства за ознакою статі [3], окремі питання відповідальності щодо насилля означені у Кримінальному Кодексі України (ст. 153 КК України) [5] та Кодексу України про адміністративні порушення (ст.173-2 КУпАП) [4].

Ознайомлення студентів із означеними правовими джерелами мало вплинути на вибір професійної поведінки психолога (чи потрібно звертатись до органів правопорядку) – з огляду на критичність ситуації, в якій знаходиться клієнт.

У формуванні знань про мультикультурну і соціальну толерантність психолога було означено важливу проблему професійної доброчесності, пов'язану із неправдивими самопрезентаціями та популяризацією власного психологічного досвіду особами, які не мають відповідної освіти. З огляду на означене, визначили необхідним формувати у майбутніх психологів *медіаграмотності*. Медіаграмотність у переважній більшості наукових джерел розглядається як результативність у користуванні медіапродуктами, зокрема американський науковець Роберт К'юбі (*Robert Kubey*) вважає, що медіаграмотність – це здатність використовувати, аналізувати, оцінювати та передавати повідомлення в різних формах [10]. Нас цікавить саме аспект медіаграмотності як здатності особистості, фах якої пов'язаний із комунікацією, знаходити, фільтрувати й використовувати медіапродукти для найбільш ефективного впливу на особистість. При цьому уваги потребує достовірність інформації, що представлена у медіапродуктах, її екологічність та доступність для рівня сприйняття соціальної аудиторією або окремою людиною.

Діяльнісний компонент мультикультурної та соціальної толерантності майбутніх психологів формувався через розвиток професійних умінь протидії виявлень інтолерантності. Так, наприклад, *уміння протидії агресії* актуалізували через тілес-

но-медитаційні (пілатес, йога, медитаційна музика, точковий масаж) техніки роботи, арттерапію (малювання, ліплення); орієнтували на застосування конструктивних способів сублімації агресії (фізична праця аж до виснаження, спорт, знищення предметів – наприклад, пошматувати папір тощо).

Ефективними для роботи з агресією видавались вербальні способи комунікації – «Я-повідомлення» (фрази, у яких емоційно напружений стан передається не у вигляді звинувачення партнера, а у вигляді повідомлення йому власних почуттів з огляду на ситуацію, що їх спричинила. Наприклад, «Ти знов запізнився. Чому я маю тебе чекати? – Мені прикро, що мій час був витрачений дарма»). До комунікативних технік перетворення агресії відносили також і асоціативні способи опису власного емоційного стану («Я злий як тигр»), що можна було представити у взаємодії із партнером у вигляді невербаліки – через відповідні картинки перекидного скетчбуку, що давали можливість відобразити власний ситуативний емоційний стан (наприклад, «я сьогодні сумна панда; я сьогодні знервований кіт» тощо).

В аспекті формування *комунікативної переконливості* психологів варто звернути увагу на актуалізацію умінь імплікативності мовлення – як непрямого вираження змісту, натяку, що створює можливість толерантного ставлення до висловлювань опонента. Ідеться про ситуації, які можуть стати тригером щодо виявлення агресії, але які не можна обійти увагою у тій чи тій ситуації комунікації, а отже виникає необхідність означення у авторському повідомленні (усному чи письмовому) змісту через натяк, який може бути усвідомлений, але не категоризований необхідністю реакції на нього. Таким чином, психолог убезпечує клієнта від неприємного відчуття, що пов'язане із визначенням власного ставлення до такої ситуації. У дослідженні С. Лазаренко, О. Назаренко імплікативність представлена як чинник організації публіцистичних текстів, що «характеризуються найбільшою прагматичністю: основне їх призначення – вплив на свідомість адресата / реципієнта з метою навіювання йому позиції адресанта» [7, с. 50]. Науковці зазначають, що для створення ефектних висловлювань, які містять імплікатуру (семантико-прагматичний компонент, що орієнтує адресанта на підтекст) і сприяють маніпуляції свідомістю реципієнта, ефективним є вживання мовної гри як дієвого способу імплікації власної точки зору із залученням реципієнта до декодування імпліцитних смислів, а формування у його свідомості необхідної адресатові моделі [7]. Спираючись на способи мовної гри, наведені авторами як приклади імплікації, можемо інтерпретувати їх для практики психолога, а отже, орієнтувати студентів до застосування цих способів у роботі з клієнтами.

Прикладом способів формування комунікативної переконливості через імплікативні тексти можна означити: переосмислення лексеми, внаслідок чого вона набуває протилежного значення (чоловік-аб'юзер особливим способом «любить» свою жінку); вживання перифраз (сучасний інфопростір перенасичений *майстрами з психології, коучингу, фасилітації*, які у більшості не мають навіть диплома за спеціальністю) – як способу представлення оцінки зниженої конотації щодо конкретного явища.

Формування мультикультурної і соціальної толерантності через усвідомлення змісту означеного утворення та орієнтації на відповідні техніки й засоби його виявлення у професійній діяльності психолога – спричинило необхідність звернути увагу на **особистісний компонент**, що означував мультикультурну і соціальну толерантність як життєво-сенсове утворення, яке має стати засадничим у фаховому підході до діяльності психолога. Тож важливими для удосконалення особистості психолога визначили якості *терпимості, емоційного інтелекту, адаптивності, емпатійності*.

Для організації усвідомлення майбутніми психологами притаманності означених якостей у собі було обрано низку тестів на самопізнання, що дозволяли означити рівень сформованості кожної характеристики. Так, для означення рівня терпимості було обрано онлайн-тест «Наскільки Ви толерантні» (<https://www.projectkesh.org.ua/news/test-naskil-ky-vy-tolerantni/>), діагностика емоційного інтелекту визначалась за методикою Н. Холла (<https://www.pdau.edu.ua/content/diagnostyka-emociynogo-intelektu-n-holl>); адаптивність особистості вимірювали за допомогою методики «Смислові маркери особистісної адаптивності» О. Кузнецової (<http://habitus.od.ua/journals/2022/36-2022/29.pdf>) [6]; для дослідження емпатійних здібностей обрали однойменну методику В. Бойко (https://www.eztests.xyz/tests/personality_empat_abilities/).

Після усвідомлення рівня сформованості означених якостей у собі, майбутні психологи мали написати рефлексивне есе за темою «Я розумію, що мені не вистачає», у якому аргументували важливість невизначеної якості для майбутньої професії і означували шляхи самовдосконалення.

Для розвитку означених якостей у особистісній структурі майбутніх психологів було застосовано низку тематичних кейсів, обговорення яких дозволяло звернути увагу на практичну значущість якості у роботі психолога, спрямовувало студентів на варіативність проведення консультативної сесії психологом, якому притаманна конкретна якість, і психологом, у якого вона відсутня.

Ефективною для розвитку означених якостей у студентів визначили рольові ігри, у ході яких створювались квазі-умови застосування якості

для порозуміння, комунікації із партнером, відчуття підтримки. Так, для розвитку емоційного інтелекту застосовували рольові ігри «Емоції» та «Самопізнання», актуалізація толерантності відбувалась за допомогою низки рольових ігор («Я так само, як і ти...», «Трансплантація серця», «Яблуко», «Людина з інвалідністю у моєму оточенні»), метою яких було моделювання реальних ситуацій щодо самостійного пошуку вирішення труднощів у комунікації, розвиток більш позитивного ставлення до людей, які відрізняються один від одного.

Висновки. Ефективними способами формування мультикультурної та соціальної толерантності майбутніх психологів визначили вплив на компоненти означеного утворення з огляду на їхній зміст:

- для знаннєвого компоненту – різні способи просвітництва студентів щодо проблем виявлення расизму, етноцентризму, фашизму, націоналізму, ксенофобії (глобальні нормативні акти про захист прав і свобод окремих груп соціуму; інформаційно-освітні продукти, створені у межах Грантових програм; тематичні відео та презентації); актуалізація знань студентів про властивості особистості, схильної до інтолерантності: емоційну нестабільність, агресивність, активність у пропагуванні особистісно-значущої цінності (обговорення відеолекцій та опрацювання спеціальних джерел з галузей (медико-біологічної, психолого-педагогічної, правової), а також аналітико-прогностичну роботу з медіапростором з метою формування медіаграмотності майбутніх психологів на основі професійної доброчесності);

- для діяльнісного компоненту – розвиток професійних умінь протидії виявлень інтолерантності: тілесно-медитаційні (пілатес, йога, медитаційна музика, точковий масаж); арттерапія (малювання, ліплення); конструктивні способи сублимації агресії; комунікативні техніки перетворення агресії; техніки протидії стереотипам сприйняття дійсності; застосування у практиці імплікативних текстів як способів переконання клієнта;

- для особистісного компоненту – актуалізація засадничих для фахової діяльності психолога якостей (*терпимості, емоційного інтелекту, адаптивності, емпатійності*) – через способи удосконалення особистісної структури майбутніх психологів: роботу з методиками самопізнання, кейсові завдання, рольові психологічні ігри.

Перспективними напрямками подальших досліджень щодо формування мультикультурної і соціальної толерантності майбутніх психологів визначаємо деталізацію змісту медіаграмотності як умінь психолога добирати для просвітницьких цілей україномовний фаховий контент, а також удосконалення роботи зі стереотипним мисленням психолога.

Список використаної літератури:

1. Глебова Н. І. Специфіка соціальної компетентності фахівців водного транспорту в умовах сучасного ринку праці : дис. ... д-ра соц. наук : спец. 22.00.04 «Спеціальні та галузеві соціології» / Класичний приватний університет, Запоріжжя, 2019. 473 с.
2. Докторович М. О. Формування соціальної компетентності старшого підлітка з неповної сім'ї : автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Ін-т проблем виховання АПН України. Київ, 2007. 19 с.
3. Закон України Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>.
4. Кодекс України про адміністративні порушення https://ips.ligazakon.net/document/KD0005?ed=2022_01_25
5. Кримінальний Кодекс України. URL: https://ips.ligazakon.net/document/T012341?ed=2023_04_28
6. Кузнецова О. В. Смыслові маркери особистісної адаптивності. *Психологія особистості. Габітус*. С. 177–183. URL: <http://habitus.od.ua/journals/2022/36-2022/29.pdf>
7. Лазаренко С. В., Назаренко О. М. Мовна гра в сучасному газетному тексті: особливості реалізації та функціональне навантаження. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. Українська мова*. Том 32 (71). № 1. Ч. 1. 2021. С. 49–54. URL: https://www.philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/1_2021/part_1/11.pdf
8. Павленко В. М. Психологія толерантності особистості (на матеріалі дослідження студентів) : монографія / В. М. Павленко, М. М. Мельничук ; авт. післямови проф. В. Ф. Моргун. Полтава : ФОРМ Мирон І. А., 2014. 244 с. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/6564/1/Melnichuk.pdf>
9. Романчук О. М. Соціальна толерантність як фактор суспільної свідомості (Проблеми формування в сучасному ринковому середовищі). *Вища школа*. Київ, 2004. № 1. С. 87–91.
10. Шейбе С. Рогоу Ф. Медіаграмотність : підручник для вчителів / перекл. з англ. С. Дьома ; за загал. ред. В. Ф. Іванова, О. В. Волошенюк. Київ : Центр Вільної Преси, Академія Української Преси. 2017. С. 23–24.

Norenko I. Methods of forming multicultural and social tolerance of masters' students of psychology

The formation of multicultural and social tolerance of future psychologists requires attention to the peculiarities of professional content, in particular, the need to build trusting relationships with clients of any socio-cultural environment, awareness of the risks of intolerance that can cause psychological problems of the client, determination of methods and practices of interaction with the client that allow solving psychological needs, taking into account the peculiarities of their living environment at the level of social stratum and culture.

The article defines the components of multicultural and social tolerance: knowledge, activity and personal, and presents the ways of their formation.

The knowledge component was formed through various methods of educating students about the problems of racism, ethnocentrism, fascism, nationalism, xenophobia (global regulations on the protection of the rights and freedoms of certain groups of society; information and educational products created under the Grant Programs; thematic videos and presentations); updating students' knowledge about the personal characteristics of a person prone to intolerance: emotional instability, aggressiveness, activity in promoting personally significant values (discussion of video lectures and study of special sources from the fields of knowledge: medical, biological, psychological, pedagogical, legal), as well as analytical and prognostic work with the media space to form media literacy of future psychologists on the basis of professional integrity.

The activity component was formed through the development of professional skills to counteract manifestations of intolerance: body-meditation (Pilates, yoga, meditation music, acupressure); art therapy (drawing, modeling); constructive methods of sublimating aggression; communication techniques for transforming aggression; techniques for counteracting stereotypes of perception of reality; and the use of implicit texts as a way to persuade clients.

The personal component of multicultural and social tolerance was formed through the actualization of qualities (tolerance, emotional intelligence, adaptability, empathy), which were defined as fundamental in the professional approach to the psychologist's activity. The methods of improving the personal structure of future psychologists were identified as working with self-knowledge methods, case studies, and role-playing psychological games.

Key words: *intolerance, knowledge component, activity component, personality component, emotional intelligence, aggression, media literacy.*

UDC 378.015.31-057.875:613

DOI <https://doi.org/10.32782/1992-5786.2023.91.22>**Yu. V. Palagnyuk**Professor US of the Institute of Journalism and Media Communication
University of Silesia in Katowice (Poland)**S. Yu. Surgova**Associate Professor of the Social Work, Management and Pedagogy Department
Petro Mohyla Black Sea National University**O. L. Faichuk**Associate Professor of the Social Work, Management and Pedagogy Department
Petro Mohyla Black Sea National University

THE ROLE OF ORTHOBOTICS AS A HEALTH-PRESERVING EDUCATIONAL TECHNOLOGY IN THE FORMATION OF HEALTH CULTURE OF STUDENTS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN THE CONDITIONS OF THE COVID-19 PANDEMIC

The article substantiates the role of orthobiotics as the health-preserving technology of teaching student's youth in the formation of their health culture.

The sample of the study consisted of 250 bachelor students. The following theoretical methods were used to solve the research tasks such as: analysis and systematization of psychological, pedagogical and educational sources; methods of empirical research, namely pedagogical experiment (conservative and forming stages); Rokeach research technique of value orientations; methods of mathematical statistics (statistical processing of the results of experimental work and their interpretation). The analysis of the research results made it possible to record the following results: 13% of students have a low level of health culture, 51% have an average level of health culture, 36% of students have a high level of health culture.

The authors consider it expedient to use health-preserving technologies in the process of professional and practical training of student youth, because they are aimed at strengthening physical health and increasing the potential of the human body; learning technologies and education of health culture, as a factor in the formation of life skills, which to the greatest extent determine the education of a motivational and valuable attitude to health; theoretical and practical readiness of future specialists for the development of professionally important personal qualities that contribute to the preservation and restoration of physical, mental and social health, and determine the personal readiness of the specialist for successful professional activity for the benefit of our state. The findings allow us determining the levels of formation of students' health culture, the degree of their readiness for health-preserving activities in the conditions of the COVID-19 pandemic in accordance with the results of the ascertaining experiment. The predominance of low and medium-levels of students' health culture indicates a lack of motivation to use health-preserving technologies as a condition of future professional activity.

We present the comprehensive program's elements of formation of student's youth health culture, which provides the use of educational, research, practical (internship), and extracurricular activities at the higher education institutions

Key words: professional education, healthy lifestyle, health, student youth, prevention.

Actuality of problem. The scale of this pandemic Covid-19 shows that it is not just a matter of health care. We should pay attention to meeting the educational needs of children and young people, as well as to maintaining their health in such pandemic conditions. The physicians cannot solve this issue alone.

The health of the young generation is the crucial indicator of the well-being of society and state. This indicator not only reflects the current situation but also gives a forecast for the future sustainable development of society and state. The restrictions caused by non-pharmaceutical measures such as social distancing have affected education at all levels. These restrictions will affect education in the future as long as

students and teachers cannot have traditional classes at universities. The time spent studying (study time) is one of the most reliable predictions for calculating the opportunity to learn. The long-term interruption of study time not only reduces studying time, but also causes the loss of acquired knowledge and skills.

Generally, the country's workforce, security, political stability, economic and social well-being of the population relate directly to the health of young people. Moreover, the health of young people affects their ability to learn. Every year the number of students with various diseases grows. Therefore, there is a need to revise the existing system of education of children and youth especially during the COVID-

19 pandemic in the world. It is important that teachers develop and implement strategies to mitigate the impact of the COVID-19 pandemic on education. In our opinion, this can help educators from different countries to develop effective responses to current challenges of education. The first and the simplest form of cooperation is the exchange of knowledge about what educational institutions, communities and countries implement today to protect educational opportunities during this pandemic.

In the context of our research, we consider the orthobiotics as the basis of the health-preserving pedagogical technology of teaching student's youth. The students should master this technology during their studies to improve their health and prevent further development of the COVID-19 pandemic in Ukraine. The historiography of the problem proves the relevance of the topic, because the issue of the orthobiotics as a science of health preservation is a separate research area.

Brief Literature Review. The definition of health and its assessment changes throughout the history of medicine studies [2]. It is challenging to define the concept of health, because currently there is no universal criterion for this phenomenon. There are many definitions of health in the scientific literature based on different positions and systems. For instance, A. Svalastog, D. Doner, N. Kristoffersen and S. Gajović state that "the plurality of health definitions reflects the variety of contexts in which health is elaborated" [9]. N. Sartorius, a former director of the World Health Organization, the Division of Mental Health, points out that "the huge challenges that face societies aiming to improve the health of their citizens will not be appropriately answered if we do not change the paradigms of health and disease and design strategies for future work using these new paradigms" [8]. The World Health Organization defines health as "a state of complete physical, mental and social well-being and not merely the absence of disease or infirmity" [11].

The scientists around the world explore the preservation of public health, including students' health. T. Cassidy & M. Hinds state, "culture can be defined as the ideas, customs, and social behaviour of a particular people or society and when applied to the family health context it reflects the combination of attitudes, customs and models of healthy or unhealthy behaviour exhibited. Many of the negative influences on adolescent health behaviours have been linked to family practices and suggest that family" [3].

The research by Yu. Melnyk & I. Pypenko is noteworthy in the context of our study. These researchers define the place of the concept of health culture in the system of categories "culture" and "health". They conclude that "configuration of various knowledge and opinions on culture and health indicates that there is a close connection and correlation between culture and health. The literature analysis in psychology, medicine,

philosophy and pedagogy allows researching scientists' views on this matter. The place of the concept "health culture" is determined and graphically illustrated in the system of categories "culture" and "health" [6].

Moreover, currently research interests of scholars such as J. Allegrante [1], H. Fore [4], T. Hansel, L. Saltzman, P. Bordnick [5], and others are devoted to various aspects of the COVID-19 pandemic. Our analysis of scientific literature shows that the role of the orthobiotics as the basis of health-preserving technology for young people maintaining their health during the COVID-19 pandemic lacks enough research. Therefore, we aim to further research the outlined topic in this article.

The purpose of the study. The primary aim of this study is to show the role of the orthobiotics as the health-preserving technology of teaching student's youth in the formation of their health culture. The secondary aim is to research the state of the creation of students' ideas about orthobiotics as the health-preserving technology. Thirdly, we aim to analyse the degree of students' readiness to implement the health-preserving technologies in the conditions of the COVID-19 pandemic.

Presentation of the main material of the study. The orthobiotics is the science of health and the ways to preserve it. The orthobiotics is a practical step that develops technologies for each age stage of people's lives and is preventive. Its developments help people to prevent any unwanted processes in their physical, mental, and moral health. In our research, we consider orthobiotics as the basis of health-preserving pedagogical technology of teaching student's youth, which is designed to form a high level of personal health culture.

Therefore, according to contemporary scientific sources health technologies are a set of techniques and methods of organizing the educational process that is safe for the health of students and teachers. Today it is very relevant in the context of statistical data on the COVID-19 pandemic and other diseases in our country.

In our opinion, in a broader sense, the health-preserving technologies are a system of factors that affect the level of health of the individual, which is essentially a preventive activity, on which public health depends. The health-preserving technologies integrate all directions of the higher education institutions' work concerning preservation and formation of the health of subjects of the educational process.

Modern Ukraine actively embraces global trends to improve population's health through education. The main task of modern society is to create such educational system that will not only bring up an educated person, but it will also maintain and develop person's health. The approach of perceiving the orthobiotics as the health-preserving technology for training specialists helps to prevent various psycho-emotional states, affect the ability to form, maintain person's

health in future professional activities. The orthobiotics is the science of self-preservation of health, intelligent lifestyle and work, harmonization of the human and the environment. It examines the principles that help to maintain physical, psychological, and mental health throughout life.

The orthobiotics helps to form a culture of personal health. In this research, we consider the health culture not only as an awareness in the field of health care, which is achieved in the learning process, but as a practical embodiment of the need to lead a healthy lifestyle, to take care of own health and the health of others. Therefore, we aim our further research at identifying the state of health culture, and, consequently, the ideas of the higher education institutions' students about the orthobiotics as the health-preserving technology and the degree of their readiness to implement health-preserving technologies in the conditions of the COVID-19 pandemic.

We have developed and used a set of primary and secondary surveys for each criterion to obtain reliable data on the level of formation of health culture. They included questionnaires with open-ended and closed-ended questions, research interviews, and interviews with teachers and students. Moreover, we collected and analysed the statistical data. During the research, we interviewed 387 bachelor students (from the first year of study to the fourth year of study) of Petro Mohyla Black Sea National University in Mykolayiv. For collecting diagnostic data, we used Rokeach research technique of value orientations to determine the place of health in the hierarchy of students' values. The authors of this study developed them to assess the level of knowledge and ideas about the orthobiotics, as well as readiness to implement healthy technologies. We used the program SPSS Statistics to process the obtained data.

The study of literature sources proves the importance of a holistic approach to identifying and evaluating health culture. The success of this process depends on the timely receipt and analysis of the necessary information. Formed health culture demonstrates the active life position of students, the optimal level of health education, and the creative nature of student participation in solving relevant problems in professional activities. The students, acting as sub-

jects of health activities, show purposeful action in the creative assimilation of norms and values of health culture. Thus, it is necessary to develop criteria for its formation correctly to determine the level of creation of students' health culture.

We defined the criteria for assessing the formation of students' health culture based on the analysis of theoretical sources and diagnostic data of other researchers дослідників (Boychuk Yu.) [12], (Gribok N.) [13]: showing interest in health-preserving technologies, the availability of knowledge and the nature of the organization of health-preserving activities. It is possible to conclude about a certain level of formed students' health culture when taking into account the content characteristics of each criterion. We defined and characterized each criterion by the relevant indicators that show the levels of formed students' health culture.

We analysed and summarized the obtained results of the survey and determined the average rate of formed students' health culture, taking into account the main criteria and indicators, to be able to determine the level of formation of each criterion of the studied quality. Note that about half of the students (51.1%) belong to the group with a low level of health culture. They have no interest in the health-preserving technologies, limited knowledge of the health-preserving content, and reproductive approach to the organization of the health-preserving activities. In particular, students did not know the basic components of health, healthy lifestyle, and ways to maintain and promote health, the peculiarities of the COVID-19. They did not understand the essence and features of the orthobiotics's functioning in the process of professional activity. Therefore, these students did not even consider their feasibility. The students did not have the necessary knowledge about the negative impact of bad habits (smoking, alcoholism, drug addiction, overeating, etc.) on the human body. They lack the ability to search for information about their own health independently, lack the motivation to lead the healthy lifestyle, and value orientations to acquire relevant skills and abilities. These students were not ready to organize health-preserving activities in their everyday and professional life. In addition, they did not show a current position to acquire the relevant knowledge and to apply it in real life. These students had bad habits and did not want to get rid of them. They put the responsibility for the

Table 1

Criteria and indicators of formed students' health culture

Criteria of formed health culture	Indicators		
	Low level	Average level	High level
Students showed interest in health-preserving technologies	No interest	The manifestation of situational interest	The manifestation of sustained interest
Students know health-preserving content	Availability of mosaic knowledge	Availability of selective knowledge	Availability of a system of knowledge
The nature of the organization of health-preserving activities by students	Reproductive nature of the organization of health-preserving activities	Constructive nature of the organization of health-preserving activities	The creative nature of the organization of health-preserving activities

deterioration of their health to external circumstances and other people. They named some elements of the orthobiotics during conversations, but without a creative approach. These students were unwilling to improve their knowledge and skills in the orthobiotics because they did not understand the need for it. Moreover, the students demonstrated a frivolous attitude towards the COVID-19 pandemic, unwillingness to use protective equipment.

We identified a group of students (34.6%) with an average level of health culture during the experiment. The main feature of this group is the manifestation of situational interest in the health-preserving technologies, the presence of selective knowledge of health content, and a constructive approach to the organization of health activities. This group of students has a superficial, non-systematized knowledge of the orthobiotics. These students receive information about the COVID-19 from the unverified sources (websites, social networks, and friends). The students felt the need to make changes to their way of life only when necessary. For instance, these students noted that they would use protective equipment only for the fear of fine or infection with the Covid-19. Their value orientations to health were of a declarative nature. The students in this group are partially prepared for health-preserving activities, but it is spontaneous, intuitive, and unsystematic in nature. The external circumstances were the motives of this activity; there was a need for help (from teachers, coaches, doctors, friends, parents, etc.). Some of the respondents in this group have bad habits. They were aware of the negative consequences of their impact on the body but did not want to get rid of them. However, they considered themselves partially ready to take responsibility for the self-preservation of health and improvement of their knowledge and skills.

According to the results of our ascertaining experiment, only 14.2% of students showed a high level of formed health culture. They have a steady interest, and a creative approach to the orthobiotics. Moreover, they consider themselves ready to promote the healthy lifestyle. These students try to lead the healthy lifestyle, have repeatedly participated in actions and trainings dedicated to it. Some of the students had the opportunity to practice some orthobiosis's principles in the process of professional activity during the internship. The students in this group noted, "Being able to take care of your own health in professional activities is a necessary component of professionalism". Such students had adequate ways to maintain and shape their own health during the COVID-19 pandemic, did not have bad habits, adhered adequately to their age and individual day regime (diet, sleep, work and rest, physical exercises etc.). The students of this group have full responsibility for the consequences of their own actions to themselves and to others, which they confirm by their desire to use protective equipment in accordance with the

recommendations of the Ministry of Health of Ukraine. The health occupied the highest positions in the structure of their value orientations. These students know about the structure of health (social, physical, mental and spiritual). They took an active position to leading the healthy lifestyle and healing the body. Besides, they also showed a tolerant attitude to other people's opinions about maintaining good health.

In addition, we conducted parallel surveys of students on the state of their health in order to achieve the goals of our research. The questionnaire consisted of 22 questions about the health and the healthy lifestyle of student's youth.

According to the results of the above mentioned survey, a significant number of students (75%) believe that health depends more on the lifestyle. Note that 41% of students have bad habits. In our opinion, this means that students do not pay enough attention to their health.

Besides, we found an assessment of students' health. Only 15% of respondents described their health as ideal, 50% of respondents – as relatively good. Besides, 29% of respondents considered themselves to be in a group with poor health. About 6% of respondents could not answer this question.

Thus, we conclude, the current state of students' health has a negative trend. We agree with A. Samoshkina's research results that students who regularly do physical exercises have average and higher levels of physical health. In contrast, students who attend physical education classes only within the curriculum of higher education institutions have a lower than average level of physical health [15, p.186]. Such negative dynamics of students' health today poses a threat to the health of youth in the context of the COVID-19 pandemic.

We used Rokeach research technique of value orientations to determine the place of health in the hierarchy of students' values. Our analysis's results show that only 25% of the respondents consider health to be the highest and the most important value. Significantly, more students choose love, financial security, family life and satisfaction as important life values. In our opinion, such indicators show that generally students are not interested in the questions of maintaining health, disease prevention, and leading healthy lifestyle.

Moreover, we found that most students learn about COVID-19 and ways to protect themselves from it through the mass media (90%) and the social media (73%) during our specifying conversation with students. Only 7% of respondents seek information in the official sources of information, such as the websites of the Ministry of Health of Ukraine, the World Health Organization, etc. In addition, 13% of respondents learn about COVID-19 from relatives and friends.

Therefore, in the process of the ascertaining experiment we received data that allowed characteriz-

ing the features and current state of formed students' health culture. The identification of students with low- and middle-level of formed health culture indicates an insufficient use of the educational process potential in the higher education institutions to prepare students to implement the health-preserving technologies in the conditions of the COVID-19 pandemic.

It is impossible to form students' health culture using only the academic disciplines. That is why there is a need to involve a set of educational, research, extracurricular, and practical areas of training. The existing educational work with students does not pay enough attention to the problem of forming health culture, the individual development of the future specialist in the outlined direction. In this regard, we offer a comprehensive program of that quality's formation. The program takes into account the provisions of the Concept of creation of positive motivation for the healthy lifestyle among children and youth [14], as well as the Concept of continuing valeological education in Ukraine. They state that valeological education of children and youth should be about the consistent and systematic development of physical, mental, spiritual, and social components of individual health.

The program developed by us consists of four sections:

The first section of the program "Formation of students' health culture in the educational process" is about the enriching the content of disciplines in orthobiotics. The primary purpose of this section is the sufficient information and the content support about the orthobiotics for students. Achieving this goal involves solving such tasks as analysing the curricula and syllabuses of disciplines and updating disciplines' content of different cycles.

The second section of the program "Formation of students' health culture in the process of research activities of students" is about the appropriate focus of student research. The focus is on students' research topics related to the healthy lifestyle, ways of its formation in different categories of clients, prevention of dangerous diseases (HIV / AIDS, tuberculosis, hepatitis, drug addiction, alcoholism, etc.).

The third section of the program "Formation of students' health culture in the process of internships" is about students mastering the fundamental ways of health-preserving activities, the development of the necessary skills in the process of internships. It is essential to analyse student internships' programs and to supplement them with additional tasks that have a health-preserving focus within the framework of practical training of students.

The fourth section of the program "Formation of students' health culture during extracurricular activities" is about the use of such forms of work as press conferences, forums, round tables, curatorial, educational classes, individual conversations with students, competitions, trainings, etc. The primary purpose

is to organize extracurricular activities for students, which would contribute to forming, strengthening, and maintaining students' health and forming the healthy lifestyle.

Conclusions and prospects for further research.

The situation in the world with the COVID-19 pandemic has necessitated a revision of the existing system of education of children and youth, the introduction of preventive measures aimed at developing personal responsibility for their health, maintaining the healthy lifestyle and conscious abstinence from bad habits.

Based on the analysis of the scientific literature about the role of the orthobiotics we conclude that this health-preserving technology helps to develop readiness for the health-preserving activities and mechanisms of adaptation to crises such as the COVID-19 pandemic.

We consider it recommendable to use the health-preserving technologies in the process of professional and practical training of student's youth. Such technologies aim at strengthening physical health and increasing the potential of the human body, technologies of teaching, and education of health culture, as a factor in the formation of life skills, which most determine the education of value orientations to health. These technologies also aim at the academic and practical readiness of future specialists for the development of professionally important personal qualities that contribute to the preservation and restoration of physical, mental, and social health and determine the a specialist's personal readiness for the successful professional activity.

This research does not cover all aspects of this problem. Further scientific research involves the improvement of professional and practical training of the higher education institutions' students, namely teaching about health-preserving technologies through updating the content of scientific and practical training of future professionals.

References:

1. Allegrante J.P., Auld M.E., Natarajan S. Preventing COVID-19 and its sequela: "There is no magic bullet... it's just behaviors". *American Journal of Preventive Medicine*. 2020. doi.org/10.1016/j.amepre.2020.05.004.
2. Badash I., Kleinman N.P., Barr S., Jang J., Rahman S., Wu B.W. Redefining Health: The Evolution of Health Ideas from Antiquity to the Era of Value-Based Care. *Cureus*. 2017. 9 (2). <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5346014>.
3. Cassidy T., Hinds M. Family Health Culture and Young Adult Health Behaviors and Wellbeing. *Journal of Family Medicine Forecast*. 2019. https://pure.ulster.ac.uk/ws/portalfiles/portal/77226818/Family_Health_Culture_and_Young_Adult_Health_Behaviors_and_wellbeing.pdf.

4. Fore H. A wake-up call: COVID-19 and its impact on children's health and wellbeing. *Lancet global health*. 2020; (7): P. 861-862. doi.org/10.1016/S2214-109X(20)30238-2.
5. Hansel T.C., Saltzman L.Y., Bordnick P.S. Behavioral Health and Response for COVID-19. Disaster Medicine and Public Health Preparedness. *Cambridge University Press Public Health Emergency Collection*. 2020. https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/E0B44CB513D6E3675591A5FC66C4D943/S1935789320001809a.pdf/behavioral_health_and_response_for_covid19.pdf.
6. Melnyk Yu. Pypenko I. Concept "Health Culture" in System of Categories "Culture" and "Health". *International Journal of Education and Science*. 2019. doi:10.26697/ijes.2019.1.07.
7. Reimers F.M., Schleicher A. A. Framework to guide an education response to the COVID-19 Pandemic of 2020. *OECD*. 2020. https://www.hm.ee/sites/default/files/framework_guide_v1_002_harward.pdf.
8. Sartorius N. The Meanings of Health and its Promotion. *Croatian medical Journal*. 2006. 47 (4): P. 662-664. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2080455>.
9. Svalastog A., Donev D., Kristoffersen N., Gajović S. *Concepts and definitions of health and health-related values in the knowledge landscapes of the digital society*. 2017. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5778676>.
10. Transforming our world: The 2030 agenda for sustainable development (A/RES/70/1). New York: UN General Assembly. 2015. <https://sdgs.un.org/2030agenda>.
11. World Health Organization: Constitution of the World Health Organization. Geneva: World Health Organization. 2006. https://www.who.int/governance/eb/who_constitution_en.pdf.
12. Бойчук Ю.Д. *Еколого-валеологічна культура: теоретико-методологічні аспекти* : монографія. Суми: Університетська книга, 2008. 357 с.
13. Грибок Н.М. Критерії культури здоров'я студентів спеціальної медичної групи. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2010; № 15. С. 25–31.
14. Концепція формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя у дітей та молоді (затверджена наказом МОН України від 21 липня 2004 року № 605). *Директор школи*. 2004; 40. С. 23-29.
15. Самошкіна А. Стан фізичного здоров'я студентів вищих навчальних закладів. *Молода спортивна наука України : зб. наук. пр. з галузі фіз. виховання, спорту і здоров'я людини*. 2012; 16, т. 2. С. 184 – 187.

Палагнюк Ю.В., Сургова С.Ю., Файчук О.Л. Роль ортобіотики як здоров'язберігаючої освітньої технології у формуванні культури здоров'я студентів ЗВО в умовах пандемії COVID-19

У статті обґрунтовано роль ортобіотики як здоров'язберігаючої технології навчання студентської молоді у формуванні культури її здоров'я.

Дослідження передбачало проведення констатуючого експерименту, вибірка якого склала 250 студентів-бакалаврів. Для вирішення завдань дослідження використовувалися такі теоретичні методи, як: аналіз та систематизація психолого-педагогічних та освітніх джерел; методи емпіричного дослідження, а саме педагогічний експеримент (конструктивний та формувальний етапи); методика дослідження ціннісних орієнтацій Рокіча; методи математичної статистики (статистична обробка результатів дослідно-експериментальної роботи та їх інтерпретація). Аналіз результатів дослідження дав змогу зафіксувати такі результати: низький рівень культури здоров'я мають 13% студентів, середній рівень культури здоров'я – 51% респондентів, високий – 36% студентів.

Автори вважають доцільним використання здоров'язберігаючих технологій в процесі професійно-практичної підготовки студентської молоді, адже вони спрямовані на зміцнення фізичного здоров'я і підвищення потенціалу людського організму; технологій навчання та виховання культури здоров'я, як чиннику формування життєвих навичок, які найбільшою мірою визначають виховання мотиваційно-ціннісного ставлення до здоров'я; теоретичної і практичної готовності майбутніх фахівців до розвитку професійно важливих особистісних якостей, що сприяють збереженню і відновленню фізичного, психічного і соціального здоров'я, та визначають особистісну готовність фахівця до успішної професійної діяльності на користь нашої держави. Отримані дані дозволяють за результатами констатуючого експерименту визначити рівні сформованості культури здоров'я студентів, ступінь їх готовності до здоров'язберігаючої діяльності в умовах пандемії COVID-19. Переважання низького та середнього рівнів культури здоров'я студентів свідчить про відсутність мотивації до використання здоров'язберігаючих технологій як умови майбутньої професійної діяльності.

У дослідженні представлено елементи комплексної програми формування культури здоров'я студентської молоді, яка передбачає використання навчальної, наукової, практичної (практики) та позааудиторної роботи у закладах вищої освіти.

Ключові слова: професійна підготовка, здоровий спосіб життя, здоров'я, студентська молоді, превенція.

ФУНКЦІЇ ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА КРИТЕРІЇ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ ПСИХОЛОГІЇ ДО ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

В статті визначено, що просвітницька є процесом цілеспрямованої інформаційної взаємодії між майбутнім бакалавром психології (просвітником) та психічно здоровими людьми. При цьому об'єктом просвітництва є як окрема особистість так і велика аудиторія, сам процес спрямований на інформування об'єкту просвітництва з важливих для нього (них) питань, поширення нових знань (ідей), які б забезпечили його особистісний розвиток, душевний спокій, полегшення життєдіяльності у складних умовах сучасного соціуму та вирішення актуальних психологічних проблем.

Показано, що загалом просвітницька діяльність виконує такі функції як-от: агітаційна, пропагандистська, ідеологічна, інформаційна, освітня, освітня, комунікативна, консультативна, пояснювальна, виховна, діяльнісно-креативна та рекреаційна. Відзначено, що для просвітницької діяльності майбутнього бакалавра психології, більш важливими є інформаційна, освітня, комунікативна, консультативна, пояснювальна, виховна, діяльнісно-креативна та рекреаційна функції просвітницької діяльності.

Визначено, що поняття «готовність майбутнього бакалавра психології до просвітницької діяльності» слід тлумачити як оптимальний стан майбутнього бакалавра психології, який досягається в навчанні і характеризується через сформованість сукупності інтелектуальних, мотиваційних та вольових особистісних характеристик необхідних для здійснення просвітницької діяльності, а саме: знань, вмінь, досвіду, бажань, настанов, позитивного ставлення, прагнень, потреб, мотивів, мобілізованості та здатності особистості виконувати зазначену діяльність.

Розроблено структуру готовності майбутнього бакалавра психології до просвітницької діяльності, в якій виокремлено інформаційний, цифровий, морально-етичний, мотиваційно-вольовий та самопрезентаційний компоненти, що співвідносяться з її основними критеріями.

Ключові слова: майбутній психолог, критерії готовності, професійна підготовка, зміст та структура, просвітницька діяльність.

Постановка проблеми в загальному вигляді.

З початку повномасштабної фази війни в Україні суспільна потреба в психологічній просвіті її громадян поступово набирає дедалі більше масового характеру, що ставить відповідне завдання для сфери освіти. Актуальність такого завдання в науковому плані зумовлюється загостренням суперечності між існуванням великого освітнього потенціалу просвітницької діяльності психологів під час важких випробувань українського народу та відсутністю чітких критеріальних орієнтирів професійної підготовки майбутніх бакалаврів психології.

Аналіз дисертаційних досліджень вітчизняних науковців з проблеми підготовки майбутніх психологів до діяльності в різних умовах дозволив констатувати, що потенціал просвітницької активності цієї категорії фахівців до цього часу ще не був предметом прискіпливої уваги дослідників, хоча представники інших професій концентрувалися на ньому досить часто.

Так, дослідниця О. Кузнецова вивчала специфіку просвітницької діяльності випускників

факультетів мистецтв педагогічних університетів. Авторкою виділено наступні напрями музично-просвітницької роботи з учнями, а саме: агітаційно-пропагандистська діяльність; проголошення художньо-естетичних цінностей; використання музично-просвітницьких знань у загальній практичній роботі; використання музично-просвітницьких ідей у творчій діяльності; організація змістовного відпочинку та дозвілля дітей і молоді [9].

Науковець А. Ільченко досліджувала роль педагога у підготовці студентів-інтернів до санітарно-просвітницької діяльності з позиції компетентнісного підходу. На думку авторки, основним завданням педагога є якнайглибше висвітлення санітарно-просвітницької діяльності, адже така діяльність виконує вкрай важливу для медицини профілактичну роль [6]. Нам імponує ця думка, адже просвітницька діяльність майбутнього бакалавра психології так само виконує профілактичну функцію.

Відсутність цілісного дослідження порушеної проблеми, соціальна значущість, недостатня теоретична та практична розробленість зумовили

вибір мети даної статті: **«Функції просвітницької діяльності та критерії готовності майбутніх бакалаврів психології до її реалізації».**

Результати власних досліджень. Для з'ясування ступеню розробленості проблеми критеріїв якості підготовки майбутніх бакалаврів психології до просвітницької діяльності, вважаємо за необхідне здійснити аналітичний огляд закінчених досліджень сучасних вітчизняних науковців та аналіз зарубіжних тенденцій в заданій площині. Така робота дасть змогу не тільки визначити сучасний стан досліджуваної проблеми, а й створити належний теоретичний базис для формування більшості авторських ідей щодо підготовки майбутніх бакалаврів психології до просвітництва.

Попереднім базисом для такої роботи вважаємо надання авторського бачення поняття **«просвітницька діяльність».**

Так, у словнику [2] поняття «просвітницька діяльність» тлумачиться як: 1) суспільна течія (епоха) в Західній Європі (сер. XVII-XVIII ст.); 2) розповсюдження знань, освітня діяльність спрямована на численну незареєстровану і неоформлену офіційно аудиторію. Підтвердження такої ідеї знаходимо у наукових працях В. Павленко, який зазначає, що «просвітницька діяльність» – «це різновид людської діяльності, спрямований на поширення знань серед різних прошарків населення, а також добротність» [13], а також І. Наєждіної, яка вважає, що мета просвітницької діяльності полягає у викоріненні негативних суспільних явищ шляхом роз'яснювальної роботи серед нужденних та малограмотних категорій населення й проведення різноманітних заходів спрямованих на підвищення рівня їх освіченості та культури [11, с. 26].

Таким чином, в історичному плані «просвітницька діяльність» орієнтувалася переважно на неосвічені прошарки населення, що зумовило необхідність адаптувати всі нові знання та передові ідеї відповідно до рівня розуміння цієї інформації конкретним соціальним прошарком. Відмітимо, що у контексті нашого дослідження необхідність адаптування інформації для адекватного сприйняття пересічними громадянами, які є не фахівцями психологами, також вельми актуальна.

У наукових працях поняття «просвітницька діяльність» визначено, як:

– діяльність видатних особистостей, братств, наукових та науково-технічних товариств (Н. Фрадкіна) [20];

– «процес, спрямований на вдосконалення інтелектуальної природи людини, визначальним для якого є наявність таких ознак (ідей), як: науковий і соціальний прогрес, універсалізм (всебічність, всеохоплююче знання), раціоналізм і сцієнтизм, гуманістичне виховання та гуманістична освіта,

науковий і соціальний оптимізм, ефективна соціальна взаємодія»; при цьому потребує наявності компетентної еліти серед освітян (Т. Лутаєва) [10];

– «активні дії в інтересах освіти, які сприяють позитивному перетворенню суспільства, охоплюючи поступовий розвиток освітнього простору» (О. Донік) [4];

– діяльність з поінформування конкретних суспільних ланок населення з важливих для них питань (І. Феднова) [19, с. 244];

– «процес свідомої, активної й цілеспрямованої взаємодії між просвітником як суб'єктом просвітництва й аудиторією як об'єктом просвітництва, котрий зумовлюється самостійною позицією індивіда у виборі музичних цінностей і спрямований на поширення музично-естетичних знань із метою активізації духовного розвитку особистості» (Л. Кожевнікова) [7, с. 112];

– різновид інформаційної діяльності (О. Палаженко, Г. Фіськов) [14, с. 57].

– діяльність спрямована на надання особистості певних знань, ідей, які б забезпечили її особистісний розвиток, розширення світогляду та розвиток критичного мислення особистості [17, с. 163].

Таким чином, поняття «просвітницька діяльність» будемо тлумачити як процес цілеспрямованої інформаційної взаємодії між просвітником та об'єктом просвітництва (окремою особистістю або аудиторією) спрямований на інформування об'єкту просвітництва з важливих для нього (них) питань, поширення нових знань (ідей), які б забезпечили його особистісний розвиток, душевний спокій та полегшення життєдіяльності у складних умовах сучасного соціуму. При цьому, просвітницька діяльність як феномен не тільки сприяє інтелектуальному, моральному та духовному вдосконаленню особистості, а й забезпечує поступове позитивне перетворення суспільства.

Особливим акцентом нашого дослідження в контексті поняття «просвітницька діяльність» буде те, що цей процес є цілеспрямованою інформаційною взаємодією між психологом як просвітником та психічно здоровими людьми (об'єкт просвітництва – окрема особистість або аудиторія). Отже процес просвітництва спрямований на інформування об'єкту просвітництва з важливих для нього (них) питань, поширення нових знань (ідей), які б забезпечили його особистісний розвиток, душевний спокій, полегшення життєдіяльності у складних умовах сучасного соціуму та вирішення актуальних психологічних проблем.

Головними принципами організації просвітницької діяльності науковці І. Наєждіна [11] та І. Феднова [19] вважають наступні:

1) збудження інтересу об'єкту просвітництва до нових перспективних ідей;

2) пріоритет особистісного розвитку особистості та розширення її світогляду;

3) доступність надання інформації шляхом адаптування знань відповідно до вікових пізнавальних можливостей, традицій і особливостей регіону, а також рівня освітньої підготовки об'єкту просвітництва;

3) комфортність отримання інформації для об'єкту просвітництва шляхом використання різноманітних форм і методів її представлення, а також відсутність строгої регламентації просвітницької діяльності і можливість самостійного опрацювання довідкового матеріалу;

4) альтруїзм у взаємодії із об'єктом просвітництва.

На думку науковців [7]; [17]; [19], просвітницька діяльність виконує такі *функції* як-от: *агітаційна, пропагандувальна, ідеологічна, інформаційна, освітня, освітня, комунікативна, консультативна, пояснювальна, виховна, діяльнісно-креативна та рекреаційна*.

Відмітимо, що об'єктом просвітництва у ході реалізації *агітаційної, пропагандувальної та ідеологічної* функцій просвітницької діяльності виступає щонайменше аудиторія, щонайбільше широкі маси населення у випадку передвибірчої агітації. Зазначені функції просвітництва реалізуються шляхом поширення серед різних верств населення засобами масової інформації різного роду інформації у формі відомостей, фактів, свідчень з метою формування у населення бажаної суспільної думки, поглядів на користь або проти певної громадської позиції, спільної справи, підтримку політичної партії, а також популяризації ідей державного значення.

У контексті нашого дослідження виявилися важливими наступні функції просвітницької діяльності майбутніх бакалаврів психології:

– *інформаційна функція*, яка підвищує рівень обізнаності об'єкту просвітництва щодо конкретних питань психології, які потрапили у коло їхнього інтересу;

– *освітня функція*, яка дає змогу засвоїти, оновити та доповнити об'єкту просвітництва наукові знання з психології, а також сформувані необхідні психологічні вміння і навички;

– *комунікативна функція*, яка реалізується шляхом діалогічного контактування з об'єктом просвітництва для обміну думками, судженнями, переживаннями та психологічними проблемами, які переживає особистість; *консультативна функція* забезпечує об'єкт просвітництва прикладними знаннями, методиками та технологіями, необхідними у конкретній ситуації, періоді життя та роботі;

– *пояснювальна функція*, що забезпечує адекватність розуміння об'єктом просвітництва отриманої інформації;

– *виховна функція*, яка спрямована на формування в об'єкта просвітництва потреби і цін-

ності збереження власного психологічного здоров'я, розширення наукового світогляду, здатності дотримуватися поведінкових моральних суспільних норм, а також адекватного ставлення до оточуючих;

– *діяльнісно-креативна функція*, що забезпечує формування в об'єкта просвітництва потреби і цінності творчості в різноманітних аспектах життєдіяльності, а також свідомому перетворенні дійсності з метою прояву та максимальної реалізації власного творчого потенціалу;

– *рекреаційна функція* забезпечує мотивацію об'єкта просвітництва до використання власного вільного часу з метою відновлення психічних, моральних та фізичних сил, а також до здійснення ним оздоровчої та спортивної діяльності або іншого виду діяльності, що забезпечує моральний і психологічний відпочинок особистості.

Даний перелік функцій дає змогу повноцінного визначення критеріїв та показників готовності майбутніх бакалаврів психології до просвітницької діяльності, що потребує уточнення сутності понять «критерій» та «показник».

Розгляд довідкових та психолого-педагогічних джерел дає змогу стверджувати про варіативність тлумачення цих понять.

Так, у довідниковій літературі поняття «критерій» (гр. *kriterion* – засіб судження, мірило, ознака для думки) визначається як:

– «ознака, за якою відбувається оцінка, визначення чи класифікація чого-небудь; узагальнений набір кількісних і якісних характеристик, які використовують для винесення судження щодо якості виконання завдання» (Новий тлумачний словник української мови) [12];

– «сукупність ознак, на основі яких складається оцінка умов, процесу й результату навчальної діяльності, що відповідає поставленій меті» (Енциклопедія освіти) [5, с. 434].

Отже, аналіз довідникових джерел, дає нам змогу розуміти поняття «критерій» як наперед визначену ознаку (міру) готовності майбутнього бакалавра психології до просвітницької діяльності на підставі якої відбувається оцінювання результативності процесу відповідної підготовки.

Підтвердження цьому знаходимо у працях науковців О. Діденко, який вважає, що «критерій є ознакою, за якою класифікуються, контролюються (та одержують оцінки) психічні явища, дії або діяльність, зокрема при їх формалізації» [3, с. 220] та Р. Перкатого, який розглядає «критерій» як «певне мірило, зразок, відмінну ознаку, яка характеризує предмет, об'єкт і дозволяє дати йому певну оцінку» [15].

При цьому, як зазначають І. Порхун та О. Діденко, за допомогою критеріїв можна встановити ступінь відповідності досліджуваної готовності взірця (ідеалу) до якого прагнемо або наперед

визначеним нормам [16]. Це визначення акцентує увагу на тому, що сукупність усіх визначених критеріїв відтворює ідеальний зразок готовності майбутнього бакалавра психології до просвітницької діяльності.

Цікавою є думка С. Вітер, яка вважає, що в якості критеріїв оцінювання можуть виступати змістовні елементи структури досліджуваної компетентності [1]. Така наукова позиція дозволяє нам в якості критеріїв оцінювання досліджуваної готовності використати визначені нами вище структурні компоненти готовності майбутніх бакалаврів психології до просвітницької діяльності.

Таким чином, сукупність «критеріїв» як наперед визначених ознак (мір) готовності майбутнього бакалавра психології до просвітницької діяльності слугує не тільки підставою для оцінювання результативності досліджуваного процесу, але й виступає ідеальним зразком, що відтворює найвищий рівень сформованості досліджуваної готовності і може відповідати її структурі.

Поняття «критерій» напряду пов'язане з поняттям «показник», який у психолого-педагогічній літературі переважно розуміють як конкретний прояв властивостей досліджуваної готовності і є складником відповідного критерію. При цьому, кожен критерій як характеристика певного критерію може бути описаний декількома показниками, а іноді й через велику кількість показників.

Показники можуть бути як *якісними*, що відбивають наявність чи відсутність властивостей певного критерію, так і *кількісними*, що відбивають ступінь прояву його виразних ознак [1]. Це дозволяє нам у ході діагностики отримати кількісні показники сформованості досліджуваної готовності, що уможлиблює їх подальшу статистичну обробку.

Найважливішою властивістю будь-якого «показника» після конкретності є *діагностичність* [15], яка забезпечує можливість виявлення, фіксації та обліку показників, тим самим даючи можливість здійснити оцінювання рівня відповідного критерію досліджуваної готовності.

Отже, враховуючи зазначені положення, поняття «критерій» розглядаємо як сукупність сутнісних ознак, які дають можливість оцінити стан і рівень готовності майбутніх бакалаврів психології до просвітницької діяльності, при цьому кожен критерій інтегрує низку конкретних якісних та кількісних показників, які характеризуються діагностичністю.

Разом з тим відмітимо, що у сучасній психолого-педагогічній науці вироблені *загальні вимоги до виділення і обґрунтування критеріїв та їх показників* [8]; [18], які у контексті нашого дослідження зводяться до наступних:

– за допомогою критеріїв повинні встановлюватися зв'язки між усіма компонентами готовності

майбутнього бакалавра психології до просвітницької діяльності;

– критерії повинні розкриватися через ряд показників, за якими можна не тільки оцінити стан готовності майбутніх бакалаврів психології до просвітницької діяльності, а визначити її рівень відповідно до більшої чи меншої міри вираження сукупності показників певного критерію;

– критерії повинні відображати динаміку зміни досліджуваної готовності в часі.

Беручи до уваги результати проведеного аналізу наукових досліджень, вимоги до виділення й обґрунтування критеріїв та власні уявлення про змістовні характеристики і специфічні особливості просвітницької діяльності майбутніх бакалаврів психології, а також наукову позицію С. Вітер [1], в якості **критеріїв оцінювання досліджуваної готовності** вважаємо за доцільне використати визначені нами вище структурні компоненти готовності майбутніх бакалаврів психології до просвітницької діяльності, а саме: *інформаційний, цифровий, морально-етичний, мотиваційно-вольовий та само-презентаційний*.

Зупинимось на характеристиці показників кожного з виділених критеріїв готовності майбутніх бакалаврів психології до просвітницької діяльності:

– *інформаційний*: знання та вміння здобувати психологічну інформацію з різних джерел; знання та вміння аналізу, формалізації, порівняння, узагальнення та синтезу психологічної інформації з наявним досвідом; знання та вміння розробляти варіанти використання інформації для психологічного просвітництва; знання та вміння представляти психологічну інформацію у зрозумілому вигляді;

– *цифровий*: знання та вміння використовувати у просвітницькій діяльності психолога мультимедійних засобів навчання, онлайн-сервісів, онлайн-платформ, онлайн-спільнот та веб-ресурсів; медіа-грамотність та дотримання рекомендацій кібербезпеки;

– *морально-етичний*: усвідомлення і дотримання правил і норм «Етичного кодексу психолога», а особливо розділу «Кваліфікована пропаганда психології»; уміння користуватись ними в різних професійних ситуаціях; гнучкість і тактовність у поведінці та спілкуванні; розуміння та дотримання етики роботи з інформацією (авторське право, інтелектуальна власність тощо);

– *мотиваційно-вольовий*: інтерес майбутнього бакалавра психології до просвітницької діяльності; прагнення оволодіти сучасними формами, методами, засобами і технологіями психологічної просвіти; сукупність вольових якостей (цілеспрямованість, самоконтроль, наполегливість, ініціативність, рішучість, емоційна стійкість, самостійність та самокритичність);

– *само-презентаційний*: розуміння концепції самопрезентації, її ролі та місця в просвітницькій діяльності психолога; усвідомлення необхідності здійснення самопрезентації на всіх етапах діяльності; знання форм, методів, особливостей та умов самопрезентації; вміння виступати перед аудиторією; вміння здійснювати планування і прогнозування процесу самопрезентації; вміння створити візуальний канал самоподачі (зовнішній вигляд, імідж); вміння коригувати процес самопрезентації відповідно до результатів діагностики і контролю.

Висновки

1. Просвітницька діяльність в контексті нашого дослідження – це процес цілеспрямованої інформаційної взаємодії між майбутнім бакалавром психології (просвітником) та психічно здоровими людьми (об'єкт просвітництва – окрема особистість або аудиторія) спрямований на інформування об'єкту просвітництва з важливих для нього (них) питань, поширення нових знань (ідей), які б забезпечили його особистісний розвиток, душевний спокій, полегшення життєдіяльності у складних умовах сучасного соціуму та вирішення актуальних психологічних проблем.

2. Визначено, що загалом просвітницька діяльність виконує такі функції як-от: агітаційна, пропагандальна, ідеологічна, інформаційна, освітня, освітня, комунікативна, консультативна, пояснювальна, виховна, діяльнісно-креативна та рекреаційна. Проте, для просвітницької діяльності майбутнього бакалавра психології, більш важливими є інформаційна, освітня, комунікативна, консультативна, пояснювальна, виховна, діяльнісно-креативна та рекреаційна функції просвітницької діяльності.

3. Поняття «готовність майбутнього бакалавра психології до просвітницької діяльності» визначено як оптимальний стан майбутнього бакалавра психології, який досягається в навчанні і характеризується через сформованість сукупності інтелектуальних, мотиваційних та вольових особистісних характеристик необхідних для здійснення просвітницької діяльності, а саме: знань, вмінь, досвіду, бажань, настанов, позитивного ставлення, прагнень, потреб, мотивів, мобілізованості та здатності особистості виконувати зазначену діяльність.

4. У структурі готовності майбутнього бакалавра психології до просвітницької діяльності виокремлено інформаційний, цифровий, морально-етичний, мотиваційно-вольовий та само-презентаційний компоненти, які співвідносяться з її основними критеріями.

Список використаної літератури:

1. Вітер С. Критерії, показники та рівні сформованості економічної компетентності молодших спеціалістів. *Теорія та методика управління*

освітою. 2013. Вип. 10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ttmuo_2013_10_5.

- Глоссарий современного образования / под. общ. ред. Е. Ю. Усик [сост. : В. И. Астахова и др.]. 2-е изд. Харьков: Изд-во НУА, 2014. 532 с.
- Діденко О. В. Критерії, показники та рівні сформованості творчості як професійної якості у майбутніх офіцерів-прикордонників. *Темат. вип. «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору: моніторинг якості освіти»*. 2007. Дод. 3. Т. 7. С. 218-223.
- Донік О. М. Соціокультурний вимір підприємництва в Україні у другій половині XIX- на початку XX ст. *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.* 2003. Вип. VI. С. 49. -55.
- Енциклопедія освіти. Гол.ред. академік НАН і АПН України, Президент АПН України В. Г. Кремень. Київ, Юрінком Інтер, 2008. 1038 с.
- Ільченко А. А. Роль педагога у підготовці студентів-інтернів до санітарно-просвітницької діяльності: компетентнісний підхід. *Вісник післядипломної освіти. Серія: Педагогічні науки*. 2016. Вип. 1. С. 29-38.
- Кожевнікова Л. Музично-просвітницька діяльність у контексті підготовки мабутьних учителів музичного мистецтва. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2016. № 5. С. 110-120.
- Коростіль Л. А. Самоосвіта особистості як соціальне та педагогічне явище. *Педагогічні науки*. 2009. № 1. С. 138-145.
- Кузнецова О. А. Взаємозв'язок логічного та емоційно-художнього в просвітницькій діяльності майбутнього вчителя музичного мистецтва. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 14 : Теорія і методика мистецької освіти*. 2018. Вип. 25. С. 9-15.
- Лутаєва Т. В. Педагогічна та громадсько-просвітницька діяльність науковців Слобожанщини – фундаторів медичної та фармацевтичної освіти в Україні – як категорійно-понятійна проблема. *Педагогіка та психологія*. 2015. Вип. 51. С. 173-186.
- Надеждина І. М. Просвітницька діяльність інтелігенції Півдня України другої половини XIX – початку XX століття. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2018. № 1. С. 25-29.
- Новий тлумачний словник української мови: Т. 2. К–П. / уклад. В. В. Яременко, О. М. Сліпушко, ред. Л. І. Андрієвський. Вид 2-е., випр. Київ: Аконіт, 2001. 928 с.
- Павленко В. В. Освітньо-просвітницька діяльність іноземних педагогів на Волині (XIX – початок XX ст.): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Житомир, 2010. 299 с.

14. Палаженко О. П., Фіськов Г. М. Зміст музично-просвітницької діяльності студентів-магістрантів у мистецьких закладах вищої освіти. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти*. 2019. Вип. 27. С. 57-61.
15. Перкатий Р. Обґрунтування критеріїв, показників та рівнів сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх офіцерів національної поліції. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2016. Вип. 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2016_6_10.
16. Порхун І., Діденко О. До проблеми формування та діагностики правової компетентності військовослужбовців за контрактом державної прикордонної служби України. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : педагогічні та психологічні науки*. 2014. № 3 (72). С. 102-115.
17. Розвадовська Т. В. Просвітницька робота як важлива фахова складова у діяльності соціального педагога. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2016. № 1. С. 161-168.
18. Терещук Г. В., Сидоренко В. К. Основи педагогічних досліджень. Ольштин: WSliE NWP, 2010. 328 с.
19. Феднова І. М. Особливості просвітницької діяльності вихователя закладу дошкільної освіти. *Наукові записки НПУ ім. М. Драгоманова. Серія: Педагогічні науки*. 2019. Вип. СХХХХІІ (142). С. 241-247.
20. Фрадкіна Н. В. Просвітницька діяльність інтелігенції на Слобожанщині в кінці ХІХ – на початку ХХ століття як феномен культури: автореф. дис. ... канд. філос. н.: 09.00.12. Харків, 2007. 20 с.

Sadykina A. Functions of educational activities and readiness criteria of future bachelors of psychology for its implementation

The article defines that education is a process of purposeful informational interaction between a future bachelor of psychology (educator) and mentally healthy people. At the same time, the object of education is both an individual and a large audience, the process itself is aimed at informing objects of education about issues important to them, spreading new knowledge (ideas), which would ensure their personal development, peace of mind, facilitating daily life in the difficult conditions of modern society and solving current psychological problems. It has been shown that, in general, educational activities perform such functions as: campaigning, promoting, ideological, informational, educational, educationally communicative, consultative, explanatory, activity-creative and recreational. It has been stated that for the educational activity of the future bachelor of psychology, informational, educational, communicative, consultative, explanatory, activity-creative and recreational functions of educational activity are more essential. It has been determined that the concept of «readiness of the future bachelor of psychology for educational activities» should be interpreted as the optimal state of the future bachelor of psychology, which is achieved in education and is characterized by the formation of a set of intellectual, motivational and goal-oriented personal characteristics necessary for the implementation of the educational activities, namely: knowledge, skills, experience, desires, instructions, positive attitude, aspirations, needs, motives, mobilization and ability of an individual to perform the specified activity. The structure of the readiness of the future bachelor of psychology for educational activities has been developed, in which the informational, digital, moral and ethical, motivational and goal oriented as well as self-presentational components corresponding to its main criteria are distinguished.

Key words: future psychologist, readiness criteria, professional training, content and structure, educational activity.

УДК 378.147

DOI <https://doi.org/10.32782/1992-5786.2023.91.24>**Л. Г. Сергієнко**кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри вищої математики і фізики
ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»

ДИДАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ЛЕКЦІЙ В СУЧАСНОМУ ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

У даній статті з методологічної і дидактичної точок зору проведений детальний та скрупульозний аналіз значення проведення лекційних занять з будь яких дисциплін, а фундаментальних та спеціальних особливо, у вищому навчальному технічному закладі. Це стосується також сучасного стану в нашій країні, коли ми більшу частину навчання у вищих (і не тільки) навчальних закладах проводимо в дистанційному режимі.

Актуальність наведеної тематики кожного дня підтверджується тим, що в останні роки були спроби скоротити час, відведений на лекційні курси, а збільшити час, відведений на самостійну роботу студентів. Але все ж таки, розум перемиг тому, що значення сучасної лекції, в якій студенти є безпосередніми учасниками проекту під назвою «навчання» є інноваційним.

Мета даної роботи полягає в тому, щоб практично та теоретично довести певну значимість та обґрунтування корисності проведення у вищих навчальних закладах (і не тільки) повноцінних, бажано інноваційних лекцій з використанням всіх можливих методів та засобів навчання (включаючи проблемний, діяльнісний, контекстний та інші методи).

Лекція (з лат. *lectio* – читання) – дуже економний спосіб отримання у загальному вигляді основ знань, вона активізує увагу діяльність, якщо добре зрозуміла та уважно прослухана, тому завдання лектора – розвивати активну увагу студентів, викликати рух їхньої думки і рухатися за думкою лектора.

За силою особистого емоційного впливу лектора, його зв'язку з аудиторією, виробленого загального та професійного враження, загального впливу студентів лекційний спосіб передачі навчального матеріалу найбільш вдалий. Лекція розкриває понятійний апарат конкретної галузі знання, проблеми, логіку, дає цілісне уявлення про предмет, показуючи його місце у системі науки, зв'язок із спорідненими дисциплінами, збуджує інтерес до предмета, розвиває професійні інтереси, значною мірою визначає зміст інших видів занять.

Ми дійшли висновку, що для навчання лекторів-початківців (і не тільки) потрібна «школа молодого лектора», в якій необхідно, перш за все, вичленувати й описати основні складові лекції, спонукати викладачів до усвідомленого оволодіння ними певної дисципліни та навчити їх предметної реалізації отриманих знань.

Ключові слова: дидактика, методологія, сучасна лекція, інноваційні методи навчання (діяльнісний, проблемний, контекстний методи навчання).

Постановка проблеми. Останніми роками лекція дедалі більше повертає собі роль основної форми навчання у вищому навчальному закладі. Недооцінки лекції, що існували деякий час, і спроба максимально скоротити лекційні курси, збільшивши часи, відведені на самостійну форму роботи студентів, були визнані науково-педагогічною громадськістю неспроможними. Проте, всі відомі переваги та широкі можливості лекції, як засобу навчання та виховання, можуть бути реалізовані лише всебічно підготовленим лектором.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перші праці Аристотеля з натурфілософії сформували ядро навчального плану, а його логічні твори були покладені в основу схоластики – строгої та формалізованої методології логічного дослідження та обговорення, що застосовувалася до будь-якого предмета і на якій ґрунтувалися уні-

верситетські студії. Важливість університетів, як узаконеного місця для ученості, не можна переоцінити. Як зазначає відомий дослідник з історії Середньовіччя Едвард Грант, середньовічний університет «сформував інтелектуальне життя Західної Європи» [1, с. 14–15].

Сьогодні лекція у вищому технічному навчальному закладі – систематичний, послідовний виклад навчального матеріалу, будь-якого питання, теми, розділу, предмету, методів науки. Тому, «організація ефективного навчання можлива тільки за наявності у викладача (лектора) знань та вміння використати різноманітні форми закладення педагогічного процесу [2, с. 5–11].

На наш погляд, «психолого-педагогічні основи впровадження інноваційних технологій навчання» в сучасному вищому навчальному закладі якісно наведено В. В. Химинцем [3, с. 300–311] та використовується майже усіма методистами.

Мета статті полягає в дидактичному та методологічному обґрунтуванні певної та послідовної значущості проведення якісних лекційних занять у вищому технічному навчальному закладі, які спроможні сформувати у студентів певні соціальні та професійні навички.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо деякі зі складових сучасної лекції та відповідні сторони педагогічної діяльності лектора.

Організаційний аспект будь-якої сучасної лекції – це та форма колективного та міжособистісного спілкування, яка перетворює аудиторію на навчальний колектив, і в цьому відношенні вона незамінна. Створенню навчальних колективів служать багато заходів, що проводяться у вищому навчальному закладі, – підбір та формування навчальних груп, визначення їх структурних ланок, проведення студентських зборів, культурних та інших громадських заходів тощо. Але саме лекція найбільше формує навчальний колектив курсу. Бо саме на лекції студенти всього курсу виявляються залученими до спільної навчальної діяльності, що визначається спільністю навчальної мети. Більшість інших організаційних заходів, про які йшлося вище, є по відношенню до кожного окремого студента, як би «зовнішніми», а сам студент служить об'єктом заходів, що проводяться, або суб'єктом, якому доручається виконувати певні обов'язки. На лекції ж студентів нічого «зовнішнього» не наказується: тут він сам відповідно до своїх внутрішніх мотивів, цілей і намірів включається до лекції, як до природничої навчальної роботи. Якщо ж помножити цю психологічну установку кожного студента на ефект «суспільного контакту», що викликає за словами своєрідне збудження життєвої енергії, то стає ще очевиднішим, чому лекція є ефективною формою колективної навчальної діяльності.

Підкреслимо: сам факт присутності великої кількості студентів в аудиторії та наявності лектора недостатній для перетворення цієї множини на колектив. Їм стане лише безліч слухачів, які дійсно об'єднані спільною діяльністю. І вміння педагога перетворити аудиторію на колектив на основі спільності цілей та спільної діяльності – це один із найважливіших компонентів лекторської майстерності, як синтезу низки педагогічних умінь та навичок. Тут відіграють істотну роль власне захоплення лектора предметом викладу та ненав'язливий прояв цієї захопленості, вміння заразити аудиторію інтересом до питань, що розглядаються, висвітлити описувані явища в нових, несподіваних ракурсах тощо. Тобто йдеться не тільки про зміст лекції, але й про форму подання матеріалу та способи спілкування лектора з аудиторією. Набуття всебічних навичок підготовки лекції ведуть до переходу від лекторських умінь до лекторського мистецтва.

Лекція як засіб представлення навчального матеріалу. Прихильники скорочення навчальної інформації, що надається студентській аудиторії в усному викладі, люблять посилалися на той загальноновизнаний факт, що пропускна спроможність зорового каналу набагато вище, ніж можливості каналу акустичного. Але такий підхід – це, по суті, підміна тези: адже важливо не те, яку кількість інформації студент отримує шляхом зорового чи слухового сприйняття, а те, який обсяг інформації буде перероблений студентом на рівні інтегрального сенсу, який утримується в його довготривалій пам'яті, причому так, що майбутній фахівець зможе його використати у своїй професійній діяльності.

За такого підходу деякі переваги лекційного подання навчальної інформації, звісно, не всякої, але значної частини, стають очевидними. Наприклад, лектор може користуватися більш простим і доступним, краще піддається перекодуванню лексикою, ніж автор підручника; усне мовлення піддається інтонаційним виділенням (логічним, емоційним тощо), може членуватися синтагматичними паузами, супроводжуватися жестом і мімікою, спиратися на образотворчу наочність. Усе це значно полегшує сприйняття навчальної інформації, її запам'ятовування. Крім того, для слухача лекція створює ефект міжособистісного спілкування та емоційний тон, допомагає йому сконцентрувати свою увагу тощо.

Звичайно, всі ці переваги лектор може використати, знову-таки, опанувавши професійні вміння, елементи лекторського мистецтва, навіть відому артистичність.

Загальновідоме уявлення про лекцію, як школу мислення, підтверджуються тим, що хороша лекція характеризується не тільки суворого логікою та чіткістю побудови, але й тим, що ланцюг представлених у ній логічних міркувань може бути легко осмислений слухачами і укладений у чітке, наочне схемо-образотворче уявлення, що дозволяє подумки утримувати її у пам'яті, тобто, в побудові структурно-логічних схем (СЛС) дисципліни [4, с. 113–118].

Однією з якостей, що характеризують гарного лектора, є те, що він прагне не подавати аудиторії судження та висновки в готовому вигляді, а, застосовуючи відповідні педагогічні прийоми, залучає її до активної розумової діяльності. Такий лектор не лише представляє студентам доказові факти та обґрунтовані висновки, а й показує шлях до цих висновків. На такий лекції досягається як розуміння, отже, і засвоєння її змісту, так й оволодіння прийомами мислення (проблемний характер лекцій).

Мистецтво лектора у навчанні мисленню виявляється у тому, що він, не демонструючи логічний апарат розумових дій, мимоволі підводить сту-

дентів до оволодіння механізмом цих дій, пропонуючи їм у процесі лекції вирішувати розумові завдання спочатку за запропонованим зразком (проблемного характеру), спонукаючи вирішення цих завдань, рухаючись у потрібному напрямку.

Вибір завдань, їх послідовності, нарощування складності та обсягу використовуваного матеріалу – все це галузі не тільки знань та умінь лектора, а й його педагогічного чуття; способи ж залучення студентів до активної розумової діяльності – це область лекторської майстерності. Подібного роду аналіз можна було б продовжити, але й наведені вище приклади переконують у тому, що прийомам лекторської майстерності викладача-початківця можна і потрібно навчати, причому робити це цілеспрямовано та планомірне, не прирікаючи його на багаторічні спонтанні шукання методом проб і помилок [5, с. 184–188].

В нашому вищому навчальному технічному закладі вже декілька років ми навчаємо студентів різних спеціальностей, включаючи не технічні, намагаючись при цьому використовувати найсучасніші педагогічні та дидактичні технології. Особливо актуальним це питання встало після того, як ми відкрили нові спеціальності не технічного характеру:

014.02 – Середня освіта (Мова та зарубіжна література) (англійська),

014.03 – Середня освіта (Історія),

014.04 – Середня освіта (Математика).

З метою функціонування «школи молодого лектора» у нас розроблено спеціальну часткову методику педагогічної підготовки молодих лекторів та викладачів, яка отримала найменування контекстне-діяльнісно-ознайомчої педагогічної практики.

На семінарах проводиться аналіз відокремлених компонентів лекції (логічна її структура як форми педагогічного процесу, психологічні аспекти лекції, прийоми активізації розумової діяльності аудиторії, емоційні фактори лекції, розумовий експеримент на лекції тощо) та опис прийомів їх реалізації з наочною демонстрацією.

Для практичного ознайомлення молодих (і не тільки) викладачів, з перерахованими прийомами було вирішено використати спочатку відкриті заняття досвідчених лекторів. Це допомогло вирішити одночасно кілька завдань: провести кваліфікаційну оцінку лекторів, стимулювати підвищення їхньої педагогічної кваліфікації, організувати дієвий обмін досвідом, а головне – продемонструвати молодим лекторам найкращі зразки лекцій.

Для цього довелося дещо змінити традиційні способи проведення відкритих лекцій. Зазвичай, як відомо, таку лекцію відвідують, а потім обговорюють, але аналіз цей кожен, хто відвідує лекцію, проводить відокремлене і значною мірою суб'єктивно. Адже єдині вимоги до такого аналізу не пред'являються, і кожен «суддя» керується сво-

їми власними міркуваннями та прихильністю до тих чи інших аспектів. Провести такий аналіз без будь-яких опорних пунктів дуже складно, і в цьому одна з причин пасивності молодих викладачів при розборі відкритих лекцій. Тому й навчальний ефект відкритої лекції найчастіше незначний.

Ми спробували ввести у проведення відкритої лекції додатковий етап – обговорення плану майбутньої лекції, щоб попередньо орієнтувати молодих викладачів у галузі основних положень змісту лекцій та застосовуваних лектором педагогічних та психолого-методологічних прийомів.

Для захисту плану майбутньої лекції достатньо півгодини. Питання лектору при цьому, зазвичай, не ставлять, все детальне буде безпосередньо розкриватися далі.

Відкрита лекція проводиться у спеціально підготовленій та обладнаній для цього аудиторії. Відвідувачі лекції, тобто ті, хто проходить контекстне-діяльнісно-педагогічну практику, розміщуються позаду, тобто за студентською аудиторією.

Таким чином, і студенти не відволікаються, і викладачі мають можливість стежити і за лектором, і за реакцією аудиторії.

У задніх рядах аудиторії також знаходиться науковий коментатор (про його роль нижче) і керівник контекстне-діяльнісно-ознайомчої виробничої практики, у кожного з них встановлений мікрофон, включений через підсилювач у ланцюг головних телефонів.

Активність присутніх спрямовується і коментарями, і спеціально розробленим для цих випадків бланком опису відкритої лекції. Тут відзначаються, все як зазвичай, прізвища тих, хто проходить практику та лектора, назву курсу, що викладається, номер тижня і дата лекції, її тема, курс і факультет, на якому вона викладалася. У бланку перелічені такі питання для аналізу:

- 1) виховна спрямованість лекції,
- 2) педагогічні рішення,
- 3) методичні рішення,
- 4) методологічні рішення,
- 5) характеристика мови лектора,
- 6) науковість викладу,
- 7) коректність термінології та позначень,
- 8) висновки.

Кожна графа поділена на дві частини: позитивні сторони та недоліки. Внизу є місце загального висновку.

Ці пункти бланка які, направляють спостереження молодих викладачів, та стимулюють ведення записів в такий спосіб, що наступний аналіз лекції дуже полегшується. За наповненістю «позитивних» та «негативних» граф легшою та об'ґрунтованою стає і загальна оцінка лекції. Та й сама собою регламентація спостереження обумовлює активну роботу відвідувача. Для цього потрібний комплексний розвиток навчальних

закладів, які здійснюють підвищення кваліфікації спеціалістів.

Висновки і пропозиції. Основними напрямами перспективного розвитку даної методики є: вдосконалення планування розвитку дидактичної та методологічної системи на основі прогнозів та довгострокових планів; посилення координації розвитку окремих елементів сучасної навчальної системи; забезпечення високої якості підготовки фахівців у вищих навчальних закладах освіти; покращення науково-методичного та організаційного управління; удосконалення науково-методологічного забезпечення навчального процесу, зміцнення матеріально-технічної бази; розвиток прогресивних форм та методів підвищення кваліфікації; зміцнення зв'язку навчального процесу із практикою дидактичного забезпечення; розвиток принципів випереджального навчання; безперервне та ефективне підвищення кваліфікації викладачів будь-яких навчальних закладів різних видів та ступенів.

Список використаної літератури:

1. Прінсіпі Лоуренс П75 Наукова революція: дуже коротке введення / Лоуренс М. Прінсіпі; пер. з англ. та заг. редакція В.О. Тадеєва. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2020. – 208 с.: іл. – (Серія «Оксфордське коротке введення»). ISBN 978-966-10-6050-9 ISBN 978-966-10- (серія) [1, с. 14–15].
2. Мачинська Н.І., Стельмах С.С. Сучасні форми організації навчального процесу у вищій школі: навчально-методичний посібник / Н.І. Мачинська, С.С. Стельмах. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – 180 с. ISBN 978-617-511-119-2 [2, с. 5–11].
3. В.В. Химинець. Інноваційна освітня діяльність. Видавництво «Мандрівник», 2009 р., 344 с.
4. Сергієнко Л.Г. Аналіз та удосконалення дидактичного забезпечення фундаментальної підготовки майбутніх фахівців. Фізико-математична освіта: науковий журнал. Вип. 2 (16) / Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка, Фізико-математичний факультет редкол.: О.В. Семеніхіна (гол. ред.) [та ін.]. Суми: [СумДПУ ім. А.С. Макаренка], 2018. С. 113–118. DOI 10.31110/2413-1571-2018-016-2-021
5. Сергієнко Л.Г. Дидактичний аналіз сучасної концепції проблемного навчання. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: збірник наукових праць. / [редкол.: А.В. Сущенко (голов. ред.) та ін.]. Запоріжжя: КПУ, 2021. Вип. 75. Т. 2, С. 184-188. DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.75-2.35>.

Serhiienko L. The didactic value of lectures in a modern higher educational institution

In this article, from a methodological and didactic point of view, a detailed and scrupulous analysis of the importance of conducting lectures in any discipline, especially fundamental and special, in a higher educational technical institution, is carried out. This also applies to the current state of affairs in our country, when we conduct most of our education in higher (and not only) educational institutions remotely.

The relevance of the given topic every day is confirmed by the fact that in recent years there have been attempts to reduce the time allocated to lecture courses and increase the time allocated to independent work of students. But still, reason prevailed because the meaning of the modern lecture, in which students are direct participants in the project called "learning", is innovative.

The purpose of this work is to practically and theoretically prove a certain significance and justification of the usefulness of holding in higher educational institutions (and not only) full-fledged, preferably innovative lectures using all possible methods and means of learning (including problem-based, activity-based, contextual and other methods).

A lecture (from the Latin lectio – reading) is a very economical way of obtaining the basics of knowledge in general, it activates imaginative activity, if it is well understood and carefully listened to, therefore the task of the lecturer is to develop the active attention of students, cause the movement of their thoughts and move according to the lecturer's opinion.

Based on the strength of the lecturer's personal emotional impact, his connection with the audience, the general and professional impression created, and the general impact of students, the lecture method of teaching material is the most successful. The lecture reveals the conceptual apparatus of a specific field of knowledge, problems, logic, gives a holistic view of the subject, showing its place in the system of science, the connection with related disciplines, arouses interest in the subject, develops professional interests, largely determines the content of other types of classes.

We came to the conclusion that the training of novice lecturers (and not only) requires a "school of young lecturers", in which it is necessary, first of all, to identify and describe the main components of lectures, to encourage teachers to consciously master a certain discipline, and to teach them practical implementation acquired knowledge.

Key words: didactics, methodology, modern lecture, innovative teaching methods (activity-based, problem-based, contextual teaching methods).

УДК 378.22.093.05.011.3-051:37
DOI <https://doi.org/10.32782/1992-5786.2023.91.25>

Т. І. Сущенко

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри освіти і управління навчальним закладом
Класичного приватного університету

В. М. Кравченко

доктор педагогічних наук, доцент,
проректор з науково-педагогічної роботи
Класичного приватного університету

ЦІЛЕСПРЯМОВАНА ПЕДАГОГІЗАЦІЯ УСПІШНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ У ПРОЦЕСІ МАГІСТРАТУРИ

З урахуванням нових вимог суспільства, реального соціуму України до сучасної вищої школи, до головної фігури цієї системи – особистості викладача запропоновано системно-аналітичний аналіз його професійної підготовки, шляхи подолання досі існуючих у цій системі стереотипів.

Зосереджено увагу на педагогізації професійної підготовки викладача в умовах магістратури, яка за своєю природою, характером і результатами є педагогічною, морально-етичною.

Головною ознакою відмінності запропонованих авторських підходів до професійної підготовки майбутніх викладачів в умовах магістратури є наш висновок, підтверджений результатами тривалих досліджень, зокрема, про зміну не тільки професійної ролі викладача під впливом нових до нього вимог суспільства, але й про те, що його професійна підготовка має відбуватись в особливому магістерському педагогічному процесі, а не в традиційному, в якому наукова ступінь його організаторів не завжди співпадає з необхідним професіоналізмом і компетентністю.

Науково обґрунтовано: перехід до принципово нової освітньої парадигми магістратури, до набуття в ній майбутніми викладачами реального професіоналізму в умовах особистісно-орієнтованого навчання, яке за нашим визначенням, має відбуватись в умовах духовної взаємодії викладача і магістрів, психологічно комфортних навчальних взаємин, професійного взаємозбагачення, діалогічної культури та співтворчості завдяки посиленій увазі викладачів магістратури до особистості магістра, стимулюванні і звеличенню його прагнення досягти успіху у такій важкій майбутній професії.

Визначено, що успішно підготовлений у сучасних умовах магістратури викладач – це спеціаліст, ідеально обізнаний із сучасним станом реального соціуму, педагогічної думки і водночас – це абсолютно самостійна особистість, чиї оригінальні професійно-педагогічні підходи повністю відповідають світовим стандартам свого часу.

Ключові слова: педагогізація, викладач, особистісно-орієнтований педагогічний процес, магістратура, професіоналізм, магістр.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальні методологічні й теоретичні положення інноваційної педагогіки вищої школи конкретизовано в працях В. Андрущенка, Г. Балла, І. Бежа, Я. Бельмаз, Є. Голобородько, С. Гончаренка, А. Джурина, І. Дичківської, М. Дробнохода, О. Дубасенюк, І. Коновальчука, Н. Ничкало, О. Пехоти, О. Пометун, С. Сисоєвої, В. Стрельнікова, А. Сущенко, Д. Чернілевського, М. Фіцули та ін.

Вагомими для нашого дослідження є наукові праці й посібники Н. Волкової, В. Гриньової, В. Загвязинського, І. Зязюна, К. Корсака, В. Кременя, В. Кудіна, В. Лозової, В. Лугового, О. Олійника, І. Підласого, О. Романовського, В. Семиченко, Т. Туркот.

Окремі аспекти реалізації інноваційного підходу в освітньому процесі розроблені у досліджен-

нях О. Антонової, Л. Барановської, С. Вітвицької, І. Дичківської, Ю. Козловського, В. Ортинського, П. Сауха, О. Снісаренко, В. Ягупова та ін.

Проте, аналіз досліджень довів, що питання професійної підготовки майбутніх викладачів вищої школи розглянуто фрагментарно.

Мета статті – визначити й науково обґрунтувати необхідність цілеспрямованої педагогізації професійної підготовки майбутніх викладачів в умовах магістратури.

Виклад основного матеріалу. Суспільні перетворення в українському суспільстві докорінно змінили орієнтації в галузі вищої освіти. Нова освітня філософія визначила головну стратегію педагогічної діяльності закладу вищої освіти (далі – ЗВО): спрямування освітнього процесу на формування духовного світу особистості, утвердження загальнолюдських цінностей, розкриття й розви-

ток потенційних творчих можливостей майбутніх спеціалістів. Розв'язання цих актуальних проблем можливе лише на основі внесення науково обґрунтованих змін в існуючу стратегію і практику професійної підготовки майбутніх викладачів, широкого запровадження інноваційних засобів їхньої *всесбічної* професійної підготовки, розвитку високої педагогічної майстерності усіх організаторів вузівського навчання і виховання – викладачів ЗВО України.

Необхідність цілеспрямованої педагогізації професійної підготовки пов'язана з тим, що діяльність викладача за своєю природою, характером і результатами є морально-етичною. Тому основні завдання такої підготовки полягають не тільки у формуванні знань з відповідного предмету, а, насамперед, у наступному:

- розкритті та примноженні особистісного загальнокультурного, духовного й інтелектуального потенціалу студентів;
- пробудженні у них потреби в усвідомленні себе в професійній ролі, в рефлексії своїх сильних і слабких сторін у процесі своєрідного «примірювання» себе до цієї ролі;
- спонуканні студентів до внутрішньої самоорганізації самонавчання і професійного самовдосконалення;
- стабілізації закріплення мотивів самовдосконалення майбутнього спеціаліста у вибраній професії, наукового супроводу цього процесу;
- максимальному використанні викладачем закладу вищої освіти власного життєвого й професійного потенціалу та досвіду у досягненні мети.

Відповідно до цих завдань зростає нова педагогічна роль і значення викладача як центральної фігури всієї системи вищої освіти. Недостатня готовність загальної існуючої професійно-педагогічної підготовки викладачів до успішного виконання вказаних завдань стала гальмом розвитку суспільства, його оновлення. Спроби реформувати вищу школу, не готуючи нового викладача, приречені на провал.

Сучасному ЗВО необхідний викладач – як висококультурна, інноваційна особистість з високим рівнем професійно-педагогічної підготовки, цивілізаційної та соціальної компетентності і, головне, з іншим стилем мислення, адекватним основній потребі – духовного оновлення майбутніх спеціалістів. Це ідеально обізнана особистість із сучасним станом знань, культури реального соціуму, педагогічної думки і водночас – це абсолютно самостійна особистість, чиї оригінальні підходи й думки повністю відповідають світовим стандартам свого часу.

Втім, як зазначає К. Корсак, «Новітні вимоги порівняно мало стосуються понять «інтелект», «інтелігентність», не кажучи вже про напіввете-

ринарний термін «еліта», про ніжність та чистоту й глибину почуттів, збурення нових цінностей, про сусідство добра й зла, правди й кривди, прекрасне й повторне, відстоювання власних переконань, мудрість точного погляду на минуле, виваженість оцінок» [1, с. 9].

На наш погляд, це пояснюється тим, що й досі професійна діяльність викладача відноситься до типу професій, в яких його науковий ступінь не завжди співпадає з необхідним професіоналізмом і компетентністю.

Стрімко змінюються часи, студенти, концепції, навчальні плани і програми. Але не змінюється ставлення до викладання у ЗВО в цілому. Упродовж останніх років наскільки зросли вимоги до вищої школи, що значна частина викладачів з поважними науковими ступенями і званнями з легкістю виконує і перевиконує плани науково-дослідних робіт, але з різних причин має великі проблеми, пов'язані із спілкуванням зі студентами, з застосуванням інноваційних форм і методів вузівського навчання, працюючи за старими схемами і технологіями, які вони давно засвоїли і до яких звикли. Іншим підходам і технологіям їх ніхто не вчив із-за відсутності в Україні системи підвищення кваліфікації працівників вищих навчальних закладів. Останнім часом викладачів вищої школи готують у магістратурі, але вона не може охопити усіх викладачів, які потребують кваліфікованої і своєчасної допомоги.

З іншого боку, професіоналізм викладача за своїм змістом не є категорією сталою, незмінною його характеристикою. Таке явище можна пояснити багатофункціональністю й різнобарвністю ролей, особливістю соціального статусу викладача, які обумовлені специфікою існуючої вищої школи та вимогами до неї.

Сучасний педагог вищої школи є одночасно викладачем, вихователем, організатором професійної підготовки майбутніх спеціалістів, дослідником, консультантом, формуючи у студентів професійно значущі ціннісні орієнтації, які впливають на всі сторони їхньої професійної діяльності: професійну компетентність, культуру, продуктивність праці.

У педагогічній науці переконливо доведено взаємозв'язок професійної майстерності й особистісних якостей викладача, сформованості його педагогічних цінностей. Однак ще не існує єдиних уявлень про те, що таке «викладач-майстер», тобто найкращий викладач той, який сьогодні, як ніколи, готовий створювати, як справедливо стверджує Л. Хоружа, сучасний «образ світу у самій собі завдяки активному засвоєнню предметної, соціальної і духовної сфер життя, здатний виявляти, розкривати соціокультурні, психологічні та інші резерви вдосконалення людини і всієї людської спільноти» [2, с. 37].

Таким чином, можемо констатувати: в суспільстві з'явилися нові педагогічні цінності, що стали основою нової гуманістичної парадигми, яка передбачає:

- сформованість у викладача «педагогічного «Я», уявлення про мету своєї діяльності як високу місію професійного розвитку майбутніх спеціалістів, духовний настрій; домінування високого особистісного змісту всього, що відбувається в процесі професійної діяльності; яскраво виражене прагнення до самоактуалізації; глибока потреба в самозмінюванні, в просуванні до професійно-моральної досконалості, до олюднення системи навчальних відносин; цілісність ідей і переконань, діяльності і напрямків самовдосконалення);

- усвідомлення необхідності зміни своєї особистості;

- активне ставлення до педагогічної діяльності, широта культурологічних інтересів при загальному позитивному ставленні до світу: почуття причетності до всіх явищ і подій, високий рівень творчої мотивації, що виражається в постійному прагненні до вдосконалення навколишньої дійсності, пошук ефективних способів «вийти за межі своєї професії», перетворити її досвід, збагатити професію особистим внеском;

- вступ викладача у діалогічну взаємодію за рахунок: філософської й педагогічної компетентності, філігранного володіння методиками навчально-виховного впливу на розвиток особистості студента, виконання професійних завдань, емпатійної чуйності (вміння бачити світ очима інших), психолого-педагогічної компетентності, культури професійної поведінки, сприйняття вчинків людей з їх позицій, здатності сказати іншим про своє розуміння; вміння бути природним у відносинах, тобто бути самим собою, відмови від непотрібних зауважень, чесною демонстрації свого ставлення; відкритості, щирості та вміння відповідально спілкуватися з будь-якими людьми, підтримки кожної індивідуальності, її права бути несхожою за інших тощо.

Як бачимо, на ефективне виконання педагогічної діяльності, а значить і на педагогічну майстерність викладача впливають і внутрішні, і зовнішні характеристики, забезпечуючи комфортність і успіх у навчанні, співпраці і співтворчості.

Таким чином, професійну готовність викладача до своєї праці можна розглядати як інтегративну педагогічну якість, яка, з одного боку, залежить від суспільних процесів і явищ, а з іншого, є якісним показником професіоналізму, педагогічної діяльності викладача, і не тільки її підсумком, результатом, але й безпосереднім перетворюючим процесом цієї діяльності.

Звідси випливає важливий висновок: педагогічну підготовку викладача слід розглядати як нескінченний і безперервний педагогічний процес

самовдосконалення і педагогізації усієї системи самої вищої школи і ось чому.

Т. Туркот, досліджуючи рівні професіоналізму викладача, зокрема п'ятого рівня, у своєму підручнику «Педагогіка та психологія вищої школи» вказує на формування вищого, системно моделюючого, який передбачає здатність педагога «перетворювати свій предмет на засіб формування особистості студента» [3, с. 324].

Та історично склалося так, що у професійній кар'єрі викладача ЗВО в Україні досі головним напрямом є наукова праця, а не сам професіоналізм викладача. Академічне визнання, просування у кар'єрі, фінансові нагороди досі залежать не від якості викладання, а від наукових досягнень. Втім, у сучасному цивілізованому світі встановлюються інші правила і підходи до професіоналізму викладача, відмінні від попередніх.

В Україні теж почали розроблятися спеціальні програми підготовки викладачів вищої школи в умовах магістратури, де майбутнім викладачам читаються курси «Педагогіка вищої школи», «Педагогічна майстерність тощо. Сподіваємось, з часом для професорсько-викладацького складу ЗВО стане нормою глобальна й сучасна науково обґрунтована педагогізація, не дивлячись на їхній високий науковий ступінь.

Ринкові принципи конкурентоспроможності закладів вищої освіти уже сьогодні вимагають виконання викладачами нових, складних педагогічних функцій, а саме: засобами свого предмету формувати у студентів вищий рівень суспільних відносин, високої професійної культури спілкування у будь-якому середовищі сучасного соціуму.

Мова має йти не про суто предметну підготовку майбутнього викладача, а про педагогічну, про цілеспрямований особистісно орієнтований педагогічний процес в умовах магістратури, про перехід до принципово нової освітньої парадигми, реальної, а не декларованої.

Такий педагогічний процес професійної підготовки майбутніх викладачів ми розглядаємо, як процес набуття майбутніми спеціалістами професіоналізму в умовах духовної взаємодії викладачів і магістрів, психологічно комфортних навчальних взаємин, професійного взаємозбагачення, діалогічної культури та співтворчості.

Таке визначення нами сучасного магістерського педагогічного процесу передбачає інший стиль навчальних взаємин, а саме: має на меті посилену увагу до особистості магістра, чуйне ставлення викладача до людських переживань, його прагнення до порозуміння і зближення з аудиторією, вміння організатора будь-яких занять запропонувати такий спосіб навчання, який захоплює, дивує і розвиває. Це така взаємодія і ставлення до аудиторії, яке стимулює розкриття самобутності магістрів у найкращому особистісному

самовираженні, що означає поетапний розвиток духовного потенціалу особистості.

Педагогізація професійної підготовки викладачів у такому процесі, насамкінець, означає – *піднесення* особистості.

Такий педагогічний процес (це підтвердила наша тривала практика його організації) досягає своєї головної розвивальної мети завдяки:

- напруженої духовної праці, занурення у глибини професіоналізму викладача, усвідомлення його своєрідності, неповторності та самоцінності свого життя, в сучасному світі, добору для цього особливо яскравого, виразного професійно значущого матеріалу, нестандартного та оригінального його викладу;

- створення в аудиторії атмосфери творчого діалогу;

- особистісної зацікавленості викладача;
- широкого використання комп'ютерних засобів;
- задіяння і створення високого рівня енергетичного потенціалу самих магістрів як сенсу їхнього і свого професійного життя, розкриваючи й колективно оцінюючи їх сутнісну унікальність;

- професійного аналізу стратегій поведінки в конфліктних ситуаціях, видів впливів і переосмислення деяких усталених поглядів з тим розрахунком, щоб допомогти магістрам сформулювати власні незалежні погляди і переконання, що стане в процесі навчання професії найбільшим його надбанням.

Звідси – такі нові функції сучасного викладача ЗВО, спрямовані на формування майбутнього покоління викладачів, а саме:

- сучасний викладач не інформатор, а фасилітатор;

- організатор захоплюючого саногенного (оздоровчого) особистісно-орієнтованого педагогічного процесу.

Його характеризує високий професіоналізм і творча незалежність, продуктивна творча уява, спрямована на вдосконалення життєвого шляху магістрантів, вміння вести діалог, установка на інноваційну професійну поведінку, оновлення, урізноманітнення професійних рішень, на вміння захоплювати і хвилювати тощо.

Педагогізація магістерського педагогічного процесу, таким чином, означає:

1. Це процес, у якому всі його учасники навчаються залюбки, де присутні креативні неочікуваності й новизна, пов'язані з майбутньою профе-

сією та успішним професійним саморозгортанням у ній.

2. У такому процесі діяльність викладача і студентів органічно поєднується в єдиній активній професійно спрямованій діяльності, в якій непомітно відбувається перебудова уявлення про себе під впливом уточнення феномену «справжній професіоналізм викладача».

3. Це свобода визначення і вибору темпів та рівнів професійно-творчого самовираження магістрів у процесі навчання. Можливість екстерном здати окремі предмети, щоб дати можливість виграти час.

4. Ідеальний особистісно-орієнтований педагогічний процес практично непомітний для його учасників.

5. Такий процес вимагає від викладача ні на хвилину не припиняти професійний саморозвиток.

Найвищою якістю педагогізації магістерського процесу є надання максимальних можливостей кожному магістранту дізнаватись про власний професійний потенціал, цілеспрямоване створення під час навчання в магістратурі свого власного індивідуального проекту (навіть наукового) для подальшого професійного зростання й успішного самостворення.

Успіху сприяє педагогічно майстерне спрямування магістерської аудиторії на самостійні авторські професійні проекти і навіть на відкриття.

Переконані: викладач і магістранти завжди отримують від такого творчого партнерства велику насолоду.

Висновки. Цілеспрямована педагогізація професійної підготовки викладачів в умовах магістратури за будь-якої інформатизації чи комп'ютеризації наближає майбутніх викладачів, випускників магістратури до найвищого принципу життєдіяльності, до високого професіоналізму, піднімає особистість до найкращого в собі, в житті і в професії.

Список використаної літератури:

1. Корсак К. Політика й освіта: розбіжності між гаслами та справами. *Науковий світ*. 2011. № 12. С. 8–9.
2. Хоружа Л. Науки про освіту: чи є в них місце педагогіці? *Вища школа*. 2016. № 6. С. 30–39.
3. Туркот Т. І., Коновал О. А. Педагогіка та психологія вищої школи : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Херсон : Олді-плюс. 2013. 466 с.

Sushchenko T., Kravchenko V. Targeted pedagogization of successful professional training of future teachers during the master's program

Considering the new requirements of society, the real Ukrainian society for modern higher education, to the main figure of this system – the personality of the teacher, a systemic-analytical analysis of his professional training has been proposed, ways to overcome existing stereotypes in this system.

The focus is on the professional training of the teacher in the conditions of the master's program, which by its nature, character, and results is morally-ethical, which fundamentally differs from the existing one.

The main feature of the difference of the proposed author's approaches to the professional training of future teachers in the conditions of the master's program is our conclusion, confirmed by the results of long-term research, in particular, about the change not only of the professional role of the teacher under the influence of new requirements from society but also about the fact that his professional training should take place in a special master's pedagogical process, and not in the traditional one, in which the scientific degree of its organizers does not always coincide with the necessary professionalism and competence.

Scientifically substantiated: transition to a fundamentally new educational paradigm of the master's program, to the acquisition in it by future teachers of real professionalism in the conditions of personality-oriented learning, which, according to our definition, should take place in conditions of spiritual interaction between the teacher and the masters, psychologically comfortable learning relationships, professional enrichment, dialogical culture, and co-creation due to the increased attention of master's teachers to the personality of the master, stimulation and enhancement of his desire to succeed in such a difficult future profession.

It is determined that a successfully prepared teacher in modern conditions of the master's program is a specialist ideally versed in the current state of real society, pedagogical thought, and at the same time it is an absolutely independent personality whose original professional-pedagogical approaches fully correspond to the world standards of his time.

Key words: *pedagogization, teacher, personality-oriented pedagogical process, master's program, professionalism, master.*

Г. М. Тимошко

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки і методики викладання історії
та суспільних дисциплін
Національного університету «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка

Т. Є. Рожнова

кандидат педагогічних наук, доцент,
професор кафедри педагогіки, адміністрування і спеціальної освіти
ДЗВО «Університет менеджменту освіти»
Національної академії педагогічних наук України

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ ОСВІТНІХ, ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК ДО РОБОТИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ: ПРОФЕСІЙНО-ТВОРЧИЙ АСПЕКТ

У статті розкрито особливості підготовки майбутніх магістрів освітніх, педагогічних наук до роботи в інклюзивному освітньому просторі; висвітлено професійні та творчі особливості корекційно-педагогічної діяльності зі здобувачами освіти з особливими освітніми потребами. Зазначається, що інклюзивна освіта є підходом, який допомагає адаптувати освітню програму та освітнє середовище до потреб учнів, які відрізняються своїми навчальними можливостями. Виокремлено внутрішні та зовнішні чинники, що діють у тісному взаємозв'язку й безпосередньо впливають процес управління підготовкою майбутніх магістрів освітніх, педагогічних наук до роботи в інклюзивному освітньому середовищі та їхній професійно-творчий розвиток. Окреслено завдання щодо підвищення ефективності управління процесом розвитку професійних та творчих рис майбутніх магістрів освітніх, педагогічних наук та формування їхньої готовності до професійно-творчої діяльності в інклюзивному освітньому середовищі: організація ефективної структури методичної та психологічної допомоги, з урахуванням суспільних очікувань та сучасних вимог до професійної компетентності магістрів освітніх, педагогічних наук; створення творчих груп щодо реалізації як індивідуальних, так і колективних творчих проєктів з метою мотивації студентів до професійно-творчого саморозвитку та підготовки до корекційно-педагогічної роботи з дітьми, які мають особливі освітні потреби, в умовах інклюзивного освітнього простору; розширення системи інформаційного забезпечення, ініціювання потреби майбутніх магістрів-педагогів в самоосвіті; підвищення ефективності використання систем електронного забезпечення навчання, зокрема, платформ та сервісів дистанційного навчання (в тому числі: Moodle, Google Classroom); програм для організації відеоконференцій (Zoom, Meet); віртуальних аудиторій (сайтів підтримки навчальних програм університету); професійно спрямованих он-лайн-курсів (Prometheus, EdEra, iLearn, Learninggarps, програми ЄС «Еразмус») тощо.

Ключові слова: вища освіта, інклюзивний освітній простір, майбутні магістри, освітні, педагогічні науки, професійна підготовка, професійно-творчий розвиток, управління освітнім процесом, формування.

Постановка проблеми. Соціально-економічні трансформації, що відбулися в Україні на зламі тисячоліть, зумовили переоцінку ціннісних орієнтирів, перегляд існуючих та пошук нових педагогічних технологій, методів і форм, оновлення змісту професійної підготовки майбутніх фахівців. В умовах зміни завдань сучасної освіти, в виникає необхідність по-новому розглянути управління професійно-творчим розвитком майбутніх магістрів освітніх, педагогічних наук, зокрема майбутніх фахівців спеціальності 016 «Спеціальна освіта» та підготовкою їх до роботи в інклюзивному освітньому середовищі. Адже такі педагоги повинні добре орієнтуватися у різноманітності освітніх технологій, володіти комплексом профе-

сійних умінь та якостей, ефективно застосовувати сучасні форми та методи педагогічної взаємодії, виявляти нестандартність мислення і здатність до швидкої орієнтації у різних педагогічних ситуаціях, адекватно оцінювати освітні можливості дітей з особливими потребами та бути готовими до прийняття відповідальних рішень. Проте реалії сьогодення разом з позитивними моментами окреслюють низку негативних моментів в управлінні процесом професійно-творчого розвитку майбутніх магістрів-педагогів у сфері спеціальної освіти, зокрема: недостатня підготовленість до інноваційних процесів; низький рівень прагнення до саморозвитку та самовдосконалення професійних та особистісних креативних ознак особистості. Тому

наразі багато залежить від рівня професійної компетентності викладача закладу освіти, його власного прикладу як професіонала, власне від якості спеціальної освіти.

Сьогодні держава покладає великі сподівання на тих, хто працює з дітьми. Доручивши закласти фундамент свого майбутнього – навчити, виховати, всебічно розвинути, сформувані особистість, людину – творця, господаря своєї долі, патріота і громадянина.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з порушеної проблеми. Питанням інклюзивної освіти присвятили наукові розвідки багато вчених, зокрема: М. Берегова (дидактико-практична підготовка майбутніх корекційних педагогів до роботи в умовах освітнього інклюзивного простору) [1], Л. Будяк (основи інклюзивної освіти) [2], В. Гладуш (розвиток комунікативної компетентності педагогів в умовах інклюзивного освітнього середовища) [9], М. Гринців (впровадження інклюзивних цінностей в освітнє середовище закладу вищої освіти) [3], О. Мартинчук (підготовка фахівців зі спеціальної освіти до професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі) [5], М. Шеремет (підготовка корекційних педагогів у вищих навчальних закладах України) [10]. Проблему професійно-творчого розвитку особистості, в тому числі педагога, висвітлювали В. Клименко (психологічні аспекти творчого розвитку) [4, с. 12], В. Рибалка [6], В. Роменець (психологія творчості) [7, с. 142], З. Сіверс [8] та ін.

Мета статті – розкрити особливості підготовки майбутніх магістрів освітніх, педагогічних наук до роботи в інклюзивному освітньому просторі; висвітлити професійні та творчі особливості корекційно-педагогічної діяльності зі здобувачами освіти з особливими освітніми потребами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Здібності як індивідуально-психічні особливості особистості розглядаються наукою в тісному зв'язку з діяльністю. Розвиваючись в процесі діяльності, здібності детермінують саму діяльність, підвищуючи її якісний рівень.

У сучасній психологічній науці визначаються такі фази механізму творчості: 1) логічний аналіз проблеми – використання наявних знань, виникнення потреби в новому; 2) інтуїтивне розв'язування – задоволення потреби в новому; 3) вербалізація інтуїтивного рішення – здобуття нового знання; 4) формалізація нового знання – формулювання логічного рішення», що символізує закономірну єдність логічного й інтуїтивного у творчості.

За словами В. Роменця, творчість – це «спеціальна людська діяльність, що поєднує в собі значення як іманентної властивості людини, так і ознаки її способу існування, дійсності й виявляється у примноженні матеріальних та духовних

цінностей, що характеризуються авторськими системами» [7, с. 142]. На думку вченого, «людина, що не творить, не є нормальною істотою», бо саме через творчість простежуються можливі вияви індивідуальності людини; «творчість – це боротьба з усім хворобливим, творчість – це прояснення і душевне очищення, катарсис» [там само, с. 5]. Важко не погодитися з такими словами, адже людина – не запрограмована машина, а розумне створіння, наділене душею, свідомістю, прагненням до зростання та вдосконалення (у духовній, професійній сферах тощо), внутрішньою потребою постійного поступу вперед.

Як зазначає В. Клименко, під механізмом творчості слід розуміти «психічні системи, утворені за життя для здійснення обміну інформацією та енергією під час розв'язання психологічних задач і проблем та вироблення творчих продуктів» [4, с. 12]. Дослідник стверджує, що механізм творчості існує в кожній здоровій людині, відображаючи її індивідуальність, спонтанно змінюючи стани: «сплячий» і дієвий.

Комунікативна компетентність у взаємозв'язку з творчим усвідомленням своєї ролі в площині спеціальної педагогіки, на наш погляд, є соціально-психологічною умовою успішної професійної діяльності майбутнього магістра зі спеціальної педагогіки.

Комунікативність є частиною культури спілкування, а розвиток навичок спілкування будь-якої людини, в тому числі й педагога, відбувається у процесі опанування культурних інструментів спілкування й етичних норм поведінки, які вироблені в ході суспільно-історичної практики і прийняті в тій соціокультурній групі, до якої належить та чи інша особистість. Комунікативна компетентність майбутнього магістра освітніх, педагогічних наук зумовлена вимогами суспільства і професії.

Під комунікативною компетентністю розуміємо сукупність досвіду, комунікативних знань, умінь, навичок, компетенцій, які дозволяють творчо самовиразитися індивідуальності педагога у сфері професійного спілкування, вирішити спектр поставлених творчих завдань.

Комунікативна компетентність майбутнього педагога в інклюзивному середовищі – це «інтегративне особистісне утворення, яке позиціонує сформованість професійних компетенцій та особистісних якостей майбутнього педагога, дозволяє встановлювати психологічний контакт із учнями, студентами, колегами та організовувати педагогічно доцільну взаємодію в інклюзивному освітньому середовищі» [9, с. 97–98].

Сьогодні в усіх сферах суспільних відносин володіння мистецтвом діалогічного спілкування конче необхідне, оскільки діалог є основою людського взаєморозуміння, його роль в педагогіці постійно зростає, адже в умовах правової дер-

жави особливого значення набуває вміння вести конструктивний діалог, який допомагає демократичному розв'язанню проблем, уникненню протистояння і протидії сил.

Як відомо, для здійснення тієї чи іншої діяльності необхідні специфічні здібності. Вони не є якоюсь «одиночною» властивістю, вони, входячи в цілісну систему властивостей особистості, забезпечують кінцевий успіх у конкретному виді діяльності.

Інклюзивна освіта є підходом, який допомагає адаптувати освітню програму та освітнє середовище до потреб учнів, які відрізняються своїми навчальними можливостями. Навчання в інклюзивних освітніх закладах корисне як для дітей з особливими освітніми потребами, так і для інших дітей, членів родин та суспільства в цілому [9, с. 19].

Майбутнім магістрам у процесі професійної підготовки необхідно усвідомити, що для всіх учасників освітнього процесу чи не найважливішим чинником якісного інклюзивного навчання у школах на сьогодні є професійна підготовленість, що охоплює вироблення толерантного ставлення і подолання упередженості щодо дітей з ООП з боку педагогів і адміністрації школи, до конкретних практичних запитів учителів щодо розробки, адаптації та модифікації програм, використання усталених і зрозумілих формулювань висновків КО для кращого задоволення навчальних потреб учнів з ООП» [там само, с. 28].

Чинниками, що діють у тісному взаємозв'язку й безпосередньо впливають процес управління підготовкою майбутніх магістрів освітніх, педагогічних наук до роботи в інклюзивному освітньому середовищі та їхній професійно-творчий розвиток, можна вважати:

– зовнішні (держава, дух епохи, потреби соціуму, сім'я; система освіти; глобалізація цілей та оновлення змісту освіти і технологій навчання; осучаснення педагогічного процесу; педагогічна майстерність і творче подвижництво викладачів ЗВО; творча індивідуальність особливо наукового керівника кваліфікаційної роботи магістра; процес творчості);

– внутрішні (природні здібності; посилення ролі особистісних якостей; прагнення до творчого самовиявлення; самостійність в оволодінні знаннями, саморозвиток; професійна свідомість та самосвідомість; духовний потенціал особистості майбутнього магістра-педагога; самоактивізація творчої діяльності; актуалізація значущості готовності до корекційно-розвивальної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі) тощо.

Завдяки саморозвитку особистість реалізує свої здібності, самовдосконалюється, в результаті чого стає ініціатором розвитку суспільства, роблячи власний внесок в його культурно-історичний розвиток. Мотивація особистісного самовдосконалення залежить значною мірою від особистості педагога, його моральних і вольових якостей, розвитку духовної культури, свідомості й активності.

Мотивовані, здатні до творчості майбутні магістри педагогіки підвищують власний рівень професійної компетенції через різноманітні форми самоосвіти (методичні розробки, стажування, персональні чи колективні дослідження, дистанційну освіту тощо), про що свідчать порівняльні показники готовності майбутніх магістрів освітніх, педагогічних наук професійно-творчої діяльності в інклюзивному освітньому середовищі (табл. 1, 2).

З метою підвищення ефективності управління процесом розвитку професійних та творчих рис майбутніх магістрів освітніх, педагогічних наук та формування їхньої готовності до професійно-творчої діяльності в інклюзивному освітньому середовищі, на наш погляд, необхідним є виконання таких завдань в процесі їхньої професійної підготовки:

– організація ефективної структури методичної та психологічної допомоги, з урахуванням суспільних очікувань та сучасних вимог до професійної компетентності магістрів освітніх, педагогічних наук;

– створення творчих груп щодо реалізації як індивідуальних, так і колективних творчих проєктів з метою мотивації студентів до професійно-творчого саморозвитку та підготовки до корекційно-пе-

Таблиця 1

Рівні готовності майбутніх магістрів освітніх, педагогічних наук до професійно-творчої діяльності в інклюзивному освітньому середовищі (1-ий курс магістратури)

Рівні	Агармонічний	Дисгармонічний	Змішаний	Оптимальний	Гармонічний
Показник (%)	12,0%	10,2%	30,8%	26,7%	20,3%

Таблиця 2

Рівні готовності майбутніх магістрів освітніх, педагогічних наук до професійно-творчої діяльності в інклюзивному освітньому середовищі (2-ий курс магістратури)

Рівні	Агармонічний	Дисгармонічний	Змішаний	Оптимальний	Гармонічний
Показник (%)	3,0%	4,1%	24,6%	30,3%	38,0%

дагогічної роботи з дітьми, які мають особливі освітні потреби, в умовах інклюзивного освітнього простору;

– розширення системи інформаційного забезпечення, ініціювання потреби майбутніх магістрів-педагогів в самоосвіті;

– підвищення ефективності використання систем електронного забезпечення навчання, зокрема, платформ та сервісів дистанційного навчання (в тому числі: Moodle, Google Classroom); програм для організації відеоконференцій (Zoom, Meet); віртуальних аудиторій (сайтів підтримки навчальних програм університету); професійно спрямованих он-лайн-курсів (Prometeus, EdEra, iLearn, Learningapps, програми ЄС «Еразмус» тощо).

Організовуючи управління процесом професійно-творчого розвитку майбутніх магістрів освітніх, педагогічних наук можуть бути: проблемні теоретичні семінари, психолого-педагогічні консиліуми, науково-практичні конференції, педагогічні ради, ради відділень, курсове підвищення кваліфікації на базі закладів освіти, в яких впроваджено інклюзивне навчання, методичні циклові об'єднання, майстер-класи, клуби передового досвіду, тимчасові та постійні творчі колективи, школи професійної майстерності тощо, що дає певні результати (табл. 2).

Показники готовності майбутніх магістрів освітніх, педагогічних наук до професійно-творчої діяльності в інклюзивному освітньому середовищі, отримані на 2-ому курсі магістратури свідчать про ефективність впроваджених і зазначених вище форм та методів освітньої діяльності в ЗВО.

Умовами розвитку творчої активності є домінування активного пізнавального інтересу в мотиваційній структурі особистості, творчий характер навчально-пізнавальної діяльності.

Перша умова виконується, якщо зусилля педагога спрямовані на розвиток внутрішніх мотивів пізнавальної діяльності, які активізують розумові здібності, стимулюють вихід за межі поставленого завдання.

Друга умова забезпечується спрямованістю учасників процесу навчання на творчість. Тоді обов'язкові репродуктивні дії є частиною власне творчого процесу, який у навчанні розуміється не тільки як освоєння механізмів діяльності, але і як процес формування необхідних для творчості особистісних рис.

Становлення якісно нової, інноваційної компетентності тісно взаємопов'язане з розвитком спеціальної компетентності. Вирішальним фактом при цьому виступає рефлексія педагогічної діяльності, спрямована на розвиток її продуктивності. Освоєння механізму рефлексивного управління професійно-творчою діяльністю, її розвитком здійснюється безпосередньо у процесі самої діяльності.

Висновки. Отже, однією з провідних цілей сучасної педагогічної освіти є професійна підготовка творчої, комунікабельної особистості майбутнього магістра освітніх, педагогічних наук, що передбачає розвиток та стимуляцію творчих резервів кожного студента, формування та вдосконалення його комунікативних здібностей, поглиблення самосвідомості та суб'єктності особистості, її здатності до самореалізації та творчого самовираження. Для формування педагогічного професіоналізму важливими є самоусвідомлення студентом свого професійного призначення, самоствердження і самовдосконалення. Становлення якісно нової, інноваційної компетентності тісно взаємопов'язане з розвитком спеціальної компетентності. Вирішальним фактом при цьому являється рефлексія педагогічної діяльності, спрямована на розвиток її продуктивності. Освоєння механізму рефлексивного управління діяльністю, її розвитком здійснюється безпосередньо у самій діяльності. Вважається, що професійне становлення та розвиток педагога має першочергову важливість у розвитку суспільства в цілому. Досягнення висот педагогічної майстерності майбутніх магістрів зі спеціальної педагогіки потребує максимальних особистих зусиль, енергії, природних нахилів і здібностей, величезної працездатності і, чи найголовніше, безмежне бажання стати педагогом – майстром. Педагогічна майстерність – це високе мистецтво навчання і виховання, доступне кожному педагогові, що постійно вдосконалюється; це єдність знань, методичних умінь, мовної культури, педагогічної техніки, такту й оптимізму.

Список використаної літератури:

1. Берегова М. І. Дидактико-практична підготовка майбутніх корекційних педагогів до роботи в умовах освітнього інклюзивного простору : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03. Київ, 2019. 235 с.
2. Будяк Л. В. Основи інклюзивної освіти : навчально-методичний посібник. Черкаси : Вид. ЧНУ, 2009. 90 с.
3. Гринців М. Упровадження інклюзивних цінностей в освітнє середовище закладу вищої освіти. *Проблеми гуманітарних наук* : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Психологія». Вип. 45. С. 63–75.
4. Клименко В. В. Психологія творчості : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 480 с.
5. Мартинчук О. В. Підготовка фахівців зі спеціальної освіти до професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі. Київ : Центр учбової літератури, 2018. 430 с.
6. Рибалка В. В. Психологія розвитку творчої особистості : навч. посібник. Київ : ІЗМН, 1996. 236 с.

7. Роменець В. А. Психологія творчості : Навч. посібник. 2-ге вид, доп. Київ : Либідь, 2001. 288 с.
8. Сіверс З. Ф. Феномен творчості як базова складова акмеологічного розвитку особистості. *Освіта і управління*. 2008. № 1. С. 47–55.
9. Тимошко Г. М., Гладуш В. А. Розвиток комунікативної компетентності педагогів в умовах інклюзивного освітнього середовища : монографія. Ніжин : Видавець Лисенко М. М., 2023. 192 с.
10. Шеремет М. К. Підготовка корекційних педагогів у вищих навчальних закладах України. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Серія : Соціально-педагогічна. 2011. Вип. 17(1). С. 7–11.

Tymoshko H., Rozhnova T. Preparation of future masters of educational and pedagogical sciences to work in an inclusive educational space: professional and creative aspect

The article reveals the peculiarities of training future masters of educational and pedagogical sciences to work in an inclusive educational space; professional and creative features of correctional-pedagogical activities with students with special educational needs are highlighted. It is noted that inclusive education is an approach that helps adapt the educational program and educational environment to the needs of students who differ in their learning abilities. The internal and external factors that operate in a close relationship and directly influence the process of managing the preparation of future masters of educational and pedagogical sciences to work in an inclusive educational environment and their professional and creative development are singled out. The task of increasing the efficiency of management of the process of development of professional and creative traits of future masters of educational and pedagogical sciences and the formation of their readiness for professional and creative activity in an inclusive educational environment is outlined: the organization of an effective structure of methodical and psychological assistance, taking into account public expectations and modern requirements for professional competence masters of educational and pedagogical sciences; creation of creative groups for the implementation of both individual and collective creative projects in order to motivate students for professional and creative self-development and preparation for corrective and pedagogical work with children who have special educational needs, in the conditions of an inclusive educational space; expansion of the information support system, initiation of the need for future master teachers in self-education; increasing the efficiency of the use of electronic learning support systems, in particular, distance learning platforms and services (including: Moodle, Google Classroom); programs for organizing video conferences (Zoom, Meet); virtual classrooms (support sites for university educational programs); professionally oriented online courses (Prometeus, EdEra, iLearn, Learningapps, EU Erasmus programs) etc.

Key words: *higher education, inclusive educational space, future masters, educational, pedagogical sciences, professional training, professional and creative development, management of the educational process, formation.*

С. Є. Трегубкандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
Запорізького державного медико-фармацевтичного університету

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ-СТОМАТОЛОГІВ ДО ЛІЦЕНЗІЙНОГО ІСПИТУ КРОК 1 (АНГЛ. СУБТЕСТ)

Стаття присвячена аналізу практичного матеріалу для підготовки до інтегрованого ліцензійного іспиту Крок 1 з англійського субтесту спеціальності 221 «Стоматологія» та виокремленні найефективніших завдань, засобів і методів. Предметом дослідження є певний навчальний матеріал який дозволить сформувавши у студентів-стоматологів вміння опрацювати фахову інформацію та виконувати завдання різної складності на прикладі загально-медичних текстів і завдань до них, а також тестові питання з англійських буклетів, які підпорядковані дев'яти фаховим дисциплінам. Наголошено на чіткій та поетапній підготовці до іспиту. Кожний етап передбачає виконання передтекстових завдань; опрацювання загально-медичного тексту та тестових питань до тексту; п'ядесят питань з Test items for licensing examination "Krok 1" Dentistry 2018; післятекстові вправи; проміжкові тести на закріплення учбового матеріалу та спеціальні задачі. Така презентація навчального матеріалу дає гарний базис для формування, розвитку та реалізацію отриманих знань і навичок зі складання англійського субтесту з ліцензійного іспиту «Крок 1» за спеціальністю 221 «Стоматологія». Наголошено на важливості формування комплексної підготовки до ліцензійного іспиту Крок 1 із залученням практичного досвіду з клінічних кафедр. Визначено актуальність даного питання та ускладнення останнього з кожним роком. Охарактеризовані особливості застосування загальних та спеціальних завдань. Проаналізовано різні види вправ, тестів які спрямовані на розуміння та виокремленні певної інформації під час роботи з загально-медичним текстом за фахом. Особливо наголошується на важливості використання завдань з грецькими та латинськими терміноелементами, що допомагають сформувавши у студентів-стоматологів потужний активний фаховий лексичний запас. На нашу думку, чіткий, структурований комплексний підхід до підготовки майбутніх стоматологів до англійської частини з ліцензійного іспиту Крок 1, залучення до співпраці фахівців клінічних кафедр та вдало підібраний комплекс завдань до нього дає змогу останнім навчитись розуміти, аналізувати фахову інформацію за невеликий проміжок часу та швидко приймати рішення з вибору правильної відповіді при виконанні різних видів профільних завдань.

Ключові слова: студенти-стоматологи, ліцензійний іспит Крок 1, англійський субтест.

Постановка проблеми. Постійно зростаюче значення ліцензійного іспиту Крок 1 в медичних вишах, а саме, підготовка студентів-стоматологів до англійської частини, дозволила нам проаналізувати особливості даного аспекту. Англійський субтест Крок 1 стоматологія є першим важливим кроком для тих студентів, хто прагне стати професіональним стоматологом не тільки в Україні, а і за її межами. Одним із ключових аспектів успішної підготовки до Крок 1 спеціальність 221 «Стоматологія» є ретельне вивчення актуальних матеріалів: англійська база тестів, різні посібники, онлайн тести тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дане питання, наразі дуже важливе. Дослідження цього аспекту займалися багато дослідників. Так, Кир'ян Т. досліджувала питання історії впровадження ліцензійного інтегрованого іспиту Крок 1 в Україні; Довгаль Г. приділяла багато уваги підготовці студентів до іспиту Крок 1; Булах І., Войтенко Л., Мруга М. проводили аналіз результатів складання вітчизняними студентами суб-

тесту з іноземної мови професійного спрямування (ІМПС) ліцензійного іспиту Крок 1 спеціальність 221 «Стоматологія».

Мета статті. Головною метою цієї роботи є проаналізувати практичний матеріал для підготовки до англійської частини Крок 1 та виокремити найкращі завдання до підготовки на прикладі спеціальності 221 «Стоматологія» у ЗДМФУ.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Листа МОЗ України від 29.06.2017 року № 08.1-30/17662 «Про визначення рівня компетентності з іноземної мови професійного спрямування у студентів, громадян України, які навчаються за спеціальностями «Медицина», «Стоматологія», «Фармація» галузі знань 22 «Охорона здоров'я» [1], з 20.02.2018 року до ліцензійного іспиту «Крок 1. Стоматологія» для вітчизняних студентів було включено англійський субтест.

Зміст інтегрованого ліцензійного іспиту «Крок 1» для спеціальності 221 «Стоматологія» структурований за переліком дисциплін з певним відсотком: Біологія (7-9%); Нормальна анатомія

(13-17%); Гістологія (9-11%); Нормальна фізіологія (10-14%); Біологічна хімія (10-14%); Патологічна фізіологія (10-14%); Патологічна анатомія (10-14%); Мікробіологія (6-8%); Фармакологія (10-14%).

З 2018-2022 рік англійська частина була представлена у вигляді тестів за попередньо визначеними 9ти дисциплінами. Кількість тестів та їх лексичне наповнення кожного року змінювалась. З 2023 року до тестів іноземною мовою був доданий текст загально-медичного плану і 10 тестових питань до нього. Таким чином, з 2023 року англійська частина складається з тексту загально-медичної тематики, 10 тестів до тексту та 50 окремих тестових питань за 9ма визначеними профільними дисциплінами.

Підготовка до ліцензійного іспиту «Крок 1» спеціальність 221 «Стоматологія», з нашої точки зору, повинна бути комплексною, а саме, аудиторна робота студентів та самостійна, причому остання повинна превалювати. В умовах війни процес навчання відбувається дистанційно, але це не впливає на якість отриманих знань, умінь та навичок студентів. В медичних вишах дисципліна іноземна мова за професійним спрямуванням вивчається протягом другого курсу де студенти оволодівають певними знаннями з граматики та фахової лексики, що в свою чергу допомагають сформуванню у студентів-стоматологів фаховий тезаурус який забезпечить базис до успішного складання англійської частини. Також створені відповідні команди на платформі TEAMS, де студентам раз на тиждень завантажуються відповідні тести іноземною мовою. Протягом року, студенти-стоматологи можуть безпосередньо тренуватись на електронних ресурсах центру тестування за своїм фахом. Перед складанням іспиту проводиться додаткова підготовка студентів-стоматологів, що дозволяє refresh knowledge.

Основна підготовка студентів-стоматологів проводиться на кафедрі іноземних мов ЗДМФУ. Інтеграція професійних знань студентів-стоматологів полягає в усвідомленому використанні інформації фундаментальних дисциплін під час іншомовної підготовки. З цією метою навчальний зміст дисципліни «Іноземна мова за професійним спрямуванням» містить матеріал з фізіології, мікробіології, вірусології та імунології, клінічної анатомії та оперативної хірургії, пропедевтики терапевтичної стоматології, пропедевтики ортопедичної стоматології, пропедевтики дитячої ортопедичної стоматології, патоморфології, патофізіології, фармакології.

Зараз більш детально розглянемо саме процес формування певних мовних компетентностей у студентів-стоматологів 3 курсу навчання з дисципліни ІМПС: підготовка до «Крок 1» англійський субтест. Основне підгрунтя цієї підготовки складає

читання загально-наукового тексту, а саме перевірка того як студенти вміють працювати з інформацією; виокремлювати головне та другорядне; знаходити відповіді на конкретні питання; розпізнавати ключові слова та аналізувати відповідний інформаційний матеріал.

Англомовний субтест з ліцензійного іспиту «Крок 1» спеціальність 221 «Стоматологія» є багатокомпонентним: англомовний текст загально-медичного плану; 10 питань в тестовому вигляді та 50 питань за 9ма дисциплінами. Ми вважаємо, що підготовка до цього аспекту повинна бути багаторівнева, що дозволить студентам-стоматологам зрозуміти англомовну інформацію за найменшу кількість часу. Дуже важливо зрозуміти, що успіх складання англійської частини безпосередньо залежить від знання студентами фахових дисциплін заявлених на іспиті, тому що англійська мова виступає лише як засіб до перевірки останніх, тобто тільки відмінне знання англійської мови не дозволить студентам показати позитивні результати. Таким чином, підготовка до складання англомовної частини повинна відбуватись у співпраці з клінічними кафедрами.

Щодо завдань, ми пропонуємо широкий спектр загально-медичних текстів та комплекс вправ, а саме: лексичні, мовленнєві завдання, тести які поглиблюють фахові лінгвістичні знання студентів-стоматологів з фахової термінології та систематизують практику професійного іншомовного читання. Прикладом такого тексту може бути наступний, пропонуємо вашій увазі невеликий уривок та приклади питань до нього :

Blood is an important **fluid** that keeps us alive. We cannot live without it. The heart pumps blood to all parts of the body and brings them **oxygen** and food. At the same time blood carries all the **substances** we don't need away from us. Blood fights infections, keeps our body temperature the same and **carries** chemicals that control body functions. Finally, blood has **substances** that **repair** broken **blood vessels** so that we don't **bleed** to death. What blood is made of. Blood is a **mixture of fluid and solid matter**. Plasma is the **liquid** part of our blood. It makes up about 50 – 60 % of it. Plasma **consists** mostly of water but many other **substances** are in it. It **contains dissolved** food, chemicals that control our **growth** and do other jobs, **proteins**, minerals and **waste** products. Red blood cells look like flat round **discs**.

Choose the correct statement:

1. Blood fights infections, keeps our body temperature the same and **carries** chemicals that control body functions.

- A. True
- B. False
- C. Not given

2. Blood is a fluid matter.

- A. True
- B. False
- C. Not given

3. What system do leucocytes play an important role?

- A. nervous system
- B. immune system
- C. circulatory system
- D. endocrine system

Дуже важливо приділяти увагу лексичним завданням, наводимо приклад, перекладіть на українську мову:

Similar complaints, weakness, indigestion, feces analysis, reveal, urgent, nuclei, hereditary disease, peptic ulcer, animal species, maintain, fetus, provisory organ, carry out, WHO, approximately, encounter, natural habitat, genus of mosquitoes, raw water, pond, urine excretion, sexual intercourse, affect, bundles.

Наступні ефективні завдання на синонімію:

Match synonyms from the column B to A, translate the words:

A	B
complain	trouble
complaint	support
maintain	about
carry out	afflict
approximately	conduct
affect	to trouble

Основну увагу потрібно приділяти вивченню фахової лексики з кейсів англomовних буклетів до ліцензійного іспиту Крок 1 [3, с. 19]. Приклад таких завдань:

Translate into Ukrainian language:

1. To determine functional state of the patient's liver, the analysis of animal indican excreted with urine was conducted. This substance is produced in the process of detoxification of putrefaction products of a certain amino acid, which takes place in the large intestine. Name this amino acid:

A. Tryptophan B. Valine C. Glycine D. Serine E. Cysteine

2. When determining comparative tissue radio-sensitivity, it was revealed that different tissues have different level of sensitivity toward ionizing radiation. What tissue of those listed below is the most radio-sensitive?

A. Hematopoietic B. Cartilaginous C. Bone D. Muscular E. Nerve

3. Oral examination revealed dark yellow and brown spots and stripes on the labial and lingual surfaces of the patient's teeth; more than the half of the dental surface is affected; enamel and dentin are destroyed. What diagnosis is the most likely? A. Fluorosis B. Metastatic calcification C. Dental

calculus D. Cuneiform defect E. Dystrophic calcification

Дуже важливо залучати студентів до тестових завдань, наприклад:

Choose the right variant. It is possible from 1 till 3 correct variants Be attentive.

1. Вимірювання грудної клітини
 - A. measurement of the chest
 - B. stethometria
 - C. measurement of the blood
 - D. measurement of the blood pressure
 - E. symmetria
2. Серцево-судинні захворювання
 - A. cardiovascular diseases
 - B. morbus cardiovascularis
 - C. heart failure
 - D. angina pectoris
 - E. heart disease
3. Запалення нирки
 - A. nephritis
 - B. inflammation of the kidney
 - C. renal inflammation
 - D. nephrosis
 - E. pyelonephritis
4. Жовтуха
 - A. jaundice
 - B. icterus
 - C. hepatitis
 - D. hepatosis
 - E. liver disease
5. Розширення бронхів
 - A. bronchectasia
 - B. dilation of the bronchus
 - C. bronchitis
 - D. bronchial disease
 - E. bronchospasmus

Такі завдання можуть бути як з одним правильним варіантом відповіді так із множинним вибором за 9ма заявленими дисциплінами, що дозволяє студентам-стоматологам розвивати критичне мислення та швидке прийняття рішень.

Дуже важливо приділяти увагу на заняттях з ІМПС вправам з грецькими та латинськими терміноелементами. Наприклад,

Match the Greek terms with their English common names:

Greek TE	English common names
thanat-	upper jaw
rhachi-	tooth
gnath-	mind
genia-	hand
-ectopia	ear
odonto-	knee
phren-	death
cheir-chir	vertebral column
ot-	lower jaw/chin
gon-	dislocation

Translate the following terms, explain suffixes and prefixes:

Atrophy	hypertonia	poliomyelitis	carcinoma
Antiinflammatory	hypoxia	syndactyly	bronchial
Catamnesis	metastasis	gigantismus	auricular
Disorder	oligophrenia	gastritis	dramatic
Endocarditis	pericarditis	nephrosis	operable
Exolingual	parotitis	rotation	uterine
Squamous	sarcomatosis	dysentery	melanoma
Anabolismus	antidiuresis	metamorphosis	prognosis

Translate clinical diagnosis:

chronic periodontitis	
superficial caries	
catarrhal caries	
radicular cyst	
mandibular periostitis	
complete dislocation	
hypertrophic gingivitis	
odontogenic osteomyelitis	
granulous periodontitis	
traumatic mandibular fracture	
bilateral ankylosis	

Такі вправи покликані до повторення та систематизації префіксів, суфіксів, складених основ, окремих клінічних терміноелементів (ТЕ), позначення кольорів, що сприяють формуванню та розвитку активного словникового запасу у студентів-стоматологів і стануть у нагоді при складанні саме англійської частини іспиту Крок 1.

Висновки і пропозиції. Таким чином, ми проаналізували практичний матеріал для ефективного підготовки до ліцензійного іспиту Крок 1 з англійського субтесту спеціальності 221 «Стоматологія» та виокремили види текстів з вправами та завданнями. Ці завдання підпорядковані основній меті: зрозуміти інформацію, подану в ситуативній задачі англійською мовою, швидко проаналізувати її зміст, обрати правильний варіант відповіді на ситуативну задачу з однієї з фундаментальних дисциплін, знання з яких винесені на перевірку під час складання ліцензійного іспиту Крок 1 [2, с. 5]. Наведені моделі прикладів завдань, безумовно, не вичерпують усього розмаїття форм, засобів і методів роботи при підготовці студентів-стоматологів 3 курсу до ліцензійного іспиту Крок 1.

Список використаної літератури:

1. Про визначення рівня компетентності з іноземної мови професійного спрямування у студентів, громадян України, які навчаються за спеціальностями «Медицина», «Стоматологія», «Фармація» галузі знань 22 «Охорона здоров'я»: Лист МОЗ України від 29.06.2017 року № 08.1-30/17662.
2. Foreign Language Proficiency Test: «Krok 1. Stomatology» / Беляєва О. М., Лисанець Ю. В., Костенко В. Г., Ефендієва С. М., Танько Н.Г., Прийма Л. Ю., Трегуб С. Є., Мирошниченко О. А.; за заг. ред. О.М. Беляєвої. Київ: AUS Medicine Publishing, 2020. 390 с.
3. «Test items for licensing examination: Krok 1. STOMATOLOGY» 2018. -24 p.

Trehub S. Peculiarities of preparing dental students for the licensing exam Step 1 (English subtest)

The article is devoted to the analysis of practical material for the integrated licensing exam Step 1 preparing from the English subtest of the specialty 221 "Dentistry" and highlighting the most effective tasks, means and methods. The subject of the study is a certain educational material that will allow dental students to develop the ability to process professional information and perform tasks of varying complexity on the example of general medical texts and tasks to them, as well as test questions from English-language booklets that are subordinate to nine professional disciplines. Clear and step-by-step preparation for the exam is emphasized. Each stage involves the completion of pre-text tasks; development of a general medical text and test questions for the text; fifty questions from Test items for licensing examination "Step 1" Dentistry 2018; post-text exercises; intermediate tests to consolidate the learning material and special tasks. This presentation of the educational material provides a good basis for the formation, development and implementation of the acquired knowledge and skills for passing the English subtest of the "Step 1" licensing exam in the specialty 221 "Dentistry". The importance of forming comprehensive preparation for the Step 1 licensing exam with the involvement of practical experience from clinical departments is emphasized. The relevance of this issue and the complication of the latter every year are determined. Features of the application of general and special tasks are characterized. Various types of exercises and tests aimed at understanding and highlighting certain information while working with a general medical text by specialty were analyzed. The importance of using the tasks with Greek and Latin term elements is especially underlined, which help to form a powerful active professional vocabulary among the dental students. In our opinion, a clear, structured comprehensive approach to the preparation of future dentists for the English part of the Step 1 licensing exam, the involvement of specialists from clinical departments and a well-chosen set of tasks for it enables the latter to learn to understand and analyze professional information in a short period of time and quickly to make decisions on choosing the correct answer when performing various types of profile tasks.

Key words: dental students, licensing exam Step 1, English subtest.

М. В. Чернявськакандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії, технологій і методик дошкільної освіти
Харківського національного педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди

ПРАКТИЧНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

У статті акцентується увага на вдосконаленні практичної підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти, яка є невід'ємною складовою освітньо-виховного процесу в педагогічному закладі освіти і важливим напрямком підвищення якості підготовки майбутніх педагогічних працівників, забезпечення їх конкурентоспроможності та мобільності, формування професійної компетентності. Зазначається, що вона є як показником засвоєння здобувачами професійної освіти теоретичних основ психолого-педагогічних наук, фахових методик і практичних умінь та навичок, які були сформовані під час аудиторного і самостійного навчання, так і базою для оволодіння ними необхідними практичними вміннями і навичками, які закріплюватимуть уявлення про освітньо-виховну роботу в закладі дошкільної освіти і спрямовуватимуть на подальшу педагогічну діяльність з дітьми дошкільного віку. Автором розкриваються організаційні та змістові аспекти практичної підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти в умовах дистанційного навчання, що передбачає наявність умінь працювати із друкованими, голосовими, аудіо-візуальними або цифровими матеріалами, що приваблює практикантів інтерактивністю, мультимедійністю, індивідуалізацією, миттєвим зворотнім зв'язком і це відрізняє її від традиційного навчання. Усі завдання педагогічної практики у дистанційному форматі (створення презентацій, відеозаписів ігор, руханок, фрагментів занять, добір аудіоказок, дидактичних матеріалів, розміщених на сайтах для дітей, ознайомлення з інноваційними формами роботи з дошкільниками в дистанційному форматі у професійних і наукових групах у соціальній мережі Facebook, здійснення аналізу ігор-занять, прогулянок, розваг з дітьми дошкільного віку на платформі You Tube) спрямовані на розвиток аналітичного та критичного мислення здобувачів освіти, встановлення інтерактивного спілкування між практикантами, викладачами і педагогічними працівниками закладу дошкільної освіти без забезпечення їх безпосередньої зустрічі, підвищення мотивації до самостійного освоєння певних знань, умінь і навичок щодо ефективної організації освітньо-виховного процесу в закладі дошкільної освіти за допомогою цифрових технологій для отримання нових освітніх результатів.

Ключові слова: педагогічна практика, педагогічний заклад освіти, заклад дошкільної освіти, освітньо-цифрове середовище, інформаційно-комп'ютерні технології, професійна майстерність.

Постановка проблеми. Зміни, які відбуваються в країні і сучасному суспільстві, переорієнтовують систему вищої освіти на інтеграцію в європейський освітній простір. Цей процес є динамічним і характеризується постійним оновленням і розвитком не тільки освітньої сфери, а й суспільства в цілому. Саме від якості і строків розв'язання цієї проблеми залежатимуть у майбутньому конкурентоспроможність продуктивних сил, загальнокультурний рівень населення, науково-технічний та економічний розвиток країни. Нині українське суспільство потребує висококваліфікованих, професійно-компетентних, мобільних, соціально відповідальних фахівців, здатних впроваджувати інноваційну діяльність у будь-які сфери життєдіяльності людства. І це великою мірою стосується педагогічних працівників, які повинні продукувати нові знання, володіти практичними вміннями втілювати інновації в освітній процес з метою подолання формалізму й професійного вигорання у педагогічній діяльності [4, с. 5].

Усі ці процеси обумовлюють вимоги до системи освіти, які взаємопов'язані між собою і полягають у створенні умов для забезпечення:

– гармонійного становлення і розвитку особистості як індивіда і члена суспільства з розвинутою почуттєвою сферою, сформованою загальнолюдською і загальнокультурною ціннісною системою, здатної до відтворення соціальної, національної і світової культури;

– професійної освіти, яка спрямовуватиметься на формування у особистості необхідних властивостей, умінь і навичок соціально-корисної продуктивної діяльності, що забезпечуватимете її конкурентоспроможність на ринках праці і надаватиме можливість активно виявляти себе в соціально-економічній сфері країни [1].

Особлива увага у цьому контексті приділяється практичному компоненту професійної підготовки вихователя закладу дошкільної освіти, що зумовлене новими реаліями дистанційного навчання, які вимагають володіння новими організаційними

формами освітньо-виховної роботи з дітьми. Усе це підкреслює актуальність проблеми організації практичної підготовки майбутніх вихователів, яка має базуватися на сучасних тенденціях педагогічної освіти: фундаменталізації знань, професійної комунікації в освітньо-виховному середовищі, прагматичності і гнучкості навчання, якості підготовки майбутніх педагогічних працівників закладів дошкільної освіти з урахуванням сучасних запитів суспільства і європейських стандартів [4, с. 6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблемі організації практичної підготовки майбутніх педагогів присвячено чимало вітчизняних наукових праць. Так, зокрема, питання практичної підготовки майбутніх педагогів у закладах вищої педагогічної освіти досліджували М. Вовк, Ю. Грищенко, Л. Лук'янова, С. Соломаха. Науковцями проаналізовано законодавчу і нормативно-правову базу, яка забезпечує практичну підготовку майбутніх педагогів в Україні, досліджено вітчизняний та зарубіжний досвід практичної підготовки майбутніх педагогічних працівників, визначено напрями практичної підготовки майбутніх педагогів відповідно до сучасних викликів суспільства в умовах дистанційного і змішаного навчання та розроблено рекомендації щодо удосконалення організації педагогічної практики у професійних закладах освіти.

Дослідження Л. Артемової, Г. Беленької, А. Богуш, Н. Гавриш, К. Крутій, Н. Лисенко, Т. Поніманської, Т. Танько та інших науковців присвячені різним аспектам підготовки майбутніх вихователів до здійснення професійно-педагогічної діяльності в закладі дошкільної освіти. Пошуком шляхів удосконалення педагогічної практики в закладах професійної освіти опікувались О. Абдулліна, Ю. Вакулєнко, Ю. Іванова, Н. Кічук, М. Козій, В. Сластьонін, Л. Шульга та інші науковці. Розвиток дистанційної освіти як проблему вивчали О. Адаменко, О. Андрєєв, А. Анісімов, А. Артюшенко, В. Биков, Х. Беккер, П. Брусиловський, К. Вовк, О. Гайдукова, Л. Кременська, В. Ковальчук, А. Короткова, Є. Ніколенко, А. Олешко, В. Олійник, О. Паламарчук, О. Ровнягін, Д. Смолін, Ю. Тріус та інші науковці.

У ході аналізу наукових джерел з'ясовано, що питанням практичної підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти в умовах дистанційного навчання приділено незначну увагу. А першочерговим завданням закладів педагогічної освіти є підготовка фахівців, здатних до креативного пошуку і впровадження інноваційних ідей в освітньо-виховну діяльність з дітьми. Соціальні запити та недостатнє вивчення даної проблеми обумовлює потребу в удосконаленні практичної підготовки педагогічних працівників закладів дошкільної освіти в умовах сьогодення.

Мета статті – розкрити організаційні та змістові аспекти практичної підготовки майбутніх

вихователів закладів дошкільної освіти в умовах дистанційного навчання.

Виклад основного матеріалу. Одним із напрямків підвищення якості підготовки майбутніх педагогічних працівників, забезпечення їх конкурентоспроможності та мобільності, формування професійної компетентності є вдосконалення практичної підготовки, яка є невід'ємною складовою освітньо-виховного процесу в педагогічному закладі освіти. Саме педагогічна практика сприяє засвоєнню соціально-педагогічного досвіду, збагаченню необхідними компетентностями, від яких у подальшому буде залежати ефективність виховання, навчання і розвитку підростаючого покоління. Адже вихователю необхідно володіти уміннями і навичками здійснення творчого підходу в освітньо-виховному процесі закладу дошкільної освіти, впровадження інноваційних форм та методів роботи для всебічного та гармонійного розвитку дітей дошкільного віку.

Педагогічна практика спирається на теоретичну складову і орієнтована на самостійну роботу в закладах дошкільної освіти. Вона є як показником засвоєння здобувачами професійної освіти теоретичних основ психолого-педагогічних наук, фахових методик і практичних умінь та навичок, які були сформовані під час аудиторного і самостійного навчання, так і базою для оволодіння ними необхідними практичними уміннями і навичками, які закріплюватимуть уявлення про освітньо-виховну роботу в закладі дошкільної освіти і спрямовуватимуть на подальшу педагогічну діяльність з дітьми дошкільного віку.

Зміст практичної підготовки майбутніх вихователів спирається на такі значущі функції, як:

- адаптаційну, сутність якої полягає в ознайомленні здобувачів освіти із різними типами закладів дошкільної освіти, з особливостями організації освітньо-виховної роботи в них, пристосуванні до специфіки педагогічної праці, звиканні до дітей, усвідомленні себе в ролі вихователя, з'ясування труднощів, які супроводжують педагогічну діяльність;

- освітню, яка надає можливість практичної перевірки і удосконалення теоретичних знань, здобутих під час аудиторних занять і самостійної роботи;

- виховну, яка мотивує здобувачів професійної освіти до самовиховання, самоосвіти та саморозвитку, надає можливість усвідомити значущість необхідних професійних якостей вихователя закладу дошкільної освіти, наявність яких забезпечуватиме сприятливий мікроклімат в групі та всебічний розвиток дітей, сприяє виробленню відповідальності та почуття професійного обов'язку;

- дослідницьку, метою якої є вироблення вмінь і навичок досліджувати психолого-педагогічні явища, критично опрацьовувати необхідні наукові і методичні джерела для подальшого викори-

стання в освітньо-виховній роботі з дітьми і вирішення проблем педагогічної діяльності;

- розвивальну, яка спрямовується на вмотивовану професійну діяльність і саморозвиток професійної майстерності, вироблення умінь і навичок професійно діяти у різних педагогічних ситуаціях;

- проєктувальну, сутність якої полягає у здійсненні планування освітньо-виховної і дослідницької діяльності під час виконання завдань програми педагогічної практики;

- комунікативну, яка передбачає організацію педагогічного спілкування на засадах партнерської взаємодії, створення психологічно сприйнятливої і творчої атмосфери у колективі;

- діагностичну, яка передбачає самооцінювання власної педагогічної діяльності і рівня професійної майстерності, визначення недоліків теоретичної підготовки та визначення напрямів освітньо-виховної роботи з дітьми відповідно до їх вікових та індивідуальних особливостей;

- рефлексивну, яка полягає в усвідомленні результатів своєї педагогічної діяльності, самодіагностиці рівня педагогічної компетентності для здійснення подальшої самоосвітньої діяльності;

- інтегральну, яка полягає в комплексному застосуванні теоретичних знань і вмінь у практичній діяльності для досягнення певних освітньо-виховних цілей [3, с. 203-204].

Отже, педагогічна практика характеризується тісним взаємозв'язком між теоретичним навчанням і самостійною діяльністю здобувачів професійної освіти, що створює сприятливі умови для збагачення соціально-педагогічним досвідом, налагодженню партнерської взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу, розвитку комунікативних навичок, педагогічної ерудиції, інтуїції, нестандартного мислення, рефлексивної діяльності. Під час педагогічної практики у майбутніх вихователів з'являється можливість інтегрувати теоретичні знання з психолого-педагогічних дисциплін в єдину систему професійних знань і вмінь, оволодіти сучасними методами і формами організації освітньо-виховного процесу в закладі дошкільної освіти, відчувати потребу в саморозвитку і самовдосконаленні професійної майстерності [6].

Нині, коли заклади професійної освіти у своїй більшості перейшли на дистанційну форму навчання, суттєво загострилась проблема проходження здобувачами вищої освіти педагогічної практики. Недостатня обізнаність майбутніми вихователями щодо сучасних цифрових засобів навчання, низька мотивація педагогічних працівників щодо їх використання, слабка матеріальна база, що забезпечує не в повній мірі необхідним комп'ютерним та цифровим обладнанням – все це утруднює процес проходження здобувачами професійної освіти педагогічної практики відповідно до сучасних вимог сьогодення [6]. Окрім цього

дистанційне навчання часто ототожнюють із заочним, що є помилковим, оскільки це принципово різні речі. Дистанційне навчання, за визначенням Л. Оршанського та І. Нищака, представляє собою універсальну гуманістичну форму навчання, що ґрунтується на використанні широкого спектру цифрових й онлайн-технологій та новітніх технічних і телекомунікаційних засобів, які створюють для здобувачів освіти умови вільного вибору освітніх дисциплін, що відповідають стандартам діалогового обміну з викладачем. При цьому процес навчання не залежить від місцезнаходження учасників освітнього процесу в просторі та часі [5, с. 100].

В умовах дистанційного навчання зростає роль педагогічних технологій, які можуть бути використані в онлайн-режимі. У процесі проходження педагогічної практики поширення набувають проблемно-пошукові завдання, проєктна діяльність тощо. Разом із цим з'являється необхідність у створенні якісного освітньо-цифрового середовища, насичення його сучасними навчальними і демонстраційними матеріалами, підготовці висококваліфікованих педагогічних працівників. Така ситуація спонукає викладачів до пошуку шляхів вирішення нагальних проблем, пов'язаних з дистанційною формою навчання.

Для покращення проходження педагогічної практики в умовах дистанційного режиму викладачами з'ясовуються технічні та педагогічні вимоги відвідування та проведення онлайн-занять з дітьми у закладах дошкільної освіти, узгоджуються форми дистанційної роботи з завідуючим та методистом закладу дошкільної освіти; організуються відео-заняття та консультації, корегуються індивідуальні плани здобувачів професійної освіти відповідно до сучасних можливостей [6].

Проходження педагогічної практики у дистанційному форматі передбачає наявність вмінь працювати із друкованими, голосовими, аудіо-візуальними або цифровими матеріалами, що приваблює практикантів інтерактивністю, мультимедійністю, індивідуалізацією, миттєвим зворотнім зв'язком і це відрізняє її від традиційного навчання. Викладачі і адміністрація закладів дошкільної освіти адаптують графіки практики до існуючих можливостей, використовуючи інформаційно-комунікаційні технології для ознайомлення майбутніх вихователів із методичним забезпеченням кабінетів фахових методик.

Виконуючи завдання педагогічної практики здобувачі професійної освіти створюють відповідно до вікових та індивідуальних особливостей дітей дошкільного віку презентації за допомогою сервісів Canva, Crello, Haiku Deck, Prezi, Microsoft Power Point, ProShow Producer, відеозаписи ігор, руханок, фрагментів занять, аудіоказки, дидактичні матеріали, розміщені на сайтах для дітей «Левко», «Пустунчик», «3 Любов'ю до дітей»,

Cherniavska M. Practical training of future educators of preschool education institutions in the conditions of distance learning

The article focuses on improving the practical training of future teachers of preschool education institutions, which is an integral part of the educational process in a pedagogical institution and an important area for improving the quality of training of future teachers, ensuring their competitiveness and mobility, and forming professional competence. It is noted that it is both an indicator of the mastery of the theoretical foundations of psychological and pedagogical sciences, professional methods and practical skills that were formed during classroom and independent study, and a basis for mastering the necessary practical skills that will consolidate the idea of educational work in preschool education and direct further pedagogical activities with preschool children. The author reveals the organizational and content aspects of practical training of future preschool teachers in the context of distance learning, which involves the ability to work with printed, voice, audio-visual or digital materials, which attracts trainees with interactivity, multimedia, individualization, instant feedback and this distinguishes it from traditional training. All tasks of pedagogical practice in a distance format (creation of presentations, video recordings of games, movements, fragments of classes, selection of audio stories, didactic materials posted on websites for children, acquaintance with innovative forms of work with preschoolers in a remote format in professional and scientific groups on the social network Facebook, analysis of games, activities, walks, entertainment with preschool children on the You Tube platform) are aimed at developing analytical and critical thinking of students, establishing interactive communication between trainees, teachers and pedagogical staff of preschool education institutions without ensuring their direct meeting, increasing motivation to independently master certain knowledge, skills and abilities for the effective organization of the educational process in preschool education institutions using digital technologies to obtain new educational results.

Key words: *pedagogical practice, pedagogical institution, preschool education institution, educational and digital environment, information and computer technologies, professional skills.*

А. В. Чорнакандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри інформатики і кібернетики
Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького

ВИКОРИСТАННЯ ВІРТУАЛЬНИХ СЕРЕДОВИЩ ДЛЯ НАВЧАННЯ ОСВІТНЬОЇ РОБОТОТЕХНІКИ ПІД ЧАС ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

У статті аналізуються віртуальні середовища програмування, які застосовуються в освіті для навчання робототехніки. Розглядається велика кількість платформ, починаючи з популярних інструментів, таких як LEGO Mindstorms та Microsoft Robotics, і закінчуючи менш відомими, але дуже ефективними віртуальними середовищами, наприклад, VEXcode VR та Tinkercad Circuits Arduino. В статті відзначається, що програми, такі як LEGO Mindstorms, дозволяють здобувачам вивчити основи робототехніки та програмування у вигляді обов'язкових освітніх компонентів. Автор наголошує, що в період дистанційного навчання освітній процес в університеті здійснюється через онлайн-платформу Moodle, що дозволяє використовувати різноманітні середовища для навчання робототехніки, такі як онлайн-симулятори та віртуальні середовища. Проаналізовані наступні середовища програмування, такі як Virtual Robotics Toolkit, Microsoft Robotics, Scratch, MakeCode, Blockly, Open Roberta Lab, VEXcode VR, та Tinkercad Circuits Arduino. Висвітлені переваги та недоліки використання кожної системи при вивченні робототехніки. Кожне середовище описується з точки зору можливостей, інтерфейсу та педагогічної ефективності. Детально розглядаються можливості моделювання роботів, наявність сенсорів та датчиків, програмування інтерфейсу, імпорт моделей, інтеграція з іншими програмами, а також різноманітність завдань для вивчення різних аспектів робототехніки. Підкреслюється, що Scratch, MakeCode та інші інструменти не тільки полегшують процес вивчення, але і надають широкий спектр можливостей для здобувачів, включаючи власноруч створені розширення та середовище на базі цих платформ для програмування роботів.

У статті виокремлюються педагогічні переваги, такі як легкість навчання, привабливий інтерфейс, підтримка мультиплекцій, що робить зазначені інструменти ефективними засобами для навчання робототехніки в умовах дистанційного навчання. Вивчення програмування робототехніки при використанні віртуальних середовищ відкриває нові можливості, роблячи процес цікавим та ефективним. Викладачі можуть використовувати зазначені інструменти для розвитку навичок здобувачів освітньої програми Середньої освіти. Інформатика у сферах програмування, механіки та електроніки, навіть в умовах дистанційного навчання.

Ключові слова: програмування, lego-роботи, освітній компонент, дистанційне навчання, віртуальні середовища.

Постановка проблеми. У сучасному світі інформаційно-комунікаційні технології дедалі більше проникають у наші повсякденні життя і змінюють їх у багатьох аспектах. Одним із найважливіших напрямків технічного розвитку є робототехніка, яка дозволяє створювати роботів, що здатні виконувати різноманітні завдання, замінюючи людей в деяких сферах діяльності. У зв'язку з цим, вивчення робототехніки стає все більш актуальним завданням для сучасного освітнього процесу [21].

Одними із найбільших викликів сьогодення, які стали перед учасниками освітнього процесу у зв'язку із Російським вторгненням, є переміщення закладів вищої освіти в правове поле України та перехід до дистанційного навчання.

Щоб забезпечити ефективність вивчення робототехніки в умовах дистанційного навчання,

потрібно використовувати інноваційні підходи та технології. Наприклад, використання Інтернет-ресурсів, онлайн-курсів, відеоуроків та інших засобів дозволяє здійснювати навчання з будь-якої точки світу та в будь-який зручний час. А використання віртуальних середовищ може допомогти учасникам освітнього процесу відчувати себе у присутності інших учасників групи та викладача. Також можуть використовуватися спеціальні он-лайн симулятори, що дозволяють здобувачам вивчати практичні навички без реального фізичного контакту з роботами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проаналізувавши дослідження науковців щодо висвітлення питань впровадження освітньої робототехніки, можна виокремити роботи Н.В. Морзе, Н.В. Валько, Т.А. Вакалюк, В.В. Осадчого, І.А. Сліпухіної, Є.М. Смірної-Трибульської,

які висвітлювали різні аспекти впровадження й використання технологій на основі STEM/STEAM-освіти в навчальних закладах; науковці Н.О. Кушнір, Т.Л. Мазурок, Н.В. Морзе, О.В. Струтинська, О. Кривонос досліджували питання впровадження робототехніки в освітній процес закладів освіти.

Формулювання цілей статті. Мета статті – висвітлити особливості використання віртуальних середовищ для навчання робототехніки під час дистанційного навчання при підготовці майбутніх вчителів інформатики.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасний час одним з завдань педагогічних університетів є готовність майбутніх вчителів до роботи з учнями відповідно до сучасних тенденцій, стандартів і вимог сучасності, що включає в себе й підготовку вчителів для викладання робототехніки. Тому особливого значення набувають питання впровадження робототехніки у навчальний процес закладів вищої освіти як обов'язкової складової підготовки майбутніх учителів [20].

Освітня робототехніка (educational robotics) – міжпредметний напрям навчання учнів, у процесі якого інтегруються знання зі STEM-предметів (фізики, технологій, математики), а також кібернетики, мехатроніки та інформатики [18].

Сьогодні в навчальних закладах використовуються різні робототехнічні конструктори. До найбільш поширених можна віднести [17]:

– Lego Mindstorms NXT 2.0: один з найпоширеніших наборів. Крім безлічі деталей та процесорного блоку, має програмну підтримку у вигляді великої кількості середовищ програмування.

– Lego Mindstorms EV3: має більш потужний процесор і зміни як у самому наборі, так і в середовищі програмування.

– Arduino: апаратна обчислювальна платформа. На її основі можна створювати свої роботи.

– Raspberry Pi: повноцінний комп'ютер, що вимагає установки операційної системи, і при цьому має розмір банківської картки.

У здобувачів Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького освітньої програми Середня освіта. Інформатика бакалаврського рівня освітній компонент «Основи робототехніки» відноситься до обов'язкових для вивчення. Навчальний процес в університеті повністю здійснюється у дистанційному режимі через платформу сайту Центру освітніх дистанційних технологій (dfn.mdpu.org.ua) в синхронному та асинхронному режимах і це дало змогу використовувати різноманітні середовища проектування та програмування робототехніки, онлайн-симулятори та віртуальні середовища, використання яких забезпечує якісне проведення занять з робототехніки.

Відповідно до цього програма освітнього компонента «Основи робототехніки» розділена на два блоки: проектування робототехніки та програмування у віртуальних середовищах. Розглянемо деякі віртуальні середовища програмування для вивчення основ програмування Lego-роботів, налаштування та використання датчиків.

Середовище для роботи LEGO Mindstorms Virtual Robotics Toolkit.

Virtual Robotics Toolkit – це програмне забезпечення для симуляції та тестування роботів, що дозволяє розробникам та студентам створювати, тестувати та програмувати різні робототехнічні системи [13]. Основні можливості *Virtual Robotics Toolkit*:

1. Моделювання різних типів роботів: програма дозволяє створювати та тестувати різні типи роботів, включаючи мобільні, стаціонарні, маніпулятори та ін.

2. Велика кількість сенсорів та датчиків: датчики відстані, кольору, температури, акустичні датчики та ін.

3. Інтерфейс програмування: візуальний та текстовий інтерфейс програмування для роботів на основі мови програмування C#.

4. Можливість імпорту моделей: користувачі можуть імпортувати власні моделі роботів у програму, що дозволяє їм створювати та тестувати власні робототехнічні системи.

5. Моделювання середовищ: користувачі можуть створювати власні середовища для тестування роботів, включаючи ландшафти, будівлі та інші об'єкти.

6. Симуляція реальних умов: програма дозволяє симулювати різні реальні умови для тестування роботів, включаючи погодні умови, електричні перешкоди, шум та інші фактори.

7. Інтеграція з іншими програмними засобами: програма може інтегруватися з іншими програмними засобами, такими як MATLAB та LabVIEW, для більш ефективної роботи з даними та аналізу даних.

8. Різноманітність завдань: *Virtual Robotics Toolkit* містить велику кількість завдань, які дозволяють користувачам вивчати та тестувати різні аспекти робототехніки, включаючи програмування, механіку та електроніку.

Симулятор Microsoft Robotics. Microsoft Robotics – пакет програм, який є повноцінним універсальним симулятором для управління різними роботами. Підтримує мови програмування VPL, C#. Цей симулятор дозволяє працювати з такими датчиками: GPS, лазерний далекомір, інфрачервоний далекомір, компас, сенсор кольору, веб-камера [1]. Є умовно безкоштовним продуктом. До складу середовища входять такі компоненти:

– бібліотека *Concurrent and Coordination Runtime (CCR)* – призначена для організації

обробки даних за допомогою методів, що паралельно та асинхронно виконуються;

– Decentralized Software Services (DSS) – середовище, яке дозволяє запускати алгоритми обробки даних, організувати асинхронну взаємодію процесів керування різними підсистемами робота;

– Visual Simulation Environment (VSE) – середовище візуалізації, що дозволяє експериментувати з моделями роботів, тестувати алгоритми керування роботами;

– Visual Programming Language (VPL) – мова, призначена для розробки програм управління роботами. Програма такою мовою представляється у вигляді послідовності блоків, які виконують обробку даних, та зв'язків між ними.

Візуальне середовище програмування Scratch.

Scratch – кросплатформове середовище програмування з відкритим вихідним кодом для навчання основ інформатики. Програмування здійснюється за допомогою з'єднання блоків, які нагадують елементи мозаїки [10]. Scratch дозволяє намалювати та запрограмувати прості графічні об'єкти, що називаються спрайтами.

Саме середовище Scratch не дозволяє програмувати роботів, проте існує велика кількість розширень та середовищ на базі Scratch, які дозволяють програмувати роботи Lego WeDo, Lego NXT, Lego EV3 та Arduino. До таких середовищ, створених на базі Scratch, можна віднести S4A та mBlock для програмування Arduino та Enchanting для програмування NXT. До можливостей Scratch подібних середовищ відносять: легкість у вивченні, привабливий інтерфейс користувача, відкритість і безкоштовність, налагодження віддаленого управління роботом з комп'ютера, візуальний інтерфейс, велика бібліотека графіки та звуку, підтримка мультимедіації.

Платформа програмування MakeCode.

MakeCode [7] – це безкоштовна браузерна платформа, за допомогою якої можна створити програми для безлічі робототехнічних пристроїв, від Arduino до роботів в Minecraft. Деякі з можливостей MakeCode включають: блокове програмування; створення програми за допомогою мови JavaScript; містить вбудовані блоки для керування різними сенсорами; підтримує різні мікроконтролери; такі як BBC micro:bit, Circuit Playground Express, Lego Mindstorms Education EV3 та багато інших; дозволяє створювати власні блоки та функції; наявний візуальний редактор, що дозволяє створювати програми за допомогою перетягування та з'єднання блоків, що полегшує процес розробки програм; має інтерактивний режим, що дозволяє відлагоджувати програми на реальному обладнанні та спостерігати за їх роботою в реальному часі; можна запустити свій код за допомогою симулятора Lego Mindstorms Education EV3, все

в одному вікні браузера. Симулятор має підтримку екрану EV3 Brick, кнопок, датчиків та двигунів.

Середовище програмування Blockly. *Blockly* – інтерактивне веб-середовище програмування, яке було розроблено для допомоги початківцям у навчанні програмування. Середовище Blockly саме по собі не має можливості програмування реальних роботів, а репрезентує собою модуль, що перевикористовується, який може бути вбудований в сторонні програми (у тому числі системи програмування роботів) [3]. У середовищі доступний набір віртуальних виконавців та завдань, які можна розв'язати за допомогою Blockly. Під час вирішення кожного завдання, його коректність перевіряється. Також, для кожного рішення можна переглянути код на мові JavaScript, який відповідає візуальній діаграмі.

Візуальне середовище програмування Open Roberta Lab.

Open Roberta Lab – це середовище розроблене спеціально для робототехніки та може бути використане для програмування різних видів роботів, таких як LEGO Mindstorms EV3, WeDo, NTX, NAO, mBot, senceBox, micro:bit, Calliope, Bot'n Roll. Програмування в Open Roberta здійснюється мовою NEPO, дуже схожою на мову Scratch. Середовище складається з двох вікон: робоче поле та поле запуску робота. В своїй будові робот має два колеса з моторами, світлодіод, датчик кольору, ультразвуковий датчик відстані та датчик дотику [9]. Крім симуляції руху та роботи датчиків окремого робота, є можливість програмувати програмний блок та переглядати зміни на екрані цього блоку, точно визначати показники датчиків.

Віртуальна платформа VEXcode VR [12] – це проста у використанні платформа, використання якої дозволяє кодувати віртуального робота за допомогою середовища кодування на основі блоків, що працюють від Scratch Blocks, або спеціально розробленого текстового інтерфейсу мовою Python. Користувачу пропонується широкий вибір віртуальних 3D-майданчиків: художнє полотно, стінний та динамічний лабіринти, карти з числами та розміткою, карти для розпізнавання фігур та кольорів, руйнування конструкцій, сортування деталей та інші. Робот VR має наступні елементи керування: трансмісія із гіроскопом; функція «малювання пером», що дозволяє розміщувати перо вгорі (щоб не малювати) або внизу (для малювання); електромагніт для підбору дисків із металевими сердечниками.

Робот VR оснащений такими датчиками: мотори з кутом повороту 360 градусів; передній датчик ока також діє як датчик відстані та повертає відстань до виявленого об'єкта в міліметрах та дюймах; гіроскопічний датчик, два датчики кольору та датчик розташування.

Віртуальний емулятор Tinkercad Circuits Arduino – потужний емулятор Arduino, з якого можна починати навчання електроніці та робототехніці. Програмування Arduino в Tinkercad може бути представлено в у вигляді блоків або тексту. Мова програмування відповідає мові IDE Arduino. Для навчання мікроконтролерної платформи Arduino з використанням емулятора Tinkercad можна виконати: проекти по підключення до Arduino світлодіодів (світлодіодної гірлянди та триколірного світлодіода), семисегментного індикатора, зумера, реле, термодатчика або термістора, датчика освітленості або фоторезистора, кнопки (датчика нахилу), змінного резистора), модуля LCD, датчика руху, матричної клавіатури, ультразвукового далекоміра HC-SR04, датчика газу MQ-2, серводвигуна, двигуна з редуктором.

Практичні роботи в Tinkercad виконуються в три етапи: зібрати ланцюг; розробити код; налагодити та запустити процес моделювання [2]. Після того як код пройшов налагодження, його можна завантажити з Tinkercad у реальне Arduino IDE. Наприклад, для запуску прикладу «Блимає світлодіод» потрібно: 1) у списку «Компоненти» вибрати плату «Arduino UNO R3» та встановити її у робоче поле; 2) у верхній частині поля клацнути «Код», далі вибрати «Текст»; 3) для запуску коду потрібно у верхній частині вікна натиснути «Почати моделювання»; 4) далі можна спостерігати миготіння світлодіод з інтервалом 1 сек. на платі; 5) можна змінити частоту миготіння світлодіода, шляхом зміни даних функції delay().

При організації вивчення робототехніки в умовах дистанційного навчання віртуальне середовище Tinkercad має такі переваги: є повністю безкоштовним навчальним середовищем; робота здійснюється користувачем через веб-інтерфейс, що робить навчальний процес незалежним щодо апаратного забезпечення; в середовищі емулюється мікроконтролер Arduino має повністю відкриту архітектуру системи; у середовищі користувачеві доступне велике кількість різних електромеханічних компонентів та готових схем з підключеним мікроконтролером Arduino Uno; програмування мікроконтролера доступне у трьох режимах, у тому числі існує можливість програмувати паралельно блочною та процедурною мовами програмування.

Висновки. У результатах аналізу віртуальних середовищ програмування для вивчення робототехніки під час дистанційного навчання можна зробити висновок, що розмаїття доступних інструментів, дозволяють викладачам та здобувачам вибрати оптимальні засоби для навчання відповідно до їх потреб та рівня підготовки.

Середовища, такі як LEGO Mindstorms Virtual Robotics Toolkit та Microsoft Robotics, надають

широкі можливості для створення, тестування та програмування різних типів робіт, а також інтегруються з іншими програмами для ефективної роботи з даними та аналізом. Scratch, хоч і не дозволяє програмувати реальні роботи, пропонує легке та привабливе зовнішнє середовище, і його розширення, таке як S4A та mBlock, дозволило навчитись програмувати роботи в Lego та Arduino. MakeCode виражає свою універсальність та можливість програмувати різноманітні робототехнічні пристрої, включаючи Arduino та Lego Mindstorms, з використанням блоків або текстового коду. Open Roberta Lab пропонує програмування різних видів робіт мовою NEPO, схожою на Scratch, а також включає симуляцію руху та роботу датчиків. VEXcode VR та Tinkercad Circuits Arduino, у своїй версії, надають віртуальні майданчики для програмування та тестування робіт у різноманітних умовах, що полегшує вивчення робототехніки.

Віртуальні середовища створюють унікальні можливості для освіти в галузі робототехніки, забезпечуючи зручний інтерфейс для вивчення програмування та механіки. Їхня велика різноманітність дозволяє адаптувати навчання до різних вікових груп та рівнів підготовки, сприяючи розвитку креативності та інженерного мислення здобувачів.

Список використаної літератури:

1. An overview of the Microsoft Robotics Developer Studio. URL: <https://acodez.in/microsoft-robotics-developer-studio>
2. Arduino simulator AND. URL: <https://www.tinkercad.com/things/fIHpOFbJ1CN-arduino-simulator-and>
3. Blockly. URL: <https://blockly.games/>
4. Lego Digital Designer. URL: <https://www.lego.com/en-us/ldd>
5. LeoCAD. URL: <https://www.leocad.org/index.html>
6. LPub3D SOURCEFORGE. URL: <https://sourceforge.net/>
7. Microsoft MakeCode. URL: <https://makecode.mindstorms.com/>
8. MLCad Virtual MLCad 2021. URL: <https://mlcad.itec.kit.edu/>
9. Open Roberta Lab. URL: <https://lab.open-roberta.org/>
10. Resnick M., Maloney J., Monroy-Hernández A. Scratch: programming for all. *Communications of the ACM*. V. 52, No 11. 2009. Pp. 60–67.
11. Studio 2.0. URL: <https://www.bricklink.com/v2/build/studio.page>
12. VEXcode VR. URL: <https://vr.vex.com/>
13. Virtual Robotics Toolkit. URL: <https://virtualroboticstoolkit.com/>
14. Welcome to LDCad. URL: <http://www.melkert.net/LDCad>
15. What is LDraw? URL: <https://www.ldraw.org/>

16. Бондарук В. В. Використання віртуальних навчальних середовищ при вивченні робототехніки. URL: <http://ped-series.kpnu.edu.ua/article/view/189580/189010>
 17. Кривонос О., Жуковський С., Кривонос М. Порівняння середовищ візуального програмування роботів для потреб навчального процесу. *Наука і техніка сьогодні*. 2022. № 6(6). С. 175-187.
 18. Морзе Н.В., Струтинська О.В., Умрик М.А. Освітня робототехніка як перспективний напрям розвитку STEM-освіти. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету*. 2018. № 5. С. 178-187.
 19. Струтинська О.В. Актуальність впровадження освітньої робототехніки в українську школу. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету, спецвипуск «Нові педагогічні підходи в STEAM освіті»*. 2019. С. 324-344.
 20. Струтинська О.В. Підготовка майбутніх учителів інформатики до навчання освітньої робототехніки в школах. *Вісник ЧНУ. Серія «Педагогічні науки»*. 2019. № 3. С. 74-87.
 21. Струтинська О.В., Баранов С.С. Тенденції розвитку освітньої робототехніки в закладах позашкільної освіти. *Фізико-математична освіта*. 2019. Випуск 1(19). С. 196-204.
-

Chorna A. Use of virtual environments for teaching educational robotics during distance education

The article explores virtual programming environments applied in education to teach robotics. It covers a wide range of platforms, from popular tools like LEGO Mindstorms and Microsoft Robotics to lesser-known but highly effective virtual environments like VEXcode VR and Tinkercad Circuits Arduino. The article notes that programs such as LEGO Mindstorms enable learners to grasp the fundamentals of robotics and programming as integral components of education. The author emphasizes that during the period of remote learning, the educational process at the university is conducted through the online Moodle platform, allowing the utilization of diverse environments for teaching robotics, such as online simulators and virtual environments. The analyzed programming environments include Virtual Robotics Toolkit, Microsoft Robotics, Scratch, MakeCode, Blockly, Open Roberta Lab, VEXcode VR, and Tinkercad Circuits Arduino. The advantages and disadvantages of each system in teaching robotics are highlighted. Each environment is described in terms of capabilities, interface, and pedagogical effectiveness. The modeling possibilities of robots, the presence of sensors, and programming interfaces, model imports, integration with other programs, and the variety of tasks for studying different aspects of robotics are thoroughly examined. It is emphasized that tools like Scratch, MakeCode, and others not only facilitate the learning process but also provide a broad spectrum of opportunities for learners, including creating custom extensions and platforms based on these programming environments for robot programming.

The article underscores the pedagogical advantages, such as ease of learning, an attractive interface, and support for animations, making these tools effective means for teaching robotics in the context of remote learning. Learning robotics programming through virtual environments opens new possibilities, making the process engaging and efficient. Instructors can utilize these tools to develop skills in programming, mechanics, and electronics, even in the conditions of remote education.

Key words: programming, LEGO robots, educational component, remote learning, virtual environments.